

DIE VERBAND TUSSEN GESINSORG EN INTERPERSOONLIKE SKEMAS IN ADOLESENSIE

CECILIA DE WET
(GEBORE VERMEULEN)

**Proefskrif ingelewer vir die graad van Doktor in die Wysbegeerte
aan die Universiteit van Stellenbosch**

**Promotor: Dr J Wait
Desember 2002**

Verklaring

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie proefskrif vervat my eie oorspronklike werk is en dat ek dit nie vantevore in geheel of gedeeltelik by enige ander universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê het nie.

OPSOMMING

'n Toenemende getal kinders in Suid-Afrika ontbeer deurlopende en toereikende gesinsorg. Faktore wat hiertoe bydra, is ouersterftes weens MIV/VIGS en kontekstuele stressors soos armoede en geweld. Kinders wat uit gesinsorg verwyder word weens die bepalings van die Wet op Kindersorg, was almal blootgestel aan faktore van ontoereikende sorg soos gebrekkige bestaansmiddele en/of fisieke, emosionele of geestelike verwaarloosing of seksuele misbruik. Hierdie proefskrif het probeer vasstel in watter mate dié faktore die sosiale ontwikkeling van kinders beïnvloed.

Teorieë omtrent psigososiale ontwikkeling toon aan dat optimale sosiale ontwikkeling begin by die vestiging van 'n sterk positiewe en wederkerige emosionele band met 'n primêre bindingsfiguur. Dit vorm die basis van persoonlike sekuriteit en interpersoonlike vertroue, waarop ontwikkelingselemente soos 'n positiewe selfsiening, outonomie, pro-sosialiteit, emosionele welstand, morele waardes, probleemoplossingsvaardighede, selfbeheer en toekomsverwagting gebaseer is.

Skema-teorie bevestig die belang van positiewe ontwikkelings-ervarings in die daarstel van positiewe verwagtings omtrent sosiale interaksie. Negatiewe ontwikkelings-ervarings lei tot disfunksionele skemas, waarin inligting selektief verwerk word. Dit het 'n negatiewe uitwerking op emosionele welstand, die vaardigheid om interpersoonlike probleme op te los en realisties oor die self en ander te oordeel. Die gevolg is patrone van interpersoonlike wanaanpassing, ontoepaslike sosiale optrede en 'n minder positiewe toekomsverwagting.

In adolessensie speel ouerskappatrone steeds 'n rol ten opsigte van liggaamsbeeld, geslagsidentiteit, akademiese prestasie, beroepsideale, waardes, outonome optrede en emosionele welstand. Negatiewe ouerskappatrone, soos oormatige en liefdelose beheer en kindermishandeling, lei tot disfunksionele interpersoonlike verwagtings. Residensiële sorg verhoog die risiko vir diffuse bindingsgedrag, tensy doeltreffende voorsorgmaatreëls daargestel word.

In die proefskrif is tien elemente van interpersoonlike skemas aan die hand van die teoretiese uiteensetting geïdentifiseer. 'n Statistiese vergelyking ten opsigte van die elemente is gedoen met twee groepe adolessente. Die eerste groep is weens wetlike bepalings uit ouersorg verwyder, terwyl die tweede groep deurlopende en toereikende ouersorg ervaar het.

Die resultate het al die hipoteses ondersteun, met 'n mate van ambivalensie omtrent outonomie. Psigososiale geskiedenis was dus 'n meetbare onderskeidingsfaktor ten opsigte van interpersoonlike skemas in adolessensie. Geslag was 'n verdere meetbare faktor by sommige elemente. Dogters was die meeste beïnvloed deur die teenwoordigheid van óf gebrek aan gesinsekuriteit.

In 'n tweede afdeling, is die bestaande programme van sosiale bemagtiging in kinderhuise geëvalueer in die lig van bogenoemde resultate. Aanbevelings is gedoen oor die aanpassing en uitbouing van terapeutiese en vaardigheidprogramme, die rol van substituut-gesinne en die eienskappe van personeel wat kan bydra om die risiko's van inrigtingsorg te verminder.

ABSTRACT

An increasing number of children in South Africa are deprived of adequate parental care. Factors exacerbating the situation are the deaths of parents due to HIV/AIDS and contextual stressors like poverty and violence. Children removed from family care in accordance with stipulations of the Act on Child Care, were all exposed to factors of inadequate care like a lack of basic means of existence and/or physical, emotional or spiritual neglect or sexual abuse. The current thesis tried to determine to what extent these factors influence the social development of children.

Theories of psychosocial development have shown that optimal social development starts with securing a strong positive and reciprocal emotional bond with the primary caregiver. This is the basis of personal security and interpersonal trust upon which further developmental elements like a positive self image, autonomy, pro-social behaviour, emotional well-being, moral values, the ability to find solutions to problems, self control and expectations about the future, will be based.

Schema theory has confirmed the importance of positive developmental experiences in establishing positive expectations about social interaction. Negative developmental experiences will lead to dysfunctional schemas and selective processing of information. This will negatively influence emotional well-being, the ability to solve interpersonal problems and realistically assessing the self and others. Dysfunctional interpersonal patterns, inappropriate social behaviour and a less positive expectation of the future, will follow.

Patterns of parental care are still important in adolescence and influence body image, sexual identity, academic achievement, career aspirations, values, autonomy and emotional well-being. Negative patterns of parenting, like loveless over-control and child abuse, lead to dysfunctional interpersonal expectations. Residential care increases the risk of diffused bonding, unless sufficient preventive measures are put in place.

In the current thesis ten elements of interpersonal schemas were identified according to the above theories. Statistical comparisons of the elements were done using two groups of adolescents. Adolescents in the first group were removed from parental care in accordance with the Act on Child Care, while adolescents in the second group experienced continuous and adequate parental care.

The results supported all of the hypotheses, with a measure of ambivalence about autonomy. Psychosocial history was proved to be a measurable discriminating factor in adolescent interpersonal schemas. Sex proved to be a further discriminating factor in some elements. Girls were influenced most by the presence or lack of family security.

In a second section, current programmes for social empowerment in use in children's homes, were evaluated according to the above results. Indications were given about possible adaptations and additions to therapeutic and skills programmes, the role of substitute families and character traits of staff that may help in limiting the risks of residential care.

LYS VAN TABELLE EN FIGURE

Tabel 1	Die Demografiese Eienskappe van die Kinderhuisgroep – Verdeling volgens Geslag	71
Tabel 2	Die Demografiese Eienskappe van die Kinderhuisgroep – Ouderdomsverspreiding volgens Geslag	71
Tabel 3	Die Demografiese Eienskappe van die Kinderhuisgroep – Verdeling volgens Skoolgraad	72
Tabel 4	Ander Demografiese Eienskappe van die Kinderhuis- groep	73
Tabel 5	Redes vir Verwydering uit Ouerhuis – Kinderhuisgroep	73
Tabel 6	Die Demografiese Eienskappe van die Kontrolegroep – Ouderdomsverspreiding volgens Geslag	75
Tabel 7	Die Demografiese Eienskappe van die Kontrolegroep – Verdeling volgens Skoolgraad	75
Tabel 8	Gemiddelde Skoolprestasies van die Kontrolegroep	76
Tabel 9	Gemiddelde Faktor A-tellings Adollesente in Vyf Toets- groepe	85
Tabel 10	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor A-tellings	86
Tabel 11	Gemiddelde Faktor A-tellings volgens Geslag en Groep	86

Tabel 12	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor A-tellings	87
Tabel 13	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor A-tellings	87
Tabel 14	Gemiddelde Faktor B-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	88
Tabel 15	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor B-tellings	89
Tabel 16	Gemiddelde Faktor B-tellings volgens Geslag en Groep	89
Tabel 17	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor B-tellings	90
Tabel 18	Tweeringting Variansie Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor B-tellings	90
Tabel 19	Gemiddelde Faktor C-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	91
Tabel 20	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor C-tellings	92
Tabel 21	Gemiddelde Faktor C-tellings volgens Geslag en Groep	92
Tabel 22	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor C-tellings	93

Tabel 23	Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor C-tellings	93
Tabel 24	Gemiddelde Faktor G-tellings Adollesente in Vyf Toets- groepe	94
Tabel 25	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor G-tellings	95
Tabel 26	Gemiddelde Faktor G-tellings volgens Geslag en Groep	95
Tabel 27	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor G-tellings	96
Tabel 28	Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor G-tellings	96
Tabel 29	Gemiddelde Faktor I-tellings Adollesente in Vyf Toets- groepe	97
Tabel 30	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor I-tellings	98
Tabel 31	Gemiddelde Faktor I-tellings volgens Geslag en Groep	98
Tabel 32	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor I-tellings	98
Tabel 33	Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor I-tellings	99

Tabel 34	Gemiddelde Faktor O-tellings Adolessente in Vyf Toets-groepe	100
Tabel 35	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor O-tellings	100
Tabel 36	Gemiddelde Faktor O-tellings volgens Geslag en Groep	101
Tabel 37	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder-huis- en Kontrolegroepe se Faktor O-tellings	101
Tabel 38	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor O-tellings	102
Tabel 39	Gemiddelde Faktor Q2-tellings Adolessente in Vyf Toets-groepe	103
Tabel 40	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor Q2-tellings	103
Tabel 41	Gemiddelde Q2-tellings volgens Geslag en Groep	104
Tabel 42	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder-huis- en Kontrolegroepe se Faktor Q2-tellings	104
Tabel 43	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q2-tellings	105
Tabel 44	Gemiddelde Faktor Q3-tellings Adolessente in Vyf Toets-groepe	106

Tabel 45	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor Q3-tellings	106
Tabel 46	Gemiddelde Faktor Q3-tellings volgens Geslag en Groep	107
Tabel 47	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor Q3-tellings	107
Tabel 48	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q3-tellings	108
Tabel 49	Gemiddelde Faktor Q4-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	109
Tabel 50	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor Q4-tellings	109
Tabel 51	Gemiddelde Faktor Q4-tellings volgens Geslag en Groep	110
Tabel 52	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor Q4-tellings	110
Tabel 53	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q4-tellings	111
Tabel 54	Gemiddelde Faktor P1-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	113
Tabel 55	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor P1-tellings	113
Tabel 56	Gemiddelde P1-tellings volgens Geslag en Groep	114

Tabel 57	Resultate van Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor P1-tellings	114
Tabel 58	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q4-tellings	115
Tabel 59	Gemiddelde Faktor P3-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	116
Tabel 60	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor P3-tellings	116
Tabel 61	Gemiddelde Faktor P3-tellings volgens Geslag en Groep	117
Tabel 62	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor P3-tellings	117
Tabel 63	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q4-tellings	118
Tabel 64	Gemiddelde Faktor P5-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	119
Tabel 65	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor P5-tellings	119
Tabel 66	Gemiddelde Faktor P5-tellings volgens Geslag en Groep	120
Tabel 67	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor P5-tellings	120

Tabel 68	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor P5-tellings	121
Tabel 69	Gemiddelde Faktor H6-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	122
Tabel 70	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor H6-tellings	122
Tabel 71	Gemiddelde Faktor H6-tellings volgens Geslag en Groep	123
Tabel 72	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor H6-tellings	123
Tabel 73	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor H6-tellings	124
Tabel 74	Gemiddelde Faktor H7-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	125
Tabel 75	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor H7-tellings	125
Tabel 76	Gemiddelde Faktor H7-tellings volgens Geslag en Groep	126
Tabel 77	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor H7-tellings	126
Tabel 78	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor H7-tellings	127

Tabel 79	Gemiddelde Faktor S8-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	128
Tabel 80	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor S8-tellings	128
Tabel 81	Gemiddelde Faktor S8-tellings volgens Geslag en Groep	129
Tabel 82	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis en Kontrolegroepe se Faktor S8-tellings	129
Tabel 83	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor S8-tellings	130
Tabel 84	Gemiddelde Faktor S10-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe	131
Tabel 85	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor S10-tellings	131
Tabel 86	Gemiddelde Faktor S10-tellings volgens Geslag en Groep	132
Tabel 87	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Faktor S10-tellings	132
Tabel 88	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor S10-tellings	133
Tabel 89	Gemiddelde Faktor F11-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe	134

Tabel 90	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor F11-tellings	134
Tabel 91	Gemiddelde Faktor F11-tellings volgens Geslag en Groep	135
Tabel 92	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor F11-tellings	135
Tabel 93	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor F11-tellings	136
Tabel 94	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV C-tellings	138
Tabel 95	Gemiddelde ISV C-tellings volgens Geslag en Groep	139
Tabel 96	Gemiddelde ISV D-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe	140
Tabel 97	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir ISV D-tellings	140
Tabel 98	Gemiddelde ISV F-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe	141
Tabel 99	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir ISV F-tellings	141
Tabel 100	Gemiddelde ISV F-tellings volgens Geslag en Groep	142
Tabel 101	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se ISV F-tellings	142

Tabel 102	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV F-tellings	143
Tabel 103	Gemiddelde ISV G-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	144
Tabel 104	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir ISV G-tellings	144
Tabel 105	Gemiddelde ISV G-tellings volgens Geslag en Groep	145
Tabel 106	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se ISV G-tellings	145
Tabel 107	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV G-tellings	146
Tabel 108	Gemiddelde ISV H-tellings Adolessente in Vyf Toets- groepe	147
Tabel 109	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir ISV H-tellings	147
Tabel 110	Gemiddelde ISV H-tellings volgens Geslag en Groep	148
Tabel 111	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se ISV H-tellings	148
Tabel 112	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV H-tellings	149

Tabel 113	Gemiddelde Dominansie as Kontrole-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe	150
Tabel 114	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Dominansie as Kontrole-tellings	150
Tabel 115	Gemiddelde Dominansie as Affiliasie-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroep	151
Tabel 116	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Dominansie as Affiliasie-tellings	152
Tabel 117	Gemiddelde Dominansie as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep	152
Tabel 118	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Dominansie as Affiliasie- tellings	153
Tabel 119	Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Dominansie as Affiliasie- tellings	153
Tabel 120	Gemiddelde Vriendelikheid as Affiliasie-tellings Adolles- sente in Vyf Toetsgroepe	155
Tabel 121	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Vriendelikheid as Affiliasie-tellings	155

Tabel 122	Gemiddelde Vriendelikheid as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep	156
Tabel 123	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Vriendelikheid as Affiliasie- tellings	156
Tabel 124	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vriendelikheid as Affiliasie- tellings	157
Tabel 125	Gemiddelde Onderdanigheid as Kontrole-tellings in Vyf Toetsgroepe	158
Tabel 126	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Onderdanigheid as Kontrole-tellings	158
Tabel 127	Gemiddelde Onderdanigheid as Kontrole-tellings volgens Geslag en Groep	159
Tabel 128	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se Onderdanigheid as Kontrole- tellings	159
Tabel 129	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Onderdanigheid as Kontrole- tellings	160

Tabel 130	Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vyandigheid as Kontrole-tellings	161
Tabel 131	Gemiddelde Onderdanigheid as Kontrole-tellings volgens Geslag en Groep	162
Tabel 132	Gemiddelde Moeder as Affiliasie-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe	163
Tabel 133	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Moeder as Affiliasie-tellings	164
Tabel 134	Gemiddelde Moeder as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep	164
Tabel 135	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Moeder as Affiliasie-tellings	165
Tabel 136	Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Moeder as Affiliasie-tellings	165
Tabel 137	Gemiddelde Vader as Kontrole-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe	166
Tabel 138	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Vader as Kontrole-tellings	166
Tabel 139	Gemiddelde Vader as Affiliasie-tellings in Vyf Toetsgroepe	167

Tabel 140	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Vader as Affiliasie-tellings	168
Tabel 141	Gemiddelde Vader as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep	168
Tabel 142	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Vader as Affiliasie-tellings	169
Tabel 143	Tweurigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vader as Affiliasie-tellings	169
Tabel 144	Tweurigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vriend/Vriendin as Kontrole-tellings	170
Tabel 145	Gemiddelde Vriend/Vriendin as Kontrole-tellings volgens Geslag en Groep	171
Tabel 146	Gemiddelde Vriend/Vriendin as Affiliasie-tellings Adolesente in Vyf Toetsgroepe	172
Tabel 147	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Vriend/Vriendin as Affiliasie-tellings	172
Tabel 148	Gemiddelde Vriend/Vriendin as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep	173
Tabel 149	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Vader as Affiliasie-tellings	173

Tabel 150	Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vriend/Vriendin as Affiliastellings	174
Tabel 151	Gemiddelde Vriend/Vriendin as Affiliastellings volgens Geslag en Groep	174
Tabel 152	Gemiddelde Outonomie-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe	177
Tabel 153	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Outonomie-tellings	177
Tabel 154	Gemiddelde Outonomie Faktor 2-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe	178
Tabel 155	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Outonomie Faktor 2-tellings	178
Tabel 156	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe vir Outonomie Faktor 3-tellings	179
Tabel 157	Gemiddelde Voorkeur vir Alleenwees-tellings volgens Geslag en Groep	180
Tabel 158	Ontleding vir ouderdom as Kovariaat ten opsigte van HSPV Faktor A	181
Tabel 159	Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van HSPV Faktor A met Ouderdom as Kovariaat	181

Tabel 160	Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van HSPV Faktor Q4	182
Tabel 161	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van HSPV Faktor Q4 met Ouderdom as Kovariaat	182
Tabel 162	Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van ISV Respons C	183
Tabel 163	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV Respons C met Ouderdom as Kovariaat	184
Tabel 164	Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van ISV Vriend/Vriendin as Affiliasie	184
Tabel 165	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV Vriend/Vriendin as Affiliasie met Ouderdom as Kovariaat	185
Tabel 166	Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van Sosiotropie Faktor 3	186
Tabel 167	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Sosiotropie Faktor 3 met ouderdom as Kovariaat	186

Tabel 168	Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van Outonomie Faktor 2	187
Tabel 169	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Outonomie Faktor 2 met Ouderdom as Kovariaat	187
Tabel 170	Gemiddelde S9-tellings Adolessente in Vyf Toets- Groepe	224
Tabel 171	Eenrigting Variansie Ontleding tussen die Vyf Subgroepe Vir S9-tellings	224
Tabel 172	Gemiddelde Faktor S9-tellings volgens Geslag en Groep	225
Tabel 173	Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinder- huis- en Kontrolegroepe se S9-tellings	225
Tabel 174	Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van S9-tellings	226
Tabel 175	'n Kontinuum van gedragswyses ten opsigte van elke element van vaardigheid: Om te behoort	258
Tabel 176	'n Kontinuum van gedragswyses ten opsigte van elke element van vaardigheid: Bemagtiging	259
Tabel 177	'n Kontinuum van gedragswyses ten opsigte van elke element van vaardigheid: Onafhanklikheid	260
Tabel 178	'n Kontinuum van gedragswyses ten opsigte van elke element van vaardigheid: Ruimhartigheid	261

Tabel 179	Die verskille in sorg-omgewing tussen straf en dissipline	263
Figuur 1	'n Sikliese voorstelling van die navorsingsproses	213

BEDANKINGS

Ek spreek graag dank uit teenoor die volgende persone en instansies:

Die Sinodale Kommissie vir die Diens van Barmhartigheid in die Wes-Kaap.

Die hoofde en betrokke personeel van:

Die Herberg Kinderhuis, Robertson.

Huis van Heerde, Moorreesburg.

Huis Andrew Murray, Wellington.

Durbanville Kinderhuis.

Hoërskool Robertson.

Laerskool Robertson.

Alle deelnemers.

My promotor, dr J. Wait.

My man, Albertus en seuns, Deter en Wéan.

My vriendin, Renée Malan.

BEURSE

Erkenning word hiermee gegee aan die Universiteit van Stellenbosch vir die toekenning van 'n nagraadse merietebeurs.

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK 1 : INLEIDING, MOTIVERING EN DOELSTELLINGS MET ONDERSOEK	1
1.1 INLEIDING	1
1.2 MOTIVERING	2
1.3 BREE DOELSTELLINGS	4
1.4 OMLYNING	4
1.5 BEGRIPSBEPALING	5
HOOFSTUK 2 : TEORIEË VAN PSIGOSOSIALE ONTWIKKELING	6
2.1 DIE EPIGENETIESE TEORIE	6
2.2 DIE TEORIE VAN OPERASIONELE ONTWIKKELING	8
2.3 DIE TEORIE VAN KONSTRUKTIVISME	10
2.4 DIE BINDINGSTEORIE	11
2.5 OPSOMMING	13
2.6 BEGRIPSBEPALING	14
HOOFSTUK 3 : SKEMATEORIE	15
3.1 DEFINISIES	15
3.2 SKEMAS EN SOSIALE KOGNISIE	16
3.3 PERSOONSPERSEPSIE	18

3.4 INFORMATIE-PROSESSERING	19
3.5 AUTOBIOGRAFIESE GEHEUE	20
3.6 DISFUNKSIONELE SKEMAS	22
3.7 SKEMAS EN BINDING	25
3.8 INTERPERSOONLIKE SKEMAS	27
3.9 OPSOMMING	31
3.10 BEGRIPSBEPALING	32
HOOFSTUK 4 : ELEMENTE VAN INTERPERSOONLIKE SKEMAS IN ADOLESENSIE	33
4.1 VERTROUW	35
4.2 SELFVERTROUW EN SELFSIENING	36
4.3 OUTONOMIE	39
4.4 PRO-SOSIALITEIT	40
4.5 EMOSIONELE WELSTAND	42
4.6 MORELE WAARDES	43
4.7 DENKVAARDIGHEID/VERMOË TOT PROBLEEMOPLOSSING	45
4.8 SELFBEHEER	47
4.9 TOEKOMSVERWAGTING	49

4.10 OPSOMMING	49
4.11 BEGRIPSBEPALING	50
HOOFSTUK 5 : DIE ROL VAN KINDERSORG	51
5.1 OUERSKAPSPATRONE	51
5.1.1 Ouerskapspatrone en die bindingsteorie	51
5.1.2 Ouerskapspatrone en die skemateorie	53
5.1.3 Ouerskapspatrone en adolessente funksionering	54
5.2 ALTERNATIEWE SORG	58
5.3 OPSOMMING	64
5.4 BEGRIPSBEPALING	65
HOOFSTUK 6 : DIE NAVORSINGS-ONDERSOEK	66
6.1 INLEIDING	66
6.1.1 OPSOMMING VAN LITERATUUROORSIG	66
6.1.2 TOEPASSING VAN LITERATUUROORSIG	66
6.2 DOELSTELLINGS	67
6.3 HIPOTEESES	68
6.4 METODE	70
6.4.1 DEELNEMERS	70
6.4.2 ONTWERP	76

6.4.3 MEETINSTRUMENTE	77
6.4.3.1 Die Sositropie-Outonomie Skaal (SOS)	77
6.4.3.2 Die Interpersoonlike Skema Vraelys (ISV)	78
6.4.3.3 Die Persoonlike, Huislike, Sosiale en Formele Verhoudingevraelys (PHSF)	79
6.4.3.4 Die Hoërskoolpersoonlikheidsvraelys (HSPV)	80
6.4.4 PROSEDURE	81
6.4.4.1 Kinderhuisgroep(e)	81
6.4.4.2 Kontrolegroep	82
HOOFSTUK 7 : RESULTATE	83
7.1 Resultate van die HSPV	84
7.1.1 HSPV: Faktor A	85
7.1.2 HSPV: Faktor B	88
7.1.3 HSPV: Faktor C	91
7.1.4 HSPV: Faktor G	94
7.1.5 HSPV: Faktor I	97
7.1.6 HSPV: Faktor O	99
7.1.7 HSPV: Faktor Q2	102
7.1.8 HSPV: Faktor Q3	105
7.1.9 HSPV: Faktor Q4	108
7.2 Resultate van die PHSF	111

7.2.1 PHSF: Faktor P1	112
7.2.2 PHSF: Faktor P3	115
7.2.3 PHSF: Faktor P5	118
7.2.4 PHSF: Faktor H6	121
7.2.5 PHSF: Faktor H7	124
7.2.6 PHSF: Faktor S8	127
7.2.7 PHSF: Faktor S10	130
7.2.8 PHSF: Faktor F11	133
7.2.9 PHSF: Faktor G	136
7.3 Resultate van die ISV	136
7.3.1 ISV: Keuse-frekwensie vir response A-H	137
7.3.2 ISV: Ontleding van subskale ten opsigte van die mate van kontrole of affiliasie wat dit verteenwoordig	149
7.3.3 ISV: Ontleding van mate van kontrole en affiliasie ten opsigte van responspersone	162
7.4 Resultate van die SOS	175
7.4.1 SOS: Subskaal sosiotropie	176
7.4.2 SOS: Subskaal Outonomie	176
7.5 Ouderdom as kovariaat	180
7.5.1 HSPV: Ouderdom as kovariaat	180
7.5.2 PHSF: Ouderdom as kovariaat	183
7.5.3 ISV: Ouderdom as kovariaat	183

7.5.4 SOS: Ouderdom as kovariaat	185
HOOFSTUK 8 : BESPREKING VAN RESULTATE	188
8.1 INLEIDING	188
8.2 BESPREKING VAN RESULTATE VAN HIPOTESSES	188
8.2.1 Bespreking van resultate vir hipotese H_1	188
8.2.2 Bespreking van resultate vir hipotese H_2	190
8.2.3 Bespreking van resultate vir hipotese H_3	193
8.2.4 Bespreking van resultate vir hipotese H_4	194
8.2.5 Bespreking van resultate vir hipotese H_5	197
8.2.6 Bespreking van resultate vir hipotese H_6	200
8.2.7 Bespreking van resultate vir hipotese H_7	202
8.2.8 Bespreking van resultate vir hipotese H_8	203
8.2.9 Bespreking van resultate vir hipotese H_9	204
8.2.10 Bespreking van die rol van kronologiese ouderdom	205
8.3 OPSOMMING VAN RESULTATE	207
8.4 PRAKTIESE IMPLIKASIES VAN RESULTATE	208
8.5 AANBEVELINGS VIR TOEKOMSTIGE NAVORSING	208
8.5.1 Ondersoeke met 'n ooreenstemmende subjek-verdeling	209
8.5.2 Ondersoeke van kruiskorrelasies tussen faktore	210
8.5.3 Gevallestudies	210
HOOFSTUK 9 : TOEPASSING VAN RESULTATE	211

9.1 DIE GEBRUIK VAN MEERVOUDIGE METODOLOGIE	211
9.2 IMPLEMENTERING VAN RESULTATE	213
9.2.1 DIE HERSTEL VAN BINDINGSEKURITEIT EN INTERPERSOONLIKE VERTROUE	214
9.2.1.1 Verhoudings met volwassenes buite gesinsverband	215
9.2.1.2 Verhoudings met leeftydgenote	222
9.2.2 DIE HERSTEL VAN DIE SELFBEELD EN SELFVERTROUE	227
9.2.3 DIE BEVORDERING VAN SOSIALE VAARDIGHEDE	232
9.2.3.1 Die bevordering van outonomie	232
9.2.3.2 Die bevordering van pro-sosialiteit	235
9.2.3.3 Die bevordering van interpersoonlike probleemoplossingsvaardighede	239
9.2.3.4 Die bevordering van selfbeheer	244
9.2.4 DIE BEVORDERING VAN EMOSIONELE WELSTAND	247
9.2.5 DIE BEVORDERING VAN MORELE WAARDES	249
9.2.5.1 Die rol van ouers en leeftydgenote	249
9.2.5.2 Die rol van geloof	251
9.3 SOSIALE BEMAGTIGINGSPROGRAMME IN KINDERHUISE	255
9.3.1 TEORETIESE BEGINSELS	255
9.3.2 ASSESSERING VAN ONTWIKKELINGSBEHOEFTE	264

9.3.3 DIE ONTWIKKELINGSPLAN	266
9.3.4 EVALUERING VAN DIE PROGRAM MET VERWYSING NA DIE HUIDIGE STUDIE	267
9.4 ILLUSTRATIEWE GEVALLESTUDIES	268
9.4.1 VOORBEELD VAN DEMOGRAFIESE VRAELYS	269
9.4.2 GESTRUKTUREERDE ONDERHOUD	270
9.4.3 GEVALLESTUDIE M (NAVORSINGSNOMMER A-35)	276
9.4.3.1 Analise van gevallestudie M	277
9.4.4 GEVALLESTUDIE E (NAVORSINGSNOMMER B-64)	285
9.4.4.1 Analise van gevallestudie E	285
9.5 GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS	288
VERWYSINGSLYS	290
BYLAAG 1	329
BYLAAG 2	379

HOOFSTUK 1

INLEIDING, MOTIVERING EN DOELSTELLINGS MET ONDERSOEK

1.1 INLEIDING

Psigososiale navorsing in Suid-Afrika is van aktuele belang, omdat 'n groot aantal gesinne in omstandighede leef wat deur kontekstuele stres gekenmerk word. Vorige navorsing het aangetoon dat ouers in sulke gesinne dikwels nie die basiese sielkundige verantwoordelikhede teenoor kinders nakom nie (Belskey, Steinberg & Draper, 1991). Die kinders se ontwikkeling word daardeur gestrem (Shah & Waller, 2000).

Navorsing in verband met geïntitutionaliseerde kinders is besonder aktueel. 'n Verslag van die Inter-Ministeriële Kommissie vir Jong Mense met 'n Risiko (November 1996) wys daarop dat faktore soos HIV/VIGS gaan bydra tot 'n toenemende aantal jong mense wat op alternatiewe sorg aangewese sal wees. 'n Groeiende getal kinders sal dus nie volgens die tradisionele gesinspatroon in die gemeenskap geakkommodeer word nie, maar deur ander persone as hulle ouers versorg word.

Die huidige standpunt oor kinderhuise (soos uiteengesit in die Konsepwitskrif vir Maatskaplike Welsyn in die Staatskoerant van 2 Februarie 1996) is dat kinderhuise al meer terapeuties gerig sal wees, met die primêre doelstelling, om leerders in hulle sorg met lewensvaardighede toe te rus.

Vir kinders om emosioneel en sosiaal optimaal te ontwikkel, is dit nodig om 'n sterk positiewe en wederkerige emosionele band met 'n ouer-figuur, of plaasvervanger-ouer, te vorm. Die kind se behoefte en toenaderingsgedrag aan die een kant en die verwagte reaksie van aandag, versorging en beskerming aan die ander kant, dra by tot die vorming van hierdie emosioneel-sosiale band. Kinders wat tydens hul vormingsjare in gesinsomstandighede verkeer het wat so disfunksioneel was dat hulle uit die gesinne verwyder en in residensiële sorg geplaas moes word, loop verskeie risiko's: hulle is later dikwels angstig en ondervind probleme met self-funksies

en sosiale verhoudings. Onlangse navorsing het daarop gewys dat hierdie ongunstige ondervindings in adolessente se vroeë ontwikkeling hulle interpersoonlike en self-skemas negatief beïnvloed (Kuelwein & Rosen, 1993). Geen navorsing is opgespoor waarin die interpersoonlike skemas van adolessente in kindershuise met adolessente uit intakte gesinne vergelyk is nie.

1.2 MOTIVERING

'n Doelstelling van sielkunde is om 'n kommunikatiewe wetenskap te wees. Dit kan onder meer gedoen word met 'n sistematiese ondersoek na die strukture van die menslike bestaan, deur die blootlê van die individu se geskiedenis. Menslike optrede vind dus binne 'n historiese konteks plaas en die ondersoek van hierdie konteks lei tot 'n beter begrip van die wisselwerking tussen individu en omgewing.

Die menslike bestaan is 'n proses waarin individue voortdurend probeer sin vind in hulle ervarings. Singewing vind plaas deur ordening wat hoofsaaklik gebaseer is op vergelyking. In die vergelyking is sosiale interaksie die katalisator. Ten einde die doel en waarde van hul bestaan te evalueer, sal individue dit meet teen die globaal sosiale interpretasie van betekenisvolheid. Blumer (1969) het 'n teorie van simboliese interaksie geformuleer: mense skep gedeelde betekenis deur interaksie. Daardie betekenis word hulle werklikheid. Begrip en modifikasie van die betekenis vind plaas deur 'n proses van interpretasie van die ervarings wat hanteer moet word.

Navorsing oor die psigososiale konteks behoort dus vrae soos die volgende te ondersoek: hoe word die individu 'n gesosialiseerde wese, iemand wat kultureel integreer?

Om op hierdie vrae te antwoord, word die individu gesien as die punt van interaksie van verskillende vorms van druk – onmiddellike, situasiegebonde eise, botsende sosiale verwagtings en geïnternaliseerde oortuigings en

waardes. Die sosiaal-sielkundige perspektief plaas dus die klem op situasie- of kontekstuele faktore.

Wat is die nut van sosiaal-sielkundige of psigososiale navorsing?

Navorsingsvrae in hierdie vakgebied ontstaan gewoonlik in sosiale, politieke of historiese verband. Dit betrek meestal groepe wat voorheen nie die primêre fokus van die gedragswetenskappe was nie en dit het altyd 'n sosiale implikasie (Lott, 1991). Volgens Kruger (1979) is dit veral belangrik dat die sielkunde sosiale strukture wat groei inhibeer, sal identifiseer.

As die psigososiale perspektief die klem op situasie- of kontekstuele faktore plaas, hoe is dit van toepassing op Suid-Afrika?

Die Suid-Afrikaanse samelewing, aan die begin van die een-en-twintigste eeu, is besonder ryk aan kontekstuele stressors. Kommer bestaan oor die verbrokkeling van die gesinslewe, die hoë voorkoms van gesinsprobleme soos huweliksonmin, gesinsgeweld, egskeiding, kinderverwaarlosing en kindermishandeling. Die regering het byvoorbeeld 'n Nasionale Aksieprogram geloods en besluit om dit toe te spits op kinders wat nie gesinne het nie en wat in omstandighede woon wat gekenmerk word deur mishandeling, armoede en geweld (Pillay, 1998b).

Watter effek het ontoereikende ouersorg op kinders se ontwikkeling – veral waar gesinsomstandighede só traumaties was dat kinders in alternatiewe sorg soos kinderhuise geplaas is? Het die omstandighede wat gelei het tot institusionalisering 'n nadelige uitwerking op die sielkundige ontwikkeling van kinders, die vorming van hegte interpersoonlike verhoudings, selfagting, selfstandige optrede en vertroue in ander mense? Indien wel, is die uitwerking psigometries meetbaar tydens die adolessente lewensfase en watter regstellende maatreëls kan 'n rol speel om te kompenseer vir psigososiale deprivasie?

1.3 BREE DOELSTELLINGS

Die doelstellings van die huidige ondersoek is om die interpersoonlike skemas van 'n groep adolessente wat in kinderhuise woon, te vergelyk met dié van adolessente uit intakte gesinne.

In afdeling 2 word die resultate van bogenoemde studie gebruik om riglyne vir die sosiale bemagtiging van kinderhuis-kindere te gee.

1.4 OMLYNING

Die proefskrif begin met 'n uiteensetting van 'n aantal belangrike teorieë van psigososiale ontwikkeling. Skemateorie, met spesifieke verwysing na die rol van outobiografiese geheue en die vorming van disfunksionele skemas, word dan verduidelik. Hierna word 'n verband tussen psigososiale ontwikkeling en interpersoonlike skemas uitgewys. Spesiale aandag word gegee aan die rol van ouerskapspatrone en die meetbare elemente van interpersoonlike skemas. Die bepalings en prosedures in verband met die verwydering van kindere uit ouersorg word weergegee en die risiko's van alternatiewe sorg bespreek.

Afdeling 2 begin met 'n kort verduideliking vir dubbel-metodologiese studies. Dit word gevolg deur 'n kritiese evaluering van huidige programme vir sosiale bemagtiging in Suid-Afrikaanse kinderhuise. 'n Argument word aangevoer dat die geestelike komponent vergroot word. Die proefskrif word afgesluit met twee illustratiewe gevallestudies en die analise van gestruktureerde onderhoude.

Riglyne vir toekomstige navorsing word aangedui.

1.5 BEGRIPSBEPALING

1.5.1 Psigososiale ontwikkeling: die wyse waarop sielkundige faktore verband hou met die interpersoonlike ontwikkeling van die mens.

1.5.2 Kontekstuele stressors: toestande wat tot fisieke of psigiese spanning aanleiding gee.

1.5.3 Institusionalisering: die proses waardeur 'n persoon in 'n inrigting geplaas word ter wille van korrektiewe of terapeutiese doeleindes. (In die huidige studie: die proses waardeur sorgbehoewende kinders in kinderhuise geplaas word).

1.5.4 Interpersoonlike skema: 'n kognitiewe raamwerk wat georganiseerde idees omtrent die interaksie tussen mense bevat.

(Begrippe 1.5.1 – 1.5.4: vertaal en aangepas uit Chaplin, 1975.)

1.5.5 Sosiale bemagtiging: die proses waardeur individue toegerus word met vaardighede om interaksie met ander mense te fasiliteer (Brendtro, Brokenleg & Van Brockern, 1990).

HOOFSTUK 2

TEORIEË VAN PSIGOSOSIALE ONTWIKKELING

Menslike gedrag vind nie in isolasie plaas nie, maar in 'n deurlopende, intense wisselwerking tussen mens, medemens en omgewing. Daarom is die invloed wat faktore van buite op die lewensgehalte en ontwikkeling van mense sou hê, van belang. Maudsley het reeds in 1860 gesê dat die mens, as biologiese wese, aan die hand van 'n ontwikkelingsteorie ondersoek moet word en dat hierdie teorie mens en omgewing sowel as mens en omstandighede in ag moet neem (Bowlby, 1977). Gedurende die twintigste eeu het verskeie belangrike teorieë hierby aangesluit.

2.1 DIE EPIGENETIESE TEORIE

Erik Erikson sluit in sy ontwikkelingsteorie by die psigoanalitiese siening van Sigmund Freud aan. Hy beklemtoon egter die psigososiale verband van die opgroeiproses. Volgens Erikson (1963) is die studie van menslike gedrag onderhewig aan historiese wette. Elke volwassene was eers 'n klein kind en 'n bewussyn van klein wees vorm 'n onuitwisbare substratum van die individuele denkpatoon. Die vroeë leerproses, waaruit hoogs gespesialiseerde brein-oog-handkoördinasie en al die intrinsieke meganismes van oordenking en beplanning ontwikkel, berus op verlengde afhanklikheid. So ontwikkel die gewete, betroubaarheid, waardes en outonomie. Hoe gebeur dit?

Erikson onderskei agt fases van die mens se bestaan, wat mekaar in 'n epigenetiese proses opvolg. Dit beteken dat die menslike persoonlikheid in beginsel ontwikkel volgens stappe wat vooraf bepaal word deur 'n toenemende gereedheid om in interaksie te gaan met 'n al wyer sosiale radius. Die samelewing kom dié opeenvolging van potensiaal tegemoet en beskerm die tempo en volgorde daarvan. 'n Baba se eerste sosiale prestasie is om die moeder-figuur se afwesigheid sonder ontoepaslike ang of woede te hanteer. Dit sou beteken dat die baba nou 'n innerlike sekuriteit, sowel as 'n uiterlike voorspelbaarheid, met moederversorging assosieer.

Die konsekwentheid, deurlopendheid en eendersheid van ervaring vorm dus die basis van die ontwikkeling van die jong kind se ego-identiteit. Dit is 'n identiteit wat geantisipeerde sensasies en indrukke innerlik herken en dit uiterlik korreleer met die voorspelbaarheid van gebeure en mense. Vertroue in ander vorm dus die basis van selfvertroue.

Uit hierdie selfvertroue ontwikkel 'n eerste vlak van outonomie, wat gewoonlik begin wanneer die baba letterlik leer om op eie voete te staan. In die proses van toenemende outonomie, speel die ouer 'n begeleidende rol. Die klein kind se ervaring van beskutte vrye keuse, sal verswak word deur wantroue wat ontstaan deur ontoereikende ouersorg of outoritêre kontrole. 'n Besef van selfbeheer sonder die verlies van selfagting, lei egter tot 'n langdurige gevoel van welwillendheid en selftrots.

Met kronologiese ontwikkeling na adolessensie, beweeg die kind na self-waarneming en self-oordeel, maar begin ook om die ouers meer krities waar te neem. Soos 'n eie etiek ontwikkel, ontwikkel 'n weersin in versorgingsfigure wat nie aan dié etiek voldoen nie. Lewenslange en indringende konflik kan ontstaan as die ouers gedragsriglyne by die kind afdwing waaraan hulleself nie voldoen nie. Dit lei dikwels tot konflik, angs en gedragsversteurings by die adolessent. Aan die ander kant sal positiewe voorlewing deur volwasse rolmodelle die vaslê van 'n geslagsidentiteit, werks-etiek en positiewe toekomsverwagting fasiliteer.

Adolessensie bevraagteken vorige ooreenstemming en kontinuïteit. Dis 'n fase van fisiologiese verandering en 'n toenemend meer dringende behoefte aan toekomsbeplanning. Adolessente is hoofsaaklik besorg oor hoe ander hulle sien in vergelyking met wie hulle voel hulle is. Daar is ook 'n pre-okkupasie met die versoening van rolle en aangeleerde vaardighede met die heersende beroeps-prototipes.

Die gevaar van dié fase is verwarring. Adolessente ondervind 'n onvermoë om 'n beroeps-identiteit te kies. As 'n skans teen identiteits-verwarring, is hulle dikwels groepafhanklik.

Adolesensie is 'n psigososiale fase van morele moratorium: Die moraliteit wat as kind aangeleer is, moet versoen word met die etiek van die volwasse wêreld en 'n eie ideologie moet vasgelê word (Erikson, 1963).

As die vaslegging van 'n identiteit in adolesensie dus suksesvol was, is jong volwassenes gretig om hulle identiteit met die van ander te laat saamsmelt. Individue in dié fase is gereed vir intimiteit en toewyding aan konkrete affiliasies en verhoudings, al sou dit persoonlike opoffering of kompromieë vereis. Die psigososiale parallel is die ontwikkeling van 'n kulturele etiek. Die onvermoë tot intimiteit lei tot isolasie (Newman & Newman, 1999).

2.2 DIE TEORIE VAN OPERASIONELE ONTWIKKELING

Operasionele groei voorveronderstel sosialisering (Piaget, 1996). Soos Erikson, beskryf Piaget ook die menslike ontwikkelingsproses in fases. In sy sisteem is die klem egter op aanpassingsgedrag - gedrag wat voortdurend en sistematies verander deur vorige ervarings rigtinggewend te gebruik.

Daaglikse interaksie met die omgewing beïnvloed jong kinders se begrip van die wêreld en hulle plek daarin. Omgewingsverskille het 'n impak op die kind se definisie van die wêreld asook hoe om dit te hanteer. Die interaksie van kind met omgewing is egter nie 'n passiewe ontvang van eksterne kragte nie, maar die kind is 'n aktiewe organisme wat ervarings probeer organiseer ten einde die omgewing te kan hanteer. Inligting word deur verskillende mediums ingewin, byvoorbeeld taal.

Vanaf geboorte tot ongeveer 7 jaar oud, vind 'n reeks kognitiewe veranderinge plaas wat Piaget in twee breë fases definieer: sensories-motories en pre-operasioneel. Gedurende hierdie periode word die kind toenemend bewus dat objekte onafhanklik van die self bestaan en dat idees abstrak teenwoordig kan wees en in taal uitgedruk word.

Die sosiale omgewing voorsien kinders van 'n reeds ontwerpde sisteem van tekens wat hulle gedagtes modifiseer, hulle van waardes voorsien en 'n byna

eindeloze reeks verpligtings op hulle plaas. Kognitiewe begrip van die wederkerige aard van samewerking lei tot prososialiteit – 'n belangstelling in en empatie met ander.

Die spesifiek morele gevoelens wat as "gewete" ervaar word, ontstaan uit die affektiewe verhouding tussen kind en ouer of ander volwassenes wat die rol van ouer vertolk (Piaget, 1996).

'n Sin vir plig ontstaan wanneer kinders leer om opdragte uit te voer. Kinders aanvaar opdragte die beste wanneer hulle iemand respekteer. Hierdie respek berus op 'n kombinasie van affektiewe aanvaarding en vrees. Dit is die periode van heteronomie: om morele en sosiale reëls te volg wat deur ander persone vasgestel is.

Met die toenemende bewussyn van sosiale samewerking en 'n ooreenstemmende vooruitgang in operasionele denke, bereik 'n kind die fase van outonomie. Outonomie berus op 'n begrip vir die wedersydse respek tussen mense. Dit impliseer die moontlikheid van verandering deur wedersydse instemming – die beginsels van 'n sosiale kontrak.

Morele oordeel vereis 'n begrip van oorsaak en gevolg, vooruitskatting van gevolge en rekonstruksie van gebeure in die verlede. Denke begin desentreer en bereik die formeel-operasionele fase van adolessensie (ouderdomsgroep 11 tot 15 jaar).

Die kind is nou in staat om abstrak en konseptueel te dink en om logika en proposisionele denke vir probleemoplossing te gebruik. Adolessente interreageer ook kognitief met die sosiale en persoonlikheidsaspekte van hulle lewe. Dit beïnvloed hulle oriëntasie tot die self as 'n sosiale organisme en tot toekomstige sosiale rolle en beroepskeuses: adolessente definieer hulle plek in die sosiale wêreld.

Operasionele groei begelei dus by die ontwikkelende adolessent 'n toenemende vermoë tot skema-vorming en skema-modifikasie.

2.3 DIE TEORIE VAN KONSTRUKTIVISME

Konstruktivisme sluit aan by die operasionele teorie, maar ken 'n nog groter rol aan menslike denke toe. Denke orden nie net gebeure nie, maar heg betekenis daaraan: die mens konstrueer 'n werklikheid. Konstruktivisme bevat komponente van ontwikkelingsteorie en selfteorie.

Sigel (1954) is 'n eksponent van konstruktiewe ontwikkeling. Mense bou aktief aan 'n konstruksie, of kennisbasis, sowel as 'n spesifieke begrip van die realiteit, deur interaksie met die omgewing. Vanweë die aktiewe omgang met 'n verskeidenheid voorwerpe, persone, gebeure en 'n tydraamwerk, ontwikkel 'n gedagteprent van die wêreld: 'n werklikheid word gekonstrueer (Kelly, 1955).

Voortgesette ervaring van die werklikheid bring insig omtrent die verbande waarin kennis voorkom, naamlik dat die werklikheid uit georganiseerde eenhede of skemas bestaan. Hierdie organisasie help om te voorspel hoe kennis in die toekoms gebruik gaan word.

Die rekonstruksie van kennis-eenhede word deur 'n spesifieke lewensgeskiedenis beïnvloed. Nuwe kennis word naamlik voortdurend geassimileer en individue moet besluit of dié kennis geakkommodeer gaan word. Die verhouding tussen assimilasie en akkommodasie is dialekties. Die dialektiese beginsel is aksie–reaksie–reorganisasie: 'n konstante interaktiewe proses van 'n gegewe toestand en ervaring.

Soms is individue in situasies wat versoenbaar is met hulle behoeftes en verwagtings. 'n Voorbeeld is wanneer babas huil en deur die moeder getroos word: dit is die bevestiging van 'n verwagting. Wanneer vertroosting nie volg nie, is dit nie-bevestiging. Hierdie interspel van bevestiging en nie-bevestiging, konsekwentheid en nie-konsekwentheid, lei óf tot vertroue en ewililibrium, óf tot wantroue en disequililibrium.

Black en Pearlman (1997) het 'n konstruktivistiese selfontwikkelingsteorie geformuleer. Volgens die teorie word menslike gedrag gemotiveer en interpersoonlike verhoudings gevorm deur intrinsieke sielkundige behoeftes. Menings en verwagtings omtrent hierdie behoeftes word beïnvloed deur vroeë ervarings van bevrediging, frustrasie, versterking, assosiasie, identifikasie en internalisering – na aanleiding van die verhoudings met die versorgingspersone.

Wanneer versorgers positief reageer op babas se versorgingsbehoefte, ontwikkel die babas 'n besef dat hulle oordeel betroubaar is: hulle aksies lei tot behoeftebevrediging. Dit is die begin van vertroue in die omgewing en die hantering van interpersoonlike verhoudings. Trauma in die vroeë versorgingsgeskiedenis het 'n negatiewe uitwerking op kinders se behoefte aan veiligheid, vertroue, afhanklikheid en agting.

Daar is veral vyf sielkundige behoeftes wat kwesbaar is vir 'n traumatiese ontwikkelingsgeskiedenis (Pearlman, McCann & Johnson, 1990). Dit is veiligheid, vertroue/afhanklikheid, agting, intimiteit en beheer. Hierdie behoeftes manifesteer in 'n wederkerige verhouding van die self met ander.

In hierdie ondersoek word adolessente se relatiewe vlakke van bindingsekeriteit, vermoë tot interpersoonlike vertroue en intimiteit, selfagting en selfbeheer gekorreleer met hulle geskiedenis van gesinsorg.

2.4 DIE BINDINGSTEORIE

Die vorming van 'n hegte en wederkerige intieme emosionele band met 'n ouerfiguur, is 'n essensiële ontwikkelingstaak vir elke kind (Bowlby, 1977).

Die basis van selfvertroue by kinders is die wete dat bindingsfigure beskikbaar en ondersteunend sal wees (Bowlby, 1970).

Die mees intense menslike emosies word ontlok gedurende die vorming, instandhouding, verbreking of hernuwing van bindings-verhoudings

(Bowlby, 1980). Suksesvolle bindingsgedrag berus op 'n wederkerige verhouding. Die kind se soeke na en behoud van nabyheid en emosionele binding moet beantwoord word met versorgingsgedrag vanaf die bindingsfigure. Dit is die basis van emosionele sekuriteit. In die proses waardeur individue 'n model van hulle leëwêreld opbou, is sleutelaspekte die bewussyn van waar bindingsfigure is of gevind kan word en hul verwagte responspatrone. Uit hierdie vroeë ervarings met bindingsfigure, ekstrapoleer kinders hul verwagtings van sosiale response in die toekoms. As die versorgingsgeskiedenis gekenmerk word deur volgehoue beskikbaarheid, ondersteuning, positiewe kommunikasie en aanmoediging van die versorgers, ontwikkel 'n toenemende mate van outonomie en selfvertroue. Waar die sorg-ervaring gepaard gaan met onsekerheid en angs omtrent die beskikbaarheid en steun van die versorgers, ontwikkel 'n negatiewe interpersoonlike model, 'n negatiewe selfsiening en 'n gebrek aan interpersoonlike vertroue (Bowlby, 1980).

Die band tussen ouer en kind bly belangrik deur al die fases van kronologiese ontwikkeling.

Duidelike tekens van bindingsgedrag is reeds waarneembaar teen die ouderdom van 6 maande (Bowlby 1970). Teen 6 tot 9 maande begin die baba met aktiewe pogings om die moeder te volg. Op 'n ouderdom van 18 maande toon feitlik alle kinders hierdie gedrag en dit word meer intens wanneer die kind vreemd of bang voel of van die moeder geskei word. Ná 3 jaar, kan 'n kind kort rukkes afwesigheid van die ma beter hanteer, veral onder gunstige omstandighede. Dit is waar die omgewing bekend bly, ander bekende mense teenwoordig is en die kind verseker is dat die moeder gou sal terugkeer. Teen die ouderdom van 4 of 5 jaar is die "vasklou"-gedrag grootliks verby. Tog sal selfs skoolgaande kinders, wanneer sake verkeerd loop, 'n bekende figuur opsoek.

In adolessensie word die band met die ouers losser wanneer identifisering met persone buite die gesin toeneem. Dwarsdeur volwassenheid, soek mense egter bystand in nabyheid tydens tye van krisis en trauma. Dit is die

voortsetting van 'n patroon wat van kleins af ontwikkel het. Die wanhoop, angs en afgetrokkenheid wat by kinders voorkom wat van bindingsfigure geskei word, is dikwels 'n prototipe vir psigiatriese of persoonlikheidsversteurings in die volwasse lewe (Bowlby, 1973).

Daar is dus 'n sterk oorsaaklike verband tussen die kind se ervaring van ouersorg en 'n latere vermoë om verhoudings te handhaaf (Bowlby, 1977). Sekere variasies van hierdie vermoë – huweliksprobleme en verhoudingsprobleme met hulle eie kinders – asook simptome van angs en persoonlikheidsversteurings, kan toegeskryf word aan sekere variasies in ouerskapspatrone waaraan persone tydens hulle kinderjare blootgestel was.

Die kenmerke van 'n positiewe ouerskapspatroon is dat dit 'n basis van sekuriteit verskaf en vanaf dié basis 'n ondersoekende houding aanmoedig. Kinders uit so 'n sorgpatroon is selfversekerd en vertrou, help en werk saam met ander mense. Hulle voel dat hulle selfstandig is maar ook werd om hulp van ander te ontvang.

So 'n verteenwoordigende model van die self en ander, bly relatief onveranderd omdat nuwe verhoudings hierby geassimileer word.

2.5 OPSOMMING

Menslike ontwikkeling verloop in fases. Die ontwikkelingstake van elke fase moet suksesvol afgehandel word om opeenvolgende fases te fasiliteer.

Die behoud van interpersoonlike nabyheid is noodsaaklik vir oorlewing. Wanneer pogings om nabyheid te behou, sensitief beloon word, ontwikkel selfvertroue en vertroue in ander. Dit vorm die basis vir die aanleer van sosiale gedragspatrone en selfbeheer. Suksesvolle internalisering van sosiale waardes lei weer tot selfgating en 'n gevoel van wederkerige samehorigheid met die samelewing. Dit gee aanleiding tot prososiale optrede en die vrymoedigheid om self hulp te vra wanneer nodig. Sekuriteit in verhoudings met die self en ander lei tot selfstandige optrede, inisiatief,

sosiale bemeestering en suksesvolle toekomsbeplanning. Suksesvolle voltooiing van die ontwikkelingsfases plaas individue binne 'n sosiaal generatiewe sisteem waar hulle sin vind in sosiale betrokkenheid.

2.6 BEGRIPSBEPALING

2.6.1 Epigenese: die teorie dat daar gedurende ontwikkeling nuwe eienskappe ontstaan wat deur die omgewing en interaksie te weeg gebring word.

2.6.2 Vertroue: die aanvaarding dat mense na die individu se verwagting sal optree.

2.6.3 Selfvertroue: die vertroue in eie vermoëns.

2.6.4 Outonomie: die individuele vryheid om keuses te maak en selfstandig te funksioneer.

2.6.5 Selfagting: 'n positiewe siening van die self; selfrespek.

2.6.6 Operasionele leer: die hipotese dat ontwikkeling berus op 'n leerproses wat slegs kan geskied wanneer individuele vermoëns 'n spesifieke gereedheidsvlak bereik het.

2.6.7 Konstruktivisme: die konsep dat daar verbande bestaan tussen gebeure of prosesse en die individu se opbou van 'n kennisbasis deur interaksie met die omgewing.

[Begrippe 2.6.1 tot 2.6.7 is aangepas, saamgestel en/of vertaal uit De Villiers, Smuts en Eksteen (Tweede Uitgawe – geen publikasiedatum verskyn in uitgawe nie) en MacDonald (1972).]

2.6.8 Binding: die assosiasie tussen stimulus en respons. (In die huidige studie: die wederkerige band tussen kind en versorger.) (Bowlby, 1977).

HOOFSTUK 3

SKEMATEORIE

Al die voorafgaande ontwikkelingsteorieë het reeds sekere komponente bevat van die skemateorie, wat in die laaste drie dekades van die twintigste eeu momentum sou kry: Erikson se siening dat elke lewensfase met 'n verwagting, gebaseer op vorige ervaring, sou begin. Piaget se klem op die individuele organisasie van kennis en die kognitiewe aard van aanpassing, die konstruktivisme se verband tussen ervaring van die self en ander en Bowlby, vir wie interpersoonlike ontwikkeling op 'n ekstrapolasie vanaf bindingservaring berus het.

Volgens Piaget berus persoonlike, sosiale en fisiese aanpassing op kognitiewe vermoëns. Kognisie is om te weet, te begryp wat geleer word en by implikasie die organisasie van kennis (Piaget, 1996).

Georganiseerde patrone van aksie en persepsie is 'n skema. Skemas omvat reflekspatrone, asook nuwe, georganiseerde vorms van gedrag. Refleks-skemas berus op assimilasie (die inneem van inligting uit die omgewing) en akkommodasie (die wyse waarop die individu verander word deur interaksie met die omgewing) (Piaget, 1996).

3.1 DEFINISIES

'n Skema word dan gedefinieer as 'n kognitiewe indruk of verteenwoordiging van vorige ervarings met situasies of mense, waarvolgens individue hulle persepsies van gebeure in daardie area konstrueer (Freeman, Simon, Bentler & Arkowitz, 1989).

Ander definisies is dié van Sperling en Berman (1994) wat skemas beskou as die bewuste en onbewuste verteenwoordigende modelle van intrapsigiese en interpersoonlike gebeure. Kuelwein en Rosen (1993) vertolk weer die term skema as 'n ekwivalent vir onderliggende aannames en houdings wat gedrag rig en beïnvloed en betekenis gee aan 'n lefwêreld. Die aard en omvang van

response en persepsies is funksies van die wydheid, aktiwiteit en bindingskrag van skemas. Dit betrek geheue, kennis, affek, motivering, optrede en beheer. Vir Hastie (1981) is 'n skema 'n abstrakte, algemene struktuur wat verhoudings tussen spesifieke gebeure en entiteite vasstel en dit evalueer as óf kongruent, óf irrelevant met verwysing tot die skema. Landau & Goldfried (1981) beklemtoon weer die kognitiewe aard van skemas: dit is individuele teenwoordige kennis van hulle leëwêreld op 'n gegewe oomblik.

Skemas vorm dus omdat ervaring en inligting kognitief verwerk of geprosesseer word. Die meganisme van hierdie proses word deur verskillende navorsers vanuit diverse gesigspunte benader.

3.2 SKEMAS EN SOSIALE KOGNISIE

Skemas kan vanuit 'n sosiaal kognitiewe ontwikkelingsraamwerk beskryf word. Volgens Flavell en Ross (1981) ontwikkel die vermoë tot sosiale perspektief vóór die begrip van die nie-lewende wêreld. Sosiale kennisies ontwikkel vinniger as kennisies omtrent die fisiese domein, omdat interpersoonlike verkeer as 'n voortdurende bron van terugvoer en monitering, vir die kompleksiteit en onvoorspelbaarheid van gedrag en emosies kompenseer. Daar is ook 'n natuurlike tendens om onwillekeurig empaties te reësondeer deur minimaal kognitiewe meganismes soos kondisionering en mimiek. Dit verskaf nie-verbale, fisiologies gebaseerde insig in ander se affektiewe ervaring.

Sosiale kennisie kan dus nie van affek geskei word nie en skemas is kenmerkend holisties. Dit spesifiseer sekere essensiële elemente in spesifieke verhoudings tot mekaar, terwyl ander elemente opsioneel mag wees.

Flavell en Ross (1981) onderskei vier essensiële kenmerke van skemas: dit het veranderlikes – verpligtend sowel as opsioneel. Skemas kan mekaar omvat, byvoorbeeld: "in die huis is 'n sitkamer, in die sitkamer is 'n bank....".

Skemas is generiese konsepte met verskillende vlakke van abstraksie – die term “vertrek” is byvoorbeeld meer abstrak as “sitkamer”. Dit karakteriseer wat ons weet: dit wat algemeen waar is sowel as dit wat soms waar is.

Hierdie kenmerke is nie slegs van toepassing op ruimtelike konsepte nie, maar ook op temporale en kousale verhoudings. Soos ontwikkeling plaasvind, vorder die individu se skemas van direkte verteenwoordiging van verhoudings wat dinamies ervaar is, tot toenemend meer algemene abstrakte, statiese en kategorieëse verteenwoordiging.

Om 'n toepaslike sosiale rol te aanvaar, moet die individu gelyktydig 'n toenemende aantal faktore in ag kan neem. Die “rasionele self” moet toenemend berus op 'n persepsie van die objektiewe wêreld.

Kinders moet dan twee vaardighede aanleer om hulle sosiale rol suksesvol te vertolk: selfbeheer en om verbande tussen veelvoudige faktore in te sien. Selfbeheer verwys hier egter nie bloot na inhibisie nie, want die self word aktief in die oordeelsproses betrek.

Namate kronologiese ontwikkeling plaasvind, ontwikkel die sosiale oordeel van 'n individu, soos gereflekteer deur ouderdomsverwante kennis en ervaring van sosiale kategorieë en strukture, wat verkry word deur waarneming, inligting en kommunikasie.

Die verband tussen sosiale interaksieprosesse en die vlak van 'n kind se ontwikkeling, dui daarop dat langtermyn ontwikkeling berus op korttermyn veranderinge wat tot 'n groot mate deur sosiale invloed te weeg gebring word (Flavell & Ross, 1981).

Die teorie van sosiale kognisie word ook ondersteun deur Nisbett en Ross (1980), Selman (1980), Taylor en Crocker (1980) en Markus en Zajonc (1985).

3.3 PERSOONSPERSEPSIE

'n Tweede groep navorsers wat interpersoonlike waarneming in die daarstel van skemas beklemtoon, is Livesky en Bromley (1973):

Die indrukke wat kinders vorm van mense wat sielkundig betekenisvol vir hulle is, vorm 'n ontwikkelingspatroon vir hulle kenmerkende styl van sosiale interaksie. Dit dra ook by tot hulle verwysingsraamwerk vir die beoordeling van mense.

Die kognitiewe prosesse wat gebruik word om 'n patroon of betekenis omtrent ander mense se gedrag te kontrueer, is verwant aan die perseptuele en verbale prosesse wat opinies, oordeel en beskrywings van 'n ander persoon reflekteer.

Kinders leer om waar te neem en die gedrag van ander mense te interpreteer. Vorige indrukke, eie ervaring en die heersende emosie speel 'n rol in die interpretasie: optrede word geklassifiseer op grond van funksioneel eenderse optrede. Konseptuele organisasie vind dus plaas. Hierdeur word sekere omstandighede en kenmerke van ander persone se optrede beklemtoon deur die agtergrond van ander omstandighede en kenmerke. Die agtergrond verskaf 'n konteks wat bydra tot die betekenis van die prominente kenmerke.

Komponente van gedrag word dus selektief geïdentifiseer, gesegmenteer, in verband gebring met relevante gebeure en narratief in volgorde geplaas. Die individuele episodes word daarna in patrone of temas georganiseer. Só word optrede ervaar as gestruktureerd, samehangend, direkief en betekenisvol (Livesky & Bromley, 1973).

'n Gedragsegment bestaan dus uit 'n temporale en strukturele patroon wat die oorgang van een segment (of periode) na 'n ander herkenbaar en verstaanbaar maak.

3.4 INFORMASIE-PROSESSERING

Epstein (1994) integreer kognitiewe prosesse en die psigodinamiese onbewuste om die selfteorie van kennis en ervaring te formuleer. Hierdie teorie veronderstel twee parallelle, interaktiewe maniere van informasie-prosessering: 'n rasionele sisteem en 'n affektief gedrewe ervarings-sisteem.

Freud het reeds 'n eeu gelede 'n tweedelige teorie van informasie-prosessering voorgestel wat afwykende gedrag binne die kader van die natuurwetenskappe geplaas het. Rasionele, bewuste denke was vir Freud 'n klein afdeling van menslike denkaktiwiteit, terwyl die basis van denke die onderdrukte was: die onderbewuste wat as primêre proses gefunksioneer het.

Volgens Epstein (1994) is 'n kritiese swak punt in die Freudiaanse konsep van die onderbewuste dat dit nie menslike aanpassing by die omgewing verklaar nie. Aanpassing word toegeskryf aan die ondergeskikte, sekondêre denkproses. Hierdie proses, wat aansluit by taal, is nie aanwesig by nie-menslike organismes nie – tog pas ook aan by 'n gegewe lewensruimte.

'n Nuwe teorie omtrent die onbewuste, is dat dit 'n kognitiewe onbewuste is. 'n Fundamenteel aanpasbare sisteem wat outomaties, inspanningloos en intuïtief ervarings organiseer en gedrag rig. Dit verteenwoordig die ervarings-sisteem (Epstein, 1994).

Die rasionele sisteem, daarenteen, is 'n doelbewuste, inspannende, abstrakte sisteem wat hoofsaaklik op taal gebaseer is. Dit verteenwoordig hoë vlakke van abstraksie en langtermyn uitstel van behoeftebevrediging.

Alle gedrag, volgens hierdie teorie, is die produk van samewerking tussen die twee stelsels. Situatie-veranderlikes en individuele denkstyle bepaal die relatiewe dominansie van een stelsel bo die ander. Die ervarings-sisteem is byvoorbeeld intiem geassosieer met die affek van ervaring. Dit is ook 'n assosiatiewe sisteem. Prosessering van inligting deur die ervarings-sisteem

en die invloed daarvan op rasionele denke, lei daartoe dat individue gebeur, wat slegs arbitrêr verwant is, in oorsaaklike verband beoordeel (skemas) (Epstein, 1994).

In hulle benadering, maak Williams en Watts (1997) die proses van informasieprosessering nog meer omvattend. Hulle inkorporeer bewuste en onbewuste prosesse en neem die kognitiewe proses, sowel as die inhoud van kennisies, in ag.

Massaro en Cowan (1993) se siening is dat kognitiewe modelle die mens karakteriseer as 'n komplekse sisteem van informasie-prosessering. Kognitiewe modelle probeer om menslike gedrag en optrede te beskryf in terme van 'n integrale prosesseringsmeganisme wat reageer op die vloed van inligting deur die sisteem.

Prosessering vind egter selektief plaas. Inligting wat 'n individu verkieslik wil ignoreer, word nie geaktiveer nie, maar geïnhibeer. Sekere toestande, soos angs, kan byvoorbeeld presenteer wanneer bogenoemde inhibisie nie doeltreffend funksioneer nie (Enright & Beech, 1993).

Selektiewe prosessering of voorkeuraandag kan ook 'n vooraf aangeleerde, outomatiese respons wees. In dié proses speel geheue 'n belangrike rol.

3.5 OUTOBIOGRAFIESE GEHEUE

Kennisie is tradisioneel as simbool-manipulasie gesien. 'n Jonger idee is die van verbindingsmodelle (Williams & Watts, 1997). Dit is 'n groot versameling homogene modelle wat deur 'n verbindingsnetwerk aaneenskakel. Alle leerprosesse word verteenwoordig deur veranderinge in die geassosieerde gewigte van die verbindings binne die netwerk. Inligting word geprosesseer op grond van verwagtings wat dit ontlok weens kennis van die groter konsep (dus: skemas). 'n Heen-en-weer strategie word deurgevolg, byvoorbeeld: pas die nuwe (simplekse) inligting in by die skema, of moet die skema gewysig word op grond van die inligting? Die wyse waarop 'n komplekse

situasie dus interpreteer of herroep word, berus op die prototipiese skemas in die langtermyngeheue wat detail kan oproep.

Navorsing toon dat individue wat aan negatiewe omstandighede blootgestel was - byvoorbeeld seksuele en fisieke misbruik (Kuyken & Brewin, 1995) of oorlog (McNally, Litz & Prassas, 1994) – in respons op dié trauma die oproep van gebeure oormatig veralgemeen. Dit dui op verminderde geheue-kapasiteit tydens die oproep van data.

Die oproep van outobiografiese geheue betrek waarskynlik 'n intermediêre fase waarin 'n algemene konteks of beskrywing geraam word om na 'n spesifieke voorbeeld te help soek (Williams & Hollon, 1981; Kolodner, 1985). 'n Voorbeeld is die kodewoord "gelukkig". Dit sal dadelik die vraag ontlok: "Watter aktiwiteite, mense, plekke en voorwerpe maak my gelukkig?" Die algemene beskrywings word herhaaldelik verfyn totdat 'n spesifieke voorbeeld onttrek word. Die toepaslikheid van die voorbeeld word nagegaan en 'n respons gelewer (Williams & Watts, 1997). Depressiewe persone herroep dikwels die intermediêre beskrywing, maar nie 'n spesifieke voorbeeld nie.

Om spesifieke episodes suksesvol te herroep, moet daar eerstens toegang tot die kategoriese beskrywings wees. Dié beskrywings moet dan vinnig geïnhibeer word, sodat kontekstuele inligting – tyd en plek – tot die geheue-soektog kan toetree.

Die individuele ontwikkelingsvlak speel 'n rol in die herroep en inhibering van geheue-data (Williams, 1996). Tot op die ouderdom van ongeveer 3 jaar, is herroeping 'n generiese proses. Teen die ouderdom van omtrent 3½ jaar ontwikkel die vermoë om hierdie relatief outomatiese kategoriese beskrywings te inhibeer. Dit gee aan die kind groter strategiese beheer oor die herroepingsproses.

Kroniese stres of misbruik in die kinderjare, beïnvloed die vermoë om hierdie prosesse te beheer (Williams & Watts, 1997). Eerstens leer kinders wat in só 'n omgewing grootword, dat die inligting omtrent spesifieke episodes só

negatief is, dat hulle op 'n passiewe wyse die negatiewe gevolg van die herroeping vermy. Elke keer as die geheue-kode 'n kategorie van intermediêre beskrywing aktiveer en dié beskrywing fragmente van die emosionele episode herroep, word die soektog gestaak. Tweedens sal die mislukking om toegang tot spesifieke herinneringe te kry, gevolge inhou vir die herroeping van ander (selfs positiewe) gebeure. Alternatiewe intermediêre beskrywings sal dan herhalend opgeroep word.

Ná 'n aantal sulke herhalings, sal 'n meer uitgebreide netwerk van intermediêre beskrywings bestaan. 'n Voorbeeld: Die eerste herhaling van 'n kode soos "ongelukkig" mag die beskrywing "ek het altyd misluk" ontlok. Gewoonlik sou dit lei tot die herroeping van 'n gebeurtenis, soos "ek het 'n brief ontvang waarin staan dat ek die eksamen drup". As die soektog egter hier gestaak word, word 'n alternatiewe beskrywing onttrek, byvoorbeeld: "ek was nooit goed met skoolwerk nie". 'n Aantal herhalings lei tot 'n klomp negatiewe beskrywings, soos "ek het nooit vriende gehad nie" of "ek stel altyd my ouers teleur".

Deurdat vroeë negatiewe ervarings die herroepingsproses beïnvloed, sal sulke kinders 'n reeks selfbeskrywings hê wat kronies geaktiveer is. Nuwe ervarings wat emosioneel ooreenstem, word saam met die selfbeskrywings ge-enkodeer. Mettertyd kan 'n onvermoë om positiewe ervarings op te roep, ontstaan en konsentreer hulle op negatiewe ervarings uit die verlede – 'n negatiewe, disfunksionele skema (Williams & Watts, 1997).

3.6 DISFUNKSIONELE SKEMAS

Beide die gebiede van die ontwikkelingsteorie en skemateorie, beklemtoon die deurslaggewende rol van vroeë gesinservaring. Dié rol kan positief of negatief wees.

Vanuit vroeë gesinservarings, bou kinders verteenwoordigende modelle van interpersoonlike verhoudings op. Hierdie modelle bly relatief onveranderd voortbestaan, omdat nuwe verhoudings by die bestaande model geassimileer

word. Selfs wanneer situasies die teendeel mag bewys, verwag hulle dat mense hulle sal waarneem en behandel op 'n wyse wat inpas by die self-model. Verhoudingsprobleme ontstaan dan as die resultaat van patologie in vroeë binding, wat lei tot 'n wanaangepaste siening van die self en die wêreld. Hierdie vroeë kognitiewe strukture het 'n belangrike uitwerking op kennis en gedrag wat daarop volg, omdat 'n negatiewe ervaring met die primêre ondersteuningsgroep lei tot disfunksionele skemas (Guidano & Liotti, 1983).

Vroeë konsepte word versterk deur leer-ervarings en beïnvloed deur die persepsies, waardes en houdings van 'n persoon. Negatiewe of disfunksionele skemas kan egter tot 'n verkeerde oordeel oor gebeure aanleiding gee deur selektiewe aandag en geheue, denkbeeldige korrelasie, egosentriese vooroordeel en vals gevolgtrekkings (Vitousek & Hollon, 1990).

Kern-skemas met 'n negatiewe kwaliteit ontwikkel gedurende die kinderjare as gevolg van ervarings soos emosionele deprivasie, verwerping, misbruik, onstabiliteit, kritiek en verlating. As so 'n skema disfunksioneel is, word dit 'n langdurige en indringende tema wat 'n individu se gedrag, gedagtes, emosies en interpersoonlike verhoudings negatief beïnvloed (Young, 1990).

Die proses waardeur disfunksionele skemas tot stand kom, kan weer verduidelik word aan die hand van informasie-prosessering. Die interpretasie van gebeure word in sodanige gevalle deur negatiewe vooroordele beïnvloed (Beck, 1967). Hierdie vooroordele in informasie-prosessering, lei in sekere situasies tot denkfoute of negatiewe outomatiese gedagtes. Aandag word selektief op negatiewe inligting toegespits, terwyl positiewe gebeure minimale fokus kry. Kenmerke van só 'n gedagteproses is dat dit 'n negatiewe selfsiening, 'n negatiewe wêreldsiening en 'n negatiewe toekomst-siening in die hand werk (Mash & Wolfe, 1999). Wanneer hierdie denkwyse konsekwent gehandhaaf word, vorm negatiewe en disfunksionele skemas.

Kognitiewe teorie beklemtoon dus die verband tussen negatiewe denke en 'n negatiewe gevoelstoestand. Gebrekkige denk- en kognitiewe probleem-

oplossingsvaardighede kan selfs aanleiding gee tot toestande soos depressie (Kaslow, Brown & Mee, 1994).

Disfunksionele skemas ontstaan dikwels omdat individue bly vasklou aan inisiële idees, selfs wanneer die bewyse waarop dit oorspronklik gebaseer was, gediskrediteer word (Ross, Lepper & Hubbard, 1975). Inligting wat idees bevestig, geniet voorkeur bó inligting wat idees uitdaag – uitsonderings op die reël word meestal geïgnoreer. Die wyse waarop 'n situasie interpreteer en herroep word, berus op die omvang van die prototipiese skemas wat in die langtermyngeheue is en beskikbare besonderhede kan oproep (Williams & Watts, 1997). Omdat die proses op leerervarings berus, sal verskillende individue verskillende skemas tot hulle beskikking hê. Dit gee aanleiding tot verskillende interpretasies. 'n Buitengewoon groot hoeveelheid toeganklike skemas, wat inligting op spesifieke wyses organiseer, kan byvoorbeeld lei tot verdraaide prosessering, wat waarneming bevooroordeel. 'n Depressiewe persoon interpreteer dan sosiale tekens negatief om by 'n negatiewe selfsiening in te pas.

'n Tweede rede vir die ontstaan van prototipiese skemas, is dat dit dikwels handig is om baie intense herinneringe te verwerk tot emosioneel meer gemaklik hanteerbare indrukke. Dit gebeur waar persone aan spanningsvolle lewenservarings soos verliese en trauma blootgestel was. Dié aanvanklike, intense herinneringe wat kompulsief herhaal, is reeds deur Freud beskryf (in Horowitz, 1983). Die verloop daarvan is soos volg: 'n traumatiese ervaring oorskrei 'n persoon se vermoë om die stimulasie en emosie wat daarmee gepaardgaan, te hanteer. 'n Tydelike beskermingsmeganisme keer die ervaring uit die bewussyn. Die geheuespore is nog baie duidelik en die emosies potensieel oorweldigend. Later kom die kompulsiewe herhaling weer na vore – die persoon herleef die ervaring oor en oor – totdat dit bemeester word. Nou is die geassosieerde gevoelens van hulpeloosheid minder. Die geheuespore is geprosesseer: die sensoriese intensiteit het afgeneem en dit is in verband gebring met verskillende konsepte en skemas.

Disfunsionele skemas kan aktief of rustend wees. 'n Aktiewe skema sal op 'n dag-tot-dag basis gedrag rig, terwyl 'n rustende of dormante skema gewoonlik deur stres geaktiveer word. Dormante, disfunsionele skemas word deur sekere faktore gefasiliteer: akute gesondheidsprobleme, kroniese siekte, kroniese pyn, honger, woede, uitputting, eensaamheid, verlies, veranderde lewensomstandighede, middelmisbuik, swak probleem-oplossingsvaardighede, swak impulsbeheer, traumatiese ervarings, sielkundige kwesbaarheid en kognitiewe rigiditeit (Kuelwein & Rosen, 1993).

Disfunsionele skemas ontlok 'n interne dialoog en kan negatiewe gedagtes omtrent die self, die wêreld en die toekoms, of angs genereer. So 'n negatiewe lewensiening kan individueel, of as deel van 'n gesinsopset, aangeleer word. Young (1990) beskryf vroeë, disfunsionele skemas soos volg: dit is onvoorwaardelik, weerstandig teen verandering, herhalend, geaktiveer deur relevante gebeure en gekoppel aan intense emosies. Volgens Young is dit ook die resultaat van vroeë ervarings in die gesin en met maats.

Bisogno (1998) het gevind dat kinders die negatiewe insette van 'n disfunsionele gesinsisteem internaliseer en dat dit dwarsdeur hulle ontwikkeling as kwesbaarheids-faktore aanwesig bly. So 'n gesinsisteem is dikwels stresvol, chaoties en vol onbeheerde insidente (Cicchetti & Lynch, 1993) en die verhoudingsgeskiedenis wat geïnternaliseer word, beïnvloed houdings, affek en kognisies (Sroufe & Fleeson, 1988).

Daar is dus volgens die literatuur 'n direkte verband tussen die ontstaan van disfunsionele skemas en 'n spesifieke ontwikkelings- en bindings-geskiedenis.

3.7 SKEMAS EN BINDING

Self-skemas ontwikkel in 'n emosioneel betekenisvolle verhoudingskonteks wat deur die primêre versorgers voorsien word (Pearlman & Saakvitne, 1995).

Die vlak van respons in vroeë versorgings kan dus skema-ontwikkeling fasiliteer of verhinder (Bowlby, 1988).

Die wyse waarop skemas uit vroeë bindingspatrone ontwikkel, word soos volg verduidelik deur Kuelwein en Rosen (1993): ter wille van die oorlewing van die spesie, is mense biologies geprogrammeer om verwante nabyheid met ander mense te behou. Soortgelyke interaksies word die aanvaarde gemiddelde in die geheue. Besonderhede van interaksies en spesifieke gebeure word geabstraheer tot algemene beelde in die semantiese geheue, naamlik skemas.

Sodanige skemas help individue om interaksie só te voorspel dat dit die moontlikheid om nabyheid met die bindingsfigure te behou, verhoog. Volgens Ainsworth (1982) begin die ontwikkeling van die self deur die ervaring van gereelde en konsekwente verbande tussen aksies en die uitkoms wat aksies te weeg bring. Kinestetiese terugvoer voorsien 'n belangrike eerste bron van sodanige inligting. 'n Voorbeeld: babas maak hulle oë toe en die wêreld word donker. Terugvoer word ook voorsien deur die eksterne omgewing, voorwerpe en mense. Babas huil – die moeder kom na hulle toe. So word die basis van verwagte beheer oor die lewensruimte gevestig. Die tydsberekening, konsekwentheid en kwaliteit van die moeder se respons op die baba, skep 'n verwagting oor beheer van die sosiale omgewing.

Die voortsetting van sterk en stabiele interpersoonlike bande, verteenwoordig 'n lewenslange behoefte om te behoort (Baumeister & Leary, 1995). Daar is intense emosionele weerstand teen die ontbinding van sodanige verhoudings, omdat die afwesigheid van veilige bindingsverhoudings 'n negatiewe invloed op liggaamlike en geestesgesondheid en aanpassing het (Bowlby, 1977).

Die eerste bindings-ervarings skep 'n stel sosiale verwagtings wat, net soos die affekgelaaide skema, verandering teenstaan (Sperling & Berman, 1994). Wanneer elemente van sensitiwiteit, betroubaarheid en vertroue in hierdie vroeë verhoudings ontbreek – wanneer die versorger byvoorbeeld

inkonsekwent teenwoordig is – ontwikkel sekondêre, voorwaardelike strategieë soos ang of premature onafhanklikheid.

Wanneer gesinsomstandighede deur negatiewe gebeure verander, word die stabiliteit van die sorg-omgewing ook beïnvloed. Dit veroorsaak dikwels 'n verandering in kinders se bindingsgedrag (Vaughn, Egeland, Sroufe & Waters, 1979). Die kwaliteit van versorging beïnvloed dus 'n kind se gedragsprofiel. Versorgingsvaardighede is nie net krities belangrik in die vorming van bindingsverhoudings nie, maar die moeder se persoonlikheids- en affektiewe kenmerke speel 'n toenemend belangrike rol in die behoud van sekuriteit soos die kind ouer word (Egeland & Faber, 1984).

Kritiese variasies in die kwaliteit van kinders se vroeë sorg-ervarings – veral wat betref verwydering, spanning en hereniging – beïnvloed die vorming van skemas oor intieme verhoudings (Lopez, Melendez, Sauer, Berger & Wyssmann, 1998). Dit beïnvloed twee verwante kognitiewe skemas: 'n selfmodel, wat die persepsies van eiwaarde, doeltreffendheid en beminbaarheid bevat en 'n ander-model, wat kernverwagtings omtrent die goedheid, betroubaarheid en konsekwentheid van ander persone van sosiale belang, beliggaam.

In 'n studie oor die verband tussen binding met die ouers en emosionele gesondheid in adolessente, vind Canetti, Bachar, Galili-Weisstub, De-Now en Shalev (1997) dat optimale ouer-binding geassosieer word met minder neurotiese simptome, beter gesondheid en beter sosiale ondersteuning. Adolessente met die mees negatiewe bindingspatrone met hulle ouers, het die meeste psigosomatiese simptome, die laagste vlakke van emosionele gesondheid en die laagste waarneembare sosiale ondersteuning ervaar.

3.8 INTERPERSOONLIKE SKEMAS

Die ontstaan van interpersoonlike skemas kan dus nie van die psigososiale ontwikkelingsgeskiedenis geskei word nie. Interpersoonlike skemas ontstaan uit die individuele ervaringsgeskiedenis en hou verband met die

bindingsgeskiedenis en styl van binding (Horowitz, Rosenberg & Bartholomew, 1993). Interpersoonlike ervarings in die verlede word veralgemeen en geïntegreer om georganiseerde strukture van kennis te vorm. Inkomende interpersoonlike inligting word teen die skemas gemeet (Horowitz, 1991).

Baldwin (1992) gebruik die term verhoudingskemas. Verhoudingskemas skakel aaneen deur 'n lewensplan wat die opeenvolging van gebeure definieer. Al die elemente van verhoudingskemas is inter-afhanklik. 'n Interpersoonlike skema word dan gedefinieer as 'n struktuur van kennis, gebaseer op vorige interpersoonlike ervaring, wat inligting bevat omtrent die behoud van interpersoonlike verhoudings (Safran, 1990a).

Volgens Safran is die skematiese kodering van interpersoonlike ervarings belangrik vir oorlewings-relevante interaksie. Uit die reeds bespreekte bindings- en ontwikkelingsteorieë het dit geblyk dat die behoud van verwante nabyheid van belang is vir die behoud van die spesie (Bowlby, 1970; Greenberg & Safran, 1987). Die kodering van vorige interpersoonlike ervarings is aanpassingsgedrag, spesifiek daarop gemik om verwante nabyheid maksimaal moontlik te maak.

'n Interpersoonlike skema is dan eintlik 'n program om nabye verwantskap te behou (Safran, 1986; Safran & Segal, 1990). In dié opsig hou dit verband met die selfskema (Markus, 1983). Dieselfde doelstellings, planne en strategieë is deel van albei skemastrukture. Net soos selfwaarde 'n deel van die selfskema vorm, is dit ook 'n deel van interpersoonlike skemas. Abelson (1981) noem die volgende voorbeeld: Die disfunksionele kennisie, "ek moet alles perfek kan doen", kon ontstaan het as 'n reël om nabyheid te behou en het waarskynlik ontwikkel op grond van 'n wanaangepaste leerervaring met bindingsfigure.

Die behoud van interpersoonlike nabyheid is 'n lewenslange doelstelling (Bowlby, 1970). Die spesifieke interpersoonlike strategieë wat gebruik word, het egter moontlik in 'n vroeër ontwikkelingsvlak ontstaan en is toepaslik vir

die hede. Individue volg dus soms strategieë vir die behoud van interpersoonlike nabyheid wat sodanige nabyheid eintlik strem. 'n Vrou wat as dogtertjie seksueel misbruik is, kan verleidelik optree om 'n gevoel van interpersoonlike nabyheid te behou. Die doel is nie altyd om nabye interaksie met 'n spesifieke persoon te behou nie, maar om 'n abstrakte, veralgemeende gevoel van potensiele nabyheid te ervaar – die gedrag het 'n interne oorsprong (Sullivan, 1953).

Individue vir wie die wêreld bewoon word deur vyandige en kwaadgesinde wesens, kan voel dat hulle waaksaam en self vyandig moet wees. Self-agting is dan uiteindelik 'n interpersoonlike verskynsel (Sullivan, 1956). Individue wat goed voel oor hulleself, is gemaklik met hulle kognitiewe indrukke van ander. Angs word ontlok wanneer die disintegrasie van interpersoonlike verhoudings verwag word.

Mense se optrede het dus 'n selfvervullende uitwerking. Daar is reeds bespreek hoedat skemas weerstand bied teen verandering, selfs wanneer nuwe interpersoonlike ervarings die teendeel bewys. Dit is ten dele die gevolg van selektiewe aandag (Beck, 1976; Nisbett & Ross, 1980), maar ook omdat disfunksionele skemas dikwels bevestig word op grond van individue se eie gedrag (Kiesler, 1982). Daar is 'n self-voortgesette kognitief-interpersoonlike siklus (Safran, 1984). Individue wat sielkundig swak aangepas is, het negatiewe en rigiede verwagtings omtrent hulle optrede om interpersoonlike nabyheid te behou. Hulle ontlok dan ook meer dikwels dieselfde tipe respons van verskillende persone. Dit gee aanleiding tot 'n beperkte omvang van interpersoonlike ervarings.

Kiesler (1986) omskryf die proses soos volg: in interpersoonlike teorie, word abnormale gedrag gedefinieer as ontoepaslike of ontoereikende interpersoonlike kommunikasie. Dit bestaan uit rigiede, beperkte en ekstreme interpersoonlike gedragswyses, wat nie oor die buigsaamheid en aanpasbaarheid beskik om by verskillende sosiale situasies aan te pas nie. Interpersoonlike gedrag kan in terme van twee ortogonale asse beskryf word (Kiesler, 1983). Daar is 'n dimensie van affiliasie wat strek van vyandige tot

vriendelike gedrag en 'n dimensie van mag, beheer of dominansie wat strek vanaf onderdanige tot dominerende gedrag (Horowitz, Rosenbergen & Bartholomew, 1993).

Met beheer en affiliasie as basis, het Kiesler (1983) 'n interpersoonlike sirkel ontwikkel. Dit bestaan uit sestion kategorieë, wat die domein van interpersoonlike gedrag verteenwoordig. Kategorieë word sirkelvormig gerangskik, met polêre teenoorgesteldes op die buiterand van die sirkel. Arrogant/outonoom sal byvoorbeeld die polêr teenoorgestelde van onderdanig/hulpeloos wees. Daar word drie vlakke van intensiteit onderskei. Abnormale gedrag word dan beskryf as 'n rigiede aanhang van een of enkele van die sestion kategorieë op 'n vlak van hoë intensiteit.

Wanaangepaste gedrag ontlok komplementêre response (Safran, 1990a). Dit bevestig weer die disfunksionele interpersoonlike skema. Gedrag en ervarings wat met die disintegrasie van verhoudings geassosieer word, ontlok angs. Optrede wat deur ander waardeer word, skep 'n gevoel van sekuriteit (Safran, 1984). 'n Leerproses, waarin individue verskillende tegnieke vir die behoud van sekuriteit ontwikkel, ontstaan. Tegnieke kan wissel van die herlei van aandag na onderwerpe wat minder angs ontlok tot die aanbied van 'n self wat self-agting vir die oomblik verhoog. 'n Manuskrip of teks vir interaksie-patrone, 'n self-skema en 'n skema vir ander mense vorm uiteindelik die elemente van 'n verhoudingskema (Baldwin, 1992).

Volgens Baldwin sal individue, wat herhaaldelik deur ander teleurgestel was, dit moeilik vind om interpersoonlike vertroue te hê. Hulle word hiper-waaksaam vir enige tekens van onbetroubaarheid in nuwe verhoudings en glo dat hulle nie aandag waardig is nie. Die sentrale idee van verhoudingskemas is dat vorige sosiale ervarings 'n invloed sal hê op huidige ervaring. Verskeie teorieë het dié proses omskryf, byvoorbeeld die sosiaal-kognitiewe teorie (Fiske & Taylor, 1984), die situasie-persepsieteorie (Cantor, Mischel & Schwartz, 1982), die simboliese interaksie-teorie (Stryker & Statham, 1985) en die interpersoonlike teorie van objekverhoudings (Mitchell, 1988).

Die model van verhoudingskemas is gebaseer op 'n lewensplan. Só 'n teks is 'n kennis-indruk oor gebeure en word gedefinieer as 'n voorafbepaalde, stereotipiese opeenvolging van aksies wat bekende situasie omskryf (Schank & Abelson, 1977). Tekste het procedure-aspekte en semanties-verklarende aspekte (Canter & Kihlstrom, 1985). 'n Interpersoonlike teks is 'n kognitiewe veralgemening wat gebaseer is op herhaalde ervarings met soortgelyke interaksies en geassosieer word met episodiese inligting oor werklike ontmoetings in die verlede (Abelson, 1981). Die teks vir interpersoonlike interaksie bevat dus geassosieerde indrukke van die self en ander, soos ervaar in 'n situasie (Horowitz, 1989). Herhaalde ooreenstemmende ervarings lei tot verhoudingskemas.

Hoe is verhoudingskemas identifiseerbaar vir navorsing? Moontlikhede is 'n klassifikasie van kategorieë, soos Kiesler (1983); observasie van alledaagse sosiale optrede (Jones & Pittman, 1982); funksionele verhoudingspatrone wat ondersoek word (Altman & Taylor, 1973), asook disfunksionele patrone (Christensen, 1987). Verhoudings- of interpersoonlike skemas kan ook vanaf 'n teoretiese basis ondersoek word. In sodanige geval moet die elemente van die betrokke skema so akkuraat as moontlik beskryf word (Baldwin, 1992). Die huidige ondersoek gaan interpersoonlike skemas ondersoek op grond van die elemente wat in die teoretiese onderbou identifiseer is. Kiesler (1983) se teorie sal op 'n toegepaste wyse in die psigometriese ondersoek gebruik word.

3.9 OPSOMMING

Skema-teorie toon 'n ooreenkoms met psigososiale teorieë ten opsigte van leer-ervaring, organisasie van kennis en verwagting omtrent sosiale interaksie. Dit omskryf die prosesse van sosiale waarneming en aanpassing en die wisselwerking tussen waargenome self en ander. Die integrasie van kronologiese ontwikkeling, kognitiewe oordeel en affektiewe ervaring word aangetoon.

Negatiewe ontwikkelings-ervarings kan tot disfunksionele skemas lei. Inligting word selektief verwerk om die disfunksionele skema te onderhou. Dit lei tot die inkorting van emosionele welstand, minder vaardigheid om interpersoonlike probleme op te los en 'n negatiewe oordeel oor die self en ander. Die gevolg is patrone van interpersoonlike wanaanpassing, ontoepaslike sosiale gedrag en 'n minder positiewe toekomsverwagting.

3.10 BEGRIPSBEPALING

3.10.1 Kognisie: 'n algemene konsep van kennis of wete. Dit sluit persepsie, verbeelding, redenering en oordeel in.

3.10.2 Skema: 'n kognitiewe raamwerk wat uit 'n aantal georganiseerde idees bestaan.

3.10.3 Informasie-prosessering: die invoer, verwerking, berging en herroeping van kennis.

3.10.4 Outobiografiese geheue: die afdeling van geheue wat verwys na ervarings in die individu se geskiedenis.

(Begrippe 3.10.1 – 3.10.4: vertaal en aangepas uit Chaplin, 1975.)

3.10.5 Disfunksionele skema: 'n skema waarmee volgehou word selfs as inligting teenaanduidend is (Williams & Watts, 1997).

3.10.6 Lewensplan/teks/manuskrip ("script"): die wyse waarop 'n individu die verloop en betekenis van verwagte optrede en interaksie beskryf op grond van vorige ervaring (Horowitz, 1989).

HOOFSTUK 4

ELEMENTE VAN INTERPERSOONLIKE SKEMAS IN ADOLESSENSIE

Die empiriese ondersoek van die huidige studie betrek die interpersoonlike skemas van adolessente met 'n spesifieke ontwikkelingsgeskiedenis. Die teoretiese grondslag van die ondersoek is psigososiale ontwikkelingsteorieë en die teorie van skemas.

Baldwin (1992) het aanbeveel dat, waar verhoudingskemas vanaf 'n teoretiese basis ondersoek word, die elemente van sodanige skemas noukeurig omskryf moet word (sien hoofstuk 3.8).

Uit die teorie van psigososiale ontwikkeling, is die volgende elemente van interpersoonlike interaksie geïdentifiseer (sien hoofstuk 2.5):

- vertrouwe
- selfvertroue
- sosiaal-morele gedrag
- selfbeheer
- selfagting
- outonomie
- inisiatief
- probleemoplossingsvaardighede
- toekomsverwagting

'n Ontleding van die skemateorie (hoofstuk 3), wys op spesifieke elemente van sosiale interaksie wat deur skema-disfunksie beïnvloed word (sien hoofstuk 3.9):

- emosionele welstand
- empatie
- selfbeheer
- hantering van interpersoonlike probleme
- self- en ander-oordeel
- anti-sosiale optrede

- toekomsverwagting

Die rol van tipe versorging – ouerskapspatrone en sorg binne of buite gesinsverband – word in hoofstuk 5 bespreek. Daaruit word afgelei dat die sorg-geskiedenis die volgende elemente van interpersoonlike funksionering kan beïnvloed (sien hoofstuk 5.4):

- bindingsgedrag
- prososiale optrede
- gevoel van eie-waarde
- beroepsideale
- geslagsidentiteit
- waardes
- outonomie
- emosionele welstand
- antisosiale gedrag

As meetbare elemente van interpersoonlike skemas, waar 'n spesifieke psigososiale geskiedenis teenwoordig is, word die volgende meetbare elemente dus, op grond van teoretiese uiteensetting, voorgestel:

- 4.1 Vertroue
- 4.2 Selfvertroue/selfsiening
- 4.3 Outonomie
- 4.4 Pro-sosialiteit
- 4.5 Emosionele welstand
- 4.6 Morele waardes
- 4.7 Denkvaardigheid/vermoë tot probleemoplossing
- 4.8 Selfbeheer
- 4.9 Toekomsverwagting

Die elemente word vervolgens bespreek om aan te toon hoe dit by die teorie aansluit, asook om empiriese bewyse uit vorige studies te beklemtoon. Bindingsekuriteit en elemente 4.1 – 4.8 word in hoofstuk 7 psigometries

ondersoek, terwyl 4.9 in hoofstuk 9 kwalitatief/analities betrek word aan die hand van gestruktureerde onderhoude.

Die teorie wys ook op twee verdere aspekte van belang in interpersoonlike interaksie, naamlik kronologiese ontwikkeling en geslag. Hierdie twee elemente word bespreek in die ontleding van die statistiese resultate.

Geloof, wat hier as een aspek van morele waardes genoem word (sien 4.6), sal in hoofstuk 9 as 'n spesifieke vorm van sosiale bemagtiging ontleed word.

4.1 VERTROUW

Die basis van binding, sowel as funksionele interpersoonlike skemas, is vertrouw. Wanneer bindingsfigure betroubaar optree, leef kinders in 'n omgewing van sekuriteit. Newman en Newman (1999) sê dat vertrouw ontwikkel na gelang van die voorspelbaarheid van die ouers se optrede. Hieruit leer hulle nie alleen om ander mense te vertrou nie, maar ook dat hulle op hulle eie oordeel en vermoëns kan staatmaak. Hulle leer dus om positiewe response van ander mense te verwag en dat hulle self in staat sal wees om probleme op te los. Hulle voel 'n gemeenskaplikheid met ander – hulle standaard pas in by die verwagte norme vir optrede. Dit lei tot die selfvertrouw om onafhanklik en suksesvol te funksioneer en uiteindelik 'n prososiale en generatiewe bydrae tot die mensdom te lewer. Elke vorm van positiewe sosiale interaksie begin dus by vroeë geborgenheid.

Volgens Bettelheim (1987) het ouers nie volle beheer oor kinders se sekuriteit nie. Hulle kan egter beheer hoe die kinders enige bedreiging ervaar, hoofsaaklik deur die wyse waarop hulle self reageer en die situasie hanteer. Dit is veral belangrik omdat kinders nog nie veel ervaring van die samelewing het nie. Enige vertroosting of gerusstelling sal feitlik uitsluitlik van die ouers kom. 'n Hoë vlak van ouer-betrokkenheid werk dus die optimale ontwikkeling van sosiale vertrouw in die hand (Hetherington, 1983).

Hierdie vertroue is die onderliggende faktor wat interpersoonlike verhoudings lewenslank kan beïnvloed. Sperling en Berman (1994) definieer volwasse binding as individue se stabiele tendens om doelmatige pogings aan te wend om nabyheid te behou en kontak te maak met een of 'n paar spesifieke persone met die subjektiewe potensiaal om fisieke en/of sielkundige veiligheid en sekuriteit te voorsien. Dié stabiele tendens word gereguleer deur interne, werkende modelle van binding - kognitief/affektiewe motiveringskemas wat ontstaan uit die individuele ervaring met die interpersoonlike omgewing. Dit berus op die voorafgaande geskiedenis van bindingsverhoudings en die huidige interaksie tussen die self en die bindingsfiguur wanneer die bindingsgedragstelsel geaktiveer is. Die primêre bindingskema is dus ten nouste verwant aan die primêre selfskema. Selfvertroue berus op die mate waarin individue, volgens hulle eie oordeel, waarde in die oë van ander het (Lopez et al, 1998).

4.2 SELFVERTROUE EN SELFSIENING

Rosenberg (1965) definieer die selfbeeld as 'n houding teenoor 'n objek. Houding kan verwys na feite, opinies en waardes met verwysing na die self, asook 'n gunstige of ongunstige oriëntasie ten opsigte van die self. Volgens Rosenberg korreleer lae selfagting met eensaamheid, sensitiwiteit vir kritiek, angs, depressie en psigosomatiese simptome. Hoë selfagting korreleer met vertroue in ander, aktiewe sosiale deelname en leiereienskappe.

Mortimer en Larance (1981) onderskei vyf dimensies van die selfkonsep: welstand, sosiale vaardigheid, onkonvensionaliteit en selftwyfel. Welstand verwys na 'n persepsie van die self as gelukkig, ontspanne en vol selfvertroue. Individue met 'n hoë telling vir sosialiteit sien hulleself as sosiaal, geïnteresseerd in ander, oop en warm. Vaardigheid dui op die vermoë om aktief, sterk en suksesvol op te tree. Onkonvensionaliteit is die vermoë om impulse met soepel beheer uit te leef, terwyl selftwyfel dui op 'n persepsie van die self as hipersensitief.

Interpersoonlike bronne speel 'n belangrike rol in die vorming van self-dimensies. Gesinsverband is die sentrale konteks (Yarrow & Yarrow, 1964) en die kwaliteit van vroeë gesinsverhoudings het 'n uitstekende voorspellingsmag (King, 1972; Offer & Offer, 1975; Peskin & Livson, 1972). Navorsing beklemtoon ook die belang van ouer-belangstelling en betrokkenheid (Coopersmith, 1967; Rosenberg, 1965) en begrip en aanvaarding (Carlson, 1963). In 'n studie met vroeë en laat adolessente het Harvey en Byrd (1998) gevind dat verskillende aspekte van selfagting op verskillende fases van adolessensie deur persepsie van gesinsbande beïnvloed word. Jonger adolessente soek na inligting (assimilasie) terwyl ouer adolessente inligting probeer integreer (akkommodasie) in die vorming van 'n nuwe identiteit. Dit stem ooreen met die bevindings van Haan (1981) en Stewart (1982).

Watter rol speel kronologiese ontwikkeling dan ten opsigte van die selfbeeld?

Die ondersteuningswaarde van die ouer-kindverhouding is beduidend vir kinders sowel as adolessente (Crandall, 1972; Hunt & Reichorn, 1972). Die gesin van oorsprong sal dus waarskynlik 'n beduidende bron van ondersteuning bly in hierdie oorgangstydperk.

Hierdie bevindings word gestaaf deur Block en Robins (1993) wat gevind het dat, wanneer blote kronologiese ontwikkeling in ag geneem word, die selfbeeld konstant bly gedurende adolessensie. Verskille is dus nie intrapsigies nie, maar hou verband met eksterne faktore.

Afgesien van die rol van die ouers, kan ander persone, sowel as die individuele omgewing, sodanige faktore wees. In adolessensie is veral verhoudings met die ouderdomsgroep (Dekovic, 1997; Sperling & Berman, 1994) en akademiese prestasie (Purkey, 1970; Vaillant, 1974) belangrik. Nog studies dui op die belang van sosio-ekonomiese status (Gurin & Gurin, 1976; Luck & Heiss, 1972; Rosenberg, Schoder & Schoenbach, 1989). Lopez en Heffer (1998) het gevind dat fisieke mishandeling die selfbeeld en interpersoonlike verhoudings op 'n langtermyn-basis negatief beïnvloed.

'n Faktor waaroor nog heelwat gedebatteer word, is die invloed van geslag op selfvertroue/selfbeeld. Thorne en Michaelieu (1996) het byvoorbeeld gevind dat selfagting by jong mans sterker verband gehou het met die vermoë om mededingend met hulle ouderdomsgenote te wees. Vir jong vroue het dit gepaard gegaan met die vermoë om met ander te bind of sosiaal te kommunikeer. Ook Baldwin en Keelan (1999) se studie het getoon dat jong vrouens meer affiliasie verwag het wanneer hulle self vriendelik was en ook affiliasie as respons op onderdanigheid verwag het. Blackman & Funder (1996) het egter gevind dat mans- en damestudente aan 'n universiteit deur dieselfde faktore gemotiveer is en skryf dit toe aan die neutrale geslagskulturele omgewing.

Selfbeeld berus dan in die laaste instansie op selfvertroue. Dit is die verwagting van individue dat ander mense gunstig op hulle sal reageer en die vertroue dat hulle die nabyheid en ondersteuning van ander mense werd is. In Fenigstein (1979) se ondersoek, het skaam en selfbewuste subjekte meer verwerping verwag. Ook Lopez et al. (1998) en Black en Pearlman (1997) het gevind dat die verband tussen selfvertroue en self-intimiteit (om gemaklik te voel in jouself) en ander-intimiteit (om gemaklik te voel by ander), uitdrukking vind in die bereidheid om die nabyheid en hulp van ander op te soek.

Selffunksies toon dus duidelike ooreenkomste met die funksies van interpersoonlike skemas. Waar die self positief ervaar word, fasiliteer dit sosiale aanpassing. 'n Negatiewe selfwaarneming lei tot disfunksionele interaksie, gekenmerk deur hipersensitiwiteit, negatiewe verwagtings en die inperking van sosiale optrede.

Selfvertroue het ook 'n wederkerige verhouding met outonomie. Outonomie – die geleentheid om self keuses te maak en besluite te neem – verhoog selfvertroue (Kohn & Schooler, 1974). Selfvertroue weer, lei tot die vermoë om onafhanklik en suksesvol te funksioneer.

4.3 OUTONOMIE

Individue wat op hulleself staatmaak, het die kapasiteit om op ander te vertrou wanneer die situasie dit vereis. Hulle weet op wie dit toepaslik is om te vertrou en is in staat om rolle om te ruil (Bowlby, 1973).

Volgens Mahler (1968) ontwikkel selfvertroue, self-agting en onafhanklikheid uit die vertroue in ander. Dit gebeur hoofsaaklik omdat die bindingsfiguur 'n verwysingspunt vorm wat aktiwiteite anker, maar terselfdertyd die proses van ontwikkeling en individualisering aanmoedig. Selfstandigheid of outonomie is dus nie net versoenbaar met vertroue in ander nie, maar groei komplementêrend daaruit. Albei is die produkte van 'n gesinsomgewing wat ondersteuning vir hulle kinders kombineer met respek vir hulle kapasiteit om die lewe te hanteer.

Die gesinservaring van kinders wat onseker en angstig is, word dan ook dikwels gekenmerk deur onsekerheid oor ouer-ondersteuning en ontoepaslike druk deur die ouers. Daar kan byvoorbeeld van die kind verwag word om die rol van versorger in te neem of om die ouers se disfunksionele modelle van hulself, die kinders en die verhouding te aanvaar en te bevestig. Die gesinservaring van kinders wat relatief stabiel en selfstandig ontwikkel, word weer gekenmerk deur volgehoue ouer-ondersteuning en aanmoediging tot outonomie. Dit is dikwels die produk van eerlike kommunikasie deur die ouers, asook die vryheid om hul modelle omtrent hulself, die kinders en die ouer-kindverhouding, te bevraagteken en aan te pas (Bowlby, 1973).

'n Belangrike fase in die bemeestering van outonomie vind gedurende adolessensie plaas. Weens die toenemende fisieke, kognitiewe en sosiale vaardighede van hierdie ouderdomsgroep, ontwikkel differensiasie en onafhanklikheid van die ouers (Sperling & Berman, 1994). Tog assimileer adolessente die gesinsparadigma en inkorporeer dit in hulle kognitiewe en emosionele styl, aanpassing, vaardighede en geloof. Louw, Gerdes en Meyer (1985) onderskei veral drie belangrike doelwitte in die proses van onafhanklikheidswording. Gedragsoutonomie verwys na adolessente se

behoefte om hulle eie besluite oor maats, verhoudings, vryetydsbesteding en finansies te neem. Die ouers se rol verskuif van outoritêre modelle na betroubare vriende. Emosionele outonomie dui op adolessente se strewe om op hulself te steun, hulself te beheer en vir hulself verantwoordelik te wees. Morele of waarde-outonomie verwys na die onafhanklike nadenke oor waardes en riglyne vir gedrag.

Alhoewel individue dus afhanklik is van ander om hulle spesifieke menslikheid en individualiteit te bevestig (Kruger, 1979), is dit 'n ambivalente proses (Bettelheim, 1987). Die vrees vir verlies van outonomie is 'n sterk motiverende faktor (Erikson, 1963) en gebrekkige outonomie kan selfs aanleiding gee tot angs (Zuroff & Fitzpatrick, 1995). Volgens Wilson, Greene en Soth (1986) kom 'n skema van "verwerpbaarheid" voor by jong mense wat nie 'n sterk outonome identiteit gevestig het nie. Dit hou dikwels verband met 'n ontwikkelingsgeskiedenis van verwaarloosing en 'n beperkte vermoë om intieme emosionele bande te vorm. Dit lei tot 'n gevoel van ankerloosheid – om 'n buitestaander in die sosiale samelewing te wees.

4.4 PRO-SOSIALITEIT

Pro-sosiale gedrag word gekenmerk deur positiewe sosiale interaksie. Dit omsluit onder andere samewerking, hulpvaardigheid en 'n bereidwilligheid om te deel (Louw et al., 1998).

'n Pro-sosiale ingesteldheid ontwikkel uit die sielkundige en emosionele atmosfeer waarin kinders opgroei (Bettelheim, 1987). Navorsing toon dat kinders wat met min psigososiale sekuriteit grootword, selde lang, betekenisvolle vriendskappe sluit. Kinders met sosio-emosionele sekuriteit is meer emosioneel gesond, selfversekerd en doelgerig. Hulle is minder geneig om gewelddadig op te tree en toon beter pro-sosiale, interaktiewe vaardighede (Grossmann & Grossmann, 1991). 'n Positiewe ouer-kindverhouding speel in adolessensie steeds 'n rol in dié verband. Gold en Yanof (1985) het gevind dat adolessente dogters met 'n beter affek-verhouding met hulle moeders, inniger vriendskapsverhoudings met

ouderdomsgenote gehad het. Westen (1991) meen dat dit beteken dat mense leer om in ander te belê – 'n doel met 'n persoonlike waarde – en dat dit 'n deurlopende affektiewe motief word. Hetherington (1983) sê weer dat die wedersydse manier waarop ouer en kind mekaar konseptualiseer, tot aaneengeskakelde sosiale tekste lei.

Selfskemas toon 'n nou verband met pro-sosiale gedrag (Froming et al., 1998). Volgens Hornstein (1976) kategoriseer kinders ander mense in terme van “ons” en “hulle”. Die wat as “ons” gesien word, lok pro-sosiale gedrag uit, omdat hulle aanwesigheid 'n gevoel van sekuriteit skep. Geleidelik moet die kind egter by 'n groter wordende sosiale wêreld aanpas. Bronfenbrenner (1977) identifiseer verskillende vlakke in die kind se omgewing en noem dit 'n ekologiese model. Hiervolgens bestaan kinders eers in 'n mikrosisteem. Dis die gesin en huis, die uitgebreide familie, woonbuurt en later skool en maats. Op 'n tweede vlak lê die mesosisteem, wat interkorrelasies tussen die verskillende mikrosisteme is, soos 'n besoek aan die dokter. Die derde vlak is die ekosisteem. Dit verteenwoordig sosiale situasies wat die kind indirek beïnvloed, soos die beroepe van gesinsvriende en gemeenskaps-hulpbronne. Laastens verwys die makrosisteem na die kulturele of subkulturele konteks waarin al die ander sisteme plaasvind. Elke vlak van omgewingsinvloede, sowel as wederkerige verhoudings, kan sosiale optrede beïnvloed.

In hierdie proses speel sosiale vergelyking 'n groot rol. Self-persepsie en -evaluasie berus op vergelyking met ander (Porter & Rosenzweig, 1993). Kinders leer om waar te neem en die gedrag van ander mense te interpreteer. Volgens Livesky en Bromley (1973) gaan kinders deur ontwikkelingsfases wat hulle beskrywing van ander betref. Dit hang saam met die ontwikkeling van woordeskat en vanaf ouderdom 7 jaar kan hulle persoonskwaliteite toenemend beter beskryf. Op 11-jarige ouderdom berus 75% van kinders se beskrywing van ander mense daarop dat individue in terme van groepe met eenders geëvalueerde eienskappe geplaas word. Teen 13 is dit slegs 50%. Dit beteken waarskynlik dat die vermoë om beide goeie en slegte eienskappe aan dieselfde individu toe te ken, eers teen vroeë adolessensie ontwikkel.

Dwarsdeur die ontwikkelingsfases, sal modellering van ouer-persepsies en -reaksies 'n invloed op kinders se oordeel van ander mense en situasies, bly uitoefen (Mash & Wolfe, 1999). Die wyse waarop die gesin, as 'n eenheid, byvoorbeeld op tipiese en atipiese stressors soos konflik of werkloosheid reageer, is instrumenteel in die kind se persepsie van aanpassing (Cowan, Cowan & Miller, 1991).

Die verantwoordelikheid vir kinders se sosiale aanpassing moet egter in holistiese samelewingsverband gesien word. 'n Sosiale beleidsrigting wat daarop gerig is om die jonger lede van die samelewing tot maksimum emosionele welstand te lei, behoort 'n dringende, wêreldwye doelwit te wees (Takanishi, 1993).

4.5 EMOSIONELE WELSTAND

'n Vyfde meetbare element van interpersoonlike skemas, is emosionele welstand. Oatley en Johnson-Laird (1987) sê dat komplekse emosies gebaseer is op vyf basiese emosies: geluk, hartseer, ang, woede en weersin, plus 'n proposisionele sosiale evaluasie wat die self insluit.

Individue met versteurings soos ang of depressie, is dikwels spesifiek gepreokkupeerd met ontstellende ervarings deur meer aandag daaraan te gee, 'n groter ontstellende effek daarvan op kognitiewe funksies te ervaar en hierdie ervarings met 'n groter frekwensie op te roep. Ontwikkelingsgeskiedenis speel 'n rol: individue met depressie herroep negatiewe ervarings meer dikwels, omdat hulle meer kere in sulke omstandighede was (Beck, Emery & Greenberg, 1985). Ervarings word vertolk in verhouding tot skemas en soms verdraai om by die skemas in te pas. By depressie, is die prominente skemas 'n negatiewe siening van die self, die wêreld en die toekoms. By ang, is die sleutelskemas kwesbaarheid en gevaar. Prosessering vind dus selektief plaas (Enright & Beech, 1993) en aandag word spesifiek gegee aan emosionele stimuli in die omgewing wat juis die sensitiewe areas verteenwoordig. Hier is dus sprake van wan-verwagtings en

disfunksionele gedrag wat mekaar onderhou. Dit vorm, volgens Safran (1990a) die kognitief-interpersoonlike siklus van die interpersoonlike skema.

By individue met 'n emosionele versteuring, is die model wat hulle persepsies, verwagtings, gevoel en gedrag die meeste beïnvloed, een wat op 'n redelik primitiewe wyse gedurende vroeë binding ontstaan het (Bowlby, 1970). Al vorm 'n latere, meer gesofistikeerde model, kan die vroeë skema domineer en aanleiding gee tot oorafhanklikheid, angs, fobies, depressie en psigosomatiese simptome. Sperling en Berman (1994) het gevind dat bindingsekuriteit tot in volwassenheid meer positiewe emosionele response rig. Sulke jong volwassenes ervaar minder interpersoonlike angs, ambivalensie en terughoudendheid. Hulle het 'n beter sosiale selfbeeld en romantiese verhoudings en uiteindelik 'n gelukkiger gesinslewe. Hulle reflekteer lewenslank 'n sterker persepsie van liefde en sekuriteit in hulle verhoudings. Urban, Carlson, Egeland en Sroufe (1991) het, in 'n studie met pre-adolessente, beduidende verbande tussen sekuriteit van binding en aanpassing, sosiale vaardigheid en weerbaarheid gevind. Nog studies wat bindingsgeskiedenis en -patrone met angs, depressie en terughoudendheid verbind, is dié van Armsden, McCauley, Greenberg en Burke (1990); Manassis, Bradley, Goldberg, Hood en Swinson (1994); Mongrain (1998); Oliver en Klocek (1995) en Shah & Waller (2000). Navorsing toon ook dat 'n versteurde sorggeskiedenis dikwels verband hou met latere optrede wat téén die samelewingsreëls is (DiLalla & Gottesman, 1989; Duyme, 1990).

4.6 MORELE WAARDES

Individue met pro-sosiale interpersoonlike skemas, sal makliker aanpas in die samelewing. Hulle ervaar 'n gevoel van ooreenstemmende waardes, persepsies, verwagtings en oordeel. Disfunksionele skemas, daarenteen, kan aanleiding gee tot 'n gevoel van vervreemding of sosiale afstand.

'n Interessante parallel tussen Piaget se teorie van operasionele leer (hoofstuk 2.2) en die ontwikkeling van morele waardes, is die teorie van Kohlberg (1978). Volgens Kohlberg vind morele ontwikkeling gelyktydig met

kognitiewe ontwikkeling plaas. Dit geskied in drie fases, naamlik die prekonvensionele, konvensionele en postkonvensionele vlakke. Om die konvensionele vlak van moraliteit te kan bereik, is 'n kognitiewe vlak van konkrete operasies nodig. Formeel-operasionele denke is nodig om 'n postkonvensionele vlak te bereik. Die vlak van morele ouderdom wat in 'n sekere lewensfase bereik word, word beïnvloed deur faktore soos sosio-ekonomiese klas en intelligensie (Lambert, Rothchild, Altland & Green, 1978).

'n Algemene riglyn is dat vlak 1 gedurende die kinderjare ontwikkel, vlak 2 tydens pre- en vroeë adolessensie en vlak 3 in laat-adolessensie. Dit kom daarop neer dat adolessente se individuele en persoonlike verwagtings tot 'n groter mate na die sosiale orde konformeer. Hulle probeer optree om goedkeuring te kry en kritiek te vermy. Korrekte gedrag word geassosieer met pligsgetrouheid, respek vir outoriteit en handhawing van die bestaande sosiale reg. In die later fase van adolessensie behoort daar 'n morele outonomie te ontwikkel. Reëls word nou op grond van rasonale en sosiale meriete oorweeg. 'n Eie gewete en selfgekose, geïnternaliseerde etiese beginsels tree na vore. Universele beginsels oor geregtigheid en respek vir die waardigheid van mense, ongeag ander se reaksies, word gevestig.

Verskeie faktore kan die morele ontwikkelingsproses beïnvloed. Adolessente wie se ouers warm en liefdevol is, as positiewe rolmodelle optree en bereid is om oor beginsels te kommunikeer, sal waarskynlik positiewe morele waardes internaliseer (Hoffman, 1980). Bettelheim (1987) het gevind dat ouers wat gedissiplineerde kinders grootgemaak het, verantwoordelik en self-gedissiplineerd was. Hulle het nie waardes op hulle kinders afgedwing nie, maar implisiet vertrou dat die kinders positief sou kies. Hierdie groep kinders het 'n veel beter weerstand teen groepdruk getoon.

Alhoewel die portuurgroep dus nog 'n belangrike determinant in morele keuses is, hoef dit nie konflik te veroorsaak tussen ouer en kind nie – solank die ouers leef volgens die waardes wat hulle verkondig.

Godsdiens is 'n verdere morele determinant. Hauser (1981) het gevind dat godsdienstige adolessente, in teenstelling met die nie-godsdienstige groep, groter morele verantwoordelikheid toon. Hulle sien die toekoms van die mens as meer voorspelbaar en seker, is minder angstig en identifiseer in 'n groter mate met hulle ouers se houdings, waardes en optrede. Voorhuwelikse geslagsgemeenskap (Hauser, 1981) en middel-afhanklikheid (Benda, Schroepfer, Torturro en Ballard, 1995) kom ook minder by dié groep voor.

Geslagsrol as determinant neem af waar die postkonvensionele vlak van moraliteit bereik word. Op hierdie vlak is individue meer geneig om kenmerke van die teenoorgestelde geslag by hulle geslagsrolidentiteit te integreer (Theron, 1978).

Kultuurverskille kan 'n interessante determinant wees. Forehand en Kotchick (1996) wys byvoorbeeld daarop dat kulturele waardes en ouerskapspatrone mekaar meestal in die hand werk. 'n Samelewing waar selfbeheer en respek hoë prioriteit geniet, sal 'n groter mate van ouer-beheer – die ouer as onderwyser – hê. In kulture wat mededeelsaamheid en harmonie op prys stel, is daar dikwels 'n stelsel van gemeenskaplike sorg.

Torney-Purta (1989) beklemtoon, in 'n ondersoek na sosiaal-politieke standpunte van jong mense, die belang van kommunikasie om sosiale denke en vaardighede positief te laat ontwikkel.

4.7 DENKVAARDIGHEID/VERMOË TOT PROBLEEMOPLOSSING

Selfskemas is kognitiewe veralgemenings omtrent die self. Dit berus op ervarings in die verlede en lei die verwerking van self-verwante inligting vervat in individue se sosiale ervarings (Markus, 1977). Volgens Cross en Markus (1994) verteenwoordig self-skemas domein-spesifieke kenmerke of vaardighede. Skemas speel dus 'n deurslaggewende rol in probleemoplossing. Dit fasiliteer die enkodering, evaluasie en terughaal van domeinrelevante inligting (Nasby, 1985). Wanneer skemas funksioneel gebruik word, fasiliteer dit vinnige en vaardige oordeel, buigsame aanpassing

by verskillende inligtingsverwerkingsdoelwitte en die akkurate terughaal van inligting in die domein (Carpenter, 1988).

Die emosionele komponent van inligtingsprosessering speel 'n verdere rol by probleemoplossingsvaardighede. Pally (1998) beskryf die neurosielkundige prosesse onderliggend aan emosie en kom tot die gevolgtrekking dat affek aanpassingsgedrag fasiliteer. Dit dra ook by tot probleemoplossing en die organisasie van interpersoonlike verhoudings.

Sekuriteit, as 'n positiewe affek-ervaring, speel ook 'n rol in probleemoplossing. Ohannessian, Lerner, Lerner en Von Eye (1998) het die verband tussen adolessente se verhoudings met hulle ouers en hulle vaardigheid of bevoegdheid ondersoek. Hulle het 'n langtermyn, positiewe assosiasie gevind. Die resultaat was veral beduidend vir dogters. Dit bevestig die teorie van Gilligan (1982) dat aanvaarding deur en binding met die ouers belangrik is vir die self-ontwikkeling van adolessente dogters. Wasserman en Rosenfeld (1985) het aangetoon dat die ouer-kindverhouding besluitnemingsprosesse beïnvloed en Wright en Heppner (1993) se studie het gewys dat gesinsdisfunksie tot swakker insig in probleemoplossing lei. Kinders met 'n geskiedenis van mishandeling, evalueer hulle vaardighede ook as swakker (Vondra, Barnett & Cicchetti, 1989).

Individue se persepsies van hulle eie vermoëns beïnvloed weer hulle gedrag, motiveringsvlak, denkpatrone en emosionele reaksies in moeilike situasies (White & Roufail, 1989). Hierdie studie het getoon dat hanteringsmeganismes en doeltreffende probleemoplossingsvaardighede meer beïnvloed word deur individue se persepsies van die omgewing se eise en belonings, as deur die meer algemene persepsies van druk en angs.

Die kind se taak is om verskillende vorms van interaksie tussen die self en ander te konseptualiseer. Versorgers behoort 'n model van sosiaal-kognitiewe ontwikkeling te konstrueer waarbinne konsepte georganiseer en volgens ontwikkelingsvlak gereorganiseer kan word (Flavell & Ross, 1981). 'n Belangrike aktiwiteit in dié verband, is spel (Bettelheim, 1987). Kinders moet

ook leer om nie hulpeloos te wees nie (Asher & Gottman, 1981). Hulle beveel aan dat kinders spesifiek geleer moet word om oorsaaklike verbande tussen gebeure in te sien. Johnston, Healy en Tracey-Magid (1985) het goeie resultate behaal met 'n kombinasie van kognitiewe probleem-oplossingsdialoog en psigo-drama. Ná die terapeutiese intervensie, was die adolessente groep beter in staat om stappe te deurdink om 'n doelwit te bereik. Hulle kon ook meer hindernisse voorsien en planne uitdink om die hindernisse te oorkom, as voor die terapie.

4.8 SELFBEHEER

Selfbeheer is skema-verwant. Individue moet volgens 'n eie waarde-oordeel en -verwachting (selfskema) hul gedrag kan kontroleer, maar moet ook eie impulse en frustrasies onderdruk of kanaliseer omdat hulle negatiewe reaksies van ander sou verwag op onbeheerste optrede (interpersoonlike skema). Navorsing het ook getoon dat die psigososiale geskiedenis en affek-ervarings, sowel as kronologiese ontwikkeling, 'n rol speel ten opsigte van beheer. Flavell en Ross (1981) beveel aan dat die sosiale konsepvorming van kinders uit disfunksionele gesinne ondersoek word. Hulle ondersteun Piaget se siening dat sosiale kennis nie van affektiewe ervaring geskei kan word nie en identifiseer twee vaardighede wat kinders moet aanleer vir suksesvolle sosialisering, naamlik die vermoë om veelvuldige faktore in verband te bring, en selfbeheer. Daar is dus 'n verband tussen sosiale interaksieprosesse en die vlak van 'n kind se konseptuele ontwikkeling: langtermyn kennisies berus op korttermyn veranderinge wat tot 'n mate deur sosiale invloed te weeg gebring word.

Minder beheerste gedrag kom in sekere ontwikkelingsfases selfs by nie-probleemkinders voor (Achenbach, Howell, Quay & Conners, 1991). Gedrag soos diefstal, leuens en vernielsugtigheid is byvoorbeeld hoër in die ouderdomsgroep 4 tot 6 jaar as by adolessente. Om stokkies te draai by die skool, neem weer toe met ouderdom en geleentheid. Fisieke bakleiery is ook meer eie aan seuns as aan dogters. Neurobiologiese (Gray, 1987) en genetiese (Mason & Frick, 1994) faktore, sowel as intelligensie, is in

algemene samelewingsverband vir 'n persentasie van anti-sosiale gedrag verantwoordelik.

Tog is die rol van eksterne invloede soos gesins- en kultuurfaktore herhaaldelik beklemtoon (Mash & Wolfe, 1999).

'n Disfunksionele gesinsopset word geïmpliseer by antisosiale gedrag (Frick, 1993). Faktore soos huweliksonmin, gesins-isolasie, gesinsgeweld, oormatige, ontbrekende of inkonsekwente dissipline, afwesigheid van toesig of ondersteuning en oormatige dominansie deur 'n spesifieke gesinslid, kan kinders se gedrag negatief beïnvloed (Hinshaw & Anderson, 1996). Bindingsekerheid met die ouers promoveer gedeelde waardes en identifikasie met die samelewing (Mash & Wolfe, 1999). Kinders met probleemgedrag, daarenteen, toon nie internalisering van samelewingstandaarde nie. Hulle sal moontlik gehoorsaam wees wanneer daar 'n bedreiging vir hulle fisieke vryheid of veiligheid is, maar terugval wanneer daar nie toesig is nie (Shaw & Bell, 1993). Sterker assosiasie met ouderdomsgenote wat antisosiaal optree, kan ook op swak oerbinding volg (Elliot, Huizinga & Ageton, 1985). Die skool, woonbuurt, kultuur, etniese faktore en selfs die media, kan aggressiewe gedrag beïnvloed (Louw et al., 1985; Mash & Wolfe, 1999).

'n Swak selfbeeld lei ook soms tot labiele reaksies. Sperling en Berman (1994) het gevind dat onbetrokke ouersorg daartoe lei dat kinders oorsensitief op opmerkings reageer. In 'n studie met laerskoolkinders het Minton (1979, in Hetherington, 1983) se resultate gewys dat kinders selfbeheer as 'n beduidende bydrae tot 'n goeie selfbeeld beskou. Selfbeheer is dus vir die individu, sowel as die samelewing, belangrik. Kan selfbeheer aangeleer en versterk word? Bettelheim (1987) beklemtoon ouers se plig om bindingsgedrag by kinders aan te moedig en sodoende selfbeheer en dissipline te bevorder. Hetherington (1983) teoretiseer dat die prosesse wat by selfbeheer betrokke is, almal neerkom op internalisering. Dit beteken dat gedrag wat oorspronklik deur eksterne faktore ontlok of onderdruk is, onder interne beheer kom.

4.9 TOEKOMSVERWAGTING

'n Finale element van interpersoonlike skemas wat in die teoretiese oorsig van die huidige studie identifiseer is, is toekomsverwagting. Omdat skemateorie berus op ekstrapolasie, is die logiese uiteinde dat individue hulle die toekoms op 'n spesifieke wyse sal voorstel.

Uit die bespreking van die voorafgaande elemente, is reeds aangetoon dat gebrekkige gesinsorg aanleiding gee tot negatiewe verwagtings omtrent interpersoonlike response (Bowlby, 1980), verwagtings omtrent hulpverlening (Black & Pearlman, 1997), en vaardighede om probleme op te los (Cross & Markus, 1994). Dit het ook 'n negatiewe invloed op beroeps-aspirasies (Spencer, Dupree, Swanson en Cunningham, 1998). Cutrona, Cole en Colangelo (1994) het vasgestel dat 'n beter akademiese punt by studente wat ouer-ondersteuning geniet, voorspel kan word. Hierdie studente was ook meer prestasie-georiënteerd. Dit bevestig die reeds gemelde studie van White en Roufail (1989) dat dit persepsies is wat motiveringsvlakke beïnvloed. Toekomsverwagting speel, op sy beurt, 'n rol in die huidige affektervaring. Rosen, Ickovics en Moghadam (1990) het vasgestel dat die verwagting van potensiële beroepsvervulling, die moontlikheid van finansiële en materiële voorspoed en die hoop op 'n langtermyn verhouding, emosionele welstand en optimisme fasiliteer.

4.10 OPSOMMING

In hierdie hoofstuk is nege elemente van interpersoonlike skemas, aan die hand van die literatuurstudie, bespreek.

Vertroue berus op bindingsekuriteit en lei tot selfagting en selfvertroue. Selfvertroue hou wederkerig verband met outonomie, wat weer 'n aspek van emosionele welstand en morele waardes is. Faktore van kindersorg beïnvloed al die voorafgaande elemente. Dit speel ook 'n rol in die behoud van pro-sosiale optrede en 'n weerstand teen psigopatologie.

Skemas speel 'n deurslaggewende rol in probleemoplossing, deurdat dit aanpassing en oordeel fasiliteer. Skemas beïnvloed ook selfbeheer, omdat samelewingsreaksies antisipeer moet word. Modelle in gesinsverband kan kontrole inhibeer. Ekstrapolasie van verwagtings impliseer ten slotte skema-verwantskap by toekomsverwagting.

4.11 BEGRIPSBEPALING

4.11.1 Pro-sosialiteit: 'n gevoel van eenheid met die samelewing, gekenmerk deur gemaklike interaksie, hulpvaardigheid en mededeelsaamheid (Louw et al., 1985).

4.11.2 Emosionele welstand: 'n toestand van ewilbrium, gekenmerk deur die afwesigheid van steurende angs-simptome (Enright & Beech, 1993).

4.11.3 Morele waardes: persepsies, verwagtings en oordeel wat op die norme van die samelewing en 'n eie, geïnternaliseerde ideologie gebaseer is (Kohlberg, 1978).

4.11.4 Probleemoplossingsvaardigheid: die vermoë om relevante inliging funksioneel te benut om oordeel en aanpassing te fasiliteer (Pally, 1998).

4.11.5 Toekomsverwagting: 'n persepsie van die toekoms, gebaseer op ervarings in die verlede, oordeel van die vermoëns en analise van omstandighede (White & Roufail, 1989).

4.11.6 Ekstrapolasie: die proses waardeur gebeure in die toekoms verwag word op grond van ervarings (Bowlby, 1980).

HOOFSTUK 5

DIE ROL VAN KINDERSORG

'n Gegewe gedragspatroon is slegs optimaal binne die konteks van 'n spesifieke omgewing (Belsky, Steinberg & Draper, 1991). In hierdie hoofstuk word gekyk na die invloed van twee belangrike aspekte van kindersorg: ouerskapspatrone en alternatiewe sorg.

5.1 OUERSKAPSPATRONE

Die band tussen ouer en kind word waarskynlik onder andere beïnvloed deur drie faktore: kenmerke van die kind (soos individuele verskille in bindingsgedrag), kenmerke van die ouer of versorgingsstelsel (sielkundige en kulturele invloede) en kenmerke van die wederkerige en dinamiese verhouding tussen ouer en kind (Parker, Tupling & Brown, 1979).

5.1.1 OUERSKAPSPATRONE EN DIE BINDINGSTEORIE

Verskeie skrywers oor ontwikkelingsteorieë beklemtoon die rol van 'n tipe versorgingspatroon in die ontwikkeling van 'n kind se sosiale wêreld. Bowlby (1970) noem die gesin 'n mikro-kultuur waarin kinders onwillekeurig sekere gedragspatrone van hulle ouers oorneem. Hierdie gesins-erfenis is vir hulle net so belangrik as 'n genetiese erfenis. Rutter (1972) beklemtoon die rol van 'n liefdevolle en ononderbroke verhouding met 'n spesifieke versorger binne 'n gesin wat ook toepaslike stimulasie verskaf. Ainsworth, Bell en Stayton (1975) het weer die aandag gevestig op vier dimensies van versorgingsgedrag wat aanleiding gegee het tot gebalanseerde binding en ondersoekende optrede by kinders. Die dimensies was sensitiwiteit–onsensitiwiteit, aanvaarding–verwerping, samewerking–verhindering en toeganklikheid–ignorering.

In 'n observasie-studie van die interaksie tussen moeders en jong kinders het Ainsworth, Bell en Stayton (1971) die kinders se gedrag volgens drie groeperings geklassifiseer. Tipe A was vermydend, tipe B het binding-

sekuriteit getoon en tipe C was weerstandig teen binding. Daar is gevind dat die moeders van tipe B-kindere konsekwent meer sensitief en responsief opgetree het as moeders van die ander groepe. In nog 'n studie het Stuart (1973) optimale versorgingsgedrag in terme van responsiwiteit, uitdrukking van positiewe affek en hoeveelheid sosiale stimulasie gemeet. Weer eens het moeders van tipe B-kindere hoër tellings behaal op al drie dimensies.

Ouerskapspatrone speel 'n voortgesette rol in die ontwikkeling van sosiale vaardighede. Daar is byvoorbeeld volgehoue aanduidings van wederkerige samewerking in gesinne. Kindere behoort reeds in hulle vroeë tot middelkinderjare te leer om hulle gedrag volgens die behoeftes van ander mense aan te pas. Dit is deel van 'n algemene proses van sosiale interaksie (Hetherington, 1983). Kindere moet dus leer om soms akkommodierend op te tree – die eerste stap in die ontwikkeling van 'n gewete. Weer begin hierdie proses met die eerste bindingsverhouding – groter ouerbetrokkenheid lei tot groter insiklikheid by jong kindere. Stayton, Hogan en Ainsworth (1971) het byvoorbeeld 'n direkte verband tussen insiklikheid by 12-maande oue kindere en die sensitiwiteit, samewerking en aanvaarding van moeders gevind. Nog faktore wat die proses positief versterk is intakte gesinsbande (Hetherington, Cox & Cox, 1979), sielkundige, eerder as materiële beloning (Lytton, 1977), saamspeel tussen ouer en kind (Lytton, 1979), en respek vir die kind se vaardigheid en individualiteit (Lytton, 1977). Hetherington et al. (1979) het ook gevind dat ouers positiewe resultate kan bereik deur aan kindere te verduidelik en met hulle opinies te wissel oor waarom dissipline toegepas word: dit verhoog selfbeheer en pro-sosiale optrede.

In teenstelling hiermee word die ontwikkeling van insiklikheid negatief beïnvloed deur metodes wat wantroue wek, byvoorbeeld waar die onttrekking van liefde as straf gebruik word (Lytton, 1979), leë dreigemente (Newson & Newson, 1968) en oormatige fisieke beheer (Lytton & Zwirner, 1975).

Ouersorg wat dus gekenmerk word deur bindingsekuriteit (sensitiwiteit, samewerking en aanvaarding), die vestiging van vertroue, affektief positiewe en spelgerigte interaksie met kindere en nie-magsmisbruikende

ouerskapstyle, beklemtoon kinders se outonome individualiteit en leer hulle om onderling saam te werk.

5.1.2 OUERSKAPSPATRONE EN DIE SKEMATEORIE

Samewerking, toegewing en insiklikheid is gedragswyses wat saamhang met funksionele skemas. In die bespreking van disfunksionele skemas (hoofstuk 3.6) is aangetoon dat sodanige skemas rigied en weerstandig teen verandering is. Ouerskapspatrone kan dan ook in dié verband 'n rol speel. Kuelwein en Rosen (1993) het die volgende faktore geïdentifiseer wat skemas by kinders versterk: 'n geassosieerde indruk word onderhou, die denksisteem word versterk deur die ouers of ander betekenisvolle persone, pogings om anders te glo word gestraf, pogings om eiewaarde te vestig word geïgnoreer en ander persone ondermyn die ontwikkeling van 'n positiewe indruk.

Die ontstaan van die disfunksionele skema moet weer in die individuele geskiedenis gesoek word. Main en Solomon (1986; 1990) het 'n vierde kategorie van binding tot die Ainsworth-sisteem toegevoeg, naamlik tipe D: gedisorganiseerde-gedisoriënteerde binding. Waar die tipe B-kindere (bindingseker) ná 'n kort afwesigheid van die moeder haar tegemoetgaan en geredelik getroos word, toon die groepe met disfunksionele binding, angstige gedrag. Tipe A-kindere vermy aktief liggaamlike, visuele of verbale kontak met die moeder, terwyl tipe C-kindere (angstig-weerstandig) die moeder nader maar nie geredelik vertroos word nie. Die gedisorganiseerde-, gedisoriënteerde kind benader die moeder met die kop weggedraai of beweeg nader, stop onverklaarbaar en kom verward voor of vries in 'n onbeweeglike houding. Tipe D-kindere kan ook die moeder nader, dan van koers verander, in die niet staar en hulle arms oopmaak waar niemand teenwoordig is nie. Moeders van babas met sekuriteit is voorspelbaar en beskikbaar, dié van babas met vermydingsgedrag is dikwels nie beskikbaar nie, meng in en kom selfs vyandiggesind teenoor hulle kindere voor. Die moeders van angstig-weerstandige babas verwaarloos hulle kindere, is onvoorspelbaar responsief

en maak inbreuk op hulle kinders se outonome aktiwiteite (Ainsworth, 1982; Bretherton, 1985).

Die verhouding tussen die tipe D-bindingspatroon en die gemoedstoestand van die ouers, is ondersoek deur Main en Hesse (1990). Hulle het voorgestel dat onopgeloste trauma tot angsvallige en angswekkende gedrag by die ouers lei. Dit vorm die verbindingsmeganisme tussen die ouers se onopgeloste traumatiese ervarings en die kinders se gedisorganiseerde bindingstatus. In die bindingsfigure, die kind se hawe van veiligheid, lê dus ook 'n potensiële bron van onrus. Ten tye van onrus, word die kind in 'n paradoksale posisie geplaas: daar is die wens om die bron van onrus te ontvlug en 'n veilige hawe te bereik, wat dan weer die bron van onrus is. Die kind voel magteloos om hierdie kringloop te verbreek (Main, 1981). Veral moeders van tipe D-kindere het self ervarings van traumatiese verlies of misbruik gehad en reageer soms op herinneringe wat deur die kinders se gedrag ontsluit word (Main & Hesse, 1990).

In terme van interpersoonlike skemateorie, kan die effek van bindingspatrone dan soos volg opgesom word: bindingsteorie is 'n etiologiese, evolusionêre teorie van motivering en gedragsbeheer. Daar is 'n ingebore neiging om, in tye van kwesbaarheid, die beskermende nabyheid van ander lede van die spesie op te soek. Dit is die basis van die motiveringsstelsel vir binding en duur lewenslank. In mense skep en beheer interpersoonlike skemas die tipe bindingsstelsel. Dit kan die vorm aanneem van (1) 'n geliefde self en beskikbare, betroubare ander (sekuriteit); (2) 'n verworpe self en 'n neutrale of vyandige ander (vermyding); (3) 'n angstige, kwesbare self en 'n onbetroubare, indringerige ander (angstig-weerstandig) of (4) 'n angstige of angswekkende ander – 'n verwarde self met verskillende beskrywende etikette (gedisorganiseerd – gedisoriënteerd).

5.1.3 OUERSKAPSPATRONE EN ADOLESSENTE FUNKSIONERING

Die rol van ouerskap affekteer wyd uiteenlopende aspekte van die ontwikkelende kind. Daar is studies wat aantoon dat binding met die ouer 'n

beduidende rol speel ten opsigte van adolessente se selfbeeld, liggaamsbeeld, beroepsideale en geslagsrol (O'Koon, 1997). In 'n studie met Chinese adolessente, vind McBride-Chang en Chang (1998) dat skoliere met hoë akademiese prestasie-rekords, ouers het wat met gesag, maar nie outokraties nie, optree. Ouerbetrokkenheid het ook die doelstellings en beroepsaspirasies van 'n groep stedelike Afro-Amerikaanse adolessente beïnvloed (Spencer et al., 1998). 'n Gesins-kontekstmodel is deur Marjoribanks (1997) ontwikkel om die verhouding tussen die omgewing, ondersteuning deur ouers en onderwysers en die aspirasies van Australiese adolessente te ondersoek. Hy het gevind dat die gesinsopset adolessente se persepsies van die leeromgewing beduidend beïnvloed. Veral seuns se aspirasies is gevoelig vir omgewings- en gesinsinvloede.

Optimale ouersorg lei ook tot vertroue en selfstandigheid. Peck, Havighurst, Cooper en Lilianthal (1960) het gevind dat adolessente wat 'n suksesvolle balans tussen outonomie en vertroue handhaaf, deur hulle ouers ondersteun en terselfdertyd tot onafhanklikheid aangemoedig is. Dié bevinding word gestaaf deur McBride-Chang en Chang (1998).

Ook persepsies in verband met die self en ander is gevoelig vir ouer-invloede. Mongrain (1998) het gevind dat adolessente wat 'n indruk van negatiewe, ontwykende ouersorg het, oormatig self-krities was en hulself sosiaal gedistansieer het. Cotterell (1992) en Fowler (1982) bevestig die verband tussen selfbeskrywing en gesinsomgewing.

Die interpersoonlike skema is die verbindingsmeganisme tussen interpersoonlike ervarings in die verlede en huidige sosiaal-emosionele funksionering (Shirk, 1998; Wright & Heppner, 1993).

Adolessente met negatiewe interpersoonlike skemas ondervind dan ook sosiale aanpassingsprobleme, byvoorbeeld met toetrede tot die hoërskool (Shirk, Boergers, Eason & Van Horn, 1998).

Adolesseente met prososiale selfskemas, daarenteen, openbaar meer sensitiewe interpersoonlike gedrag as adolessente met nié-sosiale selfskemas (Froming, Nasby & McManus, 1998). Dit hou waarskynlik verband met die bevinding dat waargenome ondersteuning van die ouers, by adolessente 'n verwagting skep van steun uit die ouderdomsgroep (Van Beest & Baerveldt, 1999) en dat verwagte ondersteuning van ander verband hou met lae vlakke van vyandiggesindheid en meer positiewe affek (Huebner, Thomas & Berven, 1999).

Antisosiale gedrag toon dan ook dikwels 'n verband met minder suksesvolle ouersorg (Berry & Barth, 1988; Cadoret, Cain & Crowe, 1983; Rutter, 1966). Peck et al. (1960) identifiseer spesifieke opvoedingspatrone wat tot spesifieke sosiale gedrag aanleiding gee. 'n Opvoedingspatroon wat inkonsekwent en wantrouig is en kinders afkeur, lei tot amorele optrede. 'n Laat-maar-gaan, maar inkonsekwente opvoeding kan lei tot opportunisme. Konformerende kinders kom uit outokratiese, strafgerigte huise, terwyl té streng dissipline soms lei tot 'n irrasionele gewete. 'n Rasioneel-altruïstiese sosiale gedragswyse ontwikkel wanneer toegeeflikheid erns oorheers, gedragstandaarde bespreek word, ouers kinders ondersteun en dikwels saam met hulle dinge doen. Ondersteunende studies is dié van Pillay (1998b) wat gedragsprobleme positief kon korreleer met 'n negatiewe persepsie van gesinsfunksionering, en Benda et al. (1995) en Mak en Kinsella (1996) wat albei gevind het dat adolessente gedragsprobleme soos alkoholmisbruik, 'n funksie van negatiewe ouerskapspatrone is. Di Blasio en Benda (1994) het gevind dat ouerbetrokkenheid 'n leidende rol speel in adolessente se seksuele aktiwiteite.

Ouerskapstyle beïnvloed egter nie net psigososiale aanpassing en gedrag nie (Slicker, 1988; Woodside, 1983), maar ook algemene emosionele welstand (Shams & Williams, 1995). Waar 'n ouerpaar onversoembare versorgingstyle handhaaf, toon adolessente byvoorbeeld meer interne ongelukkigheid (Fletcher, Steinberg & Sellers, 1999). Kenny, Lomax, Brabeck en Fife (1998) het weer gevind dat veral adolessente seuns se gevoel van emosionele welstand positief deur hul persepsie van ouer-betrokkenheid beïnvloed word.

Navorsing is ook gedoen oor die verband van psigososiale welstand met veral depressie en angs. Chisholm (1999) verklaar dit vanuit 'n biologiese benadering tot emosies. Volgens hom voorsien die lewensgeskiedenis 'n basis vanwaar voorspellings oor die affek-lading van skemas gemaak kan word. Met die vorming van bindings-verhoudings, tree 'n psigobiologiese meganisme in werking. Dit help kinders om omgewingsrisiko's indirek waar te neem vanaf die emosionele kwaliteit van hulle sorg-verhoudings. Dit is veral die sorg-, beheer- en beskermingselemente van ouerskap, wat bydra tot angs, depressie en afwykende gedrag by kinders (Levy, Blatt & Shaver, 1998; Pederson, 1994).

'n Interessante studiegebied is die direkte verband tussen die gemoedstoestand van ouers en kinders. Bettelheim (1987) rapporteer dat gesinstudies gedurende die bombardering van London in die tweede wêreldoorlog, 'n byna perfekte korrelasie tussen die angsvlakke van moeders en hul kinders getoon het. Kinders van moeders met depressie het 'n verhoogde risiko vir depressie (Hammen, 1991a). Dit mag wees omdat hierdie moeders minder reageer op hulle kinders en minder liefdevol optree. Hulle is ook meer geïrriteerd, vyandig en krities as nie-depressiewe moeders (Kovacs, 1997). Stern (1994) bespreek selfs die ontstaan van 'n spesifieke skema by kinders van depressiewe moeders, terwyl Capps, Sigman, Sena en Henker (1996) gevind het dat kinders van ouers met spesifieke vrese self meer vrees en angs en 'n gevoel van verminderde beheer oor risiko's ervaar as kinders in kontrolegroepe.

'n Groep ouers wat psigososiaal 'n groter risiko loop om psigiese probleme te ontwikkel, is dié wat kinders onder omstandighede, gekenmerk deur kontekstuele stressors, moet grootmaak. Huweliksonmin, swak behuising en armoede kan bydra tot onvoorspelbare ouerskapspatrone (Belskey, Steinberg & Draper, 1991). Onlangse navorsing toon dat die mees negatiewe ouerskapspatroon waarskynlik liefdelose en oormatige beheer is. Dis 'n ouerskapstyl wat gekenmerk word deur 'n afwesigheid van aanvaarding en oormatige beheer (Oliver & Klocek, 1995). Shah & Waller (2000) het gevind dat 'n persepsie van swak ouersorg – lae sorg en hoë oorbeskerming –

aanleiding gee tot drie vorms van disfunksionele skemas, naamlik: skaamte, self-opoffering en ontoereikende selfbeheer.

Negatiewe ouersorg bereik 'n laagste vlak waar daar, binne gesinsverband, kindermishandeling plaasvind. Kindermishandeling is 'n generiese term wat na vier primêre aksies verwys: fisieke mishandeling, verwaarloosing, seksuele misbruik en emosionele misbruik (Finkelhor & Dziuba-Leatherman, 1994). Volgens Bisogno (1998) verteenwoordig kindermishandeling die grootste mislukking van die psigososiale omgewing om 'n geleentheid tot normale ontwikkeling te bied. Wanfunksie van alle aspekte van gesinsverhoudings is gewoonlik betrokke in sodanige gesinne. Die negatiewe invoer van die disfunksionele gesinsisteem word geïnternaliseer en voortgedra deur mishandelde kinders as kwesbaarheidsfaktore in die ontwikkelingsproses. Dit beïnvloed houdings, affek en kognisie en kulmineer in versteurde interaksiepatrone. Waar die liggaamlike of emosionele risiko-faktore in gesinsverband die kind se welsyn ernstig bedreig, mag ouersorg deur 'n wetlike ingreep onderbreek word.

5.2 ALTERNATIEWE SORG

Niemand is vry van 'n lewensgeskiedenis nie en die geskiedenis is dikwels die sleutel tot die toekoms. Buitengewoon negatiewe sorg-situasies – soos die faktore wat lei tot plasing in alternatiewe sorg – kan 'n gedepriveerde vorm van menslike vryheid word en keuses en outonomie beperk (Kruger, 1979).

Volgens Mortimer en Larance (1981) kan 50% van adolessente kenmerke reeds op die ouderdom van 5 bepaal word. Dit hou ensyds verband met onveranderlike karaktertrekke soos intelligensie (statiese stabiliteit). Andersyds berus dit op die kontinuïteit van eksterne omgewingsinvloede wat die individu se posisie ten opsigte van ander stabiliseer (dinamiese stabiliteit). In laasgenoemde geval, sal die persoonlikheidseienskappe of gedragspatroon verander wanneer ondersteuning uit die omgewing onttrek word. Die verwydering van ondersteunende ouer-optrede sal dan 'n afname in selfvertroue en prestasie tot gevolg hê.

Die beëindiging van gesinsorg deur wetlike ingreep, word dus slegs ná noukeurige ondersoek en oorweging uitgevoer. Faktore soos ontoereikende ouerskapsvaardighede, materiële deprivasie, emosionele versteurings of middelafhanklikheid by die ouers, kinderverlating en fisieke of seksuele molestering van die kinders, word in ag geneem. Volgens die Kinderwet (Wet 74 van 1983, soos gewysig), is die wetlike bepalings waarvolgens 'n kind sorgbehoewend bevind en in alternatiewe sorg geplaas mag word, soos volg. Indien 'n kind:

- (a) verlaat is of geen sigbare bestaansmiddele het nie;
- (b) gedrag openbaar wat nie beheer kan word deur sy of haar ouers of die persoon in wie se bewaring hy of sy is nie;
- (c) in omstandighede woon wat waarskynlik sy of haar verleiding, ontvoering of seksuele uitbuiting kan veroorsaak of bevorder;
- (d) woon in of blootgestel word aan omstandighede wat die fisieke, geestelike of maatskaplike welsyn van die kind ernstig kan skaad;
- (e) in 'n toestand van fisieke of geestelike verwaarlosing is;
- (f) fisiek, emosioneel of seksueel deur sy of haar ouers of voog of die persoon in wie se bewaring hy of sy is, misbruik of mishandel word, of
- (g) in stryd met artikel 10 onderhou word (Staatskoerant no 17606).

Die prosedure en regulasies vir die verwydering van kinders uit bogenoemde omstandighede, word omskryf in die Wet op Kindersorg, Wet 74 van 1983. Dit kom kortliks daarop neer dat, waar daar 'n aanduiding of vermoede van toestande, soos beskryf in (a) tot (g), bestaan, enige gesinslid of lid van die publiek sodanige situasie onder die aandag van 'n maatskaplike werker kan bring. 'n Maatskaplike ondersoek, volgens die voorskrifte van artikel 14(4) van die Kinderwet, word dan uitgevoer. Kinderhofverrigtinge word geopen en, indien dit nodig is om die kind/kinders onmiddellik te verwyder, kan hulle vir 'n tydperk van tot drie maande in 'n Plek van Veiligheid geplaas word, hangende die afhandeling van die ondersoek en die beslissing van die Kinderhof. 'n Deeglike ondersoek word intussen uitgevoer om te bepaal watter aanbevelings in verband met alternatiewe plasinge gedoen kan word. Kinders kan byvoorbeeld, onder streng voorwaardes, teruggeplaas word in die sorg

van die ouers. Sorgbehoewende kinders kan volgens 'n hofbevel in pleegsorg, in 'n kinderhuis of in 'n nywerheidsskool geplaas word. 'n Bevel is geldig vir twee jaar, waarna dit hersien word. Die hofbevel kan verleng word, kinders kan in die sorg van hulle ouers herstel word, of na 'n alternatiewe versorgingsposisie oorgeplaas word.

Hoe ervaar en verstaan kinders die verwydering uit ouersorg? Volgens Bowlby (1980) sal jong kinders (12 tot 36 maande) wat 'n ouer verloor, gehospitaliseer of geïnternaliseer word, die eerste week ná verwydering, protesteer en 'n poging aanwend om hulle moeders te vind. Hulle sal soms, op grond van 'n hoop op hereniging, opgewek voorkom. Daarna tree wanhoop in. Hulle word apaties en teruggetrokke. Hulle sal soms huil, maar meestal stil hartseer wees. Die beskikbaarheid van 'n spesifieke persoon wat vertroostend optree, kan die aanpassingsproses fasiliteer.

Ouer kinders en adolessente kan die verlies van gesinsorg soos volg ervaar: daar is 'n gevoel van verwyte teenoor die self en die ouer(s). Soms kom kompulsiewe versorging van ander of die ontkenning van die relatief permanente aard van die verlies voor. Waar kinders 'n gebrek aan bindingsrespons toon, dui dit waarskynlik op afgetrokkenheid of premature losmaking.

Kinders is veral kwesbaar waar die verlies gepaardgaan met ernstige familiële disorganisasie (Sperling & Berman, 1994).

Verskillende disfunksionele skemas kan as gevolg van onderbroke sorg ontstaan. Kuelwein en Rosen (1993) identifiseer veral vyf groepe sulke skemas: groep een is skemas van onstabiliteit en diskonneksie, waar die psigososiale omgewing koud en onvoorspelbaar was of gekenmerk is deur misbruik. Dit gee aanleiding tot drie soorte skemas. 'n Skema van verlating of onstabiliteit kom voor waar kinders nooit seker was of daar in hulle sorgbehoefte voorsien sou word nie. Dié skema word gekenmerk deur jaloesie en onsekerheid. 'n Tweede disfunksionele interpersoonlike skema is dié van misbruik en wantroue, gebaseer op die verwagting dat ander mense

hulle wil kul, manipuleer, seermaak of misbruik. Kenmerke van dié skema is agterdog, 'n onwilligheid om openlik oor gevoelens te praat en soms ook manipulerende optrede. 'n Derde skema in die groep is een van emosionele deprivasie – die verwagting dat ander mense nie beskikbaar of ondersteunend sal wees nie. Sulke kinders vermy intimiteit en nabyheid omdat dit onbekend is en ongemak veroorsaak. Hulle plaas dikwels 'n oormatige klem op die ontvang van materiële goed en geskenke, omdat dit 'n konkrete vorm van omgee verteenwoordig.

'n Tweede groep skemas is die van beskadigde outonomie. Dit kom voor waar gesinne die kind se oordeel ondermyn het, of oorbeskermend was. Verwagtings omtrent die self en die omgewing sal in hierdie gevalle inmeng met die vermoë om onafhanklik te funksioneer. Dit gee aanleiding tot drie moontlike skemas. Eerstens 'n skema van funksionele afhanklikheid of ondoeltreffendheid, waar kinders verantwoordelikheid vir take of besluite vermy en ontwykend/passief optree. Tweedens kan kwesbaarheid vir seerkry en siekte voorkom. Sulke kinders het onrealistiese vrese omtrent siekte of pyn. Hulle is angstig, fobies of hipokondries en vermy enige moontlike risiko. 'n Derde skema in dié groep is die verbonde of onontwikkelde self. Dit verteenwoordig 'n oormatige emosionele betrokkenheid by een of meer betekenisvolle ander persone ten koste van individualiteit en normale sosiale ontwikkeling. Weens 'n versteurde sin vir bindingsgrense, word kontak na buite en die vorming van nuwe verhoudings, hewig teengestaan.

'n Derde groep skemas verteenwoordig die domein van onwenslikheid. Dis 'n gevoel by kinders dat hulle fundamenteel van ander verskil ten opsigte van voorkoms, sosiale vaardighede, inherente waarde of integriteit, prestasie of sosio-ekonomiese status. Skemas in dié groep is eerstens een van tekortkoming of skaamte, waar kinders verwerping of blaam van ander verwag. Hulle is hipersensitief vir die geringste kritiek en beklemtoon hul eie foute. Hulle vermy intimiteit. 'n Tweede skema in die groep is dié van vervreemding, waar kinders gemakliker is as hulle alleen is. Hulle bly op die buiterand van sosiale aktiwiteite en vergroot die verskille tussen hulself en ander. Nog 'n skema in die groep is die onvermoë om prestasie te erken.

Sulke kinders ervaar altyd die gevoel dat hulle, in vergelyking met ander, misluk het – afgesien van hulle werklike prestasie.

'n Vierde groep skemas is die van beperkte self-uitdrukking, waar emosies of voorkeure onderdruk of geïgnoreer word. Eerstens, 'n oormatige oorgee van beheer oor eie besluite, ten einde woede of verlating te vermy. Sulke kinders probeer uitermate om ander te plesier en om ten alle koste konflik en konfrontasie te vermy. Dit lei egter soms tot passief-aggressiewe optrede. Skema twee is selfopoffering of oorverantwoordelikheid. Dit kom voor waar kinders te vroeg die rol van versorger moes oorneem. Die kenmerke van so 'n skema is skuldgevoelens en oorbetrokkenheid. Skema drie is emosionele inhibisie gedryf deur 'n vrees om beheer te verloor. Dit kom voor waar spontane uitdrukking van gevoel afgekeur is en die kinders kom koud, gekontroleerd, logies en pragmaties voor. 'n Laaste skema in die groep is ongebalanseerde standaarde, waar die fokus op prestasie, status, geld of erkenning gerig is ten koste van innerlike vrede.

Die vyfde groep skemas is beskadigde grense – waar die gesinsomgewing permissief was. Skemas in hierdie groep is eerstens gesentreerd – egosentriese en narcistiese kinders met 'n oormatige verwagting van regte en 'n onderontwikkelde sin vir sosiale verpligtings. Laastens 'n skema van ontoereikende selfbeheer. Dit verwys na 'n onvermoë om frustrasie lank genoeg te hanteer om doelwitte te bereik of van emosionele uitbarstings en impulsiewe optrede weerhou te word.

Die verwydering van 'n kind uit sodanige patologiese omstandighede kan positief wees (Rutter, 1966). Residensiële versorging impliseer egter nie net die verlies van bekende lewensomstandighede nie, maar gaan dikwels gepaard met 'n patroon van “veelvoudige bemoedering”. In 'n studie met kinders in langtermyn residensiële sorg, het Tizard, Cooperman, Joseph en Tizard (1972) gevind dat die kinders diffuse bindingspatrone getoon het. 'n Spesifieke kind sou wel voorkeur aan 'n spesifieke versorgingspersoon gee, maar die voortdurende wisseling van personeel het die vaslegging van suksesvolle wederkerige verhoudings verhoed. Die kinderhuisgroep het ook

meer bindingsangs en vreemdeling-angs getoon as die kontrolegroep uit stabiele ouerhuise. Daar was verder 'n beduidende verskil tussen die twee groepe ten opsigte van hulle verwagtings dat mense toeganklik teenoor hulle sou optree. Verskeie studies het getoon dat beide kort- en langtermyn opname in residensiële sorg geassosieer word met 'n verhoogde risiko vir psigiatriese versteurings (Lambert, Essen & Head, 1977; Wolkind & Rutter, 1973; Yule & Raines, 1972).

Skrywers het ook daarop gewys dat residensiële of alternatiewe sorg nie 'n situasie sonder hoop hoef te wees nie. Schaffer (1985) wys daarop dat kinders soms die weerbaarheid het om vroeë negatiewe ervarings te oorkom. Die aanpassing by residensiële sorg kan ook gefasiliteer word deur sekere kenmerke in die sorg-sisteem en persoonlikheidseienskappe van versorgers. Kendall-Tackett, Williams en Finkelhor (1993) beveel aan dat daar hard probeer moet word om 'n spesifieke, konsekwente en individuele verhouding aan elke kind te voorsien. Versorgers moet verkieslik nie persone wees wat self ontwig is nie (Kruger, 1979). Hulle moet assertief, maar nie defensief wees nie (Bugental, Brown & Teiss, 1996) en nie 'n negatiewe selfbeeld hê nie (Kirshner & Nagel, 1988). McRoy, Grotevant, Lopez en Furuta (1990) beklemtoon die belang van goeie kommunikasievaardighede en Sperling en Berman (1994) het gevind dat kinders wat hulle versorgers as sensitief en beskikbaar ervaar het, 'n verbetering in selfbeeld getoon het.

Sukses is ook behaal met programme waarin kinders in alternatiewe sorg met ander kinders in soortgelyke situasies kon verkeer en gesels (Cordell, Nathan & Krymow, 1985). Inligtingssessies met personeel en inwoners was vrugbaar (Dickson, Heffron & Stephens, 1991) en daaglikse boek-voorleessessies het taal- en probleemoplossingsvaardighede positief beïnvloed (Tizard et al., 1972). Berry en Barth (1988) het gevind dat versorgers se ouderdomme liefse toepaslik as ouerfigure vir die kinders moet wees, terwyl Rutter (1966) die nut van 'n ondersteuningsnetwerk uit die gemeenskap beklemtoon het.

Kuelwein en Rosen (1993) beveel skematerapeutiese tegnieke aan, wat spesifiek gerig is op die verandering van disfunksionele interpersoonlike skemas.

5.3 OPSOMMING

Vroeë sorg-ervarings beïnvloed interpersoonlike verhoudings tot in volwassenheid. Die gesinsomgewing is 'n mikro-kultuur waarin gedragspatrone ontwikkel. Die tipe ouersorg wat deur kinders ervaar word, beïnvloed hulle bindingsgedrag, mate van pro-sosiale optrede en gevoel van eiewaarde. In adolessensie, sal ouerskapspatrone steeds 'n rol speel in uiteenlopende aspekte soos die liggaamsbeeld, geslagsidentiteit, akademiese prestasie, beroepsideale, waardes, outonome optrede en emosionele welstand van die adolessent. Gesinne waarin baie kontekstuele stressors voorkom en die ouers self sukkel om trauma te verwerk, is veral kwesbaar. Die mees negatiewe ouerskapspatroon is liefdelose, oormatige beheer. Die mees patologiese vorm van kindersorg is waar kindermishandeling voorkom.

Alternatiewe sorg kan outonomie beperk en tot bindings-verwarring aanleiding gee. Verskillende disfunksionele skemas volg op onderbroke sorg. Dit hou verband met verminderde emosionele stabiliteit, verminderde outonomie, verminderde identifisering met die samelewing, beperkte self-uitdrukking en beskadigde grense.

Kinders in kinderhuise toon dikwels diffuse bindingsgedrag, skeidingsangs en negatiewe interpersoonlike verwagtings. Daar is 'n verhoogde risiko vir psigiatrisse versteurings met langtermyn residensiële sorg. Doeltreffende voorsorgmaatreëls kan die risiko's verlaag.

5.4 BEGRIPSBEPALING

5.4.1 Kindersorg: (a) die versorging van kinders op 'n wyse wat hulle lewensbehoeftes bevredig en bemeestering van hulle

ontwikkelingstake fasiliteer (Kuelwein & Rosen, 1993) of (b) die versorging van kinders op 'n wyse wat nie in hulle lewensbehoefte voorsien nie en die bemeestering van ontwikkelingstake inhibeer (Ainsworth, 1982).

5.4.2 Ouerskapspatroon: die kenmerkende manier waarop ouers kindersorg hanteer (Ainsworth, 1982).

5.4.3 Kindermishandeling: 'n negatiewe patroon van kindersorg wat deur fisieke of emosionele mishandeling gekenmerk word (Bisogno, 1998).

5.4.4 Alternatiewe sorg: kindersorg wat buite gesinsverband plaasvind (Sperling & Berman, 1994).

5.4.5 Veelvoudige bemoedering: die versorging van kinders deur verskillende persone wat as substituut-moeders optree (Tizard et al., 1972).

5.4.6 Diffuse binding: waar kinders se bindingsgedrag nie op spesifieke persone gerig is nie (Tizard et al., 1972).

HOOFSTUK 6

DIE NAVORSINGS-ONDERSOEK

6.1 INLEIDING

6.1.1 OPSOMMING VAN LITERATUUROORSIG

Die suksesvolle behoud van emosioneel intieme interpersoonlike verhoudings is 'n belangrike taak in menslike ontwikkeling. Dit vorm die basis van 'n vermoë om die self en ander realisties waar te neem en positiewe verwagtings van toekomstige interaksie te hê. Sulke verwagtings is funksionele interpersoonlike skemas.

Emosioneel ontstellende interpersoonlike gebeure tydens die ontwikkelingsgeskiedenis versteur die proses van skema-vorming. Inligting word selektief tot skemas toegelaat of verwerp en disfunksionele skemas ontstaan. Hierdie skemas verander moeilik, selfs wanneer kronologiese ontwikkeling na adolessensie en volwassenheid plaasvind.

Spesifieke elemente van interpersoonlike skemas is veral gevoelig vir 'n ontwikkelingsgeskiedenis waar bindingsekuriteit ontoereikend was weens negatiewe versorgingspatrone: vertroue, selfsiening, outonomie, pro-sosiale optrede, emosionele welstand, morele waardes, probleem-oplossingsvaardighede, selfbeheer en toekomsverwagting.

Die wetlike bepalings waarvolgens ouer- en gesinsorg onderbreek mag word om kinders in kinderhuise op te neem, omskryf sorg-omstandighede waar bindingsekuriteit nie optimaal kan plaasvind nie.

6.1.2 TOEPASSING VAN LITERATUUROORSIG

Na aanleiding van die literatuur-oorsig, sou daar verwag kan word dat kinders wat in kinderhuise grootword:

- 6.1.2.1 minder bindingsekuriteit, soos uitgedruk in gesins-affiliasie en gesinsekuriteit, sal toon,
  - 6.1.2.2 minder interpersoonlike vertrouwe sal ervaar,
  - 6.1.2.3 'n minder positiewe selfsiening sal hê,
  - 6.1.2.4 minder outonoom sal optree,
  - 6.1.2.5 minder pro-sosiaal sal identifiseer,
  - 6.1.2.6 minder emosionele welstand sal toon,
  - 6.1.2.7 swakker morele waardes sal hê,
  - 6.1.2.8 swakker probleemoplossingsvaardighede aan die dag sal lê,
  - 6.1.2.9 oor minder selfbeheer sal beskik en
  - 6.1.2.10 'n swakker toekomsverwagting sal hê,.
- as kinders wat ononderbroke en toereikende ouersorg ervaar het.

In die huidige ondersoek is dus, na aanleiding van psigososiale ontwikkelingsteorieë en die skema-teorie, navorsing gedoen om vas te stel wat die verband tussen 'n psigososiale geskiedenis van onderbroke binding en ontoereikende sorg en interpersoonlike skemas gedurende adolessensie is.

6.2 DOELSTELLINGS

Die breë doelstelling van die studie is om vas te stel of adolessente met 'n psigososiale geskiedenis wat gelei het tot plasing in 'n kinderhuis, swakker interpersoonlike skemas het as adolessente met 'n intakte gesinsagtergrond.

'n Sekondêre doelstelling is om die resultate van die studie te gebruik om die programme vir sosiale bemagtiging wat in Suid-Afrikaanse kinderhuise gebruik word, krities te evalueer.

Spesifieke doelstellings is om na te gaan of adolessente wat in kinderhuise woon, beduidend verskil van adolessente wat in intakte gesinne woon, ten opsigte van die volgende elemente van interpersoonlike skemas:

- 6.2.1 bindingsekuriteit
- 6.2.2 vertrouwe

- 6.2.3 selfvertroue/selfsiening
- 6.2.4 outonomie
- 6.2.5 pro-sosialiteit
- 6.2.6 emosionele welstand
- 6.2.7 morele waardes
- 6.2.8 probleemoplossingsvaardighede
- 6.2.9 selfbeheer
- 6.2.10 toekomsverwagting

Doelstellings 6.2.1 tot 6.2.9 word in 'n kwantitatiewe ondersoek nagegaan en doelstelling 6.2.10 kwalitatief/analities.

6.3 HIPOTESES

H₁: Adolessente wat in kinderruise woon, sal minder bindingsekuriteit, soos uitgedruk in gesins-affiliasie en gesinsekuriteit, toon.

H₀: Daar sal geen verskil wees tussen die bindingsekuriteit van adolessente wat in kinderruise woon en adolessente uit intakte gesinne nie.

H₂: Adolessente wat in kinderruise woon, sal minder interpersoonlike vertroue ervaar as adolessente uit intakte gesinne.

H₀: Daar sal geen verskil tussen adolessente wat in kinderruise woon en adolessente uit intakte gesinne wees ten opsigte van interpersoonlike vertroue nie.

H₃: Adolessente wat in kinderruise woon, sal minder selfvertroue/'n swakker selfsiening hê as adolessente uit intakte gesinne.

H₀: Daar sal geen verskil tussen die selfvertroue/selfsiening van adolessente wat in kinderruise woon en adolessente uit intakte gesinne wees nie.

H₄: Adolessente wat in kinderruise woon, sal minder outonoom optree as adolessente uit intakte gesinne.

- H_0 : Daar sal geen verskil tussen die vlak van outonomie van adolessente wat in kinderhuise woon en adolessente uit intakte gesinne wees nie.
- H_5 : Adolessente wat in kinderhuise woon, sal minder pro-sosiaal optree as adolessente uit intakte gesinne.
- H_0 : Daar sal geen verskil tussèn die pro-sosiale optrede van adolessente wat in kinderhuise woon en adolessente uit intakte gesinne wees nie.
- H_6 : Adolessente wat in kinderhuise woon, sal minder emosionele welstand toon as adolessente uit intakte gesinne.
- H_0 : Daar sal geen verskil in emosionele welstand wees tussen adolessente wat in kinderhuise woon en adolessente uit intakte gesinne nie.
- H_7 : Adolessente wat in kinderhuise woon, sal minder positiewe morele waardes hê as adolessente uit intakte gesinne.
- H_0 : Daar sal geen verskil wees tussen die morele waardes van adolessente wat in kinderhuise woon en adolessente uit intakte gesinne nie.
- H_8 : Adolessente wat in kinderhuise woon, sal swakker probleemoplossings-vaardighede aan die dag lê as adolessente uit intakte gesinne.
- H_0 : Daar sal geen verskil wees in die probleemoplossingsvaardighede van adolessente wat in kinderhuise woon en adolessente uit intakte gesinne nie.
- H_9 : Adolessente wat in kinderhuise woon, sal oor minder selfbeheer beskik as adolessente uit intakte gesinne.
- H_0 : Daar sal geen verskil wees tussen die selfbeheer van adolessente wat in kinderhuise woon en adolessente uit intakte gesinne nie.
- H_{10} : Adolessente wat in kinderhuise woon, sal 'n minder positiewe toekomsverwagting hê as adolessente uit intakte gesinne.

H_0 : Daar sal geen verskil wees tussen die toekomsverwagting van adolessente wat in kinderhuise woon en adolessente uit intakte gesinne nie.

6.4 METODE

6.4.1 DEELNEMERS

Daar is twee groepe deelnemers saamgestel: 'n kinderhuisgroep en 'n kontrolegroep.

Deelnemers in die kinderhuisgroep was alle leerlinge wat toegewys was aan vier kinderhuise in Wes-Kaapland en wat aan die volgende vereistes voldoen het:

- 6.4.1.1 hulle was volgens Artikel 15(1) van die Wet op Kindersorg (74/83) deur die Kinderhof sorgbehoewend bevind en na 'n kinderhuis verwys.
- 6.4.1.2 hulle was ouer as 12 jaar en jonger as 20 jaar oud.
- 6.4.1.3 hulle was in hoofstroomonderwys in grade 7 tot 12.
- 6.4.1.4 hulle kon Afrikaans en/of Engels praat, lees en verstaan.

Hierdie deelnemers is geselekteer uit die vier kinderhuise in die Wes-Kaap wat deur die Sinodale Kommissie vir die Diens van Barmhartigheid van die NG Kerk bedryf word:

- Die Herberg Kinderhuis, Robertson (Groep A),
- Huis van Heerde, Moorreesburg (Groep C),
- Huis Andrew Murray, Wellington (Groep D) en
- Durbanville Kinderhuis (Groep E).

Die demografiese eienskappe van die Kinderhuisgroep word in Tabel 1 (die verdeling volgens geslag) en Tabel 2 (die ouderdomsverspreiding volgens geslag) aangetoon. In Tabel 3 verskyn die verdeling volgens skoolgraad van die vier kinderhuise, en in Tabel 4 ander demografiese eienskappe van die

kinderhuisgroep soos die gemiddelde skoolprestasie en duur van verblyf in die kinderhuis. In Tabel 5 word 'n uiteensetting gegee van die redes vir verwydering uit hul ouerhuise van die lede van die Kinderhuisgroep.

Tabel 1

Die Demografiese Eienskappe van die Kinderhuisgroep – Verdeling volgens Geslag (n=89)

Groep	Dogters	Seuns	Totaal
A: Herberg kinderhuis	18	15	33
C: Huis van Heerde	10	2	12
D:Huis Andrew Murray	9	7	16
E: Durbanville Kinderhuis	19	9	28
Totaal	56	33	89

Tabel 2

Die Demografiese Eienskappe van die Kinderhuisgroep – Ouderdomsverspreiding volgens Geslag (n=89)

Groep	Ouderdom van dogters							Totaal
	12	13	14	15	16	17	18	
A	0	0	6	6	0	5	1	18
C	1	2	1	2	2	2	0	10
D	0	1	1	4	1	1	1	9
E	1	3	7	2	3	1	2	19

Groep	Ouderdom van seuns							Totaal
	12	13	14	15	16	17	18	
A	0	2	8	3	2	0	0	15
C	0	0	1	1	0	0	0	2
D	0	3	2	1	0	1	0	7
E	1	1	3	3	0	1	1	9

Tabel 3

Die Demografiese Eienskappe van die Kinderhuisgroep – Verdeling volgens Skoolgraad (n=89)

Graad	Dogters	Seuns	Totaal
7	12	11	23
8	10	10	20
9	16	7	23
10	9	1	10
11	6	3	9
12	3	1	4
Totaal	56	33	89

Tabel 4

Ander Demografiese Eienskappe van die Kinderhuisgroep (n=89)

Groep	Skoolprestasie			Gemiddelde ouderdom met toelating	Gemiddelde tydperk in kinderkhuis	Gem. aantal vorige sorg-plasings
	Onder-gemiddeld	Gemiddeld	Bo-gemiddeld			
A	34%	56%	10%	12,60jr	2,40jr	1.80
C	25%	58%	17%	9,00jr	6,00jr	1.90
D	19%	75%	6%	08,10jr	6,80jr	1.40
E	59%	35%	6%	12,67jr	4,30jr	1.50

Tabel 5

Redes vir Verwydering uit Ouerhuis - Kinderhuisgroep (n=89)

Redes vir verwydering	Groep			
	A	C	D	E
Ouers oorlede	2 (moeder)	0	2 (moeder)	1 (albei ouers)
Mislukte pleegsorg of aanneming	10	1	3	4
Fisieke verwaarloosing	9	4	4	10
Kindermishandeling	11	17	23	22
Ouer psigopatologie	18	3	22	9
Gedragsprobleme by kinders	11	4	1	2

* Die totale aantal redes is groter as 89, omdat meer as een rede per geval mag geld. Die syfers in dié tabel weerspieël die aantal kere wat 'n kategorie as primêre of bydraende rede vir verwydering genoem is.

In Tabel 5 is verskeie omskrywings van redes by sommige kategorieë gekombineer ten einde die tabel werkbaar te maak:

- “Fisieke verwaarloosing” verwys na wanvoeding en/of ‘n gebrek aan bestaansmiddele waaraan kinders blootgestel was.
- “Ouer psigopatologie” sluit in gestremdheid, depressie, middel-afhanklikheid, prostitusie, huwelikskonflik en onvoldoende ouerskapsvaardighede.
- “Kindermishandeling” dui op erge fisieke of emosionele verwaarloosing of misbruik. Dit sluit in: geen belangstelling om ‘n verhouding met kinders te bou nie, verlating, konflik en impuls-beheerverlies, geweld en seksuele misbruik.

‘n Kontrolegroep (groep B) is saamgestel uit adolessente uit intakte gesinne. Die skoolhoofde en personeel van die Laerskool Robertson en die Hoërskool Robertson is versoek om leerders uit die skole te identifiseer wat aan die volgende vereistes voldoen het:

- 6.4.1.5 hulle het ‘n geskiedenis van ononderbroke en toereikende gesinsorg binne ‘n intakte kerngesin gehad.
- 6.4.1.6 hulle was ouer as 12 jaar en jonger as 20 jaar oud.
- 6.4.1.7 hulle was in hoofstroom-onderwys in grade 7 tot 12.
- 6.4.1.8 hulle kon Afrikaans en/of Engels praat, lees en verstaan.

Deelnemers in Graad 7 was leerders aan die Laerskool Robertson. Deelnemers in Grade 8 tot 12 was leerders aan die Hoërskool Robertson.

Die demografiese eienskappe van die kontrolegroep word in Tabel 6 (die ouderdomsverdeling volgens geslag) en Tabel 7 (die verdeling volgens skoolgraad) aangetoon. In Tabel 8 word die gemiddelde skoolprestasie van lede van die kontrolegroep aangedui.

Tabel 6

Die Demografiese Eienskappe van die Kontrolegroep –
Ouderdomsverspreiding volgens Geslag (n=113)

Groep	Ouderdom in jare						Totaal
	13	14	15	16	17	18	
Dogters	14	10	8	4	12	1	49
Seuns	22	13	9	9	7	4	64
Totaal	36	23	17	13	19	5	113

Tabel 7

Die Demografiese Eienskappe van die Kontrolegroep – Verdeling volgens
Skoolgraad (n=113)

Graad	Dogters	Seuns	Totaal
7	12	11	23
8	17	10	27
9	13	10	23
10	05	03	08
11	10	12	22
12	7	03	10
Totaal	64	49	113

Tabel 8
Gemiddelde Skoolprestasies van die Kontrolegroep (n=113)

Skoolprestasie			Totaal
Onder- Gemiddeld	Onder- gemiddeld	Bo- gemiddeld	
3%	51%	46%	113

Die totale aantal deelnemers in die studie (totale n) was $89 + 113 = 202$.

6.4.2 ONTWERP

Die twee groepe adolessente soos in 6.4.1 omskryf, is met mekaar vergelyk ten opsigte van die volgende nominale veranderlikes:

- 6.4.2.1 bindingsekuriteit / gesinsaffilasie
- 6.4.2.2 vertroue
- 6.4.2.3 selfvertroue / selfsiening
- 6.4.2.4 outonomie
- 6.4.2.5 pro-sosialiteit
- 6.4.2.6 emosionele welstand
- 6.4.2.7 morele waardes
- 6.4.2.8 probleemoplossingsvaardighede
- 6.4.2.9 selfbeheer

Veranderlikes is met behulp van psigometriese toetse gemeet. Beskrywende statistiek van die veranderlikes is verkry. Hipotese-toetsing is deur die berekening van beduidendheid van verskille en korrelasiemeting gedoen. Hiervoor is deurgaans gebruik gemaak van die Algemene Liniêre Model benadering.

6.4.3 MEETINSTRUMENTE

Om die elemente van interpersoonlike skemas (6.2.1 - 6.2.10) te meet, is vier vraelyste op deelnemers toegepas. Die vier vraelyste word vervolgens kortliks bespreek.

6.4.3.1 Die Sosiotropie-Outonomie Skaal (SOS)

Die konsep van sosiotropiese en outonome dimensies van persoonlikheid is beskryf deur Beck (1983). Sosiotropie verwys na die positiewe behoefte aan interaksie met ander mense. Individue wat sterk sosiotropies ingestel is, tree op om ander mense se guns te behou. Hulle vind beloning in 'n wye reeks interpersoonlike interaksies soos intimiteit, toegeneentheid, beskerming, leiding en hulp van ander. Hulle verwag beheer, affiliasie en gunstige response in interpersoonlike interaksie.

Outonomie verwys na 'n behoefte om onafhanklik op te tree en sinvolle doelwitte te bereik. Individue wat sterk outonoom ingestel is, probeer sterk beheer oor die omgewing uitoefen om die moontlikheid van mislukking te verminder. Hulle verwag òf instemmende response van ander òf hulle gee nie besonder om hoe ander respondeer nie en beskou response as aanvaarbaar.

Die Sosiotropie-Outonomie Skaal (in Engels: Sociotrophy-Autonomy Scale) is ontwikkel deur Beck, Epstein, Harrison en Emery (1983). Dit is 'n 60-item self-rapporteur skaal, wat die sosiotropiese en outonome dimensies van persoonlikheid meet. Die skaal bevat 30 items wat sosiotropie meet en 30 items wat outonomie meet. Response geskied volgens 'n 5-puntskaal. Die drie relevante faktore in sosiotropie is: kommer oor afkeur, kommer oor skeiding en optrede daarop gerig om ander te plesier. Die drie faktore relevant tot outonomie is: individualistiese optrede, vryheid van eksterne beheer en 'n voorkeur vir alleen wees. Konstruktiviteit, hoë interne konsekwentheid en redelike hoë waardes vir toets-hertoetsbetroubaarheid

(0,75 vir Sosiotropie en 0,69 vir Outonomie) word gerapporteer deur Beck et al. (1983).

Response op hierdie vraelys word, onder meer, beïnvloed deur individue se interaksie met hul sosiale omgewing. 'n Sosiotropiese ingesteldheid weerspieël 'n behoefte aan gunstige response van ander. 'n Outonome ingesteldheid weerspieël 'n behoefte om die omgewing te beheer ten einde mislukking te voorkom. Hierna sal na die Sosiotropie-Outonomie Skaal verwys word as die SOS.

De Villiers (1996) het die SOS gebruik om die invloed van relatiewe vlakke van sosiotropie en outonomie op interpersoonlike skemas te meet. In die huidige studie is die SOS gebruik om vas te stel of daar beduidende verskille tussen die gemiddelde vlakke van outonomie by adolessente in die kindershuis- en kontrolegroepe was.

6.4.3.2 Die Interpersoonlike Skema Vraelys (ISV)

Die Interpersoonlike Skema Vraelys (in Engels: Interpersonal Schema Questionnaire) is ontwikkel deur Hill en Safran (1988, 1994). Dit sluit aan by Baldwin, Fehr, Keedian, Seidel en Thomson (1993) se beginsel dat interpersoonlike skemas gemeet kan word deur individue se verwagtings van interpersoonlike response te meet en is gebaseer op die Interpersoonlike Sirkel van Kiesler (1983).

Deelnemers moet hulself indink in sestion scenarios, volgens die sestion segmente van die Interpersoonlike Sirkel. Elke respons word herkodeer om die vlak van beheer en affiliasie te reflekteer. Daar is vier situasie-subskale, naamlik:

- Vriendelik,
- Vyandig,
- Onderdanig en
- Dominant.

Response word verdeel volgens drie indekse: Beheer, Affiliasie en Wenslikheid en drie of vier stimuluspersone: Moeder, Vader en Vriend (met Vreemdeling as opsionele vierde opsie).

Volgens De Villiers (1996) toon deelnemers se antisipasie van ander se response op hulle optrede, watter reëls en strategieë (dus: skemas) hulle interpersoonlike verhoudings rig. Hill en Safran (1988) het gevind dat die Interpersoonlike Skema Vraelys (hierna genoem ISV) globale kwantitatiewe inligting oor individue, sowel as fyner detail oor hulle interpersoonlike skemas, verskaf. Hulle het ook die geldigheid van die ISV as 'n weerspieëling van Kiesler se Interpersoonlike Sirkel, die betroubaarheid van die ISV oor tyd en die vermoë van die ISV om tussen verskillende groepe te onderskei, ondersoek. Die resultate het aangetoon dat die Affiliasie- en Wenslikheids-indekse oor tyd betroubaar is. Die toets-hertoets korrelasiekoëffisiënt was 0,44 vir die Beheer-indeks, 0,88 vir die Affiliasie-indeks en 0,87 vir die Wenslikheidsindeks. Die korrelasie tussen die Beheer- en Affiliasie-indekse was 0,07 — 'n aanduiding dat dié indekse ortogonaal tot mekaar staan. 'n Algemene patroon van komplementariteit is verkry. De Villiers (1996) se ondersoek het die toets-hertoetsbetroubaarheid op al drie die indekse — Beheer, Affiliasie en Wenslikheid — ondersteun en ook gevind dat die ISV Kiesler se teorie geldig weerspieël.

De Villiers (1996) het aanbeveel dat toekomstige navorsing die verband tussen bindingsgeskiedenis en response op die ISV vergelyk. In die huidige studie word die ISV gebruik om die volgende faktore van interpersoonlike aanpassing te meet: outonomie, pro-sosialiteit, interpersoonlike vertroue en binding-sekuriteit.

6.4.3.3 Die Persoonlike, Huislike, Sosiale en Formele Verhoudingevraelys (PHSF)

Die Persoonlike, Huislike, Sosiale en Formele Verhoudingevraelys (hierna genoem PHSF — in Engels: Personal, Home, Social and Formal Relations Questionnaire) het ten doel om die dinamiese wisselwerking tussen die self

en die omgewing, soos uitgedruk in verhoudings, te meet. Dit is gerig op skoolleerders, studente en volwassenes. Die PHSF meet elf komponente van aanpassing, wat in vier primêre gebiede verdeel word, naamlik: persoonlike, huislike, sosiale en formele verhoudings. Ontwikkeling van gesonde verhoudings binne die self en tussen die self en die omgewing dui op gesonde aanpassing, terwyl wanaanpassing ontstaan wanneer hierdie verhoudings ondoeltreffend, onsuksesvol en onvolwasse is (Owen en Taljaard, 1988).

In die huidige studie word die PHSF gebruik om die volgende faktore van interpersoonlike aanpassing te meet: selfvertroue en selfsiening, selfbeheer, emosionele welstand, bindingsekuriteit, pro-sosialiteit en morele waardes. 'n Gewensdheidskaal is ingesluit. Dit is 'n geldigheidskaal wat 'n aanduiding gee van die eerlikheid waarmee individue die vraelys beantwoord het.

Die betroubaarheidskoëffisiënte ten opsigte van die komponente van die PHSF is volgens die halfverdelingsmetode bereken en wissel tussen 0,63 en 0,94. 'n Hoë mate van konstruktiviteit word ook getoon (Fouché en Grobbelaar, 1971, in Owen en Taljaard, 1988).

6.4.3.4 Die Hoërskoolpersoonlikheidsvraelys (HSPV)

Die Hoërskoolpersoonlikheidsvraelys (hierna genoem HSPV) is 'n Suid-Afrikaanse aanpassing van Cattell se High School Personality Questionnaire. Die doel van die HSPV is om maksimum inligting aangaande 'n verskeidenheid persoonlikheidsdimensies, waarvan die bestaan reeds deur afdoende navorsingsbevindings gestaaf is, van leerders in die sekondêre skoolfase te kry. Daar word 14 primêre persoonlikheidsdimensies gemeet (Owen en Taljaard, 1988).

Die skale van die HSPV is bipolar van aard en normtabelle is beskikbaar. Betroubaarheidskoëffisiënte, bereken volgens die toets-hertoetsmetode, wissel tussen 0,43 en 0,96. 'n Gevolgtrekking van voldoende konstruktiviteit word gemaak op grond van die relatief hoë

ekwivalensiekoëffisiënte (0,50 tot 0,84) wat ten opsigte van die verskillende faktore bereken is (Owen en Taljaard, 1988).

In die huidige studie word die HSPV gebruik om die volgende faktore van interpersoonlike aanpassing te meet: interpersoonlike vertroue, probleem-oplossingsvaardighede, emosionele welstand, morele waardes, pro-sosialiteit, selfvertroue en selfsiening, outonomie en selfbeheer.

6.4.4 PROSEDURE

Nadat toestemming vir die navorsingsprojek vanaf die betrokke instansies verkry is, is soos volg te werk gegaan om die groepe saam te stel:

6.4.4.1 Kinderhuisgroep(e)

'n Geskrewe versoek, waarin die studie uiteengesit is, is aan die hoofde van die betrokke kinderhuise gestuur.

Die hoof van elke kinderhuis het 'n maatskaplike werker of werkers aangewys as skakelpersoon vir die projek. Elke maatskaplike werker is telefonies of persoonlik deur die navorser gekontak om die samestelling van die kinderhuisgroep te bespreek. Alle adolessente wat aan die vereistes (6.4.1.1 tot 6.4.1.4) voldoen het, is by die groep ingesluit, maar deelname was vrywillig.

Nadat die naamlyste, met besonderhede van ouderdom, graad en geslag ontvang is, het die navorser 'n nommer (byvoorbeeld A1, of E28) aan elke deelnemer toegeken om die identiteit van deelnemers te beskerm. Deelnemers het hierdie nommer op elke antwoordstel aangebring.

Die navorser het die betrokke maatskaplike werkers versoek om alle potensiële deelnemers een week voor die toetsing oor die sessie in te lig. Hulle is vertel dat dit 'n navorsingsprojek is wat handel oor hoe tieners hulself en hulle verhoudings met ander mense sien. Hulle is ook meegedeel dat die

resultate gebruik sal word om programme op te stel wat tieners op sosiale vlak kan help. Die tyd, plek, geskatte tydsduur en tipe toetsing is met hulle bespreek. Daar is beklemtoon dat deelname vrywillig is en antwoorde vertroulik hanteer sou word. Hulle kon versoek om ná die tyd enige emosie rondom die toetservaring individueel en vertroulik met die navorser te bespreek.

Die meetinstrumente is in twee sessies op dieselfde dag afgeneem in die volgorde: SOS, ISV, HSPV en PHSF.

6.4.4.2 Kontrolegroep

'n Brief, soortgelyk aan die een wat aan die kinderhuishoofde gerig is, is aan die hoofde van die betrokke skole gestuur. Ná ontvangs van die brief, is vergaderings tussen die navorser en die afsonderlike skoolhoofde gereël waarin die projek bespreek is.

Met behulp van die skoolhoofde en 'n onderwyseres/voorligter is klaslyste nagegaan. Leerders wat voldoen het aan die vereistes (6.4.1.5 tot 6.4.1.8) is geïdentifiseer. Vereiste 6.4.1.5 ('n geskiedenis van ononderbroke en toereikende ouersorg) is soos volg geïnterpreteer: Slegs leerders wat ononderbroke tuis versorg is deur albei hulle biologiese ouers en waar daar, volgens die onderwysers van die skool se wete, nie ernstige gesinspatologie (soos omskryf in die Kinderwet) aanwesig was nie, is gekies.

Die onderwyseres/voorligter het 'n byeenkoms gereël waartydens die navorser met die geïdentifiseerde leerlinge kon praat. Dieselfde inligting oor die projek wat aan die kinderhuisgroep gegee is, is aan die kontrolegroep gegee. 'n Toestemmingsbrief onderteken deur die ouers, is ten opsigte van elke deelnemer ontvang.

HOOFSTUK 7

RESULTATE

Daar is statisties drie ontledings van elke telling gedoen. Eerstens is die gemiddeld van die telling ten opsigte van die vyf groepe (A, B, C, D en E) gedoen ('n eenrigting variansie ontleding). Hierdie stap is ingesluit om te bepaal of die vier kinderhuisgroepe (A, C, D en E) 'n groter verskil ten opsigte van die kontrolegroep (B) toon, as van mekaar. 'n F-toets is uitgevoer om te bepaal of beduidende verskille tussen die groepe bestaan, en of hierdie verskille hoofsaaklik tussen die kinderhuisgroep en die kontrolegroep was.

In 'n tweede vergelyking is die kinderhuisgroepe (A, C, D en E) as 'n eenheid gekombineer en is die groeps-gemiddeld vergelyk met die gemiddeld van die kontrolegroep (B).

'n Derde statistiese vergelyking was 'n tweerigting variansie ontleding waar die gemiddeld van 'n tweede faktor, geslag, gelyktydig met die groeps-gemiddeldes vergelyk is. Hierdie resultaat is, ter wille van duidelike interpretasie, ook in 'n kruistabel weergegee. Dit is gedoen om aan te toon of geslag, as faktor, by sommige toetstellings 'n meer beduidende resultaat getoon het as groep.

Laastens word kronologiese ontwikkeling as kovariaat getoets om vas te stel of ouderdom, eerder as ontwikkelingsgeskiedenis, 'n invloed op die resultate kon hê.

Ter wille van homogene tabulering, word die resultate van elke vraelys in hierdie afdeling afsonderlik weergegee. In die volgende afdeling sal die resultate volgens hipoteses bespreek word. 'n Voorbeeld: Faktor H₆ van die PHSF dui op die invloed van gesinsgeborgtheid (dus: bindingsekuriteit). Bindingsekuriteit word egter ook weerspieël deur die affiliasie-faktor van die ISV. Die resultate van dié twee faktore word apart weergegee, maar saam bespreek.

7.1 Resultate van die HSPV

Die resultate van faktore van die HSPV wat relevant tot die hipoteses is, word in vyf tabelle per faktor weergegee:

- Die eerste tabel toon die gemiddelde Faktor-tellings vir die vyf groepe.
- Die tweede tabel vir elke faktor weerspieël 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings van die vyf groepe met mekaar vergelyk word.
- Die derde tabel is 'n kruistabel van gemiddeldes.
- In die vierde tabel word die vier kinderhuisgroepe saamgevoeg en word hulle gemiddelde vergelyk met dié van die kontrolegroep.
- Die vyfde tabel weerspieël 'n tweerigting variansie ontleding waar twee faktore — groep en geslag — gelyktydig beskou word.

Soos in afdeling 6.4.1 uiteengesit, is die vyf groepe adolessente in groepe A,B,C,D en E ingedeel volgens instansie. In die eerste tabel is A = 1, B = 2, C = 3, D = 4 en E = 5. Groep 2 is dus die kontrole- (gesins-) groep. In die tweede tabel word die vier kinderhuisgroepe saamgevoeg as Groep 1. Die faktor B2res1 beteken dus dat Groep B (die kontrolegroep) gekodeer is as 2, die res (die kinderhuisgroep) as 1.

Die tabelle gebruik standaardsimbole vir statistiese terme, naamlik:

- DF: aantal vryheidsgrade
- SS: Som van kwadrate
- MS: gemiddelde kwadrate, m.a.w. $SS \div DF$
- F: Die waarde van die F-statistiek (die verhouding van 'tussen groep variansie' $\div$ 'binne groep variansie')

- p : Waarskynlikheid vir so 'n waargenome waarde vir die F-statistiek. Dit dui dus die beduidendheidsgraad aan. Daar word deurgaans op 'n beduidendheidsgraad van $p < 0.05$ gewerk.
- n : aantal deelnemers in betrokke groep of subgroep
- SA: standaardafwyking
- $\bar{X}$: gemiddelde

Inligting oor die faktore van die HSPV kom, tensy anders vermeld, voor in Madge en Du Toit (1985).

7.1.1 HSPV: Faktor A

Faktor A weerspieël terughoudendheid of wantroue in interpersoonlike verhoudings. 'n Lae telling dui op 'n kritiese, gereserveerde ingesteldheid. 'n Hoë telling dui op 'n warm, saggeaarde en deelnemende ingesteldheid.

Faktor A korreleer dus met die hipotese H_2 : Adollesente in die kinderruimtegroep sal minder interpersoonlike vertroue ervaar as adollesente in die kontrolegroep. In Tabel 9 verskyn die gemiddelde Faktor A-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 9
Gemiddelde Faktor A-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=198)

Groep	N	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	8.47	2.40
Kontrole	113	10.07	2.52
Huis van Heerde	12	9.17	3.38
Andrew Murray	16	9.19	2.83
Durbanville	25	9.24	2.44

Tabel 10

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor A-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	74.14	18.54	2.80	0.027
Fout	193	1276.07	6.61		
Totaal	197	1350.21			

Tabel 10 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde A-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 2.80$; $p = 0.027$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 11

Gemiddelde Faktor A-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=85)	8.93	2.62
Seuns (n=30)	9.00	
Dogters (n=55)	8.89	
Kontrole groep (n=113)	10.07	2.52
Seuns (n=49)	9.29	
Dogters (n=64)	10.67	

Tabel 11 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit wys dat die verskil tussen die gemiddeldes van die kinderhuis- en kontrolegroepe heelwat groter is by dogters ($10.672 - 8.887 = 1.785$) as by seuns ($9.286 - 9.000 = 0.286$) en volgens die interaksie F-toets is die verskil tussen hierdie twee verskille beduidend. Die verskil (0.286) by seuns verskil nie beduidend van nul nie,

dus is daar nie by seuns 'n beduidende verskil tussen die kindershuis- en kontrolegroepe nie, maar by dogters wel.

Tabel 12

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kindershuis- en Kontrolegroepe se Faktor A-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	63.20		9.62	0.002
Fout	196	1287.01	6.57		
Totaal	197	1350.21			

Vir die ontleding in tabel 12 is die vier kindershuisgroepe saamgevoeg as Groep 1 en vergelyk met die kontrolegroep (Groep 2). Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,196) = 9.62$; $p = 0.002$]. (B2res1 beteken dat Groep B gekodeer is as 2, die res as 1.)

Tabel 13

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor A-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	63.20	49.78	49.78	7.83	0.006
Geslag	1	27.49	18.81	18.81	2.96	0.09
B2res1*Geslag	1	26.10	26.10	26.10	4.10	0.04
Fout	194	1233.43	1233.43	6.36		
Totaal	197	1350.21				

Tabel 13 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen

die kindershuis- en kontrolegroepe weer beduidend. Vir B2res1 is $F(1,194) = 7.83$; $p = 0.006$. Vir faktor Geslag is $p = 0.087$ klein, maar nie hoogs beduidend nie, maar die interaksie-effek B2res1*Geslag is beduidend met $F(1,194) = 4.10$; $p = 0.044$.

7.1.2 HSPV: Faktor B

'n Lae telling op faktor B dui op swakker intellektuele hantering van situasies. Faktor B verwys dus na hipotese H₈: Adollesente in die kindershuisgroep sal swakker probleemoplossingsvaardighede aan die dag lê as adollesente in die kontrolegroep. In Tabel 14 verskyn die gemiddelde Faktor B-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 14

Gemiddelde Faktor B-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=198)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	5.63	2.24
Kontrole	113	6.82	1.78
Huis van Heerde	12	6.75	1.91
Andrew Murray	16	5.31	2.44
Durbanville	25	5.64	1.82

Tabel 15

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor B - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	73.84	18.54	4.94	0.001
Fout	193	721.41	3.74		
Totaal	197	795.25			

Tabel 15 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde B-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 4.94$; $p = 0.001$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 16

Gemiddelde Faktor B-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=85)	5.73	2.13
Seuns (n=30)	4.75	
Dogters (n=55)	6.73	
Kontrole groep (n=113)	6.82	1.78
Seuns (n=49)	5.98	
Dogters (n=64)	6.95	

Tabel 16 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Die verskil in die gemiddeldes tussen seuns in die kinderkuis- en kontrolegroepe ($5.9796 - 4.7500 = 1.2296$) en vir dogters ($7.4687 - 6.3208 = 1.1479$) is vir albei geslagte beduidend.

Tabel 17

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor B-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	58.02	58.02	15.42	0.00
Fout	196	737.24	3.76		
Totaal	197	795.25			

Tabel 17 vergelyk die vier kindergroepes (res1) met die kontrolegroep (B2). Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,196) = 15.42$; $p = 0.000$].

Tabel 18

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor B-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	58.02	65.62	65.62	20.32	0.00
Geslag	1	110.70	108.68	108.68	33.66	0.00
B2res1*Geslag	1	0.77	0.77	0.77	0.02	0.88
Fout	194	626.46	626.44	3.23		
Totaal	197	795.25				

Tabel 18 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kindergroepes en kontrolegroepes weer beduidend. Vir B2res1 is $F(1,194) = 20.32$; $p = 0.000$. Vir faktor Geslag is $F(1,194) = 33.66$; $p = 0.000$, dus ook beduidend. Die interaksie-effek B2res1*Geslag [$F(1,194) = 0.02$; $p = 0.877$] is nie beduidend nie.

7.1.3 HSPV: Faktor C

Faktor C weerspieël emosionele stabiliteit en volwassenheid . 'n Lae telling dui op emosionele onvolwassenheid en onstabiliteit. 'n Hoë telling dui op emosionele volwassenheid, stabiliteit en realisme (ego-sterkte).

Faktor C word dus geassosieer met hipotese H₆: Adollesente in die kinderhuisgroep sal minder emosionele welstand toon as adollesente in die kontrolegroep. In Tabel 9 verskyn die gemiddelde Faktor C-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 19
Gemiddelde Faktor C-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=198)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	9.53	2.30
Kontrole	113	10.47	2.93
Huis van Heerde	12	9.00	2.60
Andrew Murray	16	9.63	2.68
Durbanville	25	8.84	2.54

Tabel 20

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor C - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	79.37	19.84	2.62	0.036
Fout	193	1463.22	7.58		
Totaal	197	1542.59			

Tabel 20 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde Faktor C-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 2.62$; $p = 0.036$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 21

Gemiddelde Faktor C-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=85)	9.17	2.47
Seuns (n=30)	10.31	
Dogters (n=55)	8.64	
Kontrole groep (n=113)	10.47	2.93
Seuns (n=49)	10.51	
Dogters (n=64)	10.44	

Tabel 21 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit wys dat die verskil tussen die gemiddeldes van die kinderhuis- en kontrolegroepe heelwat groter is by dogters ($10.438 - 8.642 = 1.796$) as by seuns ($10.510 - 10.312 = 0.198$) en volgens die interaksie F-toets is die verskil tussen hierdie twee verskille beduidend.

Tabel 22

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor C-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	69.67	69.67	9,27	0.003
Fout	196	1472.92	7.51		
Totaal	197	1542.59			

Tabel 22 vergelyk die kinderhuisgroepe (res1) met die kontrolegroep (B2). Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [$F(1,196) = 9.27$; $p = 0.003$].

Tabel 23

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor C-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	69.67	46.14	46.14	6.32	0.013
Geslag	1	26.21	35.29	35.29	4.83	0.03
B2res1*Geslag	1	29.65	29.65	29.65	4.06	0.045
Fout	194	1417.06	1417.06	7.30		
Totaal	197	1542.60				

Tabel 23 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe weer beduidend. Vir B2res1 is $F(1,194) = 6.32$; $p = 0.013$. Vir faktor Geslag is $F(1,194) = 4.83$; $p = 0.029$ en vir die interaksie-effek B2res1*Geslag is $F(1,194) = 4.06$; $p = 0.045$.

7.1.4 HSPV: Faktor G

Faktor G weerspieël die sterkte van die super-ego. 'n Lae telling dui op superego-swakheid: onverskillig, minder betroubaar en minder deursettings-vermoë. 'n Hoë telling dui op superego-sterkte: toegewyd en volhardend.

Faktor G korreleer dus met hipotese H₇: Adollesente in die kindershuisgroep sal minder positiewe morele waardes as adollesente in die kontrolegroep hê. In Tabel 24 verskyn die gemiddelde Faktor G-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 24

Gemiddelde Faktor G-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=198)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	10.78	2.81
Kontrole	113	11.21	3.26
Huis van Heerde	12	11.50	2.84
Andrew Murray	16	9.31	1.89
Durbanville	25	10.72	2.67

Tabel 25

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor G - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	56.54	14.13	1.56	0.19
Fout	193	1745.85	9.05		
Totaal	197	1802.39			

Tabel 25 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde G-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 1.56$; $p = 0.186$] is die verskille tussen die groepe nie beduidend nie.

Tabel 26

Gemiddelde Faktor G-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=85)	10.59	2.67
Seuns (n=30)	10.50	
Dogters (n=55)	10.59	
Kontrole groep (n=113)	11.21	3.26
Seuns (n=49)	9.89	
Dogters (n=64)	10.94	

Tabel 26 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Die verskil in gemiddeldes tussen seuns in die kinderhuis- en kontrolegroepe ($10.500 - 9.878 = 0.622$) is nie beduidend nie. Daar is wel 'n beduidende verskil ($12.234 - 10.642 = 1.592$) tussen dogters van die twee groepe en 'n hoogs beduidende verskil tussen dogters en seuns in die gesinsgroep ($12.234 - 9.878 = 2.356$).

Tabel 27

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor G-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	18.90	18.90	2.08	0.15
Fout	196	1783.49	9.10		
Totaal	197	1802.39			

In tabel 27 word die gemiddelde HSPV G-tellings van die kinderhuisgroepe (res1) en die kontrolegroep (B2) vergelyk. Die verskil tussen die groepe is nie beduidend nie [$F(1,196) = 2.08$; $p = 0.151$].

Tabel 28

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor G-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	18.90	10.93	10.93	1.30	0.26
Geslag	1	97.59	72.45	72.45	8.63	0.004
B2res1*Geslag	1	56.97	56.97	56.97	6.78	0.01
Fout	194	1628.94	1628.94	8.40		
Totaal	197	1802.39				

Tabel 28 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe (B2res1) nie beduidend nie [$F(1,194) = 1.30$; $p = 0.255$]. Die faktor vir Geslag [$F(1,194) = 8.63$; $p = 0.004$] en die interaksie-effek B2res1*Geslag [$F(1,194) = 6.78$; $p = 0.010$] is egter wel beduidend.

7.1.5 HSPV: Faktor I

Faktor I weerspieël empatie. 'n Lae telling dui op 'n praktiese, nie-sentimentele ingesteldheid. 'n Hoë telling dui op 'n empatiese en sensitiewe ingesteldheid —'n gevoel van beskerm wees.

Faktor I korreleer dus met hipotese H₅: Adollesente in die kinderhuisgroep sal minder pro-sosiaal identifiseer as adollesente in die kontrolegroep. In Tabel 29 verskyn die gemiddelde Faktor I-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 29

Gemiddelde Faktor I-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=198)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	11.50	2.46
Kontrole	113	11.37	3.21
Huis van Heerde	12	11.92	2.88
Andrew Murray	16	10.31	2.27
Durbanville	25	12.36	3.37

Tabel 30

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor I-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	44.75	11.19	1.21	0.31
Fout	193	1784.50	9.25		
Totaal	197	1829.25			

Tabel 30 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde I-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 1.2$; $p = 0.308$] is daar geen werklike verskille tussen die groepe nie.

Tabel 31

Gemiddelde Faktor I-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=85)	11.59	2.83
Seuns (n=30)	10.66	
Dogters (n=55)	12.15	
Kontrole groep (n=113)	11.37	3.21
Seuns (n=49)	9.67	
Dogters (n=64)	12.67	

Tabel 31 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon dat die dogters in die kinderhuisgroep 'n beduidend hoër telling as die seuns in die kinderhuisgroep behaal het ($12.151 - 10.656 = 1.495$). Die dogters in die kontrolegroep se tellings verskil hoogs beduidend van die seuns in dié groep s'n ($12.672 - 9.673 = 2.999$).

Tabel 32

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor I-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	2.27	2.27	0.24	0.62
Fout	196	1826.98	9.32		
Totaal	197	1829.25			

Tabel 32 vergelyk die vier kindergroep (res1) met die kontrolegroep (B2). Ook hier is geen beduidende verskil nie [$F(1,196) = 0.24$; $p = 0.622$].

Tabel 33

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor I-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	2.28	2.48	2.48	0.31	0.58
Geslag	1	267.84	234.33	234.33	29.66	0.00
B2res1*Geslag	1	26.25	26.25	26.25	3.32	0.70
Fout	194	1532.90	1532.90	7.90		
Totaal	197	1829.25				

Tabel 33 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die faktor Geslag hoogs beduidend [$F(1,194) = 29.66$; $p = 0.000$].

7.1.6 HSPV: Faktor O

Faktor O weerspieël selfvertroue. 'n Lae telling dui op weerbaarheid en selfvertroue. 'n Hoë telling dui op selftwyfel: ontmoediging, bekommernis en 'n neiging tot skuldgevoelens.

Faktor O korreleer dus met hipotese H_3 : Adollesente in die kindergroep sal minder selfvertroue/'n swakker selfsiening hê as adollesente in die kontrolegroep. In Tabel 34 verskyn die gemiddelde Faktor O-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 34

Gemiddelde Faktor O-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=198)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	11.47	3.13
Kontrole	113	11.44	2.99
Huis van Heerde	12	12.25	3.05
Andrew Murray	16	10.31	2.30
Durbanville	25	9.84	2.78

Tabel 35

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor O-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	81.03	20.26	2.33	0.057
Fout	193	1674.89	8.68		
Totaal	197	1755.92			

Tabel 35 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde O-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 2.33$; $p = 0.057$] is die verskille tussen die groepe nie beduidend nie.

Tabel 36

Gemiddelde Faktor O-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=85)	10.88	2.96
Seuns (n=30)	9.66	
Dogters (n=55)	11.62	
Kontrole groep (n=113)	11.44	2.99
Seuns (n=49)	11.08	
Dogters (n=64)	11.72	

Tabel 36 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon dat seuns in die kinderhuisgroep 'n beduidend laer telling het as dogters in dié groep ($11.623 - 9.656 = 1.967$). Seuns in die kinderhuisgroep het ook 'n beduidend laer telling as seuns in die kontrolegroep ($11.082 - 9.656 = 1.426$).

Tabel 37

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor O-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	15.22	15.22	1.71	0.19
Fout	196	1740.70	8.88		
Totaal	197	1755.92			

Tabel 37 vergelyk die vier kinderhuisgroepe (res1) met die kontrolegroep (B2). Die verskil in die gemiddeldes van die twee groepe is nie beduidend nie [$F(1,196) = 1.71$; $p = 0.192$].

Tabel 38

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor O-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	15.22	26.87	26.87	3.15	0.08
Geslag	1	67.91	78.68	78.68	9.24	0.003
B2res1*Geslag	1	20.51	20.51	20.51	2.41	0.12
Fout	194	1652.28	1652.28	8.52		
Totaal	197	1755.92				

Tabel 38 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is Geslag as hoof-effek beduidend [$F(1,194) = 9.24$; $p = 0.003$].

7.1.7 HSPV: Faktor Q_2

Faktor Q_2 weerspieël sosiale onafhanklikheid. 'n Lae telling dui daarop dat sosiale goedkeuring 'n hoë prioriteit is. 'n Hoë telling dui op onafhanklike besluitneming.

Faktor Q_2 korreleer dus met hipotese H_4 : Adolessente in die kindershuisgroep sal minder outonoom optree as adolessente in die kontrolegroep. In Tabel 39 verskyn die gemiddelde Faktor Q_2 -tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 39

Gemiddelde Faktor Q₂-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=198)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	9.44	2.30
Kontrole	113	8.88	2.80
Huis van Heerde	12	9.25	2.14
Andrew Murray	16	8.94	2.67
Durbanville	25	9.72	2.54

Tabel 40

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor Q₂ - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	19.61	4.90	0.70	0.59
Fout	193	1352.37	7.01		
Totaal	197	1371.98			

Tabel 40 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde Q₂-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 0.7$; $p = 0.593$] is daar nie beduidende verskille tussen die gemiddeldes nie. Daar kan nie tussen die vier kindershuisgroepe onderskei word nie.

Tabel 41

Gemiddelde Faktor Q₂-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=85)	9.40	2.40
Seuns (n=30)	10.03	
Dogters (n=55)	9.02	
Kontrole groep (n=113)	8.88	2.80
Seuns (n=49)	10.08	
Dogters (n=64)	7.95	

Tabel 41 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Die verskil in gemiddeldes tussen seuns in die kinderhuis- en kontrolegroepe is nie beduidend nie ($10.082 - 10.031 = 0.051$). Seuns en dogters in die kinderhuisgroep se gemiddeldes verskil wel ($10.031 - 9.019 = 1.012$) en daar is 'n hoogs beduidende verskil tussen seuns en dogters in die kontrolegroep ($10.082 - 7.953 = 2.129$). Die gemiddelde van dogters in die kinderhuisgroep is beduidend hoër as dié van dogters in die kontrolegroep ($9.019 - 7.953 = 1.066$).

Tabel 42

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor Q₂-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	13.31	13.31	1.92	0.17
Fout	196	1358.67	6.93		
Totaal	197	1371.98			

Tabel 42 vergelyk die vier kinderhuisgroepe (res1) met die kontrolegroep (B2). Die gemiddelde Q₂-tellings van die twee groepe het nie beduidend verskil nie [$F(1,196) = 1.92$; $p = 0.167$].

Tabel 43

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q₂-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	13.31	11.97	11.97	1.91	0.168
Geslag	1	131.72	114.51	114.51	18.32	0.00
B2res1*Geslag	1	14.46	14.46	14.46	2.31	0.130
Fout	194	1212.48	1212.48	6.25		
Totaal	197	1371.98				

Tabel 43 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens die tabel is die faktor B2res1 [$F(1,194) = 1.91$; $p=0.168$] en die interaksie-faktor B2res1*Geslag [$F(1,194) = 2.31$; $p = 0.130$] weer nie beduidend nie. As 'n faktor, is geslag egter hoogs beduidend [$F(1,194) = 18.32$; $p = 0.000$].

7.1.8 HSPV: Faktor Q₃

Faktor Q₃ weerspieël selfbeheer. 'n Lae telling dui op traak-my-nie-agtigheid — 'n lae self-standaard. 'n Hoë telling dui op goeie selfbeheer en 'n hoë mate van selfrespek.

Faktor Q₃ korreleer dus met hipotese H₉: Adolessente in die kinderhuisgroep sal oor minder selfbeheer beskik as adolessente in die kontrolegroep. In

Tabel 44 verskyn die gemiddelde Faktor Q₃-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 44

Gemiddelde Faktor Q₃-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe (n=198)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	10.38	2.67
Kontrole	113	11.75	3.09
Huis van Heerde	12	11.50	2.81
Andrew Murray	16	10.38	2.42
Durbanville	25	10.36	2.69

Tabel 45

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor Q₃ - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	85.70	21.43	2.52	0.04
Fout	193	1641.07	8.50		
Totaal	197	1726.77			

Tabel 45 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde Q₃-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 2.52$; $p = 0.043$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes. Die vier kinderhuisgroepe kan nie werklik van mekaar onderskei word nie.

Tabel 46

Gemiddelde Faktor Q₃-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=85)	10.52	2.64
Seuns (n=30)	10.50	
Dogters (n=55)	10.55	
Kontrole groep (n=113)	11.75	3.09
Seuns (n=49)	11.43	
Dogters (n=64)	12.00	

Tabel 46 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Hier is die beduidende verskille tussen dogters in die kontrolegroep en seuns en dogters in die kinderhuisgroepe ($12.000 - 10.547 = 1.453$ en $12.000 - 10.500 = 1.500$).

Tabel 47

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor Q₃-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	72.53	72.53	8.59	0.004
Fout	196	1654.24	8.44		
Totaal	197	1726.77			

Tabel 47 vergelyk die vier kinderhuisgroepe (res1) met die kontrolegroep (B2). Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [$F(1,196) = 8.59$; $p = 0.004$].

Tabel 48

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q₃-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	72.53	65.83	65.83	7.76	0.006
Geslag	1	5.92	4.44	4.44	0.52	0.47
B2res1*Geslag	1	3.19	3.19	3.19	0.38	0.54
Fout	194	1645.13	1645.13	8.48		
Totaal	197	1726.77				

Tabel 48 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kindershuis- en kontrolegroepe weer beduidend. Vir faktor B2res1 is $F(1,194) = 7.76$; $p=0.006$.

7.1.9 HSPV: Faktor Q₄

Faktor Q₄ weerspieël emosionele welstand. 'n Hoë telling dui op spanning en geïrriteerdheid. 'n Lae telling dui op ontspanne rustigheid.

Faktor Q₄ korreleer dus met hipotese H₆: Adollesente in die kindershuisgroep sal minder emosionele welstand toon as adollesente in die kontrolegroep. In Tabel 49 verskyn die gemiddelde Faktor Q₄-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 49

Gemiddelde Faktor Q₄-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe (n=198)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	10.44	2.59
Kontrole	113	9.88	2.89
Huis van Heerde	12	12.50	1.97
Andrew Murray	16	10.56	3.05
Durbanville	25	10.16	2.50

Tabel 50

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor Q₄ Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	79.22	19.81	2.59	0.038
Fout	193	1474.44	7.64		
Totaal	197	1553.66			

Tabel 50 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde Q₄-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 2.59$; $p = 0.038$] is daar wel beduidende verskille tussen die groepe.

Tabel 51

Gemiddelde Faktor Q₄-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=85)	10.67	2.64
Seuns (n=30)	9.59	
Dogters (n=55)	11.32	
Kontrole groep (n=113)	9.88	2.89
Seuns (n=49)	9.08	
Dogters (n=64)	10.48	

Tabel 51 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Die gemiddeldes van seuns in die kinderhuis- en kontrolegroepe verskil nie beduidend van mekaar nie ($9.594 - 9.082 = 0.512$). Daar is egter beduidende verskille tussen die gemiddeldes van seuns en dogters in elke groep: vir die kinderhuisgroep ($11.321 - 9.594 = 1.727$) en vir die kontrolegroep ($10.484 - 9.082 = 1.402$).

Tabel 52

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor Q₄-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	30.62	30.62	3.94	0.04
Fout	196	1523.04	7.77		
Totaal	197	1553.66			

Tabel 52 vergelyk die vier kinderhuisgroepe (res1) met die kontrolegroep (B2). Die verskil tussen die twee groepe is klein, maar beduidend [$F(1,196) = 3.94$; $p = 0.049$].

Tabel 53

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q₄-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	30.62	21.11	21.11	2.91	0.09
Geslag	1	112.90	113.70	113.70	15.66	0.00
B2res1*Geslag	1	1.22	1.22	1.22	0.17	0.68
Fout	194	1408.92	1408.92	7.26		
Totaal	197	1553.66				

Tabel 53 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is Geslag as hoof-effek beduidend [$F(1,194) = 15.66$; $p = 0.000$].

7.2 Resultate van die PHSF

Die resultate van faktore van die PHSF word in soortgelyke tabelle weergegee as vir die faktore van die HSPV (afdeling 7.1).

- Die eerste tabel toon die gemiddelde Faktor-tellings vir die vyf groepe.
- Die tweede tabel vir elke faktor weerspieël 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings van die vyf groepe met mekaar vergelyk word.
- Die derde tabel is 'n kruistabel van gemiddeldes.
- In die vierde tabel word die vier kinderhuisgroepe saamgevoeg en word hulle gemiddelde vergelyk met dié van die kontrolegroep.
- Die vyfde tabel weerspieël 'n tweerigting variansie ontleding waar twee faktore — groep en geslag — gelyktydig beskou word.

Inligting oor die faktore van die PHSF kom, tensy anders vermeld, voor in Fouché en Grobbelaar (1971).

7.2.1 PHSF: Faktor P_1

Faktor P_1 weerspieël selfvertroue. 'n Hoër telling dui op adolessente se vertroue in hulle vermoë tot sukses. Faktor P_1 hou dus verband met hipotese H_3 : Adolessente in die kindershuisgroep sal minder selfvertroue/'n swakker selfsiening hê as adolessente in die kontrolegroep. In Tabel 54 verskyn die gemiddelde Faktor P_1 -tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 54

Gemiddelde Faktor P₁-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	N	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	23.75	4.70
Kontrole	113	26.64	4.48
Huis van Heerde	12	26.33	6.51
Andrew Murray	16	24.00	3.92
Durbanville	22	24.82	3.98

Tabel 55

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor P₁ - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	289.00	72.20	3.46	0.009
Fout	190	3962.10	20.9		
Totaal	194	4251.00			

Tabel 55 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde P₁-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [F(4,190) = 3.46; p = 0.009] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 56

Gemiddelde Faktor P₁-tellings volgens Geslag en Groep (n=195)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=82)	24.46	4.69
Seuns (n=30)	24.07	
Dogters (n=52)	24.68	
Kontrole groep (n=113)	26.64	4.48
Seuns (n=49)	26.29	
Dogters (n=64)	25.90	

Tabel 56 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Die verskille tussen seuns en dogters in die kindergroep en seuns en dogters in die kontrolegroep is nie beduidend nie. Seuns in die kontrolegroep het egter 'n beduidend hoër telling as seuns in die kindergroep ($26.286 - 24.069 = 2.217$). Dogters in die kontrolegroep het ook 'n beduidend hoër telling as dogters in die kindergroep ($26.906 - 24.697 = 2.209$).

Hipotese H₃ word dus deur PHSF faktor P₁ ondersteun ten opsigte van Groepe.

Tabel 57

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kindergroep- en Kontrolegroepe se Faktor P₁-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	224.50	224.50	10.76	0.001
Fout	193	4026.50	20.90		
Totaal	194	4251.00			

Tabel 57 vergelyk die vier kindergroep met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [$F(1,193) = 10.76$; $p = 0.001$].

Tabel 58

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q₄-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	224.53	220.92	220.92	10.53	0.001
Geslag	1	17.67	16.95	16.95	0.81	0.37
B2res1*Geslag	1	0.00	0.00	0.00	0.00	0.994
Fout	191	4008.25	4008.85	20.99		
Totaal	194	4251.05				

Tabel 58 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kindergroep- en kontrolegroep weer beduidend [$F(1,191)=10.53$; $p=0.001$]. Die faktor Geslag en die interaksie-effek Groep*Geslag is nie beduidend nie.

7.2.2 PHSF: Faktor P₃

Faktor P₃ weerspieël selfbeheer. 'n Hoër telling dui daarop dat persone slaag om hulle emosies en drange volgens hulle beginsels en oordeel te beheer of te kanaliseer.

Faktor P₃ hou dus verband met hipotese H₉: Adollesente in die kindergroep sal oor minder selfbeheer beskik as adollesente in die

kontrolegroep. In Tabel 59 verskyn die gemiddelde Faktor P₃-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 59

Gemiddelde Faktor P₃-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	24.47	4.49
Kontrole	113	25.35	3.55
Huis van Heerde	12	22.83	3.43
Andrew Murray	16	21.88	3.85
Durbanville	22	25.00	3.72

Tabel 60

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor P₃ - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	220.10	55.00	3.91	0.005
Fout	190	2676.90	14.10		
Totaal	194	2897.00			

Tabel 60 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde P₃-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [F(4,190) = 3.91; p = 0.005] is daar wel verskille tussen die groepe.

Tabel 61

Gemiddelde Faktor P₃-tellings volgens Geslag en Groep (n=195)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=82)	23.87	4.13
Seuns (n=30)	22.67	
Dogters (n=52)	24.53	
Kontrole groep (n=113)	25.35	3.55
Seuns (n=49)	24.96	
Dogters (n=64)	24.72	

Tabel 61 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Die verskil tussen die gemiddeldes van seuns in die kontrolegroep en seuns in die kinderhuisgroep is beduidend ($24.959 - 22.655 = 2.304$). Die verskil tussen dogters in die kontrolegroep en dogters in die kinderhuisgroep is ook ook beduidend ($25.641 - 24.528 = 1.113$). Dogters in die kinderhuisgroep het ook 'n beduidend hoër gemiddelde as seuns in die kinderhuisgroep ($24.528 - 22.655 = 1.873$), maar dogters en seuns in die kontrolegroep verskil nie beduidend nie ($25.641 - 24.959 = 0.682$).

Tabel 62

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor P₃-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	104.00	104.00	7.19	0.008
Fout	193	2793.10	14.50		
Totaal	194	2897.00			

Tabel 62 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die F-toets bevestig 'n verskil tussen die gemiddeldes [$F(1,193) = 7.19$; $p = 0.008$].

Tabel 63

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor Q₄-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	103.98	130.58	130.58	9.19	0.003
Geslag	1	62.76	73.01	73.01	5.14	0.025
B2res1*Geslag	1	15.89	15.89	15.89	1.12	0.292
Fout	191	2714.41	2714.41	14.21		
Totaal	194	2897.05				

Tabel 63 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is daar 'n verskil volgens Groep [$F(1,191) = 9.19$; $p = 0.003$] en Geslag [$F(1,191)=5.14$; $p=0.025$], maar nie vir die interaksie-effek Groep*Geslag [$F(1,191) = 1.12$; $p = 0.292$] nie.

7.2.3 PHSF: Faktor P₅

Faktor P₅ weerspieël gesondheid. 'n Hoër telling in hierdie komponent dui op die afwesigheid van 'n behepthed met die fisieke toestand.

Faktor P₅ hou dus verband met hipotese H₆: Adollesente in die kinderhuisgroep sal minder emosionele welstand toon as adollesente in die kontrolegroep. In Tabel 64 verskyn die gemiddelde Faktor P₅-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 64

Gemiddelde Faktor P₅-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	26.13	3.99
Kontrole	113	28.20	5.27
Huis van Heerde	12	22.75	4.79
Andrew Murray	16	23.44	3.92
Durbanville	22	25.68	4.77

Tabel 65

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor P₅ - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	639.20	159.80	6.66	0.00
Fout	190	4558.20	24.00		
Totaal	194	5197.40			

Tabel 65 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde P₅-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [F(4,190) = 6.66; p = 0.000] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes van die groepe.

Tabel 66

Gemiddelde Faktor P₅-tellings volgens Geslag en Groep (n=195)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=82)	24.99	4.45
Seuns (n=30)	24.48	
Dogters (n=52)	25.26	
Kontrole groep (n=113)	28.20	5.27
Seuns (n=49)	27.51	
Dogters (n=64)	28.72	

Tabel 66 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon weer dat die beduidendste verskille ten opsigte van Groep is. Seuns in die kontrolegroep het 'n beduidend hoër telling as seuns in die kinderhuisgroep (27.510 - 24.483 = 3.027). Dogters in die kontrolegroep het ook 'n beduidend hoër telling as dogters in die kinderhuisgroep (28.719 - 25.264 = 3.455). Dogters en seuns in die kinderhuisgroep verskil nie beduidend van mekaar nie (25.264 - 24.483 = 0.781), maar dogters en seuns in die kontrolegroep wel (28.719 - 27.510 = 1.209).

Tabel 67

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor P₅-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	488.70	488.70	20.03	0.00
Fout	193	4708.70	24.40		
Totaal	194	5197.40			

Tabel 67 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,193) = 20.03$; $p = 0.000$].

Tabel 68

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor P₅-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	488.68	470.07	470.07	19.28	0.00
Geslag	1	49.94	44.30	44.30	1.82	0.18
B2res1*Geslag	1	2.04	2.04	2.04	0.08	0.77
Fout	191	4656.73	4656.73	24.38		
Totaal	194	5197.38				

Tabel 68 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe weer hoogs beduidend [$F(1,191) = 19.28$; $p = 0.000$]. Geslag-hoofeffek [$F(1,191)=1.82$; $p=0.179$] of die interaksie-effek Groep*Geslag [$F(1,191) = 0.08$; $p = 0.773$] is egter nie beduidend nie.

7.2.4 PHSF: Faktor H₆

Faktor H₆ weerspieël gesinsinvloede — die mate waarin adolessente, as afhanklikes in 'n gesin, beïnvloed word deur faktore soos posisie in die gesin, gesinsamehorigheid, verhouding tussen die ouers en sosio-ekonomiese toestande. 'n Hoër telling dui op 'n groter mate van gesinsaffilasie.

Faktor H₆ hou dus verband met hipotese H₁: Adolessente in die kinderhuisgroep sal minder binding-sekuriteit, soos uitgedruk in

gesinsaffilasie en gesinsekuriteit, toon. In Tabel 69 verskyn die gemiddelde Faktor H₆-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 69

Gemiddelde Faktor H₆-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	22.84	4.39
Kontrole	113	25.94	3.92
Huis van Heerde	12	20.75	4.39
Andrew Murray	16	21.06	3.19
Durbanville	22	21.50	3.26

Tabel 70

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor H₆ - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	860.90	215.20	14.07	0.00
Fout	190	2905.50	15.30		
Totaal	194	3766.40			

Tabel 70 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde H₆-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [F(4,190) = 14.07; p = 0.000] is daar hoogs beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 71

Gemiddelde Faktor H₆-tellings volgens Geslag en Groep (n=195)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=82)	21.83	3.92
Seuns (n=30)	23.14	
Dogters (n=52)	21.11	
Kontrole groep (n=113)	25.94	3.92
Seuns (n=49)	24.80	
Dogters (n=64)	26.81	

Tabel 71 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon dat die grootste verskil tussen dogters in die kontrolegroep en dogters in die kinderhuisgroep is ($26.812 - 21.113 = 5.699$). Daar is ook beduidende verskille tussen seuns in die kontrolegroep en seuns in die kinderhuisgroep ($24.796 - 23.138 = 1.658$). Dogters in die kinderhuisgroep het 'n beduidend laer telling as seuns in die kinderhuisgroep ($23.138 - 21.113 = 2.025$). Dogters in die kontrolegroep het egter 'n beduidend hoër telling as seuns in die kontrolegroep ($26.812 - 24.796 = 2.016$).

Tabel 72

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor H₆-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	802.20	802.20	52.23	0.00
Fout	193	2964.20	15.40		
Totaal	194	3766.40			

Tabel 72 vergelyk die vier kindergroep met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,193) = 52.23$; $p = 0.000$].

Tabel 73

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor H₆-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	802.20	605.59	605.59	41.69	0.00
Geslag	1	6.98	0.00	0.00	0.00	0.99
B2res1*Geslag	1	182.72	182.72	182.72	12.58	0.00
Fout	191	2774.48	2774.48	14.53		
Totaal	194	3766.38				

Tabel 73 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Weer is die verskil tussen die kindergroep en kontrolegroep hoogs beduidend [$F(1,191) = 41.69$; $p=0.000$]. Geslag as hoof-effek is nie beduidend nie [$F(1,191)=0.00$; $p=0.994$], maar die interaksie-effek Groep*Geslag wel [$F(1,191) = 12.58$; $p = 0.000$].

7.2.5 PHSF: Faktor H₇

Faktor H₇ verwys na persoonlike vryheid — die mate waarin adolessente voel dat hulle nie deur hulle ouers ingeperk is nie. 'n Hoër telling dui op 'n groter mate van persoonlike vryheid (outonomie).

Faktor H₇ hou dus verband met hipotese H₄: Adolessente in die kindergroep sal minder outonoom optree as adolessente in die kontrolegroep. In

Tabel 74 verskyn die gemiddelde Faktor H₇-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 74

Gemiddelde Faktor H₇-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	20.38	7.35
Kontrole	113	28.79	5.84
Huis van Heerde	12	23.92	8.83
Andrew Murray	16	24.69	4.73
Durbanville	22	23.50	6.54

Tabel 75

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor H₇ - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	2101.80	525.50	13.18	0.00
Fout	190	7576.30	39.9		
Totaal	194	9678.10			

Tabel 75 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde H₇-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [F(4,190) = 13.18; p = 0.000] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 76

Gemiddelde Faktor H₇-tellings volgens Geslag en Groep (n=195)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=82)	22.57	7.05
Seuns (n=30)	23.28	
Dogters (n=52)	22.19	
Kontrole groep (n=113)	28.79	5.84
Seuns (n=49)	27.06	
Dogters (n=64)	26.52	

Tabel 76 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Die grootste verskil is hier tussen dogters in die kontrolegroep en dogters in die kindergroep ($30.109 - 22.189 = 7.920$). Daar is egter ook 'n hoogs beduidende verskil tussen seuns in die kontrolegroep en seuns in die kindergroep ($27.061 - 23.276 = 3.785$). Binne die groepe is daar 'n geslagsverskil. In die kindergroep is seuns se gemiddeld hoër as dié van dogters ($23.276 - 22.189 = 1.087$). In die kontrolegroep is dogters se gemiddeld weer hoër as seuns s'n ($30.109 - 27.061 = 3.048$).

Tabel 77

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor H₇-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	1835.10	1835.10	45.16	0.00
Fout	193	7843.00	40.60		
Totaal	194	9678.10			

Tabel 77 vergelyk die vier kindershuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,193) = 45.16$; $p = 0.000$].

Tabel 78

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor H₇-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	1835.11	1533.07	1533.07	38.72	0.00
Geslag	1	88.69	43.02	43.02	1.09	0.30
B2res1*Geslag	1	191.32	191.32	191.32	4.83	0.03
Fout	191	7562.96	7562.96	39.60		
Totaal	194	9678.07				

Tabel 78 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kindershuis- en kontrolegroepe weer hoogs beduidend [$F(1,191) = 38.72$; $p=0.000$]. Die faktor Geslag is nie beduidend nie [$F(1,191)=1.09$; $p=0.299$], maar die interaksie-effek Groep* Geslag wel [$F(1,191) = 4.83$; $p = 0.029$].

7.2.6 PHSF: Faktor S₈

Faktor S₈ verwys na sosialiteit — die mate waarin adolessente behoefte het en spontaan deelneem aan sosiale groepsverkeer. 'n Hoë telling dui op 'n groter mate van pro-sosialiteit.

Faktor S₈ hou dus verband met hipotese H₅: Adolessente in die kindershuis-groep sal minder pro-sosiaal identifiseer as adolessente in die kontrolegroep.

In Tabel 79 verskyn die gemiddelde Faktor S_8 -tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 79

Gemiddelde Faktor S_8 -tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	23.66	5.52
Kontrole	113	26.90	4.65
Huis van Heerde	12	24.17	5.61
Andrew Murray	16	24.81	6.10
Durbanville	22	23.96	4.51

Tabel 80

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor S_8 - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	404.90	101.20	4.09	0.003
Fout	190	4700.20	24.70		
Totaal	194	5105.10			

Tabel 80 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde S_8 -tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,190) = 4.09$; $p = 0.003$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 81

Gemiddelde Faktor S₈-tellings volgens Geslag en Groep (n=195)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=82)	24.04	5.32
Seuns (n=30)	22.31	
Dogters (n=52)	24.98	
Kontrole groep (n=113)	26.90	4.65
Seuns (n=49)	25.47	
Dogters (n=64)	28.00	

Tabel 81 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon dat dogters in die kontrolegroep die hoogste telling het en seuns in die kinderhuisgroep die laagste. Die volgende intra- en intergeslagsverskille is ook beduidend: seuns in die kontrolegroep verskil van seuns in die kinderhuisgroep ($25.469 - 22.310 = 3.159$). Dogters in die kontrolegroep verskil van dogters in die kinderhuisgroep ($28.000 - 24.981 = 3.019$). Dogters in die kinderhuisgroep verskil van seuns in die kinderhuisgroep ($24.981 - 22.310 = 2.671$). Dogters in die kontrolegroep verskil van seuns in die kontrolegroep ($28.000 - 25.469 = 2.531$).

Tabel 82

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor S₈-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	390.30	390.30	15.98	0.00
Fout	193	4714.80	24.40		
Totaal	194	5105.10			

Tabel 82 vergelyk die vier kindergroep met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,193) = 15.98$; $p = 0.000$].

Tabel 83

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor S_8 -tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	390.33	427.00	427.00	18.52	0.00
Geslag	1	311.21	302.68	302.68	13.13	0.00
B2res1*Geslag	1	0.22	0.22	0.22	0.01	0.92
Fout	191	4403.39	4403.39	23.05		
Totaal	194	5105.15				

Tabel 83 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kindergroep- en kontrolegroep weer beduidend [$F(1,191) = 18.52$; $p=0.000$]. Die faktor Geslag is ook beduidend [$F(1,191)=13.13$; $p=0.000$]. Die interaksie-effek Groep*Geslag is egter nie beduidend nie [$F(1,191) = 0.01$; $p = 0.922$].

7.2.7 PHSF: Faktor S_{10}

Faktor S_{10} weerspieël sosiale inslag — die mate waarin adolessente voel dat hulle gedrag ooreenstem met die aanvaarde norme van die samelewing. 'n Hoër telling dui op 'n sterker morele inslag.

Faktor S_{10} hou dus verband met hipotese H_7 : Adolessente in die kindergroep sal minder positiewe morele waardes hê as adolessente in

die kontrolegroep. In Tabel 84 verskyn die gemiddelde Faktor S₁₀-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 84

Gemiddelde Faktor S₁₀-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	26.38	4.57
Kontrole	113	29.99	6.56
Huis van Heerde	12	26.67	6.57
Andrew Murray	16	24.00	4.62
Durbanville	22	23.82	5.76

Tabel 85

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor S₁₀ - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	1194.60	298.60	8.17	0.00
Fout	190	6948.40	36.60		
Totaal	194	8143.00			

Tabel 85 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde S₁₀-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [F(4,190) = 8.17; p = 0.000] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 86

Gemiddelde Faktor S₁₀-tellings volgens Geslag en Groep (n=195)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=82)	25.27	5.29
Seuns (n=30)	24.24	
Dogters (n=52)	25.83	
Kontrole groep (n=113)	29.99	6.56
Seuns (n=49)	27.47	
Dogters (n=64)	31.92	

Tabel 86 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Die grootste verskil is tussen dogters in die kontrolegroep en seuns in die kinderhuisgroep ($31.922 - 24.241 = 7.681$). Die volgende verskille is ook beduidend: seuns in die kontrolegroep is hoër as seuns in die kinderhuisgroep ($27.469 - 24.241 = 3.228$), dogters in die kinderhuisgroep is hoër as seuns in die kinderhuisgroep ($25.830 - 24.241 = 1.589$) en dogters in die kontrolegroep is hoër as seuns in die kontrolegroep ($31.922 - 27.469 = 4.453$).

Tabel 87

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor S₁₀-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	1059.90	1059.90	28.88	0.00
Fout	193	7083.10	36.70		
Totaal	194	8143.10			

Tabel 87 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,193) = 28.88$; $p = 0.000$].

Tabel 88

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor S_{10} -tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	1059.91	971.73	971.73	28.62	0.00
Geslag	1	505.75	408.32	408.32	12.02	0.001
B2res1*Geslag	1	91.75	91.75	91.75	2.70	0.102
Fout	191	6485.60	6485.60	33.96		
Totaal	194	8142.99				

Tabel 88 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskille vir die kinderhuis- en kontrolegroepe weer beduidend [$F(1,191) = 28.62$; $p=0.000$]. Vir faktor Geslag verskil die gemiddeldes ook beduidend [$F(1,191)=12.02$; $p=0.001$], maar nie vir die interaksie-effek Groep*Geslag nie [$F(1,191) = 2.70$; $p = 0.102$].

7.2.8 PHSF: Faktor F_{11}

Faktor F_{11} weerspieël formele verhoudings — die mate waarin adolessente suksesvol in hulle formele verhoudings tot medeleerlinge, gesagsfigure en meerderes binne die leersituasie is. 'n Hoër telling dui op 'n groter mate van sukses in formele verhoudings.

Faktor F_{11} hou dus verband met hipotese H_5 : Adollesente in die kinderhuisgroep sal minder pro-sosiaal identifiseer as adollesente in die kontrolegroep. In Tabel 89 verskyn die gemiddelde Faktor F_{11} -tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 89

Gemiddelde Faktor F_{11} -tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	22.34	5.18
Kontrole	113	25.75	5.30
Huis van Heerde	12	24.92	5.18
Andrew Murray	16	23.19	3.99
Durbanville	22	23.91	3.19

Tabel 90

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Faktor F_{11} - Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	353.60	88.40	3.56	0.008
Fout	190	4719.50	24.80		
Totaal	194	5073.00			

Tabel 90 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde F_{11} -tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,190) = 3.56$; $p = 0.008$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 91

Gemiddelde Faktor F₁₁-tellings volgens Geslag en Groep (n=195)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=82)	23.31	4.51
Seuns (n=30)	23.31	
Dogters (n=52)	23.30	
Kontrole groep (n=113)	25.75	5.30
Seuns (n=49)	24.12	
Dogters (n=64)	27.00	

Tabel 91 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Volgens hierdie tabel is daar nie beduidende verskille tussen seuns in die twee groepe nie. Seuns en dogters binne die kinderhuisgroep verskil ook nie. Dogters in die kontrolegroep het egter 'n hoër telling as enige van die ander groepe en die verskille is beduidend.

Tabel 92

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Faktor F₁₁-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	284.60	284.60	11.47	0.001
Fout	193	4788.40	24.80		
Totaal	194	5073.00			

Tabel 92 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [$F(1,193) = 11.47$; $p = 0.001$].

Tabel 93

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Faktor F₁₁-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	284.61	227.58	227,58	9,54	0.002
Geslag	1	136.62	92.09	92.09	3.86	0.051
B2res1*Geslag	1	93.18	93.18	93.18	3.90	0.05
Fout	191	4558.64	4558.64	23.87		
Totaal	194	5073.05				

Tabel 93 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskille vir die kinderhuis- en kontrolegroepe weer beduidend [$F(1,191) = 9.54$; $p=0.002$]. Geslag as faktor en die interaksie-effek Groep*Geslag is egter nie beduidend nie.

7.2.9 PHSF: Faktor G

Interessantheidshalwe kan genoem word dat geen verskille tussen die groepe op faktor G, die gewensheidsfaktor, aangetoon word nie [$F(4,190) = 1.58$; $p = 0.181$]. Dit beteken dat deelnemers die vraelyste met 'n vergelykbare vlak van eerlikheid ingevul het.

7.3 RESULTATE VAN DIE ISV

Die data van die ISV is soos volg statisties ontleed: Daar is eerstens gekyk na die keuse-frekwensie vir response (A-H). Die respons-keuses was die volgende:

- A: Sal beheer neem, of probeer om my te beïnvloed.
- B: Sal teleurgesteld, seergemaak of krities wees.
- C: Sal ongeduldig word of stry.
- D: Sal op 'n afstand bly en min reaksie toon.
- E: Sal met my saamstem, of onseker wees.
- F: Sal my respekteer of vertrou.
- G: Sal warm of vriendelik wees.
- H: Sal belangstel en vir my sê wat hy/sy dink.

Daarna is die subskale Dominansie, Vriendelikheid, Onderdanigheid en Vyandigheid ontleed ten opsigte van die mate van kontrole of affiliasie wat dit verteenwoordig.

Laastens is die kontrole- en affiliasiefaktore ook ten opsigte van die vier responspersone ontleed.

7.3.1 ISV: KEUSE-FREKWENSIE VIR RESPONSE A-H

Statistiese ontleding van die frekwensie waarmee die verskillende groepe deelnemers spesifieke response gekies het, lewer die volgende resultate:

Respons A: (Hy/sy) sal beheer neem, of probeer om my te beïnvloed.

Respons A weerspieël die mate waarin adolessente verwag dat ander persone hulle in spesifieke situasies sal probeer beheer of manipuleer.

Respons A hou dus verband met hipotese H_4 : Adolessente in die kindershuisgroep sal minder outonoom optree as adolessente in die kontrolegroep.

Daar was geen statistiese verskille tussen die groepe vir hierdie respons nie.

Respons B: (Hy/sy) sal teleurgesteld, seergemaak of krities wees.

Hierdie respons het geen statistiese verskille opgelewer nie.

Respons C: (Hy/sy) sal ongeduldig word of stry.

Respons C weerspieël die mate waarin adolessente verwag dat ander persone vyandiggesind teenoor hulle sal optree in spesifieke situasies.

Respons C hou dus verband met hipotese H₅: Adolessente in die kindergroep sal minder pro-sosiaal identifiseer as adolessente in die kontrolegroep.

Daar was geen statistiese verskille tussen die groepe vir hierdie respons nie, maar Geslag as hoof-effek was beduidend.

Tabel 94

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV C-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	2.41	3.99	3.99	3.31	0.07
Geslag	1	4.43	5.58	5.58	4.63	0.03
B2res1*Geslag	1	2.08	2.08	2.08	1.72	0.19
Fout	188	226.76	226.76	1.21		
Totaal	191	235.68				

Tabel 94 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Groep as hoof-effek [F(1,188) = 3.31; p = 0.070] en die interaksie-effek Groep*Geslag [F(1,188) = 1.72; p = 0.191] is

nie beduidend nie, maar Geslag as hoof-effek wel [$F(1,188) = 4.63$; $p = 0.033$].

Tabel 95

Gemiddelde ISV C-tellings volgens Geslag en Groep (n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuisgroep (n=85)	3.10	
Seuns (n=30)	3.48	
Dogters (n=55)	2.90	
Kontrole groep (n=113)	2.88	
Seuns (n=49)	3.00	
Dogters (n=64)	2.82	

Tabel 95 is 'n kruistabel van gemiddeldes wat Tabel 94 toelig: seuns het by albei groepe 'n hoër telling as dogters.

Respons D: (Hy/sy) sal op 'n afstand bly en nie reaksie toon.

Respons D het geen statistiese verskille tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe opgelewer nie, maar die kinderhuisgroepe was nie homogeen nie. Huis van Heerde het dié respons beduidend meer gekies as die ander groepe. Die resultaat word geïllustreer deur Tabel 97. In Tabel 96 verskyn die gemiddelde ISV D-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 96

Gemiddelde ISV D-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	3.58	1.26
Kontrole	111	4.18	1.15
Huis van Heerde	12	4.82	1.47
Andrew Murray	16	3.47	1.26
Durbanville	24	3.88	1.15

Tabel 97

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir ISV D Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	P
Groep	4	22.18	5.55	3.88	0.005
Fout	191	273.32	1.43		
Totaal	195	295.50			

Tabel 97 toon ‘n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Afsydigheid van Ander as verwagte respons vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,191) = 3.88$; $p = 0.005$] is daar wel beduidende verskille tussen die groepe.

Respons E: (Hy/sy) sal met my saamstem, of onseker wees.

Respons E toon geen beduidende verskille tussen die groepe nie [$F(4,184) = 1.44$; $p = 0.222$].

Respons F: (Hy/sy) sal my respekteer of vertrou.

Respons F weerspieël die mate waarin adolessente verwag dat ander mense hulle sal respekteer en vertrou in spesifieke situasies.

Respons F hou dus verband met hipotese H₂: Adolessente in die kindershuisgroep sal minder interpersoonlike vertroue ervaar as adolessente in die kontrolegroep. In Tabel 98 verskyn die gemiddelde ISV F-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 98

Gemiddelde ISV F-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe (n=197)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	5.38	0.86
Kontrole	111	5.92	0.87
Huis van Heerde	12	5.52	1.60
Andrew Murray	16	5.39	1.08
Durbanville	25	4.84	1.31

Tabel 99

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir ISV F Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	28.05	7.01	6.98	0.00
Fout	192	193.00	1.01		
Totaal	196	221.06			

Tabel 99 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Interpersoonlike Vertroue van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,192) = 6.98$; $p = 0.000$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 99 is 'n kruistabel van gemiddeldes wat toon dat dogters in albei groepe 'n hoër gemiddelde opgelewer het as seuns.

Tabel 100

Gemiddelde ISV F-tellings volgens Geslag en Groep (n=197)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	5.24	1.17
Seuns (n=31)	5.17	
Dogters (n=55)	5.28	
Kontrole groep (n=111)	5.92	0.87
Seuns (n=48)	5.59	
Dogters (n=63)	6.18	

Tabel 101

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se ISV F-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	22.24	22.24	21.82	0.00
Fout	195	198.81	1.02		
Totaal	196	221.06			

Tabel 101 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [$F(1,195) = 21.82$; $p = 0.000$].

Tabel 102

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV F-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	22.10	19.81	19.81	20.12	0.00
Geslag	1	7.11	5.59	5.59	5.68	0.018
B2res1*Geslag	1	2.68	2.68	2.68	2.72	0.10
Fout	192	189.02	189.02	0.98		
Totaal	195	220.92				

Tabel 102 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Weer is daar 'n hoogs beduidende verskil met Groep as hoof-effek [$F(1,192) = 20.12$; $p = 0.000$]. Ook Geslag lewer 'n beduidende resultaat [$F(1,192) = 5.68$; $p = 0.018$], maar nie die interaksie-effek Groep*Geslag nie [$F(1,192) = 2.72$; $p = 0.100$].

Respons G: (Hy/sy) sal warm of vriendelik wees.

Respons G weerspieël die mate waarin adolessente verwag dat ander met warmte of vriendelikheid teenoor hulle sal repondeer in spesifieke situasies. Dit dui op die verwagting van 'n positiewe respons — om as deel van die groep aanvaar te word.

Respons G hou dus verband met hipotese H_5 : Adolessente in die kinderhuisgroep sal minder pro-sosiaal identifiseer as adolessente in die

kontrolegroep. In Tabel 103 verskyn die gemiddelde ISV G-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 103

Gemiddelde ISV G-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=197)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	5.77	0.90
Kontrole	113	6.38	0.58
Huis van Heerde	12	5.92	1.35
Andrew Murray	16	5.57	1.03
Durbanville	23	5.24	1.36

Tabel 104

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir ISV G-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	33.78	8.46	11.56	0.00
Fout	192	140.22	0.73		
Totaal	196	174.00			

Tabel 104 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Interpersoonlike Geborgenheid van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,192) = 11.56$; $p = 0.000$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 105

Gemiddelde ISV G-tellings volgens Geslag en Groep (n=197)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=84)	5.61	1.14
Seuns (n=31)	5.77	
Dogters (n=53)	5.51	
Kontrole groep (n=113)	6.38	0.58
Seuns (n=49)	6.12	
Dogters (n=64)	6.57	

Tabel 105 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Die gemiddeldes van seuns in die kinderhuisgroep is groter as dié van dogters, terwyl die teenoorgestelde resultaat vir die kontrolegroep geld.

Tabel 106

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se ISV G-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	28.56	28.56	38.30	0.00
Fout	195	145.44	0.75		
Totaal	196	174.001			

Tabel 106 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [$F(1,195) = 38.30$; $p = 0.000$].

Tabel 107

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV G-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	28.96	22.57	22.57	31.34	0.00
Geslag	1	1.12	0.34	0.34	0.48	0.49
B2res1*Geslag	1	5.60	5.60	5.59	7.77	0.006
Fout	192	138.27	138.27	0.72		
Totaal	195	173.95				

Tabel 107 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe weer beduidend. Groep as hoof-effek is hoogs beduidend [$F(1,192) = 31.34$; $p = 0.000$]. Daar is ook 'n duidelike interaksie-effek: Groep*Geslag [$F(1,192) = 7.77$; $p = 0.006$].

Respons H: (Hy/sy) sal belangstel en vir my sê wat hy/sy dink.

Respons H weerspieël die mate waarin adolessente verwag dat ander met belangstelling en openlikheid op hulle sal reageer in spesifieke situasies. Dit dui op interpersoonlike vertroue.

Respons H hou dus verband met hipotese H_2 : Adolessente in die kinderhuisgroep sal minder interpersoonlike vertroue ervaar as adolessente in die kontrolegroep. In Tabel 108 verskyn die gemiddelde ISV H-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 108

Gemiddelde ISV H-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=195)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	32	5.56	0.97
Kontrole	112	5.99	0.81
Huis van Heerde	12	5.75	1.33
Andrew Murray	16	5.33	1.41
Durbanville	23	5.49	1.25

Tabel 109

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir ISV H-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	11.78	2.94	3.02	0.02
Fout	190	185.11	0.97		
Totaal	194	196.89			

Tabel 109 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Interpersoonlike Opreghed van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,190) = 3.02$; $p = 0.019$] is daar wel beduidende verskille tussen die groepe.

Tabel 110

Gemiddelde ISV H-tellings volgens Geslag en Groep (n=195)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=83)	5.52	1.18
Seuns (n=31)	5.55	
Dogters (n=52)	5.50	
Kontrole groep (n=112)	5.99	0.81
Seuns (n=49)	5.83	
Dogters (n=63)	6.11	

Tabel 110 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon dat seuns en dogters in die kontrolegroep 'n hoër telling behaal het as seuns en dogters in die kinderhuisgroep.

Tabel 111

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se ISV H-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	10.46	10.46	10.83	0.001
Fout	193	186.42	0.97		
Totaal	194	196.87			

Tabel 111 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [$F(1,193) = 10.83$; $p = 0.001$].

Tabel 112

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV H-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	10.65	8.87	8.87	9.16	0.003
Geslag	1	0.95	0.56	0.56	0.58	0.45
B2res1*Geslag	1	1.24	1.24	1.24	1.28	0.26
Fout	190	184.00	184.00	0.97		
Totaal	193	196.84				

Tabel 112 toon ‘n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kinderhuis- en kontrolegroep weer beduidend [$F(1,190) = 9.16$; $p = 0.003$]. Geslag as hoof-effek en die interaksie-effek Groep*Geslag is egter nie beduidend nie.

7.3.2 ISV: ONTLEDING VAN SUBSKALE TEN OPSIGTE VAN DIE MATE VAN KONTROLE OF AFFILIASIE WAT DIE VERTEENWOORDIG.

Subskaal: Dominansie

a) Dominansie as kontrole (DomKon)

Dominansie as kontrole verwys na die mate waarin adolessente dominante response van ander as kontrolerend ervaar. As sodanig weerspieël dit die mate waarin kontrole as ‘n bedreiging vir outonomie beskou word.

Faktor DomKon hou dus verband met hipotese H_4 : Adolessente in die kinderhuisgroep sal minder outonoom optree as adolessente in die

kontrolegroep. In Tabel 113 verskyn die gemiddelde Dominansie as Kontrole-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 113
Gemiddelde Dominansie as Kontrole-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=199)

Groep	n	$\overline{X}$	SA
Herberg	33	-0.09	0.24
Kontrole	113	-0.10	0.19
Huis van Heerde	12	-0.19	0.16
Andrew Murray	16	-0.12	0.22
Durbanville	25	0.05	0.23

Tabel 114
Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Dominansie as Kontrole-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	0.67	0.17	3.87	0.005
Fout	194	8.39	0.04		
Totaal	198	9.06			

Tabel 114 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde DomKon-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,194) = 3.87$; $p = 0.005$] is daar wel beduidende verskille tussen die groepe. Die Kinderhuisgroepe vorm egter nie 'n eenheid nie, met Durbanville wat 'n beduidend hoër gemiddelde toon.

b) Dominansie as affiliasie (DomAff)

Dominansie as affiliasie verwys na die mate waarin adolessente dominante response van ander as affiliërend ervaar. As sodanig weerspieël dit die mate waarin kontrole as 'n gevoel van behoort beskou word.

Dominansie as affiliasie hou dus verband met hipotese H₂: Adolessente in die kindershuisgroep sal minder interpersoonlike vertroue ervaar as adolessente in die kontrolegroep. In Tabel 115 verskyn die gemiddelde Dominansie as Affiliasie-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 115
Gemiddelde Dominansie as Affiliasie-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe (n=199)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	-0.01	0.17
Kontrole	113	0.13	0.20
Huis van Heerde	12	0.02	0.20
Andrew Murray	16	-0.01	0.23
Durbanville	25	0.04	0.35

Tabel 116

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Dominansie as Affiliasie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	0.76	0.19	3.86	0.005
Fout	194	9.60	0.05		
Totaal	198	10.36			

Tabel 116 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Dominansie as Affiliasie van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,194) = 3.86$; $p=0.005$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 117

Gemiddelde Dominansie as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep (n=199)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	0.01	0.25
Seuns (n=31)	-0.01	
Dogters (n=55)	0.01	
Kontrole groep (n=113)	0.13	0.20
Seuns (n=49)	0.12	
Dogters (n=64)	0.14	

Tabel 117 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit bevestig dat die verskille ten opsigte van Groep is. Beide seuns en dogters in die kontrolegroep het hoër tellings as seuns en dogters in die kinderhuisgroep.

Tabel 118

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Dominansie as Affiliasie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	0.72	0.72	14.68	0.00
Fout	197	9.65	0.05		
Totaal	198	10.36			

Tabel 118 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,197) = 14.68$; $p = 0.000$].

Tabel 119

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Dominansie as Affiliasie-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	0.75	0.74	0.74	15.03	0.00
Geslag	1	0.03	0.03	0.03	0.56	0.45
B2res1*Geslag	1	0.00	0.00	0.00	0.00	0.95
Fout	194	9.54	9.54	0.05		
Totaal	197	10.32				

Tabel 119 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is Groep as hoof-effek beduidend [$F(1,194) = 15.03$; $p = 0.000$], maar nie Geslag of die interaksie-effek Groep*Geslag nie.

Subskaal: Vriendelikheid**a) Vriendelikheid as kontrole (VriKon)**

Vriendelikheid as kontrole verwys na die mate waarin adolessente vriendelike response van ander as kontrollerend ervaar.

Faktor Vriendelikheid as Kontrole het geen beduidende resultate gelever nie.

b) Vriendelikheid as affiliasie (VriAff)

Vriendelikheid as affiliasie verwys na die mate waarin adolessente vriendelike response van ander as affiliërend ervaar. As sodanig weerspieël dit die mate waarin vriendelikheid van ander 'n gevoel van eenheid gee.

Faktor VriAff hou dus verband met hipotese H₂: Adolessente in die kindershuisgroep sal minder interpersoonlike vertroue ervaar as adolessente in die kontrolegroep. In Tabel 120 verskyn die gemiddelde Vriendelikheid as Affiliasie-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 120

Gemiddelde Vriendelikheid as Affiliasie-tellings Adollessente in Vyf Toetsgroepe (n=199)

Groep	N	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	0.47	0.22
Kontrole	113	0.64	0.17
Huis van Heerde	12	0.57	0.22
Andrew Murray	16	0.36	0.27
Durbanville	25	0.38	0.35

Tabel 121

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Vriendelikheid as Affiliasie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	2.40	0.60	12.55	0.00
Fout	194	9.25	0.05		
Totaal	198	11.65			

Tabel 121 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Vriendelikheid as Affiliasie van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,194) = 12.55$; $p=0.000$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 122

Gemiddelde Vriendelikheid as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep
(n=199)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	0.44	0.28
Seuns (n=31)	0.31	
Dogters (n=55)	0.52	
Kontrole groep (n=113)	0.64	0.17
Seuns (n=49)	0.59	
Dogters (n=64)	0.68	

Tabel 122 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon dat seuns en dogters in die kontrolegroep hoër gemiddeldes behaal het as seuns en dogters in die kinderhuisgroep. Die dogters in elke groep het egter hoër tellings behaal as die seuns in dieselfde groep.

Tabel 123

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en
Kontrolegroepe se Vriendelikheid as Affiliasie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	1.98	1.98	40.34	0.00
Fout	197	9.67	0.05		
Totaal	198	11.65			

Tabel 123 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,197) = 40.34$; $p = 0.000$].

Tabel 124

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vriendelikheid as Affiliasie-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	1.91	2.22	2.22	50.57	0.00
Geslag	1	0.94	1.03	1.03	23.43	0.00
B2res1*Geslag	1	0.14	0.14	0.14	3.07	0.08
Fout	194	8.54	8,54	0.04		
Totaal	197	11.53				

Tabel 124 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kindershuis- en kontrolegroep weer hoogs beduidend [$F(1,194) = 50.57$; $p = 0.000$]. Geslag as hoof-effek is ook hoogs beduidend [$F(1,194) = 23.43$; $p = 0.000$], maar die interaksie-effek Groep*Geslag is nie beduidend nie.

Subskaal: Onderdanigheid

a) Onderdanigheid as kontrole (OnKon)

Onderdanigheid as kontrole verwys na die mate waarin adolessente onderdanige response van ander as kontrolerend ervaar. As sodanig weerspieël dit waarskynlik 'n pro-sosiale ingesteldheid.

Faktor Onderdanigheid as Kontrole hou dus verband met hipotese H_5 : Adolessente in die kindershuisgroep sal minder pro-sosiaal identifiseer as adolessente in die kontrolegroep. In Tabel 125 verskyn die gemiddelde Onderdanigheid as Kontrole-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 125

Gemiddelde Onderdanigheid as Kontrole-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=199)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	0.04	0.20
Kontrole	113	0.09	0.23
Huis van Heerde	12	0.05	0.26
Andrew Murray	16	-0.10	0.24
Durbanville	25	0.02	0.24

Tabel 126

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Onderdanigheid as Kontrole-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	0.59	0.15	2.77	0.028
Fout	194	10.30	0.05		
Totaal	198	10.89			

Tabel 126 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde Onderdanigheid as Kontrole-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,194) = 2.77$; $p=0.028$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 127

Gemiddelde Onderdanigheid as Kontrole-tellings volgens Geslag en Groep
(n=199)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	0.01	0.23
Seuns (n=31)	-0.03	
Dogters (n=55)	0.04	
Kontrole groep (n=113)	0.09	0.23
Seuns (n=49)	0.07	
Dogters (n=64)	0.12	

Tabel 127 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon dat die verskille ten opsigte van Groep is. Beide seuns en dogters in die kontrolegroep het groter tellings behaal as seuns en dogters in die kinderhuisgroep.

Tabel 128

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en
Kontrolegroepe se Onderdanigheid as Kontrole-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	0.35	0.35	6.57	0.01
Fout	197	10.54	0.05		
Totaal	198	10.89			

Tabel 128 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [$F(1,197) = 6.57$; $p = 0.011$].

Tabel 129

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Onderdanigheid as Kontrole-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	0.35	0.38	0.38	7.04	0.009
Geslag	1	0.17	0.17	0.17	3.24	0.07
B2res1*Geslag	1	0.00	0.00	0.00	0.06	0.80
Fout	194	10.36	10.36	0.05		
Totaal	197	10.89				

Tabel 129 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kindershuis- en kontrolegroepe weer beduidend [$F(1,194) = 7.04$; $p = 0.009$]. Geslag as hoof-effek en die interaksie-effek Groep*Geslag het nie beduidende verskille opgelewer nie.

b) Onderdanigheid as Affiliasie (OnAff)

Hierdie faktor het geen beduidende verskille in groepgemiddeldes getoon nie.

Subskaal: Vyandigheid

a) Vyandigheid as kontrole (VyKon)

Vyandigheid as kontrole verwys na die mate waarin adolessente vyandige response van ander as beperkend beskou.

Vyandigheid as kontrole hou dus verband met hipotese H₄: Adolessente in die kindergroep sal minder outonoom optree as adolessente in die kontrolegroep.

Hierdie subskaal-faktor het nie 'n beduidende verskil ten opsigte van groepe getoon nie, maar wel ten opsigte van geslag, waar seuns 'n kleiner telling behaal het.

Tabel 130

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vyandigheid as Kontrole-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	0.06	0.13	0.13	2.97	0.09
Geslag	1	0.34	0.41	0.41	9.72	0.002
B2res1*Geslag	1	0.15	0.15	0.15	3.65	0.058
Fout	194	8.21	8.21	0.04		
Totaal	197	8.76				

Tabel 130 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel toon Groep as hoof-effek en die interaksie-effek Groep*Geslag nie beduidende verskille tussen die groepe nie. Geslag as hoof-effek is wel beduidend [$F(1,194) = 9.72$; $p = 0.002$].

Tabel 131

Gemiddelde Onderdanigheid as Kontrole-tellings volgens Geslag en Groep
(n=199)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	0.07	
Seuns (n=31)	-0.02	
Dogters (n=55)	0.13	
Kontrole groep (n=113)	0.11	
Seuns (n=49)	0.09	
Dogters (n=64)	0.12	

Tabel 131 is 'n kruistabel van gemiddeldes wat toon dat die seuns in albei groepe 'n kleiner gemiddeld as die dogters in albei groepe het.

b) Vyandigheid as Affiliasie

Hierdie subskaal-faktor het geen beduidende resultate gelever nie.

**7.3.3 ISV: ONTLEDING VAN MATE VAN KONTROLE EN AFFILIASIE
TEN OPSIGTE VAN RESPONSPERSONE**

Responspersoon: Moeder

a) Moeder as kontrole (MoeKon)

Hierdie responspersoon-faktor het geen beduidende resultate gelever nie.

b) Moeder as affiliasie (MoeAff)

Moeder as affiliasie weerspieël die mate waarin adolessente affiliërende response van die Moeder-figuur verwag.

Moeder as affiliasie hou dus verband met hipotese H₁: Adolessente in die kinderhuisgroep sal minder bindingsekuriteit, soos uitgedruk in gesins-affiliasie en gesinsekuriteit, toon. In Tabel 132 verskyn die gemiddelde Moeder as Affiliasie-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 132
Gemiddelde Moeder as Affiliasie-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe
(n=199)

Groep	N	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	0.09	0.15
Kontrole	113	0.19	0.17
Huis van Heerde	12	0.10	0.17
Andrew Murray	16	0.11	0.17
Durbanville	25	0.07	0.26

Tabel 133

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Moeder as Affiliasie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	0.57	0.14	4.39	0.002
Fout	194	6.32	0.03		
Totaal	198	6.89			

Tabel 133 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Moeder as Affiliasie van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,194) = 4.39$; $p=0.002$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

Tabel 134

Gemiddelde Moeder as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep (n=199)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	0.09	0.19
Seuns (n=31)	0.07	
Dogters (n=55)	0.09	
Kontrole groep (n=113)	0.19	0.17
Seuns (n=49)	0.19	
Dogters (n=64)	0.19	

Tabel 134 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon dat beide seuns en dogters in die kontrolegroep groter tellings behaal het as seuns en dogters in die kinderhuisgroep.

Tabel 135

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Moeder as Affiliasie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	0.55	0.55	17.09	0.00
Fout	197	6.34	0.03		
Totaal	198	6.89			

Tabel 135 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is hoogs beduidend [$F(1,197) = 17.09$; $p = 0.000$].

Tabel 136

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Moeder as Affiliasie-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	0.55	0.55	0.55	16.83	0.00
Geslag	1	0.00	0.00	0.00	0.07	0.79
B2res1*Geslag	1	0.01	0.01	0.01	0.24	0.62
Fout	194	6.33	6.33	0.03		
Totaal	197	6.88				

Tabel 136 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe weer hoogs beduidend [$F(1,194) = 16.83$; $p = 0.000$]. Geslag as hoof-effek en die interaksie-effek Groep*Geslag was nie beduidend nie.

Responspersoon: Vader**a) Vader as kontrole (VaKon)**

Vader as kontrole weerspieël die mate waarin adolessente kontrolerende response van die Vader-figuur verwag. Hier was die kindershuisgroepe nie 'n homogene eenheid nie. In Tabel 137 verskyn die gemiddelde Vader as Kontrole-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 137

Gemiddelde Vader as Kontrole-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe
(n=199)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	-0.05	0.21
Kontrole	113	0.00	0.15
Huis van Heerde	12	-0.03	0.16
Andrew Murray	16	-0.17	0.21
Durbanville	25	0.01	0.22

Tabel 138

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Vader as Kontrole-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	0.45	0.11	3.66	0.007
Fout	194	5.92	0.03		
Totaal	198	6.36			

Tabel 138 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde VaKon-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,194) = 3.66$; $p=0.007$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

b) Vader as affiliasie (VaAff)

Vader as affiliasie weerspieël die mate waarin adolessente verwag dat response van die Vader-figuur affiliërend sal wees.

Vader as affiliasie hou dus verband met hipotese H_1 : Adolessente in die kindershuisgroep sal minder bindingsekeriteit, soos uitgedruk in gesins-affiliasie en gesinsekeriteit, toon. In Tabel 139 verskyn die gemiddelde Vader as Affiliasie-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 139

Gemiddelde Vader as Affiliasie-tellings Adolessente in Vyf Toetsgroepe
($n=199$)

Groep	N	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	0.04	0.24
Kontrole	113	0.14	0.19
Huis van Heerde	12	0.13	0.16
Andrew Murray	16	0.03	0.31
Durbanville	25	0.05	0.32

Tabel 140

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Vader as Affiliasie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	0.43	0.11	2.13	0.08
Fout	194	9.81	0.05		
Totaal	198	10.25			

Tabel 140 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Vader as Affiliasie van die vyf groepe vergelyk word. Die F-toets [$F(4,194) = 2.13$; $p=0.079$] toon nie beduidende verskille ten opsigte van die gemiddeldes aan nie.

Tabel 141

Gemiddelde Vader as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep (n=199)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	0.05	0.27
Seuns (n=31)	0.01	
Dogters (n=55)	0.08	
Kontrole groep (n=113)	0.14	0.19
Seuns (n=49)	0.12	
Dogters (n=64)	0.15	

Tabel 141 is 'n kruistabel van gemiddeldes wat toon dat beide seuns en dogters in die kontrolegroep 'n groter telling behaal het as seuns en dogters in die kinderhuisgroep.

Tabel 142

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se Vader as Affiliasie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	0.35	0.35	6.98	0.009
Fout	197	9.90	0.05		
Totaal	198	10.25			

Tabel 142 vergelyk die vier kinderkuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van dié twee groepe is wel beduidend [$F(1,197) = 6.98$; $p = 0.009$].

Tabel 143

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vader as Affiliasie-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	P
B2res1	1	0.36	0.41	0.41	8.12	0.005
Geslag	1	0.11	0.12	0.12	2.36	0.13
B2res1*Geslag	1	0.02	0.02	0.02	0.42	0.52
Fout	194	9.75	9.75	0.05		
Totaal	197	10.24				

Tabel 143 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig vergelyk word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die kinderkuis- en kontrolegroepe weer beduidend [$F(1,194) = 8.12$; $p = 0.005$]. Geslag as hoof-effek en die interaksie-effek Groep*Geslag is nie beduidend nie.

Responspersoon: Vriend/Vriendin**a) Vriend/Vriendin as kontrole (VrnKon)**

Vriend/Vriendin as kontrole weerspieël die mate waarin adolessente verwag dat response van tydgenote kontrolerend sal wees. As sodanig dui dit waarskynlik op groepdruk.

Vriend/Vriendin as kontrole hou dus verband met hipotese H_4 : Adolessente in die kinderruimtegroep sal minder outonoom optree as adolessente in die kontrolegroep.

Hierdie responspersoonfaktor het geen beduidende verskille ten opsigte van groepe getoon nie, maar wel ten opsigte van geslag.

Tabel 144

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vriend/Vriendin as Kontrole-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	0.03	0.05	0.05	1.58	0.21
Geslag	1	0.22	0.23	0.23	7.11	0.008
B2res1*Geslag	1	0.01	0.01	0.01	0.18	0.67
Fout	194	6.23	6.23	0.03		
Totaal	197	6.49				

Tabel 144 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is Groep as hoof-

effek en die interaksie-effek Groep*Geslag nie beduidende nie. Geslag as hoof-effek is wel beduidend [$F(1,194) = 7.11$; $p = 0.008$].

Tabel 145

Gemiddelde Vriend/Vriendin as Kontrole-tellings volgens Geslag en Groep
($n=199$)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep ($n=86$)	-0.03	
Seuns ($n=31$)	-0.09	
Dogters ($n=55$)	-0.003	
Kontrole groep ($n=113$)	-0.01	
Seuns ($n=49$)	-0.04	
Dogters ($n=64$)	-0.02	

Tabel 145 is 'n kruistabel van gemiddeldes wat toon dat die dogters in die kinderhuisgroep 'n kleiner telling het as die seuns in die kinderhuisgroep. Vir die kontrolegroep het die dogters 'n groter telling as die seuns.

b) Vriend/Vriendin as Affiliasie (VrnAff)

Vriend/Vriendin as affiliasie weerspieël die mate waarin adolessente verwag dat response van tydgenote affiliërend sal wees.

Vriend/Vriendin as affiliasie hou dus verband met hipotese H_5 : Adolessente in die kinderhuisgroep sal minder pro-sosiaal identifiseer as adolessente in die kontrolegroep. In Tabel 146 verskyn die gemiddelde Vriend/Vriendin as Affiliasie-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 146

Gemiddelde Vriend/Vriendin as Affiliatie-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (n=199)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	0.07	0.19
Kontrole	113	0.17	0.20
Huis van Heerde	12	0.09	0.20
Andrew Murray	16	0.09	0.24
Durbanville	25	0.06	0.27

Tabel 147

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Vriend/Vriendin as Affiliatie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	0.52	0.13	3.02	0.02
Fout	194	8.37	0.04		
Totaal	198	8.89			

Tabel 147 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings van Vriend/Vriendin as Affiliatie van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,194) = 3.02$; $p=0.019$] is daar wel verskille tussen die groepgemiddeldes.

Tabel 148

Gemiddelde Vriend/Vriendin as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep
(n=199)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	0.07	0.22
Seuns (n=31)	0.02	
Dogters (n=55)	0.11	
Kontrole groep (n=113)	0.17	0.20
Seuns (n=49)	0.15	
Dogters (n=64)	0.19	

Tabel 148 is 'n kruistabel van gemiddeldes wat toon dat seuns en dogters in die Kontrolegroep groter tellings het as seuns en dogters in die Kinderhuisgroep, en dat die dogters in elke groep 'n groter gemiddelde telling behaal het as die seuns.

Tabel 149

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en
Kontrolegroepe se Vader as Affiliasie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	0.50	0.50	11.84	0.001
Fout	197	8.34	0.04		
Totaal	198	8.89			

Tabel 149 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van dié twee groepe is beduidend [$F(1,197) = 11.84$; $p = 0.001$].

Tabel 150

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Vriend/Vriendin as Affiliasie-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	0.48	0.54	0.54	12.93	0.00
Geslag	1	0.17	0.20	0.20	4.68	0.03
B2res1*Geslag	1	0.02	0.02	0.02	0.58	0.45
Fout	194	8.15	8.15	0.04		
Totaal	197	8.84				

Tabel 150 toon 'n tweeringting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens dié tabel is die verskil tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe weer beduidend [$F(1,194) = 12.93$; $p = 0.000$]. Geslag as hoof-effek is ook beduidend [$F(1,194) = 4.68$; $p = 0.032$], maar die interaksie-effek Groep* Geslag nie.

Tabel 151

Gemiddelde Vriend/Vriendin as Affiliasie-tellings volgens Geslag en Groep (n=199)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuisgroep (n=86)	0.07	
Seuns (n=31)	0.02	
Dogters (n=55)	0.11	
Kontrole groep (n=113)	0.17	
Seuns (n=49)	0.15	
Dogters (n=64)	0.19	

Tabel 151 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit toon dat seuns en dogters in die kontrolegroep groter tellings het as seuns en dogters in die kinderhuisgroep en dat die dogters in elke groep 'n groter gemiddelde telling behaal het as die seuns.

Responspersoon: Vreemdeling

Hierdie responspersoonkategorie het geen beduidende resultate opgelewer nie, wat ooreenstem met die bevinding van De Villiers (1996) dat die invoeging van die vreemdeling-kategorie geen bykomende inligting verskaf het nie.

7.4 RESULTATE VAN DIE SOS

Die data van die SOS is soos volg statisties ontleed:

Daar is eerstens na die twee skale Sosiotropie en Outonomie gekyk om te bepaal of daar beduidende verskille ten opsigte van Groep, Geslag of die interaksie-effek Groep*Geslag was.

Daarna is die afsonderlike faktore van elke subskaal op dieselfde manier ontleed.

Al die faktore van die SOS hou verband met hipotese H₄: Adolessente in die kinderhuisgroep sal minder outonoom optree as adolessente in die kontrolegroep.

Die SOS het feitlik geen beduidende resultate gelewer nie. Slegs een faktor het 'n beduidende verskil ten opsigte van die twee hoofgroepe getoon en dit was die teenoorgestelde as verwag.

7.4.1 SOS: SUBSKAAL SOSIOTROPIE

Geen verskille tussen die gemiddeldes is aangetoon nie.

a) Sosiotropie faktor 1: Kommer oor afkeur

Geen beduidende resultate is aangetoon nie.

b) Sosiotropie faktor 2: Kommer oor skeiding

Geen beduidende resultate is aangetoon nie.

c) Sosiotropie faktor 3: Optrede om ander te plesier

Geen beduidende resultate is aangetoon nie.

7.4.2 SOS: SUBSKAAL OUTONOMIE

Hier het die vier kinderhuisgroepe nie 'n eenheid gevorm nie. Die gemiddeld van Groep 5 was beduidend groter as dié van Groepe 1 en 2. Geen ander onderskeiding was beduidend nie. In Tabel 152 verskyn die gemiddelde Outonomie-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 152

Gemiddelde Outonomie-tellings Adollessente in Vyf Toetsgroepe (n=199)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	75.39	12.81
Kontrole	112	74.79	10.21
Huis van Heerde	12	78.48	12.07
Andrew Murray	16	75.13	7.78
Durbanville	25	83.84	13.76

Tabel 153

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Outonomie-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	1783.00	446.00	3.60	0.007
Fout	193	23870.00	124.00		
Totaal	197	25653.00			

Tabel 153 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde Outonomie-tellings van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 3.60$; $p = 0.007$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

a) Outonomie faktor 1: Individualistiese optrede

Geen beduidende resultate is aangetoon nie.

b) Outonomie faktor 2: Vryheid van beheer deur ander

Hier het die vier kindershuisgroepe nie 'n eenheid gevorm nie. Die gemiddeld van Groep 5 was beduidend groter as dié van Groepe 1 en 2. Geen ander onderskeiding was beduidend nie. In Tabel 154 verskyn die gemiddelde Outonomie Faktor 2-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 154

Gemiddelde Outonomie Faktor 2-tellings Adollesente in Vyf Toetsgroepe (N=198)

Groep	n	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	31.46	5.32
Kontrole	112	30.40	5.32
Huis van Heerde	12	32.83	7.18
Andrew Murray	16	31.81	5.09
Durbanville	25	35.84	5.47

Tabel 155

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Outonomie Faktor 2-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	629.20	157.30	5.31	0.00
Fout	193	5720.10	29.60		
Totaal	197	6349.30			

Tabel 155 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Vryheid van beheer deur ander van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,193) = 5.31$; $p = 0.000$] is daar wel beduidende verskille tussen die gemiddeldes.

c) Outonomie faktor 3: Voorkeur vir alleenwees

Hierdie faktor het die enigste beduidende resultaat ten opsigte van onderskeiding tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe getoon. Anders as verwag, het die kinderhuisgroep 'n beduidend groter gemiddelde telling behaal. Geen beduidende resultate is ten opsigte van geslag of die interaksie-effek Groep*Geslag aangetoon nie. Hierdie resultaat dui moontlik daarop dat die kinderhuisgroep min geleentheid tot privaatheid het, terwyl die kontrolegroep meer geleentheid kry om sosiaal te affilieer.

Tabel 156

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir Outonomie Faktor 3 -Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	1	103.30	103.30	6.96	0.009
Fout	196	2908.90	14.80		
Totaal	197	3012.20			

Tabel 156 vergelyk die vier kinderhuisgroepe met die kontrolegroep. Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [$F(1,196) = 6.96$; $p = 0.009$].

Tabel 157

Gemiddelde Voorkeur vir Alleenwees-tellings volgens Geslag en Groep
(n=198)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	14.05	4.01
Kontrole groep (n=112)	12.59	3.73

7.5 OUDERDOM AS KOVARIAAT

Ten einde vas te stel of kronologiese ontwikkeling nie 'n beduidende invloed op die resultate sou hê nie, is die voorafgaande variansie ontleding ook uitgevoer met Ouderdom as 'n onafhanklike veranderlike — eintlik as kovariaat. Ouderdom (skoolgraad) het by enkele faktore 'n rol gespeel, maar nie die gevolgtrekkings vir Groep en Geslag beïnvloed nie.

7.5.1 HSPV: OUDERDOM AS KOVARIAAT

By die HSPV was die ouderdoms-effek slegs beduidend ten opsigte van faktore A en Q₄. Die regressie-koëffisiënt was in albei gevalle positief. Die gevolgtrekkings ten opsigte van Groep en Geslag het onveranderd gebly.

Tabel 158

Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van HSPV Faktor A

Term	Koëff.	SA	t	p
Konstante	5.93	1.54	3.84	0.00
Geslag	-0.31	0.18	-1.70	0.09
B2res1	-0.51	0.18	-2.76	0.006
Geslag*b2res1	0.41	0.18	2.21	0.03
Ouderdom	0.24	0.10	2.31	0.02

Tabel 158 ontleed die gekombineerde Kinderhuis- en Kontrolegroepe vir Ouderdom as Kovariaat.

Tabel 159

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van HSPV Faktor A met Ouderdom as Kovariaat

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	67.87	47.43	47.43	7.63	0.006
Geslag	1	22.82	18.03	18.03	2.90	0.09
B2res1*Geslag	1	26.10	30.40	30.40	4.89	0.03
Ouderdom	1	33.09	33.09	33.09	5.32	0.02
Fout	193	1200.34	1200.34	6.22		
Totaal	197	1350.21				

Tabel 159 is 'n Tweeringting Variansie Ontleding waar Groep en Geslag ten opsigte van HSPV Faktor A gelyktydig beskou word, met Ouderdom as Kovariaat.

Tabel 160

Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van HSPV Faktor Q4

Term	Koëff.	SA	t	p
Konstante	6.50	1.65	3.94	0.00
Geslag	-0.78	0.20	-3.96	0.00
B2res1	0.35	0.20	1.78	0.08
Geslag*b2res1	-0.05	0.20	-0.25	0.80
Ouderdom	0.24	0.11	2.21	0.03

Tabel 160 ontleed die gekombineerde Kinderhuis- en Kontrolegroepe vir Ouderdom as Kovariaat.

Tabel 161

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van HSPV Faktor Q4 met Ouderdom as Kovariaat

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	24.14	22.68	22.68	3.18	0.08
Geslag	1	119.38	111.71	111.71	15.69	0.00
B2res1*Geslag	1	1.22	0.45	0.45	0.06	0.80
Ouderdom	1	34.69	34.69	34.69	4.87	0.03
Fout	193	1374.23	1374.23	7.12		
Totaal	197	1553.66				

Tabel 161 is 'n Tweeringting Variansie Ontleding waar Groep en Geslag ten opsigte van HSPV Faktor Q4 gelyktydig beskou word, met Ouderdom as Kovariaat.

7.5.2 PHSF: OUDERDOM AS KOVARIAAT

Daar was geen beduidende Ouderdom-effek nie.

7.5.3 ISV: OUDERDOM AS KOVARIAAT

By die ISV was die ouderdoms-effek slegs beduidend ten opsigte van Respons C en VrnAff (Vriend/Vriendin as Affiliasie). Die regressie-koëffisiënt was negatief vir Respons C en positief vir VrnAff.

Tabel 162
Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van ISV Respons C

Term	Koëff.	SA	t	p
Konstante	4.61	0.68	6.78	0.00
Geslag	0.17	0.08	2.11	0.04
B2res1	0.15	0.08	1.78	0.08
Geslag*b2res1	0.09	0.08	1.13	0.26
Ouderdom	-0.11	0.05	-2.33	0.02

Tabel 162 ontleed die gekombineerde Kinderhuis- en Kontrolegroepe vir Ouderdom as Kovariaat.

Tabel 163

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV Respons C met Ouderdom as Kovariaat

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	2.41	3.73	3.73	3.17	0.08
Geslag	1	4.43	5.25	5.25	4.46	0.04
B2res1*Geslag	1	2.08	1.50	1.50	1.27	0.02
Ouderdom	1	6.39	6.39	6.39	5.42	0.02
Fout	187	220.37	220.37	1.18		
Totaal	191	235.68				

Tabel 163 is 'n Tweeringting Variansie Ontleding waar Groep en Geslag ten opsigte van ISV Respons C gelyktydig beskou word, met Ouderdom as Kovariaat.

Tabel 164

Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van ISV Vriend/Vriendin as Affiliasie

Term	Koëff.	SA	t	p
Konstante	-0.19	0.13	-1.50	0.14
Geslag	-0.03	0.01	-2.17	0.03
B2res1	-0.05	0.01	-3.59	0.00
Geslag*b2res1	-0.01	0.01	-0.61	0.54
Ouderdom	0.02	0.01	2.43	0.02

Tabel 164 ontleed die gekombineerde Kinderhuis- en Kontrolegroepe vir Ouderdom as Kovariaat.

Tabel 165

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van ISV Vriend/Vriendin as Affiliasie met Ouderdom as Kovariaat

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	0.48	0.53	0.53	12.88	0.00
Geslag	1	0.18	0.19	0.19	4.70	0.03
B2res1*Geslag	1	0.02	0.02	0.02	0.37	0.54
Ouderdom	1	0.24	0.24	0.24	5.92	0.02
Fout	193	7.91	7.91	0.04		
Totaal	197	8.84				

Tabel 165 is 'n Tweeringting Variansie Ontleding waar Groep en Geslag ten opsigte van ISV Vriend/Vriendin as Affiliasie gelyktydig beskou word, met Ouderdom as Kovariaat.

7.5.4 SOS: OUDERDOM AS KOVARIAAT

By die SOS was die ouderdoms-effek slegs beduidend ten opsigte van Sosiotropie Faktor 3 en Outonomie Faktor 2. Die regressie-koëffisiënt was vir albei negatief.

Tabel 166

Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van Sosiotropie Faktor 3

Term	Koëff.	SA	t	P
Konstante	22.60	2.40	9.42	0.00
Ouderdom	-0.35	0.16	-2.15	0.03

Tabel 166 ontleed die gekombineerde Kinderhuis- en Kontrolegroepe vir Ouderdom as Kovariaat.

Tabel 167

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Sosiotropie Faktor 3 met Ouderdom as Kovariaat

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	0.88	2.03	2.03	0.14	0.72
Geslag	1	0.97	0.28	0.28	0.02	0.89
B2res1*Geslag	1	2.64	4.92	4.92	0.33	0.57
Ouderdom	1	69.20	69.20	69.20	4.64	0.03
Fout	192	2864.27	2864.27	14.92		
Totaal	196	2937.97				

Tabel 167 is 'n Tweeringting Variansie Ontleding waar Groep en Geslag ten opsigte van Sosiotropie Faktor 3 gelyktydig beskou word, met Ouderdom as Kovariaat.

Tabel 168

Ontleding vir Ouderdom as Kovariaat ten opsigte van Outonomie Faktor 2

Term	Koëff.	SA	t	p
Konstante	38.70	3.42	11.31	0.00
Ouderdom	-0.47	0.23	-2.03	0.04

Tabel 168 ontleed die gekombineerde Kinderhuis- en Kontrolegroepe vir Ouderdom as Kovariaat.

Tabel 169

Tweeringting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van Outonomie Faktor 2 met Ouderdom as Kovariaat

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	326.90	302.07	302.07	9.97	0.002
Geslag	1	71.45	59.25	59.25	1.95	0.16
B2res1*Geslag	1	6.11	10.69	10.69	0.35	0.55
Ouderdom	1	125.23	125.23	125.23	4.13	0.04
Fout	192	5819.41	5819.41	30.31		
Totaal	196	6349.10				

Tabel 169 is 'n Tweeringting Variansie Ontleding waar Groep en Geslag ten opsigte van Outonomie Faktor 2 gelyktydig beskou word, met Ouderdom as Kovariaat.

HOOFSTUK 8

BESPREKING VAN RESULTATE

8.1 INLEIDING

Die voorafgaande resultate word, volgens die struktuurvoorstel van Martin (1980), soos volg bespreek:

- Die positiewe en negatiewe resultate, sowel as die teoretiese implikasies, word vir elke hipotese afsonderlik bespreek.
- Daarna word die praktiese implikasies vir die globale resultaat bespreek.
- Laastens word riglyne vir toekomstige navorsing aangedui.

8.2 BESPREKING VAN RESULTATE VAN HIPOTEESES

8.2.1 BESPREKING VAN RESULTATE VIR HIPOTEESE H_1

Hipotese H_1 het die volgende verwagte resultaat voorspel: Adolescente in die kinderhuisgroep sal minder binding-sekuriteit, soos uitgedruk in gesins-affiliasie en gesinsekuriteit, toon.

Hierdie hipotese is psigometries getoets deur die volgende faktore:

- PHSF Faktor H_6
- ISV MoeAff
- ISV VaAff

Die resultate van PHSF Faktor H_6 word weergegee en beskryf in Tabela 69 tot 73. Tabela 69, 70 en 72 bevestig hipotese H_1 . Dit toon dat daar 'n hoogs beduidende verskil in groepgemiddeldes is en dat hierdie verskil hoofsaaklik tussen die kontrolegroep en die kinderhuisgroepe is. Die kontrolegroep het 'n groter telling, wat beteken dat hulle 'n groter mate van gesinsaffiliasie, gesinsamehorigheid, 'n meer intieme ouer-kindverhouding en minder kontekstuele stres in gesinsverband rapporteer het. 'n Baie interessante

interaksie-effek van groep en geslag kom in Tabele 71 en 73 na vore. Geslag as hoof-effek was nie beduidend nie, maar resultate vir seuns en dogters in die twee groepe het in twee teenoorgestelde rigtings gedui. Dogters in die kontrolegroep het 'n groter telling as seuns behaal. Dogters in die kindershuisgroep het 'n kleiner telling as seuns behaal. Hierdie effek het ook by ander faktore (HSPV Faktor A; PHSF Faktor H₇) voorgekom. Volgens PHSF Faktor H₆ ervaar die kindershuisgroep dus beduidend minder bindingsekeriteit as die kontrolegroep en dogters word in die grootste mate deur negatiewe of positiewe gesinsomstandighede beïnvloed.

Die resultaat korreleer met die teorie van binding soos beskryf in hoofstuk 2.4 en met vorige studies soos uiteengesit in hoofstuk 4.1. Die interaksie-effek van groep met geslag vind aansluiting by die teorie van Lott (1991) wat geslag omskryf as 'n proses gedefinieer deur sosiale interaksie en voorreg. Dit word ook deur verskeie navorsingstudies ondersteun.

Canettie et al. (1997) het gevind dat vroulike deelnemers 'n groter mate van materne sorg rapporteer het as manlike deelnemers. In 'n ondersoek van Sperling en Berman (1994) het manlike deelnemers beduidend meer dikwels aangetoon dat verhoudings vir hulle sekondêr tot prestasie is en 'n groter mate van ongemak met nabyheid aangetoon as vroulike deelnemers. Ook Bartholomew (1990) en Bartholomew en Horowitz (1991) het aangetoon dat manlike deelnemers gevoelens oor ander mense makliker kon opsyskuif as vroulike deelnemers. Stern (1989) het gewys dat adolessente dogters 'n groot hoeveelheid inligting oor ander mense weergee in hulle selfbeskrywings, veral ten opsigte van interpersoonlike verhoudings. Adolessente dogters word dus gesosialiseer om responsief tot ander mense te wees en is meer weerloos teen interpersoonlike mislukkinge. Nog twee studies het spesifiek aangetoon dat adolessente dogters minder weerbaar is as seuns wanneer negatiewe gebeure lede van hulle sosiale netwerk beïnvloed (Compass & Wagner, 1991; Siddique & D'Arcy, 1984).

Die resultate van ISV faktor MoeAff (verwagte affiliërende response van die moeder-figuur) word weergegee en beskryf in Tabele 132 tot 136. Dit toon

dat daar 'n hoogs beduidende verskil in groepsgemiddeldes is en dat hierdie verskil hoofsaaklik tussen die kontrolegroep en die kinderhuisgroep is. Die hipotese word dus weer ondersteun. By hierdie faktor was die interaksie-effek met geslag nie beduidend nie: beide seuns en dogters in die kontrolegroep het groter tellings behaal as seuns en dogters in die kinderhuisgroep. Younnis en Ketterlinus (1987) het gevind dat, alhoewel adolessente dogters meer op verhoudings ingestel was as seuns, die verhouding met hulle ouers tog ook vir adolessente seuns belangrik was. Seuns het veral gesteun op die opinies en goedkeuring van hulle ouers vir die bevestiging van hulle identiteit as jong volwassenes. Dit is dus interessant dat die ISV, wat op verwagte response berus, spesifiek hierdie tendens sou bevestig. ISV Faktor VaAff (verwagte affiliërende response van die vader-figuur) het 'n soortgelyke resultaat behaal (Tabelle 139 tot 143).

8.2.2 BESPREKING VAN DIE RESULTATE VIR HIPOTESE H₂

Hipotese H₂ het die volgende verwagte resultaat voorspel: Adolessente in die kinderhuisgroep sal minder interpersoonlike vertroue ervaar as adolessente in die kontrolegroep.

Hierdie hipotese is psigometries getoets deur die volgende faktore:

- HSPV Faktor A
- ISV Respons F
- ISV Respons H
- ISV DomAff
- ISV VriAff

Die resultate van HSPV Faktor A word weergegee en beskryf in Tabelle 9 tot 13. Tabelle 9, 10 en 12 bevestig hipotese H₂. Dit toon dat daar 'n beduidende verskil in groepsgemiddeldes is en dat hierdie verskil hoofsaaklik tussen die kontrolegroep en die kinderhuisgroepe is. Die kontrolegroep het 'n groter telling, wat beteken dat hulle 'n minder kritiese en gereserveerde ingesteldheid in hulle interpersoonlike verhoudings rapporteer het. 'n Groter

mate van interpersoonlike wantroue kom by beide geslagte van die kinderhuisgroep voor. Tabelle 11 en 13 toon weer 'n beduidende interaksie-effek met groep en geslag. Dogters in die kinderhuisgroep toon die laagste gemiddelde telling en dogters in die kontrolegroep die hoogste. Dit bevestig die tendens, soos bespreek by hipotese H_1 , dat adolessente dogters oënskynlik die meeste deur faktore wat gesinsverhoudings beïnvloed, geraak word, maar dat dit vir adolessente seuns ook belangrik is.

Die resultate van ISV Respons F word in Tabelle 98 tot 102 weergegee en verduidelik. Ook hier wys Tabelle 98, 99 en 101 dat daar 'n hoogs beduidende verskil in die groeps-gemiddeldes voorkom, wat hoofsaaklik tussen die kinderhuisgroep en die kontrolegroep onderskei.

Die kinderhuisgroep toon aan dat hulle beduidend minder kere response van respek en vertroue teenoor hulle in interpersoonlike situasies verwag. Hipotese H_2 word dus bevestig. Tabelle 100 en 102 wys dat geslag as hoof-effek hier beduidend is: die dogters in elke groep het groter gemiddelde tellings as die seuns in daardie groep behaal. Nogtans het dogters sowel as seuns in die kontrolegroep groter tellings as seuns en dogters in die kinderhuisgroep gekry.

Die resultate van hierdie twee faktore korreleer dus met die resultate vir hipotese H_1 .

Die resultate van ISV Respons H word weergegee en ontleed in Tabelle 108 tot 112. Hierdie tabelle toon 'n soortgelyke resultaat as Respons F, naamlik 'n beduidende verskil in die groeps-gemiddeldes van die kinderhuis- en kontrolegroepe. Laasgenoemde groep het aangetoon dat hulle beduidend meer dikwels response van interpersoonlike eerlikheid teenoor hulle verwag. Hipotese H_2 word dus bevestig.

Die resultate van ISV DomAff word in Tabelle 115 tot 119 weergegee en verduidelik.

[Die rede waarom hierdie faktor by 'n ondersoek van hipotese H_2 ingesluit word, is omdat, wanneer 'n dominante respons as affiliërend beskou word, dit waarskynlik daarop dui dat die dominansie hier as positiewe kontrole ervaar word (dus: vertrouwe in leiding)]. Kiesler (1983) het beklemtoon dat 'n komplementêre respons aanduidend is van 'n meer natuurlike interpersoonlike interaksie (dus waar dominansie byvoorbeeld die verwagte respons op onderdanigheid sou wees). Persone met disfunksionele skemas (ekstreme of rigiede interpersoonlike style) sal minder dikwels 'n komplementêre respons aantoon. Bluhm, Widiger en Miele (1990) het gevind dat kontrole dikwels deur individuele, en affiliasie deur situasie-effekte, beïnvloed is. Volgens De Villiers (1996) verskaf die ISV inligting oor gedrag wat deelnemers as veilig en gewens beskou en oor dit wat hulle as ongewens beskou.

Tabelle 115 tot 119 toon dat hier weer 'n hoogs beduidende verskil tussen groepsgemiddeldes was wat hoofsaaklik tussen die kontrolegroep en kindershuisgroepe onderskei het. Hipotese H_2 word dus ondersteun. Geslag, of die interaksie-effek groep met geslag, was nie beduidend nie.

Die resultaat van ISV VriAff, waar verwagte vriendelikheid as affiliërend beoordeel word, word in Tabelle 120 tot 124 weergegee en ontleed. 'n Soortgelyke, hoogs beduidende, verskil word, soos in die voorafgaande faktor, ten opsigte van groep gevind. Ook hierdie faktor ondersteun dan die hipotese.

Opsommend is daar psigometries sterk beduidende bevestiging vir die stelling dat adolessente uit 'n agtergrond van ontoereikende gesinsorg minder interpersoonlike vertrouwe sou ervaar, gevind. Dit korreleer met die ontwikkelingsteorieë soos uiteengesit in hoofstuk 2 en die studies bespreek in hoofstuk 4.1.

8.2.3 BESPREKING VAN DIE RESULTATE VIR HIPOTESE H₃

Hipotese H₃ het die volgende verwagte resultaat voorspel: Adollesente in die kinderhuisgroep sal minder selfvertroue/'n swakker selfsiening hê as adollesente in die kontrolegroep.

Hierdie hipotese is psigometries getoets deur die volgende faktore:

- HSPV Faktor O
- PHSF Faktor P₁

Die resultate van HSPV Faktor O word weergegee en ontleed in Tabele 34 tot 38. Volgens hierdie tabelle is daar nie beduidende verskille in die gemiddelde tellings van die kinderhuis- en kontrolegroepe nie. Geslag as hoof-effek is egter hier beduidend: dogters in albei groepe het 'n groter telling (groter geneigdheid tot skuldgevoelens) gekry as seuns. Dis interessant dat dogters in die kontrolegroep die grootse gemiddelde telling het — dit korreleer dus nie met die resultate van hipoteses H₁ en H₂ nie.

'n Aanduiding van die negatiewe resultate van hierdie faktor, kan moontlik gekry word deur die item-samestelling van die faktor te ontleed. Volgens Labuschagne (1978) word die volgende aspekte van persoonlikheid onder andere deur hierdie faktor gemeet: O-: sonder berou, opportunisties, ongevoelig vir openbare goedkeuring, onverskillig, onbeleefd, energiek, geneig tot eenvoudige optrede. Inderdaad het misdadigers gewoonlik lae tellings! Volgens Madge (1975) toon die O+ - persoon teerhartigheid en skugterheid.

Dit is dus duidelik dat die tipe "selfvertroue" wat deur hierdie faktor weerspieël word, eintlik dui op sosiale onverskilligheid. As sodanig sou hierdie resultate eintlik as 'n meting vir hipotese H₅ (pro-sosialiteit) kon dien. In daardie geval sou die resultate korreleer met bevindings op ander faktore, wat adollesente dogters meer sosiaal sensitief as seuns weerspieël.

Die resultate van PHSF Faktor P_1 word weergegee en ontleed in Tabela 54 tot 58. Hierdie tabelle toon wel 'n beduidende verskil ten opsigte van groep (geslag en die interaksie-effek groep met geslag was nie beduidend vir die faktor nie).

Die verskil in gemiddeldes is hoofsaaklik tussen die kontrolegroep en die kindergroep. Die kontrolegroep het 'n beduidend groter telling behaal, wat beteken dat beide seuns en dogters in die kontrolegroep 'n groter mate van vertroue in hulle vermoë tot sukses het (hierdie faktor is ook bevestigend ten opsigte van hipotese H_{10} — toekomsverwagting.)

Die resultaat van PHSF Faktor P_1 ondersteun die bevinding van Block en Robins (1993) dat gesinsondersteuning 'n positiewe invloed op selfsiening het. Dit korreleer ook met die studie van Black en Pearlman (1997) waar selfagting verband gehou het met intieme ander-verhoudings en dié van Cotterel (1992) wat positiewe selfgevoelens by beide adolessente seuns en dogters verbind het met positiewe binding met die ouers.

8.2.4 BESPREKING VAN DIE RESULTATE VIR HIPOTESE H_4

Hipotese H_4 het die volgende verwagte resultaat voorspel: Adolessente in die kindergroep sal minder outonoom optree as adolessente in die kontrolegroep.

Hierdie hipotese is psigometries getoets deur die volgende faktore:

- HSPV Faktor Q_2
- PHSF Faktor H_7
- ISV DomKon
- ISV VyKon
- ISV VrnKon
- SOS

Die resultate van HSPV Faktor Q_2 word weergegee en ontleed in Tabela 39 tot 43. Hierdie tabelle toon dat daar nie 'n beduidende verskil tussen die gemiddelde tellings van die groepe was nie. Volgens Tabel 43 is daar egter 'n hoogs beduidende resultaat met geslag as hoof-effek. Tabel 41 wys dat dogters in albei groepe 'n beduidend kleiner telling behaal het as seuns. Hierdie faktor bevestig dus nie hipotese H_4 nie.

Volgens Labuschagne (1978) is die Q_{2+} - adolessent selfgenoegsaam, vindingryk en verkies om eie besluite te neem. Die Q_{2-} - adolessent is sosiaal groepafhanklik en 'n goeie volgeling.

Dogters in die kontrolegroep het beduidend laer as al die ander groepe getoets. Hierdie spesifieke groep het deurlopend baie pro-sosiaal en empaties gerespondeer. Dit is dus waarskynlik dat hulle van die items vir faktor Q_2 as nie-sosiaal beskou en negatiewe response gegee het. So 'n verklaring korreleer met die bespreking in 8.1 dat adolessente dogters 'n hoë premie plaas daarop om "in te pas" en verhoudings te fasiliteer. Volgens die resultaat van HSPV Faktor Q_2 lei dit dan oënskynlik daartoe dat die dogters in die huidige ondersoek aan outonomie inboet weens 'n sterk neiging tot pro-sosialiteit. Dit bevestig die resultate van Thorne en Michaelieu (1996) dat vroulike en manlike deelnemers sosiaal verskillend gemotiveer word. Jong (ouderdomme 14,18 en 23 jaar) vroulike deelnemers het hoë self-agting in verband gebring met hulpverlening aan ander jong vroue. Manlike deelnemers in dieselfde ouderdomskategorieë het hoë self-agting in verband gebring met selfgeldende optrede teenoor ander jong mans.

Die resultate van PHSF Faktor H_7 word weergegee en ontleed in Tabela 74 tot 78. Tabela 74 tot 77 wys dat daar beduidende verskille in groeps-gemiddeldes is en dat hierdie verskil hoofsaaklik tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe is. Die kontrolegroep het 'n hoogs beduidende groter telling behaal, wat daarop dui dat hulle tot 'n baie groter mate voel dat hulle nie in gesinsverband ingeperk word nie. Hipotese H_4 word dus deur dié faktor ondersteun. Volgens Tabela 76 en 78 is geslag as hoof-effek nie beduidend nie, maar die interaksie-effek van groep met geslag wel: Hier het die dogters

in die kontrolegroep die hoogste telling van al die groepe behaal en dogters in die kinderhuisgroep die laagste.

Dit is duidelik, uit die bespreking van die voorafgaande twee faktore, dat die begrip "outonomie" eintlik nie 'n eenheidsbegrip is nie, maar 'n samestelling van verskillende onafhanklikheids-komponente, wat drasties deur faktore soos geslag en omstandighede beïnvloed word. 'n Vergelyking van HSPV Q₂ en PHSF H₇, wys byvoorbeeld dat HSPV Q₂ dui op individuele onafhanklikheid — die behoefte om anders as die groep te dink. PHSF H₇ egter, dui op onafhanklikheid wat gesinsorg ten grondslag het — die vryheid wat saamhang met geborgenheid. Laasgenoemde faktor korreleer dus weer eens met die tendens dat adolessente dogters emosioneel die meeste deur positiewe en negatiewe gesinsomstandighede geraak word (kinderhuisdogters het die kleinste en kontrolegroep-dogters die grootste tellings van al die groepe). Die neiging tot groter groep-afhanklikheid by dogters kan dus tot 'n mate gebalanseer word deur die ouersorgpatroon van hoë sorg met hoë outonomie (sien hoofstuk 5.1).

Statistiese resultate vir die twee ISV-faktore, VyKon en VrnKon, dui in dieselfde rigting. Nie een van hierdie twee faktore het tussen groepe onderskei nie, maar geslag as hoof-effek was beduidend. Vir faktor VyKon het dogters 'n groter telling as seuns, wat waarskynlik daarop dui dat dogters makliker deur verwagte vyandige response geïntimideer sal word as seuns (Tabelle 130 en 131). Vir faktor VrnKon het dogters in die kontrolegroep die hoogste telling van al die groepe behaal, wat die vorige resultate van groep-affiliasie vir hierdie groep bevestig (Tabelle 144 en 145).

Die SOS het, in die huidige studie, feitlik geen beduidende resultate gelever nie. Daar was geen verskille in groeps-gemiddeldes vir enige van die faktore vir die subskaal Sosiotropie nie.

Vir die subskaal Outonomie het die kinderhuisgroepe nie 'n onderskeibare eenheid gevorm nie (Tabelle 152 en 153). Dieselfde resultaat is met die subskaal-faktor "Vryheid van beheer deur ander" gekry (Tabelle 154 en 155).

Die subskaal-faktor “Voorkeur vir alleenwees” het die enigste beduidende resultaat gelewer en nie in die voorspelde rigting nie — die kontrolegroep het 'n laer gemiddelde telling as die kindergroep behaal (Tabelle 156 en 157).

Die vae resultate wat die SOS gelewer het, korreleer met vorige bevindings dat die Outonomie-skaal nie goed onderskei by persone jonger as 18 jaar nie. Vorige studies was ook meestal gerig op neurotiese simptome of reaksies. Moore en Blackburn (1993) het gevind dat die Outonomie-skaal nie kognitiewe vooroordeel aangetoon het nie en nie 'n verband tussen persoonlikheid en latente geheue gewys het nie. In De Villiers (1996) se studie het deelnemers wat volgens dié skaal as Sosiotropies of Outonoom geklassifiseer is, nie verskille op die Gewensdheidskaal van die ISV getoon nie. Solomon en Haaga (1994) het tot die gevolgtrekking gekom dat daar 'n belangrike gaping tussen die konseptuele en operasionele definisies van persoonlikheidsmanifestasies in kognitiewe teorie mag wees wat empiriese konsekwensies kan hê. Hulle het gevoel dat die SOS 'n té groot waarde plaas op items wat ontevredenheid of insekureit omtrent sekere doelwitte of ervarings uitdruk en oorgebalanseer is op self-kritiek en insekureit omtrent waardes.

8.2.5 BESPREKING VAN RESULTATE VIR HIPOTESE H₅

Hipotese H₅ het die volgende verwagte resultaat voorspel: Adollesente in die kindergroep sal minder pro-sosiaal identifiseer as adollesente in die kontrolegroep.

Hierdie hipotese is psigometries getoets deur die volgende faktore:

- HSPV Faktor I
- PHSF Faktor S₈
- PHSF Faktor S₁₀
- PHSF Faktor F₁₁
- ISV Respons C
- ISV Respons G

- ISV OnKon
- ISV VrnAff

Die resultate van HSPV Faktor I word weergegee en ontleed in Tabela 29 tot 33. Volgens hierdie tabelle is daar nie beduidende verskille ten opsigte van groepe nie, maar geslag as hoof-effek is hoogs beduidend. Dogters in beide die kinderhuis- en kontrolegroepe het groter gemiddelde tellings as seuns.

Volgens Labuschagne (1978) is die I-faktor waarskynlik 'n waardevolle manlikheid-vroulikheidsfaktor. Die I+ - persoon is onder meer beskermend, teerhartig, sensitief en verbeeldingryk, maar het sterker gevoelens oor onveiligheid en somatiesse angs. Die I- - persoon is onsentimenteel, selfstandig, logies en prakties, maar het 'n laer vlak van integriteit as die I+ - persoon. Die resultate van hierdie faktor bevestig die onderskeid.

PHSF Faktor S_8 word weergegee en bespreek in Tabela 79 tot 83. Volgens Tabela 81 en 82 is daar 'n hoogs beduidende verskil in die gemiddelde tellings van die kinderhuis- en kontrolegroepe. Die kontrolegroep het 'n groter telling, wat daarop dui dat hierdie groep 'n sterker behoefte aan en 'n groter mate van spontane deelname aan sosiale groepverkeer het. Hipotese H_5 word deur hierdie resultaat ondersteun.

Ook vir hierdie faktor was geslag as hoof-effek beduidend. Die dogters in albei groepe het groter tellings getoon as seuns in dieselfde groep. Dit korreleer met die studie van Haigler, Day & Marshall (1995) waarin vroulike deelnemers groter vlakke van binding met ouderdomsgenote getoon het.

Die resultate van PHSF Faktor F_{11} kom voor in Tabela 89 tot 93. Tabela 89 tot 92 wys dat daar verskille tussen groepgemiddeldes is en dat die beduidende verskil hoofsaaklik tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe is. Die kontrolegroep het 'n groter telling, wat beteken dat hulle tot 'n groter mate suksesvol is in formele verhoudings. Hipotese H_5 word dus deur hierdie

resultaat ondersteun. Tabel 91 wys dat dogters in die kontrolegroep weer die grootste telling van al die groepe behaal het.

Dit wil voorkom asof die verskillende faktore na verskillende dimensies van pro-sosiale optrede verwys, naamlik

- 'n behoefte aan groepsgeborgtheid,
- 'n behoefte om ooreenkomstig die waardesisteem van die samelewing te funksioneer en
- houding teenoor geslag.

In al hierdie dimensies het die kontrolegroep se dogters hoër tellings behaal.

Die resultate vir ISV Respons C word weergegee en ontleed in Tabele 94 en 95. Hierdie faktor het nie ten opsigte van groep onderskei nie, maar wel ten opsigte van geslag: seuns in albei groepe het beduidend meer dikwels hierdie respons — verwagte antagonisme — gekies. Dit wys weer daarop dat seuns se sosiale skemas sterk op kompetisie ingestel is.

Die resultate van ISV Respons G kom voor in Tabele 103 tot 107. Volgens Tabele 103 tot 106 is daar beduidende verskille in die groepgemiddeldes en 'n hoogs beduidende verskil tussen die kindershuis- en kontrolegroepe. Die kontrolegroep het beduidend meer dikwels hierdie respons — verwagte vriendelikheid en warmte — gekies. Daar is ook 'n duidelike interaksie-effek van groep met geslag (Tabelle 105 en 107). Dogters in die kontrolegroep het die grootste telling van al die groepe, terwyl dogters in die kindershuisgroep die kleinste telling gekry het.

ISV Faktor OnKon word statisties voorgestel in Tabele 125 tot 129. Volgens hierdie tabelle is die beduidende verskil vir hierdie faktor ten opsigte van groep: seuns en dogters in die kontrolegroep het groter tellings as seuns en dogters in die kindershuisgroep. Die groter verband tussen onderdanigheid en kontrole by die kontrolegroep dui waarskynlik op groter "gehoorsaamheid" — die hipotese word dus ondersteun.

Die resultate van ISV VrnAff kom voor in Tabele 146 tot 151. Dit weerspieël die mate waarin deelnemers verwag dat response van tydgenote affiliërend sal wees. Tabele 146 tot 149 wys dat daar verskille in groepsgemiddeldes is en dat veral die verskil tussen die kinders- en kontrolegroepe beduidend is. Dit ondersteun dus hipotese H₅. Tabele 150 en 151 wys dat geslag as hoof-effek ook beduidend is: by albei groepe het dogters 'n groter telling as seuns behaal. Hierdie resultaat korreleer met Baldwin en Keelan (1999) se bevinding dat vrouens meer dikwels affiliërende response verwag as mans.

8.2.6 BESPREKING VAN RESULTATE VIR HIPOTESE H₆

Hipotese H₆ het die volgende verwagte resultaat voorspel: Adollesente in die kindersgroep sal minder emosionele welstand toon as adollesente in die kontrolegroep.

Hierdie hipotese is psigometries getoets deur die volgende faktore:

- HSPV Faktor C
- HSPV Faktor Q₄
- PHSF Faktor P₅

Die resultate van HSPV Faktor C kom voor in Tabele 19 tot 23. Volgens Tabele 19 tot 22 is daar verskille in groepsgemiddeldes en die verskil tussen die kinders- en kontrolegroepe is beduidend. Hipotese H₆ word dus ondersteun.

Die kontrolegroep se telling is groter as dié van die kindersgroep. Volgens Labuschagne (1978) toon C+ - persone onder meer die volgende eienskappe: Hulle is emosioneel stabiel, kalm, selfbeheersd en opgeruimd. C- - persone is emosioneel minder stabiel, verward, gooi maklik tou op, is meer betrokke by rusies en smag na simpatie en bewondering. Sy studie het ook aangetoon dat adollesente met C+ - ladings seksueel goed aangepas is en hulle energie meer toespits op verstandelike take. Hulle toon godsdienstige en etiese belangstelling en toon leiereienskappe. By C- - adollesente kom abnormale

ouer-kindverhoudings dikwels voor. Die leerders is soms oorbeskerm of swak presteerders en geneig tot skoolversuim en jeugmisdaad.

Madge (1975) het gevind dat, by C+ - adolessente, die omgewing omtrent drie maal belangriker was as oorerwing tussen gesinne, maar tien maal belangriker binne gesinne. Adolessente met laer C-tellings het, volgens laasgenoemde studie, dikwels konflikte beleef as gevolg van egskeiding of verwydering tussen ouers of swak ouerskapspatrone. Hierdie groep het 'n groter voorkoms van neurose en psigose en 'n swakker vermoë om emosionele impulse realisties te hanteer, getoon. Gevalle van substans-afhanklikheid en jeugmisdaad het meer dikwels voorgekom.

Tabelle 21 en 23 wys dat geslag en die interaksie-effek groep met geslag beduidend is. Die opvallendste resultaat is dat die verskil in gemiddelde tellings van dogters in die twee groepe heelwat groter is as by die seuns. Kinderhuisdogters kry die kleinste telling, wat weer korreleer met die reeds bespreekte teorie dat adolessente dogters besonder gevoelig is vir negatiewe gesinsinvloede.

Die resultate van HSPV Faktor Q₄ word beskryf in Tabelle 49 tot 53. Volgens hierdie tabelle verskil die groepe nie beduidend van mekaar nie. Geslag as hoof-effek is egter beduidend. By albei groepe het die dogters 'n groter telling. Dogters in die kinderhuisgroep se telling is beduidend hoër as dié van die ander groepe.

Labuschagne (1978) identifiseer die hoë Q₄ - adolessent as meer gespanne, gejaag en prikkelbaar. Madge (1975) wys egter daarop dat oorerwing by hierdie faktor 'n groter rol speel as ervaring. Spanning, soos uitgedruk deur hierdie faktor, korreleer met 'n behoefte aan veiligheid en erkenning, eerder as spanning op grond van kompetisie of seksdrang — volgens Cattell (1948) se teorie dus 'n faktor wat "vroulike" spanning uitdruk.

Die resultate van PHSF Faktor P₅ word beskryf in Tabelle 64 tot 68. Volgens Tabelle 64 tot 67 is daar verskille in groeps-gemiddeldes en die verskil tussen

die kinderhuis- en kontrolegroepe is hoogs beduidend. Die kinderhuisgroep toon 'n baie groter mate van neurotiese beheptheid met die fisieke toestand. Hipotese H₆ word dus deur hierdie resultaat ondersteun. Alhoewel geslag as hoof-effek (Tabel 68) nie beduidend is nie, is dit interessant dat tabel 66 wys dat die kinderhuisseuns by hierdie faktor die laagste telling van al die groepe behaal het. Vorige studies het aangetoon dat adolessente seuns veral ten opsigte van geslagsrol en liggaamsbeeld gevoelig is vir gesinsinvloede. Kenney et al. (1998) het gevind dat emosionele welstand by adolessente seuns oor 'n periode van een jaar toegeneem het deur 'n beter verhouding met die vader-figuur.

8.2.7 BESPREEKING VAN RESULTATE VIR HIPOTESE H₇

Hipotese H₇ het die volgende verwagte resultaat voorspel: Adolessente in die kinderhuisgroep sal minder positiewe morele waardes hê as adolessente in die kontrolegroep.

Hipotese H₇ is psigometries getoets deur die volgende faktore:

- HSPV Faktor G
- PHSF Faktor S₁₀

Die resultate van HSPV Faktor G word weergegee in Tabelle 24 tot 28. Volgens hierdie tabelle is daar nie 'n beduidende verskil tussen die groeps-gemiddelde van die kinderhuis- en kontrolegroepe nie. Geslag as hoof-effek en die interaksie-effek van groep met geslag is wel beduidend. Dogters in elke groep het groter tellings as seuns in dieselfde groep. Dogters in die kontrolegroep het die grootste telling van al die groepe.

Labuschagne (1978) beskryf hierdie faktor as pligsgetrouheid. Die hoë G - persoon is konsensieus, volhardend, verantwoordelik en beskaafd. Madge (1975) het gevind dat die hoë G - adolessente dikwels uit streng huisgesinne, waar die vader 'n gesagsfiguur is, kom. Madge se studie het ook gewys dat die oënskynde gebrek aan skuldgevoelens by die lae G - adolessent, dikwels

'n verskansing is vir skuldgevoelens wat net onder die oppervlak lê. Die relatief lae telling van seuns in die kontrolegroep dui waarskynlik op die voorhou van 'n onverskillige beeld.

Die resultate van PHSF Faktor S_{10} word weergegee in Tabelle 84 tot 88. Volgens Tabelle 84 tot 87 is daar 'n hoogs beduidende verskil in die groeps-gemiddelde van die kinderhuis- en kontrolegroepe. Die kontrolegroep se telling is groter. Hipotese H_7 word dus deur hierdie resultaat ondersteun. Die resultaat korreleer ook met die bevindings van studies soos dié van Wasserman en Rosenfeld (1985) wat die ouer-kindverhouding as 'n beduidende faktor in die morele oordeel van jong mense gevind het. Di Blasio en Benda (1994) het verder aangetoon dat jong mense wat hul ouers se respek hoog op prys stel, minder geneig is om die samelewingsnorme te oortree. Tabelle 86 en 88 wys ook dat geslag as hoof-effek beduidend is. Dogters in elke groep het 'n groter telling as seuns. Weer eens het dogters in die kontrolegroep 'n beduidend groter telling as enige ander groep of subgroep.

8.2.8 BESPREKING VAN RESULTATE VIR HIPOTESE H_8

Hipotese H_8 het die volgende verwagte respons voorspel: Adollesente in die kinderhuisgroep sal swakker probleemoplossingsvaardighede hê as adollesente in die kontrolegroep.

Hipotese H_8 is psigometries getoets deur HSPV Faktor B.

Die resultate van HSPV Faktor B word weergegee in Tabelle 14 tot 18. Tabelle 14 tot 17 wys 'n hoogs beduidende verskil in die gemiddeldes van die kinderhuis- en kontrolegroepe. Die kontrolegroep het 'n groter telling. Hipotese H_8 word dus deur hierdie resultate ondersteun.

Volgens Labuschagne (1978) is $B+$ - adollesente skrand, met goeie insig en inisiatief. Hulle is ook betroubaar en sosiaal progressief. Daarteenoor vind die $B-$ - groep abstrakte probleme moeilik hanteerbaar: Madge (1975)

korreleer 'n hoë prestasie op Faktor B met beter skoolprestasie, minder werkloosheid en meer pro-sosiale inskakeling (Dit reflekteer weer op hipotese H_{10}).

'n Belangrike resultaat word in Tabele 16 en 18 weergegee. Geslag as hoof-effek is beduidend: dogters in elke groep het groter tellings behaal as seuns. Volgens Madge (1975) is vroulike deelnemers met 'n B+ - telling meer volhardend en het uiteindelik meer selfvertroue. Hierdie is dus 'n belangrike ontwikkelingsarea, omdat dogters by al die ander faktore as emosioneel besonder kwesbaar aangetoon is.

8.2.9 BESPREKING VAN RESULTATE VIR HIPOTESE H_9

Hipotese H_9 het die volgende verwagte resultaat voorspel: Adollesente in die kinderhuisgroep sal oor minder selfbeheer beskik as adollesente in die kontrolegroep.

Hipotese H_9 is psigometries getoets deur die volgende faktore:

- HSPV Faktor Q_3
- PHSF Faktor P_3

Die resultate van HSPV Faktor Q_3 word weergegee in Tabele 44 tot 48. Volgens Tabele 44 tot 47 is daar 'n verskil in groeps-gemiddeldes en die beduidende verskil is tussen die kinderhuis- en kontrolegroepe. Die kontrolegroep het 'n beduidend groter telling — hipotese H_9 word dus deur hierdie resultaat ondersteun.

Labuschagne (1978) beskryf die Q_{3+} - adollesent as sosiaal korrek en selfbeheersd, met 'n goeie selfbeeld. Die lae Q_3 - adollesent is meer geneig om sosiale reëls te verontagsaam, op eie aandrang op te tree en minder beheersd te wees.

Volgens Madge (1975) is omgewing by hierdie faktor ag keer belangriker as oorerwing. 'n Harmonieuse en goed-gedissiplineerde huislike omgewing, wat sosiaal gewenste gewoontes bevorder, word volgens laasgenoemde studie deur Q_3+ evalueer. 'n Lae telling op Q_3 is in wese 'n verwerping van kulturele standaarde.

Die resultaat vir PHSF Faktor P_3 (selfbeheer) word weergegee in Tabela 59 tot 63. Volgens hierdie tabelle is daar 'n beduidende verskil in die groeps-gemiddelde tussen die kinders- en kontrolegroepe. Die kontrolegroep het 'n groter telling. Hipotese H_9 word dus ondersteun. Geslag as hoof-effek is ook beduidend: die dogters in elke groep het groter tellings behaal as seuns in dieselfde groep. Dogters in die kontrolegroep het die grootste gemiddelde telling van al die groepe.

8.2.10 BESPREKING VAN DIE ROL VAN KRONOLOGIESE OUDERDOM

Variansie-ontleding is ten opsigte van al die faktore uitgevoer om te bepaal of die rol van normale ontwikkeling 'n beduidende invloed op die voorafgaande resultate kon hê. Ouderdom (as kovariaat) het by enkele faktore 'n rol gespeel, maar nie die gevolgtrekkings vir groep of geslag beïnvloed nie. Hierdie resultate word weergegee in Tabela 158 tot 169.

Oor die algemeen weerspieël die statistiese verskille in ouderdomsverband 'n positiewe ontwikkeling ten opsigte van groter sosiale volwassenheid.

HSPV Faktor A (Tabela 158 en 159) toon 'n positiewe regressie-koëffisiënt. Hierdie faktor hou verband met hipotese H_2 (interpersoonlike wantroue). Daar was dus 'n toename in interpersoonlike vertroue met toename in ouderdom.

HSPV Faktor Q_4 (Tabela 160 en 161) het ook 'n toename getoon. Hierdie faktor hou verband met hipotese H_6 en dui op spanning — ook in die sin van gedreweheid. Dit mag dus wees dat 'n toename in Q_4 by ouer adolessente aan 'n hoër motiveringsvlak en moontlik 'n bewussyn van groter akademiese druk, toegeskryf kan word.

ISV Respons C (Tabelle 162 en 163) toon 'n negatiewe regressie-koëffisiënt. Daar was dus 'n afname in verwagte antagonisme (sterker pro-sosiale identifikasie — hipotese H_5) en ook weer 'n aanduiding van minder wantroue.

ISV VrnAff (Tabelle 164 en 165) ondersteun bogenoemde resultaat: daar was 'n toename in verwagte affiliasie met ouderdomsgenote (hipotese H_5 : pro-sosialiteit).

SOS subskaal Sosiotropie Faktor 3 (Tabelle 166 en 167) toon 'n afname met ouderdom. Hierdie faktor dui op optrede gerig om ander te plesier. Daar was dus 'n toename in meer selfgerigte optrede.

SOS subskaal Outonomie Faktor 2 (Tabelle 168 en 169) toon ook 'n afname met ouderdom. Hierdie faktor dui op vryheid van beheer deur ander. Ouer groepe voel hier waarskynlik dat hulle meer vryheid behoort te hê, waar die jonger groepe kontrole nog as meer vanselfsprekend aanvaar.

Opsommend toon kronologiese ontwikkeling dus 'n moontlike afname in interpersoonlike wantroue, 'n sterker affiliasie met ouderdomsgenote, 'n groter besef van verantwoordelikheid en groter behoefte aan outonomie. Kronologiese ontwikkeling het egter geen invloed op die oorspronklike gevolgtrekkings gehad nie — verskille in psigo-sosiale geskiedenis was in die huidige studie 'n veel meer beduidende faktor as verskille in ouderdom.

Bogenoemde bevinding korreleer met vorige teoretiese en empiriese bevindings soos dié van Lopez et al. (1998) dat bindings-modelle relatief konstant bly tot in volwassenheid. Mortimer en Larance (1981) het aangetoon dat kontinuïteit van die selfbeeld die norm is en die studies van Block en Robins (1993) en Harvey en Byrd (1998) het albei gewys dat gesinsomgewing 'n belangriker invloed as ontwikkeling vir selfagting is. Egan, Monson en Perry (1998) bevestig dat gedrags-ontwikkeling slegs plaasvind as transaksies met die sosiale omgewing gedragsriglyne ondersteun.

Verhoudingskemas uit die psigososiale ontwikkelingsgeskiedenis kan selfs die kanse om as lewensmaat gekies te word, beïnvloed. Chapell en Davis (1998) het gevind dat die meeste mense 'n lewensmaat verkies wat bindingsekuriteit toon. Verhoudingsbehoeftes skuif, met toename in ouderdom, al meer na sosiale omgang met ouderdomsgenote. Hetherington (1983) toon dat vriendskappe die bron van intimiteit by ouer adolessente is en Mallet en Rodriguez-Tome (1999) vind 'n afname in sosiale angs en 'n toenemende behoefte aan aandag van ouderdomsgenote by jong adolessente.

Die sterker assosiasie met tydgenote, gaan gepaard met 'n groter behoefte aan outonomie. Kenney et al. (1998) het 'n positiewe verband tussen toename in outonomie en toename in emosionele welstand by adolessente bewys.

8.3 OPSOMMING VAN RESULTATE

Daar was beduidende ondersteuning vir al die hipoteses, met 'n mate van ambivalensie omtrent die outonomie-hipotese. Die resultate dui dus op bevestiging van die veronderstelling dat daar meetbare verskille ten opsigte van die elemente van interpersoonlike skemas tussen adolessente met 'n geskiedenis van toereikende en ononderbroke ouersorg en adolessente met 'n geskiedenis van ontoereikende en onderbroke gesinsorg sou wees. Psigososiale ontwikkeling was dan in die huidige studie 'n veel sterker onderskeidingsfaktor as kronologiese ontwikkeling wat intra- en interpersoonlike skemas betref. Dit stem ooreen met vorige teorieë en ondersoeke.

Alhoewel daar geen hipotese daaromtrent gestel was nie, was geslag 'n faktor wat sterk na vore gekom het. Die verskille tussen die kinderkuis- en kontrolegroepe is byna deurgaans bevestig, maar geslag was ten opsigte van enkele veranderlikes 'n groter onderskeiding as gesinsekuriteit. Dit wil voorkom asof dogters meer beïnvloed word deur die aanwesigheid van of gebrek aan gesinsekuriteit. In hierdie ondersoek blyk dit dat dogters 'n sterk

behoefte het aan emosionele binding en ondersteuning. Psigometriese faktore wat hierdie behoeftes meet, toon dat dogters uit die kontrolegroep die beste van alle groepe gevaar het en dogters uit die kinderhuisgroep die swakste. Waar psigometriese faktore weer "inherent vroulike eienskappe" gemeet het, was die verskille tussen dogters uit die twee groepe nie so groot nie. Hierdie resultaat het duidelike praktiese implikasies: adolessente dogters kan, deur die versterking van bindingsekuriteit en interpersoonlike affiliasie, emosioneel en sosiaal bemagtig word. Die elemente waar seuns uit die kinderhuisgroep oënskynlik meer deur swak gesinsomstandighede beïnvloed is, lê op die gebied van identiteit en liggaamsbeeld.

8.4 PRAKTIESE IMPLIKASIES VAN RESULTATE

Die sekondêre doel van die huidige ondersoek is om die empiriese resultate te gebruik as 'n riglyn om die bestaande programme vir sosiale bemagtiging in kinderreuse te evalueer. In hoofstuk 9 word 'n uiteensetting van die ontwikkeling en implementering van laasgenoemde programme gegee. Indien nodig, sal riglyne vir toevoegings of veranderinge aangedui word. Die hoofstuk word afgesluit met demografiese inligting en 'n onderhouds-analise van een deelnemer uit die kinderhuis- en een deelnemer uit die gesinsgroep.

8.5 AANBEVELINGS VIR TOEKOMSTIGE NAVORSING

Die huidige ondersoek kan aanleiding gee tot verskeie navorsingsmoontlikhede wat op beide kwantitatiewe en kwalitatiewe wyses uitgevoer kan word. In hoofstuk 9 word die kwessie of 'n dubbel-metodologiese studie binne die konteks van die huidige ondersoek geregverdig is, inleidend bespreek. Aanbevelings vir enkel-metodologiese studies val hoofsaaklik binne drie kategorieë:

- ondersoeke wat dieselfde subjek-verdeling gebruik met die veranderlikes geslag, ouderdom en intra-groepsverskille,
- ondersoeke van kruiskorrelasies tussen faktore en
- gevallestudies (illustratief).

8.5.1 ONDERSOEKE MET 'N OOREENSTEMMENDE SUBJEK-VERDELING

Die hipoteses in verband met die huislike omgewing enersyds en prososialiteit andersyds, het hoogs beduidende statistiese ondersteuning gekry. Dit is dus 'n oorwoë aanname dat die waargenome verskil in interpersoonlike aanpassing die statistiese gevolg van verskille in psigososiale geskiedenis is. Daar is twee beduidend verskillende groepe in die subjek-populasie van adolessente onderskei. Hierdie geïdentifiseerde groepe kan in verdere ondersoeke as sodanig benut word. 'n Moontlike toets-hertoetsmodel met dié groepe kan uitgevoer word deur interpersoonlike skemas vóór en ná die implementering van 'n program van sosiale bemagtiging te meet.

Die gebruik van geslag as groepsverskil kan ook benut word. Uit die resultate (veral dié van hipotese H_6) wil dit voorkom asof daar "inherente" teenoor "proses"-kenmerke op grond van geslag voorkom. By sekere faktore, soos 'n behoefte aan aanvaarding, het dogters uit die twee onderskeie psigososiale groepe minder verskil as by faktore waar welstand deur psigososiale geskiedenis beïnvloed is. Sou dogters uit die kindershuisgroep dus beduidende interpersoonlike groei toon ná blootstelling aan terapie om bindingsekuriteit en vertroue te ontwikkel? Adolessente seuns in die kindershuisgroep toon weer behoeftes ten opsigte van liggaamsbeeld (wat waarskynlik by seksualiteit en rol-identiteit aansluit). Wat is die belang van meer manlike rolmodelle (byvoorbeeld as mede-versorgers) in kindershuise? Sou daar, met verloop van tyd, intragroepsverskille meetbaar wees?

Ander intragroepsverskille wat as kovariate ondersoek kan word, is byvoorbeeld die aan- of afwesigheid van familie/vakansievriende wat as alternatiewe gesinservarings dien en of die verlies van die ouer(s) as gevolg van dood, egskeiding of verlating is (dus fyner onderskeidings ten opsigte van die psigososiale geskiedenis).

Die resultaat van kronologie as kovariaat het getoon dat verskille in interpersoonlike aanpassing slegs in enkele gevalle deur kronologiese

ontwikkeling beïnvloed word. Die verskillende elemente (soos verteenwoordig in die hipoteses) kan dus in afsonderlike studies ten opsigte van verwagte stabiliteit gemeet word.

8.5.2 ONDERSOEKE VAN KRUISKORRELASIES TUSSEN FAKTORE

In die huidige ondersoek is die verwagte samehang tussen pro-sosialiteit en outonomie nie bevestig nie, waarskynlik weens die spesifieke keuse van meet-instrument vir outonomie, die ontwikkelingsvlak van subjekte of 'n ambivalente definisie van outonomie in die teorie. Ander verwagte verbande word weer bevestig. Die kinderhuisdogters toon byvoorbeeld die meeste interpersoonlike angste en verwag die minste affiliasie [De Villiers (1996) wys op 'n verband tussen ISV-response en neurotiese gedrag]. Andersyds het sosiotropie en affiliasie 'n onverwagte korrelasie getoon. Word sosiotropie dus deur die adolessente in die huidige studie as pro-sosiaal geïnterpreteer? 'n Baie interessante ondersoek kan faktore presies definieer en kruiskorrelasies onderneem en ontleed.

8.5.3 GEVALLESTUDIES

Kwalitatiewe ontledings van gevallestudies kan individueel, inter- of intragroep gedoen word. 'n Enkele voorbeeld van sodanige studie is om die verskillende vorms van disfunksionele aanpassingskemas by kinders in alternatiewe sorg (hoofstuk 5.2) aan die hand van toepaslike gevallestudies te illustreer.

HOOFSTUK 9

TOEPASSING VAN RESULTATE

Die sekondêre doelstelling van die huidige studie was om die resultate van die empiriese ondersoek te gebruik om programme vir sosiale bemagtiging in kinderhuise te evalueer. Die empiriese resultate het spesifieke areas van funksionele onderprestasië op interpersoonlike vlak by adolessente in kinderhuise identifiseer. Daar sal aangetoon word hoedat hierdie areas terapieë aangespreek kan word in aansluiting by bestaande programme. Gevallestudies sal illustratief gebruik word.

Kan die gebruik van empiriese, sowel as kwalitatiewe data, as komponente van een projek, egter wetenskaplik regverdig word?

9.1 DIE GEBRUIK VAN MEERVOUDIGE METODOLOGIE

De Groot (1969) konseptualiseer die navorsingsproses in vyf stappe, waarin die eerste twee “kwalitatief” en die laaste drie “kwantitatief” van aard is, naamlik:

- die sistematiese navorsing van dit wat ondersoek moet word;
- die formulering – deur induksie – van ‘n formele hipotese wat rekenskap gee van bogenoemde observasies;
- die deduksie van een of meer spesifieke navorsingshipotese(s) vanaf die formele hipotese;
- die toetsing van die spesifieke navorsingshipotese(s) en
- die evaluasie of interpretasie van die resultate behaal in stap 4, in terme van die navorsingshipotese(s) van stap 3 en, indirek, die formele hipotese van stap 2.

Stappe 3, 4 en 5 het dus ten doel om data te genereer wat ‘n bestaande teorie sal bevestig, terwyl stappe 1 en 2 ‘n teorie wil genereer om waargenome data te verduidelik. Dit stem ooreen met Goetz en LeCompte (1984) se definisie dat kwantitatiewe navorsing teorieë toets, terwyl kwalitatiewe navorsing teorieë genereer.

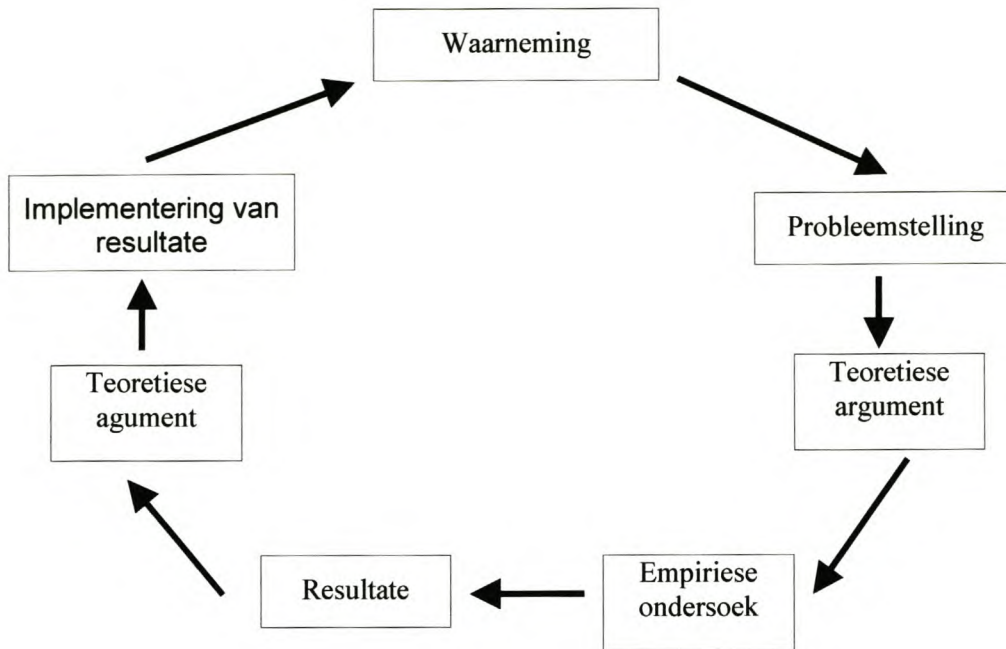

Gibbs (1979) stel voor dat hierdie twee prosesse mekaar siklies aanvul. Navorsing bestaan, volgens dié model, uit 'n induktiewe siklus waarvan die resultaat invoer verskaf vir 'n deduktiewe siklus, wat ingevoer word in 'n nuwe induktiewe siklus in 'n voortgaande proses.

Die induktiewe siklus begin by waarneming. Volgens Firestone (1993) fokus kwalitatiewe navorsing op die intieme observasie van gedrag in 'n spesifieke opset, sowel as onderhoude met persone in daardie opset en die versameling en analise van dokumente en artefakte. Die doel is om die opset te beskryf en te begryp hoe dit die persone in die opset beïnvloed.

Die voorafgaande prosesse is omvat in die huidige studie. Ná 'n betrokkenheid van twee dekades as kliniese sielkundige by 'n kindershuis, het die navorser sekere leemtes in interpersoonlike funksionering by inwoners van kindershuise waargeneem. Nieu samewerking met en terugvoer van interne en eksterne maatskaplike werkers en kinderversorgers en toegang tot die lêer-inhoud van honderde leerders, het die waarneming tot 'n nadere definisie omlin. Daar is vervolgens besluit op 'n ondersoek met twee doelwitte: primêr, die toetsing van bestaande teorieë wat die psigososiale geskiedenis van die kindershuisgroep omskryf, en sekondêr om die resultate van die eerste doelwit (of hipotese) in te voer in 'n nuwe teorie oor die sosiale bemagtiging van die groep.

Die navorsingsproses kan siklies skematies soos volg voorgestel word (Figuur 1):

Figuur 1: 'n Sikliese voorstelling van die navorsingsproses

Die voorafgaande hoofstukke het die probleemstelling, teoretiese argument, empiriese ondersoek en die resultate van die empiriese ondersoek weergegee. Die bespreking van die resultate was 'n nuwe teoretiese argument ten opsigte van die areas van problematiese interpersoonlike funksionering van die kinderhuisgroep. Die volgende stap is 'n voorstel vir die implementering van die resultate wat in 'n nuwe waarneming (die gevallestudies) analities beskryf sal word.

9.2 IMPLEMENTERING VAN RESULTATE

Die praktiese implikasies van die empiriese resultate dui daarop dat programme vir die sosiale bemagtiging van kinderhuiskinders moet aandag gee aan:

- die herstel van bindingsekuriteit en interpersoonlike vertroue (hipoteses H_1 en H_2);
- die herstel en opbou van selfvertroue (hipotese H_3);

- die bevordering van sosiale vaardighede soos outonomie (hipotese H₄), pro-sosialiteit (hipotese H₅), probleemoplossing (hipotese H₈) en selfbeheer (hipotese H₉);
- die bevordering van emosionele welstand (hipotese H₆);
- die bevordering van morele waardes (hipotese H₇) en
- toekomsverwagting (hipotese H₁₀).

9.2.1 DIE HERSTEL VAN BINDINGSEKURITEIT EN INTER-PERSOONLIKE VERTROUE

Die kinderhuisgroep het 'n beduidende verskil met die kontrolegroep getoon ten opsigte van bindingsekuriteit en interpersoonlike vertroue. Seuns én dogters in die kinderhuis moet dus ondersteun word om òf voorheen getraumatiseerde verhoudings te herstel en/of nuwe, betroubare interpersoonlike verhoudings te vorm. Dogters blyk die minste weerbaarheid teen negatiewe psigososiale omstandighede te hê en toon die grootste behoefte aan verhouding-sekuriteit in die algemeen. Waar die affilasie met moeder- en vaderfigure spesifiek gemeet word, toon seuns en dogters uit die kinderhuisgroep egter behoefte aan 'n meer definitiewe band waardeur interpersoonlike vertroue herstel kan word.

Sperling en Berman (1994) het gevind dat nuwe affiliasies met leeftydgenote soms in vroeë volwassenheid kan kompenseer vir die effek van vroeëre ouer-deprivasie. Studies van Parker en Hazdi-Pavlovic (1984) en Brown en Harris (1978) het dié bevindings ondersteun.

'n Ondersoek deur Parker, Barret en Hickie (1992) na die kontinuïteit versus diskontinuïteit van interpersoonlike verhoudings, het tellings op die "Parental Bonding Instrument" met tellings op 'n meetskaal vir volwasse sosiale binding vergelyk. 'n Verband is gevind wat daarop gedui het dat die vlakke van ouersorg die mate van waargenome ondersteuning in volwassenheid beïnvloed.

Opvolgstudies (Hickie, Wilhelm & Parker, 1990; Hickie, Parker, Wilhelm & Tenant, 1990) het egter aangetoon dat modifikasie van vroeë ontwikkelingsbane wel moontlik is. Hiervoor is nuwe affek-bindings instrumenteel. Parker en Hazdi-Pavlovic (1984) het byvoorbeeld gevind dat persone wat aan onverskillige ouersorg blootgestel was, maar ten tye van die ondersoek in 'n sorgsame, intieme verhouding was, se kanse om as volwassene depressief te word, met 80% verminder het.

Afgesien van die getraumatiseerde ouerbinding wat terapieutes aangespreek moet word, kan nuwe verhoudingsekuriteit vir adolossente met 'n gedepriveerde gesinsgeskiedenis dus gefasiliteer en ondersteun word. Moontlikhede vir sulke verhoudings lê in bande met die versorgings- en terapieutiese personeel binne die kinderhuis, bande met naweek- en vakansie-ouers en uiteindelik bande met 'n lewensmaat. Binne hierdie verhoudings lê dus kontroleerbare ontwikkelingsareas.

9.2.1.1 Verhoudings met volwassenes buite gesinsverband

Die mees deurlopende nuwe band wat met opname in alternatiewe sorg gevorm word, is met die versorgingspersoneel van die kinderhuis. Naweek- en vakansie-ouers bied ook die potensiele identifisering met 'n nuwe gesin en blootstelling aan ander rolmodelle. Daar is reeds in hoofstuk 5.2 aangetoon watter eienskappe van alternatiewe versorgers die sorgproses kan fasiliteer. Opsommend: Versorgers moenie self emosioneel ontwig wees of 'n swak selfbeeld hê nie. Hulle moet in staat wees om 'n spesifieke, konsekwente en individuele verhouding met elke afsonderlike kind te handhaaf, goed te kommunikeer en om hulself op 'n sensitiewe wyse vir die kinders beskikbaar te stel (met ander woorde weet wanneer 'n kind oor vertroulike sake wil praat en wanneer nie). Hulle persoonstyl moet selfgeldend eerder as verdedigend wees en in die opvoedingsproses moet 'n sterk klem op probleemoplossing gelê word (dus: ek het 'n probleem, maar ek is nie 'n slagoffer nie – ek maak 'n plan). 'n Realistiese ouderdomsgrens maak identifisering met die versorger as substituut-ouer makliker vir die kind.

Die terapeutiese span kan 'n algemene en spesifieke bydrae lewer. Saam met die versorgers moet hulle, deur betroubare en konsekwente optrede, help om vertroue in volwassenes te versterk. Die rol van die terapeut as kliniese bindings-figuur, is egter alreeds deur Bowlby (1988) beklemtoon. Volgens Bowlby behoort die terapeut 'n vyfledige rol te vertolk: die voorsiening van 'n basis van sekuriteit; aanmoediging om verhoudings met en verwagtings omtrent persoonlik betekenisvolle individue te verken; aanmoediging om die verhouding met die terapeut te verken; die ontwikkeling van insig oor die rol wat ervarings met die ouers gespeel het ten opsigte van verhoudingspersepsies, verwagtings en gevoelens en, laastens, om die persoon in staat te stel om te erken dat hierdie indrukke (skemas) toepaslik of ontoepaslik met betrekking tot huidige of toekomstige omstandighede mag wees.

Ander teoretici sluit ook aan by 'n oordragkognitiewe standpunt. West, Sheldon en Reiffer (1989) stel 'n model van korttermyn psigoterapie voor wat bindings- en psigoanalitiese teorieë integreer. Hierdie model gebruik kognitiewe en affektiewe oordrag om 'n persoon se skemas van bindingsfigure te verstaan en te verander. Skemas word eers ontleed volgens die wyse waarop dit in die verhouding met die terapeut gereflekteer word. Die verband met hierdie verhouding en vroeë sorg-ervarings word daarna ondersoek. Om disfunksionele skemas te wysig, word die verdedigingsmeganismes wat dit onderhou, gedefinieer. Die onderliggende aanname vir hierdie terapeutiese proses, is die teorie van Bowlby (1980) dat bindings-relevante inligting onderdruk word weens die emosionele pyn van verwerping en dat so 'n verdedigingsmeganisme die disfunksionele bindingskema onderhou. As die bindingfigure byvoorbeeld konsekwent nie beskikbaar was toe die kind hulle nodig gehad het nie, kan die behoefte aan binding onderdruk word. Die terapeutiese transformasie-beginsel sal dan wees om die disfunksionele skema, wat deur ontkenning en gedissosieerde gevoelens van woede, verlies en verlange gekenmerk word, te erken en te aanvaar.

In bogenoemde aanpassingsproses is taal baie belangrik (Bowlby, 1979). Taal verskaf modelle (skemas) wat deur die ander opgebou is. Gesproke en geskrewe narratiewe is 'n komplekse en uniek menslike instrument in die konstruksie en rekonstruksie van verhoudingskemas, veral die langdurige skemas wat vorm voor die aanvang van die outobiografiese geheue op ongeveer 4-jarige ouderdom (Nelson, 1991).

White en Epston (1990) stel voor dat narratiewe, skema-veranderende psigoterapie paradigmaties, eerder as tegnies, moet wees. Volgens hulle sienswyse, is dit die onversoenbaarheid van die "geleefde ervaring" enersyds, met die "verhaal-ervaring" andersyds, wat tot konflik lei (Piaget se konsep van problematiese assimilasie).

Nog navorsers wat voorstel dat skemas gebruik word om werklikheidpersepsies in die terapeutiese proses te ondersoek, is Luborsky, Crits-Christoph, Friedman, Mark en Schaffler (1991). Horowitz (1991) gebruik weer skema-diagramme om komplekse patrone van interpersoonlike verhoudings op te stel en te ontleed.

Die terapeutiese verhouding in psigoterapie is dan een van die mees konsekwente voorspellers van die uitkoms van die terapeutiese proses (Horvath en Luborsky, 1993). In 'n ondersoek met veertig adolessente, het Shirk & Saiz (1992) gevind dat dié adolessente wat 'n positiewe alliansie met hulle terapeute gevorm het, na die tyd ook gemakliker ondersteuning by ander mense gesoek het as hulle emosioneel ontsteld was. Die kwaliteit van die terapeutiese verhouding het dus 'n verandering in die kern-interpersoonlike skemas tot gevolg gehad. Shirk en Russel (1996) identifiseer twee meganismes wat by hierdie veranderinge betrokke is. Eerstens dien die terapeutiese verhouding as 'n regstellende ervaring. Dis 'n geleentheid om nuwe verwagtings omtrent beduidende persone se response op die self te konstrueer. Tweedens is die terapeutiese proses 'n alliansie – 'n basis van sekuriteit vanwaar 'n herwaardering van interpersoonlike skemas gemaak kan word. Shirk en Saiz (1992) het aangetoon dat 'n positiewe emosionele band tussen adolessent en terapeut geassosieer was met toenemende deelname

in terapeutiese take soos die bekentenis van probleme en die bespreking van gevoelens.

Die kritiese terapeutiese taak is die identifisering en herwaardering van disfunksionele interpersoonlike skemas binne die konteks van 'n ondersteunende terapeutiese verhouding. Dit kan die volgende vorm aanneem (Shirk, 1998):

- a) Help die persoon om situasies te identifiseer wat spesifieke verwagtings ontlok.
- b) Verbind hierdie verwagtings met die verhoudingskonteks waarbinne dit ontstaan het.
- c) Onderskei die oorspronklike konteks wat die verwagtings gevorm het, van nuwe situasies.
- d) Identifiseer emosies wat deur die verwagtings ontlok word.
- e) Leer die persoon om verwagtings in nuwe situasies te toets deur inligting wat bevestigend én nie-bevestigend is, versigtig te oorweeg.

Terapie met skema-verandering as doelwit, maak gebruik van die narratief. Volgens Meares (1998) berus die ontwikkeling van skemas op die postulaat van twee fundamenteel verskillende vorms van menslike taal en gesprekvoering. Die nie-liniêre gesprekvorm betrek die "self" en berus op outobiografiese geheue. Hierdie geheue-sisteem fasiliteer die ontwikkeling van die narratief. Trauma veroorsaak egter dat onbewuste, minder komplekse geheuesisteme die narratief van die self onderbreek met indringende, outomatiese skemas. Suksesvolle terapie transformeer die disfunksionele skemas na 'n meer spontane en komplekse narratiewe vorm.

Volgens Russel en Van den Broek (1992) help narratiewe skemas individue om ervarings en gebeure as sinvolle gehele, wat gedrag help interpreteer, te organiseer. Gedrag en ervaring word dus betekenisvol. Uit 'n terapie-oogpunt, moet die struktuur van dié skemas verstaan word om 'n individu se ervarings te verstaan. Hierdie kennis help die terapeut om struktuur-elemente van die narratiewe skemas as 'n doelwit vir herstrukturering en transformasie

te teiken. Die transformasie lei weer tot emosionele en gedragsveranderinge. Gestruktureerde narratiewe aktiwiteite kan emosionele en gedragsprobleme by adolessente effektief verminder. Russel en Van den Broek (1988) stel die gebruik van die opponerende narratief voor. Dit word soos volg gedoen: Die narratiewe storie word aangebied (byvoorbeeld om by 'n nuwe skool te begin of by 'n onderwyser hulp te soek). Die storiestam bevat wisselende grade van ambivalensie wat die situasie, sowel as die vorige optrede van storiekarakters betref. Binne groepsverband, word die kind nou gevra om 'n storie te voltooi (byvoorbeeld om 'n groep kinders te vra om saam bal te speel). Die terapeut vra dan 'n ander kind om 'n ander verhaaleinde voor te stel – die opponerende narratief. Nadat verskillende stories vertel is, wys die terapeut verskille in die stories uit en lê klem op die implisiete verwagtings van elkeen. Om verwagtings, emosies en optrede in verband te bring, bespreek die kinders hoe hulle sou voel en wat hulle sou doen indien hulle die spesifieke verwagtings van die stories sou koester.

'n "Voorspellingspeletjie" kan op laasgenoemde bespreking volg. Die kinders "wed" (met plastiekskyfies) wat die "werklike" uitkoms van die storie sou wees (byvoorbeeld die balspelende kinders aanvaar of verwerp hulle; die onderwyser help of ignoreer hulle). Kaartjies waarop verskillende uitkomstes aangetoon word, word getrek. As die uitkoms daarop verskil van die kinders se voorspelling, moet hulle 'n dinkskrum oor die redes hiervoor hou. Die idee is dat die voorsiening van afwykende, maar moontlike, inligting en die kans om dit te verwerk, tot skema-akkommodasie en die moontlike transformasie van interpersoonlike skemas kan lei.

Die terapeut kan ook 'n rol speel om spesifiek bindingskemas te help akkommodeer. Bowlby (1979) beveel aan dat die terapeut eerstens 'n veilige basis vir die verkenning van verhoudings aan die kliënt moet verskaf. Dis ook belangrik om die kliënt se eie besluitnemingsvermoë te beklemtoon. Noue affek-verhoudings word dan ondersoek – kliënte word aangemoedig om hulle response ten opsigte van gevoelens, gedagtes en gedrag uit te druk en om hulle eie rol in die verhouding(s) in ag te neem. Hulle word gewys op hulle gevoelens, verwagtings en optrede ten opsigte van die terapeut en oorweeg

of dit toepaslik is volgens hulle kennis van die terapeut. Kliënte word laastens gehelp om hierdie proses van oorweging toe te pas op bindingsfigure en -verhoudings. Praktiese situasies, soos dat die terapeut ook nie elke dag beskikbaar mag wees nie en tog nie verwerpend optree nie, kan help om negatiewe bindings-ervarings beter te begryp. 'n Stamboom as illustrasie van verbondenheid aan 'n reeks uitgebreide persone oor verskillende generasies, kan help om gevoelens van intense verwerping van byvoorbeeld die ouers, te versag.

Dit bly egter belangrik om deur die verlies-gevoel van ontoereikende binding te werk. Gevoelens van ang, woede en soms skuld, moet vrylik uitgedruk en traumatiese situasies gedetailleerd bespreek word – sodat die gegewe werklikheid realisties benader kan word. Die terapeut moet in staat wees om hierdie proses met innige empatie en 'n voldoende toleransie vir intense en pynlike emosies te hanteer. Die rol van 'n terapeut wat met getraumatiseerde kinders werk, is om 'n betroubare en begrypende menslike verhouding te voorsien. Hierdie verhouding moet op só 'n wyse aan die kind sekuriteit gee, dat dit die saamleef met herinneringe aan 'n traumatiese vormingsgeskiedenis vergemaklik. Freeman, in Keulwein en Rosen (1993) bepleit 'n psigososiale benadering tot kognitiewe terapie. Volgens hom het die terapeut vier opsies om 'n kliënt te help om skemas te identifiseer en te verander; naamlik skemarekonstruksie (byvoorbeeld van 'n paranoïede persoonlikheid tot volkome vertroue); skema-modifikasie (leer om sommige persone in sommige situasies te vertrou); skema reïnterpretasie (pas skema funksioneel aan – byvoorbeeld iemand wat onskuldige liefde soek, word 'n kleuterskool-onderwyseres) en skema-kamoeflering (die persoon leer gedragswyses deur byvoorbeeld nabootsing aan).

Freeman bou 'n interessante parallel met Erikson se psigososiale model (sien hoofstuk 2.1) op en rig die terapeutiese proses daarvolgens in. Die krisismodel word dan volgens Erikson se patroon gekonseptualiseer en disfunksionele skemas word ten opsigte van die volgende faktore verwag:

Vertroue	(suspisie oor die self, die liggaam, die wêreld en die toekoms);
----------	--

Outonomie	(onvermoë om keuses te maak of besluite te neem);
Inisiatief	(‘n gevoel van doelloosheid of ongemotiveerdheid);
Doeltreffendheid	(min vertroue in eie vermoëns);
Identiteit	(bestaan deur die opinies van ander);
Intimiteit	(sluit nie innige verhoudings; sien self as nie-geliefd);
Generatiewiteit	(gebrekkige empatie);
Integriteit	(onvermoë om sake reg te stel).

Die eerste stap in die psigososiale terapie-model is die uitdaag/toets van outomatiese gedagtes. Kernskemas het egter ontstaan deur herhaalde bevestiging en is ‘n vorm van selfbeskerming. Die terapeut moet dus ‘n empatiese begeleier wees in die proses waar die kliënt gebeurde in die alledaagse lewe kies om te toets of ‘n nuwe denkwyse positiewe resultate kan lewer. Elke krisis (vertroue, outonomie, inisiatief, doeltreffendheid, identiteit, intimiteit, generatiewiteit, integriteit) word stap vir stap, met begeleiding, hanteer. Die terapeutiese proses verloop soos volg:

- a) die kliënt se verbalisering word gebruik om skemas te identifiseer;
- b) die mag en waarde van skemas vir die kliënt word vasgestel;
- c) die gedagtes en idees wat die skemas onderhou, word geassesseer;
- d) die meegaande gevoelens en gedrag word geïdentifiseer en fokus word daarop geplaas;
- e) spesifieke intervensies op die persoonlike, familiële en kulturele skemas word gestruktureer en
- f) strategieë om terugval te voorkom en die terapeutiese insig te veralgemeen, word opgestel.

Ook Safran (1990b) beklemtoon dat elke vorm van kognitiewe intervensie reflekteer op die terapeutiese verhouding en dat elke verhoudings-aksie uiteindelik ‘n kognitiewe intervensie is. Greenberg en Safran (1990) sluit hierby aan, maar betrek veral die rol van emosie. Volgens hulle teorie, bring die terapeutiese proses verskillende vorms van emosionele verandering te weeg, soos die skep van betekenis, die erkenning van die emosionele ervaring en die opwek van emosies. Emosies word as ‘n brug na ervarings

gebruik in prosesse soos die verandering van affek-response, die aanvaarding van pynlike emosies, die voltooiing van onderbroke uitdrukking en die hantering van angs en depressie. Sterk emosies kan sentreer rondom die verlies van 'n gesinsomgewing (Berman & Bufferd, 1986) en die rouproses moet toegelaat word.

9.2.1.2 Verhoudings met leeftydgenote

Interpersoonlike binding in adolessensie is 'n voorspellingsfaktor vir sielkundige welstand. In 'n longitudinale studie van een jaar, het Hammen, Burge, Daley, Davila, Paley en Rudolph (1995) gevind dat twee van drie skale vir bindingskognisies beduidend was as hoof-effek, of in interaksie met stresvlakke, om die aanvang van depressie as gevolg van interpersoonlike stressors te voorspel. Al drie die skale was beduidende voorspellers vir die aanvang van psigopatologie in die algemeen. Die oorkoepelende resultaat was dat disfunksionele bindingskognisies (of dan disfunksionele interpersoonlike skemas) die aanvang en erns van simptomatologie beïnvloed het.

Hammen (1991b) ondersteun die resultaat. Volgens hom word individuele kwesbaarheid op interpersoonlike vlak aangedui deur 'n vrees vir verlating en insekuriteit omtrent die vermoë om sorg van ander te behou. Hierdie faktore voorspel wanaanpassing en simptomatiese reaksies op negatiewe interpersoonlike gebeure. Die oorgang na jong volwassenheid bring heelwat ontwikkelingsgebeure mee wat normaal, maar stresvol is: Die vorming, verlies en veranderinge in vriendskaps- en romantiese verhoudings, die uitdaging van skool en werk. Dit sluit dus weer aan by Bowlby se siening dat verhoudings-aanpassings intense emosies ontlok en by Erikson se teorie dat laat-adolessensie die oorgang na verhoudingsintimiteit moet fasiliteer.

Tog ervaar meeste jong mense dié stres sonder om noodwendig psigopatologiese simptomatologie te ontwikkel. In Hammen & Goodman-Brown (1990) se ondersoek was dit veral vroulike adolessente wat interpersoonlike kognisies van verwerping of onbetroubaarheid van ander

gehad het, wat normatiewe veranderinge moeilik geakkommodeer en met psigopatologies op interpersoonlike gebeure gereageer het.

Hammen et al. (1995) kom tot die gevolgtrekking dat depressie, veral, verband hou met individue se interpretasie van hulle eie waarde. Vrees vir verlating en verwagte nie-responsiwiteit van ander, ontlok emosionele ongesteldheid wanneer negatiewe interpersoonlike gebeure plaasvind.

Disfunksionele interpersoonlike skemas lei egter nie net tot emosionele reaksies nie, maar ook tot wanaangepaste gedrag – wat potensieel bydra tot 'n herhalende proses. Adollesente wat dus juis die alternatiewe bindingsekuriteit met leeftydgenote baie nodig het, kan só optree dat hulle potensiele vriendskapsbande beperk. Coyne (1976) wys daarop dat verhoudings-behoeftige en -afhanklike individue dikwels onbedoeld verwerping ontlok en so emosionele ongesteldheid verleng. Hammen (1991b) het byvoorbeeld gevind dat jong, depressiewe vroue self bydra tot stresvolle gebeure soos interpersoonlike konflik.

Metings op bindingskale korreleer ook beduidend met self-agting, die teoretiese voorspelling van houdings en karaktertrekke en met die keuse van 'n romantiese maat en romantiese verhoudingskwaliteit (Colins & Read, 1990).

Dit wil dan voorkom asof adollessensie veral die tydperk is waarin bindingsekuriteit en sosiale vaardighede kan lei tot 'n beter of slegter kans om uiteindelik 'n positiewe keuse ten opsigte van intieme verhoudings te maak. Leiding in dié verband is dus besonder nodig by adollesente met 'n psigososiale geskiedenis van ontoereikende binding en inkonsekwente versorging.

Die resultaat van PHSF faktor S₉ (Behoeftes aan heteroseksuele sosialisering) word in Tabela 170 tot 174 weergegee. In Tabel 170 verskyn die gemiddelde Faktor S₉-tellings vir die verskillende subgroepe.

Tabel 170

Gemiddelde S₉-tellings Adollessente in Vyf Toetsgroepe (n=199)

Groep	N	$\bar{X}$	SA
Herberg	33	22.59	5.22
Kontrole	113	20.92	5.44
Huis van Heerde	12	22.50	3.34
Andrew Murray	16	24.50	4.07
Durbanville	25	22.05	4.17

Tabel 171

Eenrigting Variansie Ontleding Tussen die Vyf Subgroepe vir S₉-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
Groep	4	230.00	57.50	2.23	0.07
Fout	190	4892.00	25.70		
Totaal	194	5121.90			

Tabel 171 toon 'n eenrigting variansie ontleding waar die gemiddelde tellings vir Behoefte aan Heteroseksuele Sosialisering van die vyf groepe vergelyk word. Volgens die F-toets [$F(4,190)=2.23$; $p=0.067$] verskil die groepe nie beduidend nie.

Tabel 172

Gemiddelde Faktor S₉-tellings volgens Geslag en Groep (n=199)

Groep	$\bar{X}$	SA
Kinderhuis groep (n=86)	22.81	4.50
Seuns (n=31)	23.28	
Dogters (n=55)	22.55	
Kontrole groep (n=113)	20.92	5.44
Seuns (n=49)	20.88	
Dogters (n=64)	20.95	

Tabel 172 is 'n kruistabel van gemiddeldes. Dit bevestig dat die verskil dié tussen Groepe 1 en 2 is.

Tabel 173

Resultate van die Variansie Ontleding tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe se S₉-Tellings

Bron	GV	SS	MS	F	p
B2res1	1	168.80	168.8	6.58	0.011
Fout	193	4953.20	25.70		
Totaal	194	5121.90			

Tabel 173 vergelyk die Kinderhuisgroep (1) met die Kontrolegroep (2). Die verskil tussen die gemiddeldes van die twee groepe is beduidend [F(1.193)=6.58; p=0.011].

Tabel 174

Tweerigting Variansie Ontleding Resultate tussen Groep en Geslag ten opsigte van S₉-tellings

Bron	GV	Seq SS	Adj SS	Adj MS	F	p
B2res1	1	168.76	178.32	178.32	6.89	0.009
Geslag	1	2.87	4.77	4.77	0.18	0.67
B2res1*Geslag	1	7.24	7.24	7.24	0.28	0.60
Fout	191	4943.05	4943.05	25.88		
Totaal	194	5121.92				

Tabel 174 toon 'n tweerigting variansie ontleding waar die twee faktore Groep en Geslag gelyktydig beskou word. Volgens hierdie tabel is die verskil tussen die Kinderhuis- en Kontrolegroepe weer beduidend [$F(1,191)=6.89$; $p=0.009$]. Geslag as hoof-effek en die interaksie-effek Groep*Geslag is egter nie beduidend nie.

Anders as by die ander faktore wat behoefte aan pro-sosiale deelname gemeet het, was die kinderhuisgroep se behoefte aan heteroseksuele sosialisering dus beduidend groter as dié van die gesinsgroep. Uit die voorafgaande bespreking is dit egter duidelik dat die voorbereidingsprosesse wat lei tot heteroseksuele betrokkenheid, eers suksesvol afgehandel moet word voordat suksesvolle intieme verhoudings aangegaan kan word (in Erikson se teorie moet elke fase getransendeer word om 'n volgende fase suksesvol binne te gaan). As bindingsekuriteit en die vaslegging van 'n identiteit (dus ook identifikasie met 'n waardestelsel) gedurende adolessensie nie suksesvol voltooi is nie, kan toekomstige verhoudings ly onder 'n gebrek aan persoonlike toewyding, opoffering en kompromieë en in 'n selfvervullende proses lei tot isolasie.

9.2.2 DIE HERSTEL VAN DIE SELFBEELD EN SELFVERTROUW

Uit die bespreking van die bindingsteorie, was dit duidelik dat die behoud van interpersoonlike nabyheid 'n lewenslange doelwit is. Die spesifieke interpersoonlike strategieë wat gebruik word om dié doelwit te bereik, word egter gevorm deur interpersoonlike skemas wat miskien 'n historiese aanpassingsfunksie gehad het, maar in die teenwoordige opset ontoepaslik kan wees. Die subjektiewe sin van interpersoonlike nabyheid wat op disfunksionele skemas berus, kan dus juis interpersoonlike nabyheid strem (Bowlby, 1979). Beperkte interpersoonlike sukses word weer as 'n bedreiging vir die self ervaar: self-agting is uiteindelik 'n interpersoonlike funksie (Sullivan, 1956).

Die verband tussen gebrekkige bindingsekuriteit en ontoereikende self-funksies bevestig die belang van die terapeutiese bevordering van self-agting by die kindershuis-adolesent. Kirschner en Nagel (1988) beklemtoon byvoorbeeld die belang van 'n goeie selfbeeld by versorgers van kinders in alternatiewe sorg. Hulle studie het aangetoon dat 'n negatiewe selfbeeld by substituut-ouers lei tot projeksie van onaanvaarbare impulse op die kinders in hulle sorg.

Waarom is self-agting so belangrik vir interpersoonlike funksionering? Eerstens lei positiewe selfagting tot die verwagting van meer affiliasie – dus 'n positiewe interpersoonlike skema. Baldwin en Keelan (1999) het response op die ISV gekorreleer met self-agting. Hulle het gevind dat persone met 'n positiewe self-agting met groter vertroue verwag het dat vriendelikheid van hulle kant, affiliërende response van ander mense sou ontlok. Tweedens fasiliteer 'n gesonde selfbeeld interpersoonlike funksionering en emosionele welstand. Volgens Black en Pearlman (1997) is gesonde skemas vir self-betroubaarheid en self-intimiteit voorwaardes vir die vermoë tot selfvertroosting in moeilike tye. Dit stel individue ook in staat om hulle sielkundige behoeftes binne die konteks van betekenisvolle verhoudings en aktiwiteite te bevestig – wat weer lei tot 'n beter selfbeeld. Kronologies ontwikkel self-agting dus tot 'n groot mate uit ervarings van self-

betroubaarheid en self-intimiteit op 'n jong ouderdom. Dit fasiliteer later ander-intimiteit.

Terapie met skemas van self-agting, moet volgens die konstruktivistiese selfontwikkelingsteorie gerig wees op idees en verwagtings rondom die self en ander: die verwysingsraamwerk vir identiteit en die wêreld (McCann & Pearlman, 1992). Die areas waarop spesifiek gefokus moet word, is veiligheid, vertrouwe, agting, intimiteit, mag en onafhanklikheid.

Die terapeutiese verhouding is 'n spesifieke vorm van ander-intimiteit en as sodanig verwant aan skemas vir self-agting (Kahn, 1991). Deur te fokus op skemas vir self-betroubaarheid en self-intimiteit binne die konteks van 'n verhouding van ander-intimiteit, kan veranderinge in skemas vir self-agting dus te weeg gebring word. Die terapeut kan byvoorbeeld die aandag vestig op die interpersoonlike implikasies en betekenis van uitdrukkings van beskadigde self-agting binne die terapeutiese verhouding. Klerman, Weissman, Rounsaville en Chevron (1984) het aangetoon dat simptome van depressie wat met self-agting verband hou, die oorsaak sowel as gevolg van onderbrekings in ander-intimiteit kan wees. Deur te fokus op self-skemas, kan moontlike wantroue in die terapeutiese proses ook teëgewerk word.

Terapie moet egter uiteindelik op selfbemeestering en self-doeltreffendheid uitloop. Die oorwinning van die omgewing lê in die oorwinning van die self (Metha, Kinnier & McWhirtir, 1987).

Verskeie persoonlikheidsteorieë beklemtoon 'n individuele gevoel van bemeestering as 'n sentrale motivering in menslike gedrag (deCharms, 1968; Seligman, 1975). Hierdie teorieë word deur talle ondersoeke gesteun. Langer en Rodin (1976) het byvoorbeeld gevind dat, waar inwoners in 'n huis vir bejaardes aangemoedig was om verantwoordelikheid vir hulleself te aanvaar en ook na 'n potplant om te sien, hulle gelukkiger, meer aktief en verstandelik wakkerder was as inwoners aan wie dit nadruklik oorgedra is dat alle verantwoordelikhede die personeel s'n was. (Hier is dus 'n geval van veronderstelde beheer, soos teenoor aangeleerde hulpeloosheid). 'n

Opvolgstudie (Rodin & Langer, 1977) het inderdaad 'n laer mortaliteitsyfer by eersgenoemde groep bevestig.

Bandura (1997) se teorie van self-doeltreffendheid is dat alle psigoterapeutiese prosedures eintlik maniere is waarop die waarneming van eie doeltreffendheid geskep en versterk word. Hy beveel selfs aan dat verwagtings gekwantifiseer word: individue moet hul verwagte doeltreffendheid op 'n skaal aandui. Inligting oor persoonlike doeltreffendheid word deur 'n aantal kognitiewe faktore versterk. Die sukses of mislukking van 'n spesifieke taak kan byvoorbeeld aan eksterne of interne faktore toegeskryf word. Waar sukses aan eksterne ("die toets was maklik"), spesifieke ("dis al vak wat ek goed ken") of onstabiele ("dit sal nooit weer gebeur nie") faktore toegeskryf word, is die verwagting vir self-doeltreffendheid laer as waar dit aan interne, globale of stabiele kenmerke van sukses toegeskryf word. Die teenoorgestelde geld vir mislukkings.

Die spesifieke styl van toeskrywing hou verband met depressie (Seligman, Abramson, Semmel & von Bayer, 1979), toets-angs (Metalsky & Abramson, 1981) en sosiale angs (Sutton-Simon & Goldfried, 1983).

Tussen die invoer van 'n leer-ervaring en die resultaat van verwagte doeltreffendheid, lê egter 'n hele reeks kognitiewe prosesse. Individue mag dus reeds meer effektief funksioneer as in die verlede, maar 'n konsep oor hulle vermoëns behou wat na vroeëre minder doeltreffende funksionering verwys: 'n disfunksionele selfskema.

Die kenmerke van 'n disfunksionele selfskema is dat inligting selektief gekies word om verwagtings te bevestig. Gebeure wat verband hou met die self word ook makliker geënkodeer en herroep as ander gebeure. Die bestaan van homeostatiese vooroordele in selfskemas is 'n hindernis vir positiewe verandering.

Volgens Wexler (1974) moet terapeute individue help om hulle inligtings-prosessering te verander om idiosinkratiese betekenis-strukture omtrent die

self uit te skakel. Goldfried en Robins (1983) stel voor dat dié proses in vyf fases afgehandel word:

a) Moedig nuwe gedragswyses aan.

Nuwe ervarings is 'n essensiële deel van die terapeutiese proses (Brady, Davison, Dewald, Egan, Fadiman, Frank, Gill, Hoffman, Kampler, Lazarus, Raimy, Rotter & Strupp, 1980). Sulke ervarings kan aangemoedig word deur verbale versterking, gedrag-repetisie, ontspanning, desensitisasie, kontraktering, self-stellings en modellering. Aanmoediging deur die terapeut en tuiswerk-opdragte vorm deel van só 'n opset. Die terapeut moet ook die waarde van opvolging en herhaling beklemtoon.

b) Onderskei tussen verlede en hede.

Optrede in die verlede is die vergelykingspunt vir nuwe gedragswyses. Individue met lae self-agting sien groter verskille tussen hulle werklike en "ideale" optrede as individue met hoë self-agting (Warren, 1976). Dit is dus belangrik dat die klem eerder lê op die mate van verandering wat reeds ingetree het.

c) Beweeg na 'n meer objektiewe beskouing.

Kognitief-sosiale sielkunde wys daarop dat individue hulle eie vermoëns subjektief én objektief kan evalueer (Abelson, 1976). Jones en Nisbett (1971) het gevind dat die toeskrywing van 'n oorsaak vir spesifieke gedragswyses wissel wanneer 'n individu enersyds 'n deelnemer en andersyds slegs 'n waarnemer in die situasie is. Deelnemers skryf hulle optrede meestal toe aan eksterne situasies, terwyl waarnemers oorsake in die deelnemers self vind. Hierdie verskynsel is relevant vir die ontwikkeling van individue se houdings omtrent hulle hanteringsvaardighede. 'n Subjektiewe beskouing van hulle nuwe gedragssukses, lei tot die toeskryf van die suksesse aan eksterne faktore.

'n Essensiële terapeutiese doelwit is dus dat individue nie net deelnemers aan nie, maar ook waarnemers van hulle nuwe, effektiewe gedragspatrone word. Dit kan gedoen word deur self-motivering, terugvoer deur ander en self-geredigeerde video-opnames wat slegs die positiewe funksionering vertoon.

d) Wys op suksesse in die verlede.

Wanneer individue hulleself as doeltreffend op 'n sekere gebied beskou, word herinneringe daaraan makliker uit die outobiografiese geheue onttrek (Tversky & Kahneman, 1973). Deur aanmoediging om aan suksesse in die verlede te dink, word die subjektiewe skatting oor die frekwensie daarvan, verhoog (Johnson & Raye, 1981).

Ten einde self-skemas te verbeter en vertrou te hê dat hulle sekere situasies doeltreffend sal kan hanteer, moet individue dus nie net doeltreffend optree nie, maar glo dat hierdie gedragspatrone deel is van hulle persoonlike geskiedenis. Indien die optrede positiewe reaksie ontlok het, moet die respons-reaksiekontinuum erken en in die self-skema opgeneem word. Alhoewel skemas moeilik verander, is individue meer toeganklik vir modifikasie wanneer hulle ingelig word dat inligting selektief weerstaan word. Dis selfs nuttig om 'n rekord van suksesvolle gedrag te hou as bewys dat nuwe gedragswyses wel plaasvind (Ross, Lepper & Hubbard, 1975).

e) Stel 'n lynfunksie tussen verwagtings, gevoelens, gedrag, objektiewe gevolge en self-evaluasie vas.

'n Laaste terapeutiese doelwit met self-funksies, is om die opeenvolging van verwagtings, gevoelens, optrede, gevolge en self-evaluering in konsekwente fases in te deel (Lang, 1978). Negatiewe verwagtings en emosies was miskien in die verlede met ondoeltreffende funksionering geassosieer. Met verandering in gedrag, kan individue doeltreffend funksioneer, selfs al was daar 'n aanvanklike periode van pessimisme en ontsteltenis. Terapie moet in

dié geval beklemtoon dat die aanvanklike negatiewe emosies terugverwys na verbygegane mislukkings en nie meer verband hou met die nuwe, doeltreffende self-funksionering nie. Uiteindelik moet rekonstruksie van die indruk oor die self en eie vermoëns gedoen word totdat 'n nuwe gedragspatroon, saam met 'n nuwe, meer positiewe self-skema, voltooi is.

9.2.3 DIE BEVORDERING VAN SOSIALE VAARDIGHED

Saam met sekuriteit, vertroue en selfvertroue, sal die bevordering van sosiale vaardighede soos outonomie, pro-sosialiteit, probleemoplossingsvaardighede en selfbeheer, die vorming van meer positiewe interpersoonlike skemas fasiliteer.

9.2.3.1 Die bevordering van outonomie

Volgens Beck (1983) is sosialiteit en individualiteit twee vorms van persoonlikheidsingesteldheid wat individue se sielkundige funksionering kan domineer.

Sosialiteit verwys na die mate waarin doelwitte deur interpersoonlike verhoudings bevredig word. Sosiale afhanklikheid is 'n komponent van sosialiteit en verwys na die behoefte om hulp ten opsigte van oorlewingsfunksies, verligting van ongemak en pyn en bemeestering van probleme te ontvang. Sosialiteit sentreer rondom interpersoonlike interaksies soos intimiteit, empatie, begrip, goedkeuring, beskerming en hulp.

Individualiteit reflekteer die mate waarin doelwitte deur self-belegging bevredig word. Dit sluit in die ontwikkeling van individuele vermoëns, strategieë en belangstellings wat ander mense kan in- of uitsluit. Individualiteit is 'n uitdrukking van die waardes, doelstellings en dryfkrag relevant tot self-identifisering: die bemeestering van liggaamlike behoeftes, mag en beheer oor die omgewing (Beck, Epstein, Harrison & Emery, 1983).

Dis deel van kinders se ontwikkelingstake om hulleself te onderskei van ander individue in die gesin. Dit sluit die vermoë om eie behoeftes te verbaliseer, sowel as self-definisie deur die vasstel van grense, in. Verdere kenmerke van individualiteit is self-steun (die vermoë om self-voorsienend te wees ten opsigte van voedsel-inname, beweeglikheid en probleemoplossing), integrasie van die beheer oor denke en bemeestering van omgewings-uitdagings, verdediging teen omgewingsgevaar, koördinasie van die voorafgaande funksies en 'n gevoel van mag om te doen wat jy graag wil doen.

Die verskillende komponente van die twee dimensies ontwikkel in persoonlikheidstrekke, gedragsdisposisies en houdings. Daar is 'n verhoogde sensitiwiteit wanneer kenmerke of doelwitte wat vir individue besonder belangrik is, bedreig word. As 'n hoë prys op vryheid en persoonlike keuses gestel word, kan 'n gevoel van inperking deur ander mense verhoudings kenmerk. 'n Oriëntasie waarin sterk op goedkeuring van ander gesteun word, is besonder sensitief vir situasies waarin terugvoer ambivalent is. Die implikasie vir terapie is dat outonome individue graag met die terapeut saamwerk om probleme op te los en te fokus op toenemende bemeestering, terwyl die sosiaal afhanklike individu 'n warm, empatiese terapeutiese verhouding verkies.

Bober en Grolnick (1995) het ook gevind dat outonomie verband hou met self-kennis en selfkonsep-stabiliteit. Hulle het skema-teenstellende terugvoer oor ego-betrokke of nie ego-betrokke toestande aan studente gegee. Deelnemers met hoër outonome oriëntasies het minder verander op grond van skema-teenstellende terugvoer. Deelnemers wat terugvoer oor ego-betrokke toestande gekry het, het weer verander in die rigting van die teenstellende skema. Individue wat streef na goedkeuring van ander, sal dus meer ontvanklik wees om skemas te verander.

Dogters, wat in die huidige studie hoog op sosialiteit getoets het, behoort dus besonder ontvanklik te wees om vaardighede ten opsigte van groter outonomie aan te leer. Die sosiale sielkunde voer al lank 'n debat rondom die

sogenaamde alfa- en beta-tipe geslagsrolverwagtings. Met ander woorde: verskil mans en vroue sosiaal/struktureel of word verskille deur omgewingsmanipulasie te weeg gebring? (Kahn & Yoder, 1989). Gergen (1990) pleit veral dat vroue verlos moet word van biologiese etikette en as sosiale entiteite gesien moet word. Mitchell en Helson (1990) identifiseer dan ook die volgende faktore as fasiliterend vir emosionele welstand:

- 'n individuele keuse oor wat om te doen;
- 'n gevoel van identiteit;
- sekuriteit;
- tevredenheid met die gegewe werklikheid;
- 'n tydsbewussyn en
- rasionele besluitneming.

Al hierdie faktore dui op meer kontrole oor die lewe. Helson, Elliot en Leigh (1990) wys daarop dat individue, afgesien van geslag, toegelaat moet word om 'n verskeidenheid rolle te vervul. In hulle ondersoek is die hoeveelheid rolle geassosieer met respek vir norme, intellektuele doeltreffendheid en empatie.

Kruger (1979) omskryf die vrees vir verlies van outonomie dan ook as 'n sterk motiverende dryfkrag: ons mens-wees moet nooit deur met ander-wees oorheers word nie. Vaillant en Vaillant (1990) voel dat individualisering deel van die terapeutiese proses moet wees. Deur byvoorbeeld aandag te gee aan 'n individu se ervarings van skeiding en verlies, kan die terapeut 'n metafoor vir die mutasie van blywende binding voorsien. Die individuasië-proses van die kinderjare beskryf weer die biososiale prosesse van die pre-verbale fase: 'n voorloper van die latere adolessente bevestiging van 'n identiteit.

Veral twee vorms van sosiale outonomie kan aangeleer word: verantwoordelikheid en die neem van berekende risiko's. Bowlby (1980) wys daarop dat outonomie, selfstandige besluitneming en verantwoordelikheid deur positiewe sorg-ervarings onderhou word: suksesvolle outonomie by kinders lei tot geesdriftige en vrolike deelname aan skoolaktiwiteite, 'n

bereidwilligheid om nuwe of moeilike take aan te pak, die vermoë om te volhard, beurte te neem en reëls te gehoorsaam, assertiwiteit en die bereidwilligheid om volwassenes om hulp te nader wanneer nodig. Hierdie soort gedrag word aangemoedig deur konsekwent en liefdevol op te tree teenoor kinders, deur kinders se wense te respekteer maar by vooraf ooreengekome besluite te bly, deur kinders se behoeftes te bespreek en verbale gesprek aan te moedig en deur openhartig, ferm en ondersteunend op te tree. Self-ondersteuning groei as gevolg van ander-ondersteuning.

Op dieselfde wyse sal kinders wat hul leef-omgewing as veilig en ondersteunend ervaar, bereid wees om risiko's wat met outonomie verband hou, te neem (Kuelwein & Rosen, 1993). Hulle sal op hulle eie vermoëns vertrou om keuses te kan maak. Moedig die ontwikkeling van hierdie vertroue aan deur kinders te leer om te sê:

- Ek het keuses.
- Ek het onbeperkte opsies.
- Ek hoef nie vasgevang te wees nie.
- Ek is selfgeldend en kan kry (of hê) wat ek graag wil.
- Ek het 'n doel en rigting in die lewe.

Disfunksionele outonomie-skemas ontstaan waar kinders glo hulle horisonne is beperk, hulle het nie die vermoë om keuses te maak nie en hulle is hulpeloos. Oefening in 'n verskeidenheid lewensvaardighede lei tot 'n gevoel van persoonlike doeltreffendheid. Horisonne verskuif en risiko's begin meer aanneemlik lyk: "ek gaan aanhou probeer totdat ek kan vlieg!".

9.2.3.2 Die bevordering van pro-sosialiteit

Minder positiewe interpersoonlike verhoudings hou dikwels verband met minder emosionele welstand. Youngren en Lewinsohn (1980) het vier interpersoonlike style, wat verband hou met emosionele ongesteldheid, geïdentifiseer:

- a) ontoereikende deelname, ongemak en min positiewe versterking deur sosiale aktiwiteit en in die gee en neem van positiewe response;
- b) ongemak met assertiwiteit en lae vlakke van versterking deur sodanige optrede;
- c) ervaring van ongemak saam met negatiewe kognisies oor interpersoonlike interaksie en
- d) gebrekkige interpersoonlike styl in groep-interaksies volgens eie, leeftydgenoot- en waarnemers-oordeel.

Pilkington en Richardson (1988) se studie het aangetoon dat individue wat intimiteit as 'n risiko sien, hulself van ander mense distansieer, min goeie vriende en 'n verminderde kans op 'n romantiese verbintenis het. Afhangende van hulle persepsies (of skemas) sal hulle die risiko ten opsigte van verhouding (soos min vertroue) of gedrag (lae assertiwiteit) beleef.

Aan die ander kant, kan positiewe interpersoonlike verhoudings 'n langtermyn affektiewe voordeel wees. Flaherty en Richman (1986) het gevind dat studente wat in gesinsverband positiewe affekverhoudings ondervind het, beduidend beter verhoudings met leeftydgenote gehandhaaf het. Kotler (1989) se studie het aangetoon dat sulke individue uiteindelik ook goeie huweliksmaats is: waar eggenote mekaar wedersyds sekuriteit gebied het, was die verhouding stabiel en gekenmerk deur vertroue.

Volgens Horowitz, Weckler en Doren (1981) is 'n deurlopende tema by interpersoonlike probleme hoe om die nabyheid van ander mense te hanteer. Die tema omvat drie dimensies, naamlik beheer, betrokkenheid en aard van betrokkenheid. "Beheer" weerspieël die mate waarin individue ander wil beïnvloed, verander of kontroleer. Hoë beheer sluit byvoorbeeld in om iemand te manipuleer om 'n goeie respons oor die verhouding te gee. Lae beheer is om die ander persoon opreg lief te hê. Hoë beheer reflekteer gewoonlik assertiwiteit; lae beheer, intimiteit.

Die graad van sielkundige betrokkenheid reflekteer die mate van kognitiewe of emosionele betrokkenheid by ander. Hoë betrokkenheid sal byvoorbeeld

meebring dat individue sensitief vir die ander persoon se standpunt sou wees; lae betrokkenheid, om geen verantwoordelikheid of skuldgevoelens ten opsigte van die ander persoon te ervaar nie. Hoë betrokkenheid wys dus op intimiteit, lae betrokkenheid op onafhanklikheid.

'n Derde dimensie is die aard van die betrokkenheid, wat wissel van positief (vriendelik) tot negatief (vyandig). Positiewe gedrag is byvoorbeeld om geesdriftig deel te neem aan 'n gesprek, negatiewe gedrag om ander persone te vra om jou met rus te laat.

Korrelasies van hierdie drie dimensies kan in die terapeutiese proses gebruik word om individue se persepsies van sekere gedragswyses te verstaan. Wanneer die terapeut byvoorbeeld 'n sessie afsluit, sal 'n paranoïede persoon dit as beherende gedrag interpreteer, 'n vyandige bedoeling aflei en die optrede as aggressief beskou. Of wanneer individue beheer uitoefen, kan hulle op dieselfde wyse hulle eie gedrag as vyandig interpreteer en skuldig daarvoor voel. Hierdie proses beperk inisiatief en assertiwiteit. Die nie-assertiewe persoon se probleme met beheer-gedrag, kan dan spruit uit 'n persepsie dat sodanige optrede vyandig is. Individue wat dit moeilik vind om vriendelik te wees, is bang om beheer prys te gee. Interpersoonlike probleme word dus uiteindelik herlei na twee groot groepe: probleme met intimiteit en probleme met aggressie.

Horowitz et al. (1981) het bogenoemde onderskeidings gebruik om deelnemers in hulle ondersoek in drie groepe te verdeel: oor-assertiewe mense, onder-assertiewe mense en die derde groep wat nie oor- of onderpresteer het op assertiwiteit nie. 'n Interessante effek met geslag het na vore gekom. Manlike deelnemers wat onder-assertief was, het hulself as buitestaanders gesien, terwyl vroue wat oor-assertief was, hulle gedrag as buite die norm beskou het. Heelwat van die "sterk man, onderdanige vrou" – stereotipe het dus nog onder dié groep studente voorgekom.

Daar was ook sekere prototipiese kenmerke teenwoordig by individue wat sosialisering problematies ervaar het. Die belangrikste hiervan was 'n neiging

om te sê: “Ek kan nie”. Hier het die stelling egter meestal nie gedui op ‘n ontbrekende vaardigheid nie, soos in - ek kan nie swem nie – maar op inhibisie: ek kan myself nie daartoe oorhaal nie. Die terapeut moet dus onderskei wat die oorsaak van die stelling is. As sosiale vaardighede ontbreek, moet dit aangeleer word. As dit inhibisie is, moet die konflik uitgewys word en die persoon kies om meer buigsaam op te tree.

Die eerste terapeutiese stap sal wees om die interpersoonlike mislukking in terme van vaardigheid te beskryf. ‘n Praktiese terapie-opsie is om die individu te voorsien met ‘n lys situasies. Sommige situasies is interpersoonlik van aard (soos om ‘n partytjie by te woon). Ander is nie-interpersoonlik (soos om ‘n legkaart te bou). Beskryf die situasies só dat die helfte suksesvol afloop en die helfte onsuksesvol. Bied ‘n aantal redes aan vir elke uitkoms en vra ‘n verduideliking vir elkeen. ‘n Voorbeeld: Jy woon ‘n partytjie vir nuwe studente by, maar maak geen nuwe vriende nie. Die rede kan eerstens aan gebrekkige vaardigheid toegeskryf word (ek is nie goed daarmee om mense by partytjies te leer ken nie). Nog ‘n rede word toegeskryf aan ‘n gebrekkige poging (ek het nie hard probeer om mense te ontmoet nie). Verdere redes kan toegeskryf word aan bui, persoonlikheid en strategie. Verbeel jou nou in elk van die ses situasies en verduidelik waarom dit so verloop het.

Persone met onbevredigende interpersoonlike verhoudings kies beduidend meer dikwels die vaardigheid-verklaring vir interpersoonlike situasies, maar nie vir onpersoonlike situasies nie. Sulke persone bedoel dus wel “ek kan nie” as ‘n verwysing na gebrekkige interpersoonlike vaardighede. Deur ‘n verdere ondersoek met vaardigheidskale vir hantering van interpersoonlike probleme, het Horowitz et al. (1981) aangetoon dat bogenoemde groep in elke situasie beduidend minder oplossings vir die probleme kon aanbied. Beter sosialisering begin dus by beter probleemoplossingsvaardighede.

9.2.3.3 Die bevordering van interpersoonlike probleemoplossingsvaardighede

Die persoonlike en sosiale potensiaal wat in die klein kind teenwoordig is, word dwarsdeur die lewensloop uitgebrei, verfyn en hiërargies geherorganiseer as 'n funksie van ontwikkeling en ervaring (Fu, 1984). Sy stel 'n interaktiewe ontwikkelingsmodel vir die bevordering van sosiale vaardigheid voor. Volgens hierdie model is sosiale vaardigheid die resultaat van die integrasie en organisasie van vier komponente: sosiale effektiwiteit, persoonlike beheer, sosiale perspektief en sosiaal-kognitiewe probleemoplossing.

Die aanleer van interaktiewe probleemoplossing geskied hoofsaaklik op twee wyses: kinders leer mede-verantwoordelikheid deur samewerking met en modellering van die ouers of versorgers, of deur samewerking in groepe met leeftyd-genote.

Gedurende die vroeë en middelkinderjare leer kinders om die behoeftes van ander mense (en spesifiek gesinslede) te akkommodeer. Dit vorm deel van 'n meer algemene leerproses ten opsigte van sosiale effektiwiteit (Hetherington, 1983). Samewerking van kinders hou direk verband met gesinsekuriteit (Hetherington, Cox & Cox, 1979) en volwassenes se bereidwilligheid om wederkerig saam te werk (Cox, 1974).

Met sosiale en kronologiese ontwikkeling, verskuif die aanleer van samewerkingsgedrag dus eers van regulasie na ko-regulasie binne gesinsverband en van daar na koregulasie in breër sosiale verband. Die langtermyn doelwit van sosiale gesinsinteraksie is dan nie net die ontwikkeling van vaardighede nie, maar ook die internalisering van waardes en die aanleer van self-regulasie.

Kinders moet ook binne gesinsverband leer om emosies te deel en emosies te beheer. Die deel van emosies ontwikkel op grond van die frekwensie en konsekwentheid waarmee ouers/versorgers empaties op kinders se emosies

reageer, byvoorbeeld deur verbale en nie-verbale uitdrukking van emosie. Deur 'n volgehoue blootstelling aan toepaslike response van volwassenes, word 'n gekondisioneerde empatiese responspatroon by kinders vasgelê (Jacoby & Martin, in Hetherington, 1983).

Die vermoë om emosies en impulse te beheer, hou verband met kognitiewe ontwikkeling. Affek speel 'n groter rol in die betekenis van interpersoonlike verhoudings by jong kinders (Parke, 1974). Die konsep van emosie-regulasie het egter gedurende die afgelope dekade heelwat aandag gekry in ondersoeke oor affek-versteurings by jong mense. Volgens Mash en Wolfe (1999) verwys emosie-regulasie na die prosesse waardeur emosionele opwekking herlei, beheer en gemodifiseer word om aanpassing te fasiliteer en 'n balans tussen positiewe, negatiewe en neutrale gemoedstoestande te handhaaf. Daar kom groot verskille by jong kinders voor ten opsigte van die regulering van emosies en hantering van negatiewe gemoedstoestande. As kleutertjies byvoorbeeld nie hulle geliefkoosde maatjie op die speelgrond kan kry nie, sal enetjie ontroosbaar huil. Nog een sal miskien 'n kort rukkie lank huil en dan met 'n ander maatjie begin speel, terwyl die derde een by 'n volwassene vertroosting gaan soek. Die strategieë wat kinders ten opsigte van self-regulering inspan, speel 'n deurslaggewende rol in die oorkoming, behoud of voorkoming van negatiewe emosionele toestande. Kinders wat vir lang periodes aan emosioneel ontstellende omstandighede en hartseer blootgestel was, het soms probleme om negatiewe emosies te hanteer en moet op begrypende, maar ferm wyse geleer word dat self-regulering 'n keuse is. Wetchler (1990) beklemtoon dan die belang van interaktiewe alternatiewe sorg wat op oplossings eerder as probleme fokus.

'n Essensiële deel van sosiale vaardigheid, is egter ook om te leer om in groepsverband met leeftydgenote te kan saamwerk. Volgens Baumrind (1973) kom minder sosiaal geïsoleerde kinders voor in informele klaskamers waar aktiwiteite gebou word rondom projekte waarin leeftydgenote vaardighede soos samewerking en vennootskaps-aktiwiteite aanleer.

'n Interessante tegniek om gemeenskaplike probleemoplossing by kinders aan te moedig, is die gebruik van konflik as 'n bron van kognitiewe groei (Porter & Rosenzweig, 1993). Navorsing het aangetoon dat sosiale interaksie intellektuele ontwikkeling kan fasiliteer as sosio-kognitiewe konflik geskep en opgelos word. Sosio-kognitiewe konflik ontstaan wanneer individue verskillende response op dieselfde probleem lewer en aangemoedig word om 'n gesamentlike oplossing te bereik. Ontwikkeling wat op dié wyse bereik word, is herstrukturering eerder as blote nabootsing – deelnemers ontwikkel die vermoë om response van een domein na 'n ander te veralgemeen, om nuwe argumente uit te dink en om interaktief te verkeer met leeftydgenote op dieselfde, of laer vlakke van kognitiewe ontwikkeling. Die impak van konflikoplossing word beïnvloed deur die intensiteit en sosiale betekenisvolheid van die konflik en kan versterk word deur leesstof of lesings wat 'n houding van samewerking as positief voorhou.

Alhoewel assertiwiteit dus 'n belangrike sosiale doelwit is, moet assertiwiteitsopleiding slegs as 'n onderafdeling van sosiale vaardigheid-opleiding beskou word (Schilling, 1979). Toenemende klem moet ook op die interafhanklikheid van die sisteem van leeftydgenote en ander sosiale sisteme soos die gesin en skool geplaas word (Hartup, 1980, in Hetherington, 1983).

Cordell, Nathan en Krymow (1985) het beduidende sukses behaal met 'n kamp waarin spesifiek gekonsentreer is op sosiale vaardighede vir kinders in alternatiewe sorg. Die kinders is verdeel in adolessente en pre-adolessente groepe en aktiwiteite, wat op sosiale verhoudings gefokus het, is voor elke sessie beplan.

Gedurende die eerste sessie vir die adolessente groep, is die groeplede verwelkom. Elke groeplid het 'n naamkaartjie ontvang wat hulle met merkpenne kon versier met logos wat hulle as verteenwoordigend van hulleself gesien het. Reëls is deur die groep self vasgestel, byvoorbeeld vertroulikheid en respek vir mekaar se reg om 'n opinie uit te spreek. Die groep is hierna in pare opgedeel. Die lede van elke paar het 'n onderhoud

met mekaar gevoer en mekaar daarna aan die groep voorgestel. Die res van die sessie is gebruik om onderwerpe vir bespreking voor te stel.

Sessie twee is gewy aan die ouer/kind-verhouding. Hulle het 'n werksblad "If I were a parent" – wat deur Reasoner opgestel is, gebruik. Elke lid kon nou respondeer oor hoe hy/sy hulle kinders sou opvoed. Sake soos grense, dissipline en houdings ten opsigte van vriendskappe, voorregte en dwelms is bespreek. Gevoelens oor eie ouers en versorgers is openlik gelug.

Gedurende die derde sessie is Reasoner se werksblad "I had a dream" gebruik. Die werking van denke en simbolisme is bespreek. Verslaggewing oor drome het die deel van intense emosies en ervarings gestimuleer. Adollesente het gepraat oor hulle verlede, verwerping, misbruik, skeiding en verlies, sowel as oor gapings in hulle kennis oor hulself en hulle families. Gevoelens van rou, woede, slagoffer wees, verwarring, depressie en ang is bespreek. Baie drome het gereflekteer op skeidingsangs en die vrees vir herhaling van verwerping. Groep-ondersteuning was spontaan en opreg.

Sessie vier het gefokus op vertroue. Deelnemers het bespreek waarom dit vir hulle moeilik was om, in die lig van gebeure in die verlede, volwassenes te vertrou. Hulle het ook gepraat oor wyses waarop vertroue herwin en opgebou kan word.

Die fokus van sessies vyf en ses was probleemoplossing. Elke deelnemer het 'n probleem neergeskryf en al die probleme is in 'n sak gegooi. Dit is daarna een-een uitgehaal en bespreek. Verskillende oplossings is oorweeg. Oplossings het gefokus op eie verantwoordelikheid en hulpbronne, die rol van sibbe, opvoedingspatrone, kommunikasie en begrip.

Sessie sewe was 'n partytjie met die klem op praktiese sosialiseringvaardighede.

Groepsessies vir die pre-tieners het aanvanklik soos dié van die adollesente begin. Gedurende sessie drie was die klem egter op selfbeheer. 'n Speletjie

met die naam “Statues” (Standbeelde) is gespeel. Deelnemers moes gesigsuitdrukkinge en gebare gebruik om gevoelens en houdings te weerspieël. Die tweede speletjie was “The Great Stone Face” (Klipgesig) wat gefokus het op beheer deur self-boodskappe en weiering om op provokasie te repondeer. Die groep is in pare verdeel en een lid van die groep moes die ander tot ‘n emosionele reaksie probeer uitlok. Die ander een moes weier om te reageer deur ‘n minuut lank ‘n uitdrukkinglose gesig te handhaaf.

Sessie vier het gefokus op samewerking. ‘n Storie is begin en elke deelnemer moes ‘n bydrae lewer. Temas soos verlies en ander negatiewe ervarings is op grond van verhaal-elemente, bespreek. Die “Making Others Feel Good”-werksblad van Reasoner is daarna gebruik om te skryf en te gesels oor maniere waarop uitgereik kan word na ander.

In sessie vyf is selfvertroue uitgebeeld deurdat deelnemers sekere aktiwiteite, soos om ‘n bal te skop of ‘n koor te dirigeer, eers met min en dan met genoeg selfvertroue moes demonstreer. Daarna is drie subgroepe gevorm en klein opvoerings is gehou oor hoe om in te skakel by nuwe groepe soos ‘n rugbyspan, ‘n skoolklas en ‘n pleegsorg-gesin. Die nuwe lid moes elke keer huiwering uitbeeld en die groeplede moes vertroue en sekuriteit deur hulle optrede bevorder.

Sessies ses en sewe was probleemoplossing en ‘n partytjie, waar speletjies soos die bekende “gebreekte telefoon” gespeel is.

Verskeie ander navorsers het sukses behaal met mediums soos drama (Johnston et al. 1985), kuns (Harvey, 1991) en verbale kommunikasievaardighede (McRoy et al., 1990). Tizard et al. (1972) beklemtoon die belang van die voorsiening van speelgoed en boeke asook voortdurende verbale interaksie met kinders in alternatiewe sorg.

9.2.3.4 Die bevordering van selfbeheer

Strategieë vir selfbeheer is reeds aangeraak in die voorafgaande afdeling, maar enkele verdere tegnieke word nou bespreek.

Volgens Fiske en Taylor (1991) hou selfbeheer sosiaal-kognitief verband met die ontwikkeling van altruïsme. Dit korreleer ook met kinders se vermoë om verskeie faktore met mekaar in verband te bring ten einde 'n sosiale oordeel te kan maak. Daar is 'n verskil tussen selfbeheer en self-inhibisie. By selfbeheer word die self aktief betrek by die oordeelsproses deur aktiwiteite soos vergelyking en verwysing. Korgan en Reid (1986) het gevind dat kinders in alternatiewe sorg beter impulsbeheer toon as hulle versorgers in staat is om hul eie negatiewe impulse te kanaliseer.

Borba (1999) stel 'n ekstensiewe plan van drie weke voor waarin jong kinders geleidelik leer om meer selfbeheersd op te tree:

Dag een: Begin 'n joernaal waarin interpersoonlike interaksie aangeteken word. So 'n joernaal help versorgers dikwels om kinders se gedrag meer objektief en minder bedreigend, te beskou. Vordering kan ook op hierdie wyse ontleed word. Die joernaal moet drie weke lank op 'n daaglikse basis voltooi word en positiewe reaksies, sowel as strategieë wat resultate getoon het, moet aangeteken word.

Dag twee: Aandag word gegee aan roetines en faktore wat roetines kan vergemaklik. Is soggens byvoorbeeld chaoties? Beplan saam met die kinders sekere strategieë, soos om skoolklere saans gereed te kry. Is slapenstyd 'n probleem? Bespreek twee of drie konkrete veranderinge en begin dit implementeer.

Dag drie: Wees 'n waarnemer van die kinders se gedrag, sonder om 'n waarde-oordeel te maak. Watter frustrasies veroorsaak wrywing? Kom uitbarstings op voorspelde tye voor? Vind 'n kind dit moeilik om op instruksies

te fokus omdat hy/sy moeg of honger is? Is 'n spesifieke kind koppig teenoor slegs sekere, of alle volwassenes?

Dag vier: Let op verhoudings met leeftyd-genote of sibbe. Teken aan watter gebeure aanleiding gee tot konflik en wanneer hulle die beste oor die weg kom. As 'n sekere kind altyd uitgewys word as die een wat konflik begin, kyk of 'n ander kind of kinders nie subtile provokasie pleeg nie. Is daar konkrete oplossings? Dupliseer byvoorbeeld 'n gewilde speelding of stel speelbeurte in. Die ongewilde kind het miskien meer liefde nodig om te kalmeer.

Dag vyf: Maak doodseker dat daar geen mediese toestande onderliggend aan ongehoorsaamheid is nie. Sommige nie-responsiewe kinders het gehoorprobleme. Nog ander kan ouditiewe instruksies nie reg prosesseer nie. Waar 'n fisieke of leerprobleem vermoed word, soek professionele hulp.

Dag ses: Oefen luistervaardighede. Kinders tree soms onbeheersd op uit frustrasie met 'n ouer/versorger wat nie regtig aandag gee nie. Stop en luister. Behou oogkontak. Bevestig dat jy werklik hoor wat gesê word.

Dag sewe: Vind 'n oomblik vir kommunikasie. Vra spesifieke vrae oor gebeure in die kinders se dag, byvoorbeeld "Wat was die lekkerste deel van die netbalwedstryd vir jou?"

Dag ag: Maak seker dat jy weet watter gedrag oudersoms-toepaslik is. Kinders ontwikkel ook teen verskillende tempo's en sommige irriterende gedragswyses kan selfs verwag word, byvoorbeeld baasspelerigheid by 'n drie-jarige en skielike dikmond-gedrag by 'n sewe-jarige.

Dag nege: Praat sag. Probeer om nie instruksies vanuit 'n ander vertrek te skree nie, maar van aangesig tot aangesig te gee. Sodoende is jy verseker dat die boodskap gehoor word en kan kinders se reaksies gemonitor word. 'n Kind wat jou begriploos aanstaar, verstaan dalk werklik nie, of reageer op die manier waarop 'n bevel gegee is. Behou 'n kalm stemvlak. Moenie self onbeheersd optree nie.

Dag tien: Doen 'n praktiese toets in begrip en luistervaardighede. Gebruik duidelike taal om iets oor te dra en vra dat die kinders dit in hulle eie woorde moet herhaal. Response is nie altyd onmiddellik nie. 'n Vraag soos "waarom het jy nie die drommetjie leeggemaak nie?" moet geprosesseer word voordat die kind kan antwoord. Herhaal die vraag tot drie maal op 'n kalm wyse. Daarna kan 'n regstellende maatreël vir nie-samewerking ingebring word.

Dag elf: Ontwerp 'n kode. Kinders voel verneder om in die openbaar, of voor ander tereggewys te word. Ontwerp saam met die kind 'n geheime kode – soos vat aan jou oor – wat as herinnering dien om sy/haar gedrag aan te pas.

Dag twaalf: Fokus op die positiewe. Wat kinders ookal vandag verkeerd doen, moenie op die negatiewe konsentreer nie. Prys positiewe pogings. Enige teken van selfbeheer verdien 'n opmerking soos "Ek is trots op die manier waarop jy die situasie hanteer het".

Dag dertien: Beoefen buigsaamheid. Ultimatus is slegs nodig waar kinders se veiligheid op die spel is. Ander reëls kan dikwels as alternatiewe keuses aangebied word.

Dag veertien: Laat oorgangstyd toe. Sommige kinders is nie weerstandig omdat hulle dissiplinêre probleme het nie, maar omdat hulle meer oorgangstyd nodig het. Sekere kinders kan veral swak reageer op gejaagdheid. As 'n kind met 'n prettige aktiwiteit besig is, is dit dikwels moeilik om na 'n taak-georiënteerde aktiwiteit oor te skakel. Sê byvoorbeeld vir 'n seuntjie wat met sy treintjies speel dat hy oor vyftien minute die tafel moet dek, sodat hy die spel bevredigend kan afsluit.

Dag vyftien: Maak liggaamlike kontak, soos drukkies wat boodskappe van omgee oordra.

Dag sestion: Hersien die vorderingsproses. Besluit miskien om slegs op een of twee gedragsveranderinge te konsentreer totdat dit deel van 'n gedragsprogram geword het.

Dag sewentien: Neem klein stappies. Implementeer die gedragsprogram waartoe jy op dag sestion besluit het. As netjiese kamers 'n doelwit is, maak vandag voorsiening vir houters en 'n regpak-roetine.

Dag agtien: Toon empatie. Buie en minder positiewe dae is 'n werklikheid vir almal. Vestig 'n patroon waarin foute vergewe word en daar wegbeweeg word van ou sondes. Vra self om verskoning as jy byvoorbeeld onselfbeheersd opgetree het.

Dag neëntien: Spandeer tyd saam. Vind tyd om vir kinders te lees, saam met hulle TV te kyk of 'n speletjie te speel. Maak pret, maar gebruik spel ook om samewerking te bevorder.

Dag twintig: Gaan saam deur die joernaal en besluit om die suksesse te vier deur byvoorbeeld roomys te eet en vir mekaar te vertel hoedat die wedersydse selfbeheersing waardeur word.

Dag een-en-twintig: Vestig 'n patroon deur herhaling. Die doelwit is verbetering en dis 'n voortgaande proses. Elke ontmoeting met 'n kind is 'n geleentheid om te onderrig én te leer.

9.2.4 DIE BEVORDERING VAN EMOSIONELE WELSTAND

Groter emosionele welstand behoort te volg op die herstel van bindingsekuriteit, interpersoonlike vertroue, selfvertroue en die aanleer van sosiale vaardighede. Dit behoort te lei tot minder behepthed met liggaamlike probleme en 'n beter emosionele ewilibrum. Daar sal ook 'n verandering plaasvind in die persepsies en verwagtings omtrent ander mense se optrede en response (funksionele interpersoonlike skemas).

Hokanson, Hummer en Butler (1991) het gevind dat depressiewe studente vyandigheid by hulle kamermaats oorskat en vriendelikheid onderskat het. Studente wat hulle kamermaats se aggressievlakke oorskat het, het later depressief geword. Dit bevestig die teorie dat interpersoonlike probleme 'n rol speel in die aanvang en behoud van emosionele ongesteldheid (Barnett & Gotlib, 1988) en dat emosionele ongesteldheid weer lei tot 'n meer negatiewe persepsie van self-verwante sosiale inligting (Alloy & Abramson, 1988).

Hammen en Goodman-Brown (1990) het die hipotese dat depressie die resultaat van 'n verband tussen 'n gebied van spesifieke betekenis vir die self en negatiewe gebeure op daardie gebied is, getoets. Hulle het 'n groep 8- tot 16-jarige kinders geklassifiseer op grond van die wyse waarop hulle self-betekenis verbind het aan óf interpersoonlike óf prestasiegebiede, gebaseer op herinneringe van onlangse persoonlike gebeure. Die kinders is oor 'n 6-maande periode opgevolg en stresvolle lewensgebeure en simptome is geassesseer. Soos verwag, was daar 'n beduidende assosiasie tussen die aanvang of verergering van depressie en die ervaring van stressors wat relevant tot 'n kind se selfskema-klassifikasie was. Die effek was veral beduidend vir kinders van depressiewe moeders en dié wat interpersoonlik minder weerbaar was.

Armsden, McCauley, Greenberg en Berke (1990) het die verband tussen die sekuriteit van binding met die ouers en leeftydgenote en emosionele ongesteldheid by 'n groep 7- tot 17-jarige kinders ondersoek. Simptome van depressie het 'n beduidende verband met minder bindingsekuriteit met die ouers en leeftydgenote getoon. By die groep waar depressie-simptome verlig was, was bindingsekuriteit op dieselfde vlak as by die asimptomatiese kontrolegroep. By al die groepe, het beter bindingsekuriteit gekorreleer met beter emosionele welstand. Emosionele welstand lei weer tot meer positiewe interpersoonlike skemas. Hill en Safran (1994) het gevind dat, hoe minder simptomatologie van emosionele ongesteldheid teenwoordig is, hoe groter is die verwagting van positiewe response vanaf ander mense.

9.2.5 DIE BEVORDERING VAN MORELE WAARDES

Die integrasie van 'n kulturele waardesistiem is die basis van die samelewingskwilbrium (Erikson, 1963). Wanneer hierdie sin verloor word, wanneer integriteit toegee aan wanhoop of afkeur, wanneer vooruitgang toegee aan stilstand, intimiteit aan isolasie en identiteit aan verwarring, word 'n hele reeks infantiele vrese gemobiliseer. Net wanneer 'n individuele identiteit veilig in 'n kulturele identiteit geanker is, kan 'n werkbare psigososiale kwilbrium tot stand kom.

In hoofstuk 4.6 is daar reeds aangetoon hoedat morele waardes vroeg vasgelê word, die rol van ouers/versorgers en later, die invloed van leeftydgenote. In hierdie hoofstuk sal kortliks na bogenoemde verwys word, waarna spesifiek die rol van geloof en uiteindelik die invloed daarvan op toekomsverwagting, bespreek sal word.

9.2.5.1 Die rol van ouers en leeftydgenote

Moraliteit het kronologies 'n vroeë aanvang en hou ook verband met sosiaal/kognitiewe ontwikkeling. Volgens Selman (1980) kan kinders oorspronklik nie begryp dat daar meer as een perspektief op 'n saak kan wees nie. Geleidelik begin hulle egter verstaan dat mense gebeure op verskillende maniere sien en ontwikkel hulle ook 'n meer veralgemeende indruk van 'n abstrakte "derde persoon"-perspektief. Adollessensie is die kritiese tydperk waarin die "waarnemende ego" ontwikkel: 'n kapasiteit vir self-refleksie, waarin die self vanuit 'n ander se oogpunt waargeneem kan word.

Maccoby en Martin (in Hetherington, 1983) ontleed morele ontwikkeling aan die hand van kinders se begrip van sosiale verhoudings, spesifiek hulle konsep van "goedwees". Daar is 'n ontwikkelingsprogressie in die tydperk 6 tot 14 jaar: jonger kinders lê klem op gee, deel en saamspeel, terwyl ouer kinders hulpverlening en begrip toevoeg en minder klem lê op deel. Die begrip wissel ook, afhangende daarvan of dit 'n kind tot kind- of kind tot

grootmensverhouding is. Deel en spel is by eersgenoemde belangrik, terwyl laasgenoemde 'n element van konformerings tot die volwassene se standarde insluit. Alhoewel die kind tot ouer-verhouding mettertyd 'n kleiner mate van onderdanigheid bevat, bereik dit nooit werklik die vlak van simmetriese wederkerigheid (Younnis, 1980), wat verhoudings met leeftydgenote kenmerk nie. Vriendskap is dus die oorsprong van volwasse intieme verhoudings. Deur groepsamewerking met leeftydgenote, ontwikkel die beginsels wat die basis van volwasse moraliteit vorm: samewerking en gelykheid. Voorlewing deur ouers/versorgers bly egter deurlopend belangrik. Volgens Bettelheim (1987) respekteer kinders dikwels dié waardes wat só deel van hulle ouers se lewenswyse is, dat die ouers dit eenvoudig uitleef. 'n Pa doen byvoorbeeld sy werk met integriteit en sorg omdat dit vir hom vanselfsprekend is. Die kind beleef dit as 'n goeie voorbeeld. Hoe nader ouers en versorgers leef aan dit wat hulle sê reg is, hoe waarskynliker sal kinders in hulle sorg die waardestelsel vertrou. Kinders is ook sensitief daarvoor of volwassenes selfrespek het en self sekuriteit ervaar - anders word so 'n persoon se outoriteit gewantrou.

Kinders het rolmodelle nodiger as kritiek, volgens die Franse filosoof Joubert. Deur voortdurend deur ander voorgesê te word, word selfbeheer oorbodig. Dit is egter belangrik dat die reëls wat aangeleer word, begripsrelevant is. As kinders nie die reëls verstaan nie, kan straf dalk tot blindelinge gehoorsaamheid lei. As hulle egter die voordeel van die reëls besef en dit op grond van 'n wilsbesluit gehoorsaam, word dit 'n toegeëide waarde.

In 'n studie van die metodes wat deur onderskeidelik Amerikaanse en Japannese ouers gebruik word om gehoorsaamheid te bevorder (Bettelheim, 1987), is die volgende voorbeeld gebruik: 'n Kleuter hardloop in 'n supermark rond. Die Amerikaanse ma gil: "Stop dit!" Die Japannese ma sê: "Hoe dink jy voel die eienaar as 'n mens so in sy winkel optree?". Eerder as om te hoop verleentheid weerhou die kind van verdere negatiewe optrede, probeer laasgenoemde die kind by 'n besluit of keuse bring. Die implikasie is ook dat jy iemand anders (die winkeleienaar) 'n guns kan bewys deur beleefde optrede. Dit is die verskil tussen die afdwing en die aanleer van dissipline.

'n Verdere kulturele verskil wat uitgewys is, hou verband met geduld. Amerikaanse ouers sê voortdurend: "Maak gou!" Dit spruit uit 'n denkwysie dat druk tot prestasie sal lei. Die Japannese denkwysie is dat, as kinders tyd kry om te dink, hulle dikwels die regte keuse sal maak, veral as hulle glo die ouers het groot waardering vir hulle vermoëns om besluite te neem.

Respek vir ander se waardes begin dus by selfrespek. Selfrespek kan reeds op 'n baie jong ouderdom begin, deur eerstens liggaamsrespek aan te leer. Kinders moet van kleins af leer dat hulle liggame waardevol is en respek verdien. Ouers en versorgers moet dieselfde respek handhaaf. Dis dan later baie makliker om kinders te oortuig dat dwelmmiddels, eetversteurings en onoordeelkundige seksuele verhoudings, hulle nie waardig is nie.

Teen adolessensie is volwassenes nog nodig vir die instandhouding van waardes, maar assertiewe toepassing moet geleidelik afneem. Soos daar na volwassenheid beweeg word, moet 'n opregte behoefte om vir ander om te gee, deel word van die selfproses. Die vertroue wat dus deur sensitiewe sorg geskep is, lei tot 'n gevoel van betekenisvol "ek wees" en die vermoë om suksesvol ander se verwagtings te vervul. Dit kulmineer in die aktualiteit van geloof.

Volgens Erikson (1963) is die vertroue wat spruit uit versorging, die werklikheidsbasis van geloof: 'n Gemeenskaplike faktor in alle vorms van godsdiens is die oorgawe aan 'n Voorsiener wat betref aardse, sowel as geestelike behoeftes. Daar is klem op menslike kleinheid, die bely en aflê van verkeerde optrede en die soeke na Goddelike leiding.

9.2.5.2 Die rol van geloof

Godsdiens kommunikeer met die ervaringsstelsel op 'n wyse waaraan blote analitiese denke nie voldoen nie. Volgens Epstein (1994) is godsdiens 'n bewys dat daar twee fundamenteel verskillende wyses is waarop inligting verwerk word. Baie individue voel dat rasonale, analitiese denke daarin

misluk om 'n bevredigende begrip van die wêreld en gedragstryglyn te verskaf. Geloof is die brug na die ervaringswêreld.

Prins (1997) sluit hierby aan. Volgens hom is kennis kontekstueel: ervaring speel 'n rol in wat geken en verstaan word. Die verskerpte klem op die affektiewe vind in die post-modernisme neerslag in die geloof en God word ook as 'n metgesel en vriend gesien. Vir die post-modernistiese jeug is inskakeling by sisteme en verhoudings dus belangrik. Deurdat individualisering egter toenemend plaasvind (mense moet self betekenis aan hulle lewens gee), is daar 'n verlies van sekerheid en nuwe vorms van sosiale integrasie.

Geloof behoort die adolessent te help om in die pluralistiese wêreld te leef as mense wie se waardes geïntegreerd is in hulle lewenswyse. Om die vermoë tot selfstandige keuses te verskerp, moet persoonlike verantwoordelikheid beklemtoon word. Kommunikasie moet ook ontwikkel word as 'n sosiale vaardigheid in rolneming en morele redenering.

Geloof word dus tussen mense uitgeleef in die vorm van religieuse sosialisering. Volgens Prins (1996) hou geloofsvervreemding by adolessente dikwels verband met die verhouding tot godsdienstige gesagsfigure in hulle lewe. In sy ondersoek het tieners 'n gelukkige gesinslewe as hul heel belangrikste verhoudingsbehoefte aangetoon. Veral twee aspekte van geloofs-rolmodelle (meestal hul ouers of versorgers) is uitgewys, naamlik die voorbeeld wat hierdie persone stel en die verhoudings wat hulle handhaaf. Ouerskaps- of versorgingstyl was ook van belang: 68% van adolessente het 'n induktiewe kommunikasiestyl verkies, waarin die klem op kommunikasie en sosialisering geplaas word.

Ten einde volwassenes se geloofswaardes te internaliseer, wil adolessente dus hê dat hulle genoeg aandag kry, dat daar na hulle kant van 'n saak ook geluister word en sinvolle redenasie aangemoedig word. Adolessente wat reeds geloofsekerheid ervaar het, was betrokke by diens aan ander en het

betekenisvolle vriendskappe met volwassenes gehad. Hulle het geglo dat 'n verhouding met God ook in gemeenskap met ander beleef kan word.

Adolescente geloofsaspekte is dan nou verwant aan die elemente van adolessente interpersoonlike skemas. Volgens Prins (2000) word 'n godsdienstige ingesteldheid by tieners nie net weerspieël in hulle verhouding met God nie, maar in alle lewensverbande. 'n Studie met 331 adolessente het byvoorbeeld getoon dat, hoe meer intrinsiek hulle geloof was, hoe minder sosiaal afhanklik (dus hoe meer outonoom) was hulle. Selfstandige denke en doelgerigte keuses was 'n beduidende aspek van intrinsieke geloof. Dit het verder 'n sterk korrelasie getoon met hulle ervaring van sorg en liefde (bindingsekuriteit en vertroue), 'n positiewe selfsiening, 'n positiewe toekomsverwagting en 'n sin van betekenisvolheid in hulle lewe. Onsekerheid oor geloof en verlossing het 'n beduidende groter neiging tot selfmoord en 'n swakker toekomsverwagting getoon.

Soos verwag kan word, sal die verhouding met die primêre sorg-figure dus 'n groot rol in die vestiging van geloofsekerheid speel. In 'n ondersoek wat sestien gemeentes betrek het, het Prins (1998) gevind dat sekere opvoedingstyle 'n negatiewe verwantskap met geloofsekerheid by adolessente gewys het. Die mees negatiewe style was gesien as dwang, stilswye as 'n strafmaatreël en outoritêre reëls. Aan die ander kant het 'n goeie verhouding met die vaderfiguur 'n sterk positiewe motiveringsrol gespeel.

Adolescente persepsies van volwasse versorgers waardeur hul eie geloofslawe maksimaal gefasiliteer was, was soos volg:

- a) dat die ouers/versorgers hul primêre onderriggewers ten opsigte van geloof was;
- b) dat 'n konkretisering van hul geloofsoortuiging in die ouers/versorgers se lewens waargeneem kon word;

- c) dat godsdienstige praktyke (soos kerkbesoek en huisgodsdienste) deur die volwassenes gebruik is as 'n opregte poging om geloof oor te dra, en
- d) dat veral die vader se verhouding met hulle korreleer met dit wat hulle oor God se verhouding met hulle leer.

Rolmodelle buite die gesin speel 'n toegevoegde rol.

Van der Slik (1992) het, in 'n ondersoek van Europese tieners, tot soortgelyke gevolgtrekkings gekom. Volgens hom vind godsdienstige oortuigings en houdings beslag binne 'n verwysingsraamwerk en korreleer dit met gedrag. Die ouers/versorgers moet die geloofsraamwerk verskaf, omdat die sosiale omgewing dikwels die teenoorgestelde waardes as wenslik uitbeeld. Ouers se waarneembare gedrag, die mate waarop hierdie gedrag ooreenstem met hulle houdings, oortuigings en ervarings en uitgedruk word in hul sosialiseringproses, skep die indruk (of skema) wat kinders van hulle geloofsoortuiging sal hê. Oordrag van hierdie oortuigings vind direk en indirek plaas. Vaders speel veral 'n belangrike rol ten opsigte van die "uitwendige" oordrag soos kerkbesoek, terwyl moeders die "inwendige" vaslegging deur debat en kommunikasie fasiliteer.

Gesprekke oor godsdienste met kinders is egter slegs positief as dit met empatie gepaardgaan. Van der Slik (1992) definieër empatie as die kognitiewe en affektiewe reaksie van een persoon op die waargenome ervarings van 'n ander. Empatie bou oënskynlik ook empatie. In sy ondersoek het kinders uit gesinne gekenmerk deur konflik, lae empatietellings gekry. Kindermishandeling het meer dikwels voorgekom waar moeders lae empatietellings behaal het. Die verband lê in die kommunikatiewe omgangstruktuur binne empatiese gesinne: warm en toeganklike ouers het meer dikwels godsdienstige kinders. Hierdie resultaat word bevestig deur Kirkpatrick en Shaver (1990) wat gevind het dat kinders van toeganklike ouers meer godsdienstig is as dié van koel en afstandelike ouers.

Daar is dus 'n duidelike korrelasie tussen geloof en die interpersoonlike elemente bindingsekuriteit, vertroue, selfvertroue, outonomie en pro-sosialiteit (empatie). Ander navorsers het ook gevind dat geloof verband hou met minder eensaamheid (Schwab & Petersen, 1990); 'n positiewe selfbeeld (Prinsloo, 1984); identiteitsvorming (Hugo, 1991) en hulpverlening aan ander (Lee, Rice & Gillespie, 1997). Geloofstwyfel by adolessente het hoë assosiasies getoon met negatiewe lewenservarings, konflik, emosionele ongesteldheid en swak gesinsverhoudings (Kooistra & Pargament, 1991).

Geloofstwyfel hou ook verband met 'n negatiewe toekomsverwagting. Prins (1997) het gevind dat pessimistiese adolessente 'n skeptiese toekomsverwagting het wat hulle jeugfase ontledig van betekenis. So 'n negatiewe toekomsverwagting (skema) ontnem adolessente hulle bron van lewensperspektief en dinamiek. Ook Trusty en Watts (1999) bevestig 'n verband tussen geloofpersepsies en opvoedkundige en beroepsverwagtings. Swensen (1981) voel dan dat geloofsoortuigings en -waardes van toenemende belang in psigoterapie moet wees.

9.3 SOSIALE BEMAGTIGINGSPROGRAMME IN KINDERHUISE

9.3.1 TEORETIESE BEGINSELS

Gedurende 1998 het die Inter-Ministriële Kommissie vir die Jeug met 'n Risiko 'n raamwerk vir die assessering en opstel van ontwikkelingsplanne vir kinders met psigososiale risiko's in werking gestel. Dié raamwerk is vir Suid-Afrikaanse omstandighede aangepas vanaf die Britse "Looking after Children"-model, wat gebaseer is op die werk van Brendtro, Brokenleg en Van Bockern (1990).

Bogenoemde navorsers het vier interkorrelerende sirkels, die sogenaamde "Circles of Courage", identifiseer. Hierdie sirkels kan deur lewensomstandighede of ervarings verbreek word, wat aanleiding gee tot beskadigde omgang met die sosiale omgewing ('n parallel vir disfunksionele

interpersoonlike skemas). Om suksesvolle omgang met die sosiale omgewing te vestig of te herstel, moet die sirkels herstel word. Die sirkels is:

- "Belonging" (om te behoort);
- "Mastery" (bemagtiging);
- "Independence" (onafhanklikheid) en
- "Generosity" (ruimhartigheid).

Die ooreenstemming van hierdie vier afdelings van interpersoonlike funksionering, toon 'n opvallende ooreenkoms met die elemente van interpersoonlike skemas soos in die huidige studie identifiseer en ondersoek is.

Volgens Brendtro et al. (1990) is daar vier vorms van ekologiese risiko's vir kinders:

- a) Destruktiewe verhoudings, soos ervaar deur kinders wat verwerp of verlaat word. Hulle hunker na liefde, maar vind dit moeilik om te vertrou, omdat hulle verwag om weer seergemaak te word.
- b) 'n Klimaat van futiliteit, soos ervaar deur kinders met insekureit en min selfvertroue. Hulle word emosioneel verlam deur gevoelens van ontoereikendheid en 'n vrees vir mislukking.
- c) Aangeleerde onverantwoordelikheid, soos gesien by jong mense by wie 'n sin van magteloosheid maskeer word deur traak-my-nie-agtige of rebelse, uitdagende gedrag.
- d) 'n Verlies aan doelmatigheid, soos weerspieël in self-gesentreerdheid en 'n desperate soektog na betekenis in 'n wêreld met verwarrende waardes.

Om die gebrokenheid van só 'n sosiale klimaat te begin heelmaak, moet daar aan vier komponente van intra- en interpersoonlike bemagtiging aandag gegee word.

Betekenis word gevind in die aanvaarding, aandag en liefde van ander. 'n Verlies aan betekenis is om verwerp en geïgnoreer te word – om nie te behoort nie.

Vaardigheid ontwikkel soos die omgewing **bemeester** word. Sukses bring innerlike bevrediging en 'n sin van doeltreffendheid, terwyl kroniese mislukking motivering onderdruk.

Mag word getoon in die vermoë om gedrag te beheer en die respek van ander te wen. Waar mag ontbreek, is 'n gevoel van magteloosheid (verlies van **onafhanklikheid**).

Waarde is om as kosbaar evalueer te word in jou eie kultuur en deur betekenisvolle ander. Sonder 'n gevoel van waarde, is die lewe nie spiritueel vervullend nie. (Waarde word hier gereflekteer in **ruimhartigheid**).

Jong mense behoort binne 'n netwerk van sorgsame volwassenes op te groei. Die sterk sin van behoort wat hierdeur gekultiveer word, maak hulle meer ontvanklik vir volwasse leiding. Die sosiale netwerk moet ook bemeestering aanmoedig: die motivering om vaardig te wees, lei tot die motivering om te presteer. Te min geleenthede tot sukses lei tot gedragsprobleme, hulpeloosheid en minderwaardigheid – verantwoordelikheid is 'n noodsaaklike onderafdeling van sukses.

Gebrekkige outonomie gee aanleiding tot ontwikkelings-mislukkings soos aangeleerde hulpeloosheid, 'n eksterne lokus van kontrole en 'n gebrek aan intrinsieke motivering. In hierdie verband speel dissipline 'n belangrike rol: dissipline moet outonomie ondersteun en klem lê op empatie en verantwoordelikheid.

Laastens word selfwaarde verhoog deur om te gee vir ander. Altruïsme help individue om lewenskonflikte te hanteer, want om uit te reik na ander beteken om bevry te word van die pre-okkupasie met die self.

Wanneer oënskynlike gebrekkige interpersoonlike gedrag by kinders dan geassesseer word, kan sekere vrae die proses fasiliteer.

- Is die gedrag wraak deur kinders wat verwerp voel?
- Is die gedrag frustrasie as 'n respons op mislukking?
- Is die gedrag rebels om magteloosheid teen te werk?
- Is die gedrag uitbuiting ter wille van selfsugtige doelstellings?

'n Kontinuum van gedragswyses word vervolgens ten opsigte van elke element van vaardigheid geassesseer. Dit kan soos volg voorgestel word (Tabelle 175-178):

Normaal

Binding-positiwiteit

Liefdevolheid

Vriendelikheid

Intiemheid

Toeganklikheid

Samewerking

Vertroue

Verdraai

Bende-lojaliteit

Smagting na liefde

Smagting na
aanvaarding

Promiskuïteit

Vasklougedrag

Kultus-vatbaarheid

Oor-afhanklikheid

Afwesig

Binding-afwesigheid

Behoedsaamheid

Verwerping

Eensaamheid

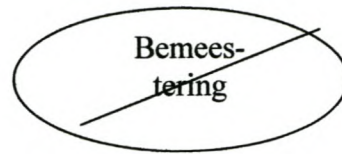
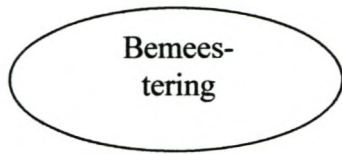
Afsydigheid

Geïsoleerdheid

Wantroue

Tabel 175: 'n Kontinuum van gedragswyses ten opsigte van elke element van vaardigheid: Om te behoort

Die ontwikkelingsbehoefte hier is die herstel van vertroue en intimiteit in verhoudings.

Normaal

Prestasie

Sukses

Kreatiwiteit

Probleemoplossing

Deursettingsvermoë

Vaardigheid

Verdraai

Oorprestasie

Arrogansie

Risiko-soeke

Oneerlikheid

Werkolisme

Afwykende vaardighede

Afwesig

Nie-prestasie

Mislukking-georiënteerdheid

Risiko-vermyding

Uitdaging-skugterheid

Ongemotiveerdheid

Ontoereikendheid

Tabel 176: 'n Kontinuum van gedragswyses ten opsigte van elke element van vaardigheid: Bemagtiging

Die ontwikkelingsbehoefte hier is betrokkenheid by 'n omgewing met baie geleenthede vir betekenisvolle prestasie.

Normaal

Outonomie

Selfvertroue

Assertiwitiet

Verantwoordelikheid

Interne kontrole

Selfdissipline

Leierskap

Verdraai

Diktoriale optrede

Onverskilligheid

Boelie-gedrag

Seksuele uitbuiting

Manipulering

Rebelsheid

Gesagsuitdaging

Afwesig

Onderdanigheid

Min selfvertroue

Minderwaardigheid

Onverantwoordelikheid

Hulpeloosheid

Ongedissiplineerdheid

Volg-mentaliteit

Tabel 177: 'n Kontinuum van gedragswyses ten opsigte van elke element van vaardigheid: Onafhanklikheid

Die ontwikkelingsbehoefte hier is geleenthede om vaardighede te ontwikkel en die selfvertroue om positiewe leierskap en selfdissipline te beoefen.

<u>Normaal</u>	<u>Verdraai</u>	<u>Afwesig</u>
Altruïsme	Oor-toegeeflikheid	Selfsugtigheid
Sorgsaamheid	Oorbetrokkenheid	Liefdeloosheid
Ruimhartigheid	Martelaar-mentaliteit	Narsissisme
Lojaliteit	Ko-afhanklikheid	Dislojaliteit
Empatie	Inmengerigheid	Gehardheid
Pro-sosialiteit	Gedienstigheid	Anti-sosialiteit
Ondersteuning	Verstrengeling	Uitbuiting

Tabel 178: 'n Kontinuum van gedragswyses ten opsigte van elke element van vaardigheid: Ruimhartigheid

Die ontwikkelingsbehoefte hier is om te leer om vreugde te ervaar deur ander te help.

Die herstel van die gevoel om te behoort, lê in die implementering van die sinergistiese mag van menslike verhoudings. Verhoudingsweerstandige kinders is bang, suspisieus en antagonisties. Hulle was heel moontlik blootgestel aan ervarings van lae sorg gekombineer met té veel of té min dissipline. Hulle ontwikkelingsareas is meestal ten opsigte van gebrekkige empatie, anti-sosiale gedrag, middelafhanklikheid en premature seksuele aktiwiteit.

Die volgende beginsels fasiliteer die herstel van veilige intimiteit:

- Verhoudings is dade, nie gevoelens nie. Omgee, begrip, respek en verantwoordelikheid is wedersydse behoeftes.
- Krisisse is geleenthede. Potensiële aggressie kan deur empatie ontlont word.

- Almal is liefde werd. Kinders wie se optrede die minste toegeneentheid wek, het dit dikwels die meeste nodig.
- Die siklus van konflik moet verbreek word. Wantroue verwag negatiewe response – dit moet nie bevestig word nie.
- Die vertroue van ander moet verdien word deur betroubaarheid.
- Om verhoudings te bou, duur lank. 'n Lewenslange patroon verander stadig.
- Die herstelproses is deurlopend. Terapie is nie net 'n uur per week nie, maar deel van alledaagse ervarings.
- Deur te respekteer, word jy gerespekteer.
- Vreugde kan aangeleer word.
- 'n Klimaat van “behoort” kan geskep en onderhou word.

Bemeestering word herstel deur die vestiging van innerlike dissipline deur die ontwikkeling van waardes en outonomie. Weerbare jong mense toon die volgende kenmerke:

- hulle dink onafhanklik en kan probleme kreatief oplos;
- hulle kan frustrasie hanteer en emosies beheer;
- hulle maak nie ander mense se probleme hulle s'n nie;
- hulle toon optimisme en deursettingsvermoë wanneer mislukking voorkom;
- hulle weier om beledig te voel en skud negatiewe etikette af;
- hulle het 'n sin vir humor en kan “vergewe en vergeet”;
- hulle bou vriendskappe wat gebaseer is op wedersydse sorg en ondersteuning.

Bogenoemde eienskappe word versterk deur 'n sorg-omgewing wat straf vervang met dissipline. Die verskil kan soos volg voorgestel word (Tabel 179):

<u>Dissipline-proses</u>	<u>Straf-proses</u>
1. Pro-aktiewe fokus op die voorkoming van probleme	1. Re-aktiewe intervensie nadat probleem voorgekom het.
2. Natuurlike gevolge van optrede word bespreek	2. Arbitrêre gevolge word afgedwing.
3. Respek vir sosiale verantwoordelikheid word geleer.	3. Gehoorsaamheid aan gesagsfigure word aangeleer.
4. Beheer op grond van interne waardes word verwag.	4. Beheer word op grond van eksterne reëls afgedwing.
5. Sielkundige en fisieke straf word vermy.	5. Sielkundige en fisieke straf word toegepas.

Tabel 179: Die verskille in 'n sorg-omgewing tussen straf en dissipline

Die finale vorm van sosiale bemagtiging lê in altruïsme. Opregte altruïsme word ontlok deur empatie – die vermoë om ander se perspektief te begryp en die motivering om só op te tree dat daar in ander se behoeftes voorsien word. Op die hoogste vlak van morele ontwikkeling ontstaan 'n gevoel van verwantskap aan alle mense.

Die vestiging en herstel van morele waardes hou verband met 'n leerproses wat die volgende elemente bevat:

- 'n akademiese leerproses wat aansluit by werklike menslike behoeftes;
- volop geleenthede om vrywillig hulp te verleen;
- ontwikkeling van probleemoplossingsvaardighede;
- ontwikkeling van komplekse denkpatrone.

9.3.2 ASSESSERING VAN ONTWIKKELINGSBEHOEFTE

Ten einde vas te stel waar die ontwikkelingsbehoefte van elke kind lê, word die vlak waarop 'n kind binne elke sirkel funksioneer, geassesseer. Die assesseringsvorm is 'n opsomming van al die inligting wat 'n kind se huidige vlak van funksionering op 'n skaalpunt vasstel.

Die afdeling oor "behoort" assesseer die volgende elemente:

- Is die jong persoon normaalweg gesond?
- Is gewig binne normale grense?
- Is alle voorkomende gesondheidsmaatreëls getref en 'n immuniserings-program voltooi?
- Word voldoende aandag aan gesondheidsprobleme en gebreke gegee?
- Het die jong persoon kontinue sorg ervaar?
- Is die jong persoon positief gebind aan ten minste een versorger?
- Het die jong persoon positiewe kontak met familie?
- Het die jong persoon 'n verhouding met 'n volwassene wat sal help na behoefte?
- Is die jong persoon in staat om verhoudings met leeftydgenote te vorm en te behou?
- Is die jong persoon toegerus met voldoende inligting oor gesondheid, afhanklikheidssubstanse, alkohol, rook en seksualiteit?
- Is die jong persoon fisiek, sosiaal en emosioneel veilig in sy/haar huidige plasing?
- Het die jong persoon 'n positiewe selfsiening?
- Verstaan die jong persoon sy/haar huidige situasie?
- Het die jong persoon kennis oor sy/haar biologiese gesin?
- Ervaar die jong persoon respek ten opsigte van sy/haar ras, godsdiens en kultuur?
- Kan die jong persoon onafhanklik funksioneer ten opsigte van selfversorging?

Die afdeling oor “bemeestering” assesses soos volg:

- Het die jong persoon 'n algemene gevoel van toereikendheid en kan hy/sy spesifieke vaardighede en sterk areas identifiseer?
- Is die jong persoon emosioneel sterk?
- Ontvang die jong persoon toepaslike ondersteuning en terapeutiese intervensie?
- Het die jong persoon toereikende sosiale en lewensvaardighede?
- Het die jong persoon spesiale vermoëns en belangstellings ontwikkel?
- Neem die jong persoon aan 'n wye verskeidenheid aktiwiteite deel?
- Word genoeg aandag aan toepaslike opleiding gegee?
- Het die jong persoon vaardighede ontwikkel vir die arbeidsmark?
- Het die jong persoon wye buitemuurse belangstellings?

By “onafhanklikheid” word na die volgende aspekte gekyk:

- Het die jong persoon toepaslike en voldoende inligting oor statutêre sake en prosesse, regte, klagteprosedures en amptelike dokumente ontvang?
- Is die jong persoon gewys hoe om besluite en keuses wat verantwoordelik en ouderdomstoepaslik is, te maak?
- Is die jong persoon gereelde geleentheid gegee om toepaslike keuses en besluite te maak en te leer deur probeer-en-tref?
- Is die jong persoon geleer om sy/haar gedrag met waardigheid, selfbeheer en verantwoordelikheid te hanteer?

Ten opsigte van ruimhartigheid en empatie word geassesseer of:

- Die jong persoon genoeg aanmoediging en geleentheid het om behulpsaam teenoor vriende, die gemeenskap en versorgers op te tree.
- Wanneer die geleentheid en aanmoediging daar is, die jong persoon kies om om te gee en te deel.
- Die jong persoon wys dat hy/sy bewus is van en omgee vir die gevoelens van vriende en versorgers.

- Die jong persoon aan gemeenskapsuitreike deelneem as die geleentheid daar is.

Assessering word voltooi deur die jong persoon self en persone prominent in sy/haar leefomgewing, soos versorgers en maatskaplike werkers. 'n Onbevredigende skaalpunt dui op 'n gebrekkige ontwikkelingsarea. 'n Individuele ontwikkelingsplan word dan opgestel om vaardighede in daardie area te bevorder.

9.3.3 DIE ONTWIKKELINGSPLAN

Afgesien van individuele en spesifieke terapeutiese ingrepe ten opsigte van gebrekkige ontwikkelingsareas, word 'n oorkoepelende program van heling en bemagtiging met alle kinders in kinderhuise gevolg. Die programme word geïmplementeer deur individuele gesprekke en groepwerk in leeftyd-verband. Intern word die programme deur maatskaplike werkers, sielkundiges, verpleegkundiges, kinderversorgers en ander personeel aangebied. Kundiges uit die samelewing word egter vir gespesialiseerde onderwerpe betrek.

Die program het ten doel om ontbrekende vaardighede op al vier vlakke – om te behoort, bemeestering, onafhanklikheid en ruimhartigheid – aan te vul. Die onderwerpe val in groepe uiteen, byvoorbeeld besluite/keuses (wat insluit norme, wette en waardes); selfbeeld (wat insluit selfgeldende gedrag en die positiewe hantering van aggressie; kommunikasie (waarby konflikhantering en die ouer-kindverhouding ingesluit word); seksualiteit (soos rolle, gedrag en besluitneming) en hoërisiko-gedrag (soos middelgebruik en bendelidmaatskap). Bykomende onderwerpe soos studiemetodes, goeie maniere en etiket, vriendskap, die sin van die lewe, regte, voorregte en verantwoordelikhede, molestering en selfs die hantering van mediese noodgevalle en optrede tydens natuurrampe, word aangespreek.

Die klem is deurentyd nie slegs op hantering, vaardigheid en oplossing nie, maar ook op keuses, waardes en verantwoordelikhede. Groepsbesprekings lewer dikwels waardevolle inligting wat lei tot verwysing vir gespesialiseerde terapeutiese insette.

9.3.4 EVALUERING VAN DIE PROGRAM MET VERWYSING NA DIE HUIDIGE STUDIE

Die filosofiese onderbou van die ontwikkelingsprogram wat tans in kinderhuise gebruik word, toon sterk parallele met die teoretiese motivering van die huidige studie.

Die afdeling oor “behoort” verwys na bindingsekuriteit, vertroue en selfkennis. “Bemeestering” verwys na effektiewe funksionering in die samelewing ten opsigte van sosiale, emosionele en lewensvaardighede. “Onafhanklikheid” omvat die faktore innerlike beheer, dissipline, keuses en verantwoordelike besluitneming, terwyl “ruimhartigheid” betrekking het op omgee en deel, empatie en ‘n gevoel van nodig wees. Uiteindelik stem dit dan weer ooreen met Erikson se generatieweiteit as finale doelwit.

In hoofstuk 9.2.5.2 is aangetoon dat ‘n persoonlike geloofsoortuiging ook ‘n sosiale bemagtigingsrol kan speel. Daar is ‘n ooreenstemming met bindingsekuriteit en vertroue (God as vader en as vriend); empatie (pro-sosiale optrede wat berus op ‘n geloofsoortuiging en ingesteldheid van selfloosheid); emosionele stabiliteit; selfbeeld (waarde in die oë van God) en onafhanklike denke (optrede volgens eie oortuiging en nie groepsdruk nie). Daar is ‘n toekomsverwagting wat in die laaste plek gestalte kry as ‘n spesifieke ewigheidsverwagting – die skema van hoop. Brendtro et al. (1990) verwys na ‘n spirituele dimensie, maar die invloed daarvan word nie gekwantifiseer nie.

Die wyse waarop die ontwikkelingsbehoeftes vasgestel word, toon ‘n doelmatige ooreenstemming met die hipoteses van die huidige studie. Ontwikkelingsprogramme stel doelwitte wat afgestem is op die elemente van

interpersoonlike skemas soos deur dié studie geïdentifiseer is. Enkele areas kan moontlik sterker beklemtoon word:

- Die rol van verhoudings met versorgers en ander personeel as 'n bron van deurlopende terapeutiese herstel.
- Die byeenbring met ander kinders in alternatiewe sorg om kommunikasie en probleemoplossingsvaardighede te versterk.
- Die betrek van biologiese en/of vakansie/pleeggesinne by groepterapeutiese sessies – ook met kommunikasie en lewensvaardighede as doelwit.
- Die herstrukturering van dissipline-patrone sodat die klem op persoonlike en pro-sosiale verantwoordelikheid val.
- Toenemende geleentheid vir outonome optrede en besluitneming.
- 'n Gestruktureerde program vir toekomsbeplanning.
- Spesifieke geleentheid om mededeelsaam en generatief op te tree.
- Daadwerklike implementering van 'n geloofselement en assessering van hierdie faktor as 'n vyfde sirkel van bemagtiging.

9.4 ILLUSTRATIEWE GEVALLESTUDIES

'n Gestruktureerde onderhoud, wat opgestel is volgens die raamwerk van die Inter-Ministriële Kommissie, is met 'n dogter uit die kindershuisgroep en 'n dogter uit die kontrolegroep gevoer. Die onderhoude is voorafgegaan deur die invul van 'n demografiese vraelys, wat veral die kontinuïteit al dan nie van sorg-posisies getoon het. Kollaterale inligting is voor én na die onderhoude ingesamel by die betrokke maatskaplike werkers, kinderversorgers/ouers, skool, vriende en sibbe. 'n Evaluasie van die betrokkenes se omstandighede is nege maande ná die onderhoud gedoen. Verbatim-transkripsies van die onderhoude is op rekenaar geplaas. Veral by die onderhoud met M, kom sommige sinne taalkundig inkorrekt en verwarrend voor, omdat sy dikwels binne 'n sin van onderwerp verander het. Dit is egter 'n korrekte weergawe van die gesprek. Die navorser het die vrae volgens die vooraf-opgestelde

9.4.1 VOORBEELD VAN DEMOGRAFIESE VRAELYS

1. Eksperimentele nommer: _____
2. Instansie: _____
3. Geboortedatum: _____
4. Geboorteplek: _____
5. Versorgingsgeskiedenis: _____

[illegible]

6. Rede(s) vir verwydering uit ouers se sorg:

---

7. Skoolgraad:

---

8. Skoolprestasie:

---

9. Geloofsverband:

9.4.2 GESTRUKTUREERDE ONDERHOUD

AFDELING 1: OM TE BEHOORT (ILLUSTREER DIE KONSEPTE VAN BINDING, IDENTITEIT, VERTRoue, INTERPERSOONLIKE VERHOUDINGS EN EMOSIONELE AANPASSING).

Vraag 1: Wie is jou gesin?

Vraag 2: Aan wie in jou gesin voel jy die naaste?

Vraag 3: Wie in jou gesin bemoedig en ondersteun jou?

Vraag 4: Hoe dikwels spandeer jy tyd saam met jou gesin? Is dit die regte hoeveelheid kontak vir jou? Sal dit jou pla as jy jou gesin nooit weer sien nie?

Vraag 5: Moet jy dikwels tyd weg van jou gesin af deurbring? Hoe voel jy daaroor? Hoe voel hulle daaroor?

Vraag 6: Toon volwasse gesinslede fisieke toegeneendheid tot jou? Voel jy gemaklik daarmee? Indien nie, waarom?

Vraag 7: Is daar 'n gesinslid met wie jy nie 'n goeie verhouding het nie? Wie is dit? Waarom?

- Vraag 8: Was jy ooit bang dat jy fisiek of liggaamlik gemolesteer sou word deur 'n gesinslid? Hoe beïnvloed dit jou verhoudings, gedrag en gevoelens?
- Vraag 9: Is jy ooit emosioneel misbruik deur 'n gesinslid? Hoe beïnvloed dit jou verhoudings, gedrag en gevoelens?
- Vraag 10: Het jy 'n tuiste waar jy welkom voel en altyd verseker is van:
- 'n slaapplek
  - lang vakansies kan spandeer
  - sonder uitnodiging mag opdaag
  - hulp kan verwag indien nodig?
- Vraag 11: Is jy volledig ingelig omtrent jou voorgeslagte en gesinsgeskiedenis vandat jy 'n baba was?
- Vraag 12: Is jy op verskillende plekke en deur verskillende persone versorg vandat jy klein was?
- Vraag 13: Behalwe jou gesin, ken jy 'n ander volwassene wat jou sal ondersteun as jy ongelukkig voel of 'n krisis beleef?
- Vraag 14: Wie beskou jy as jou naaste vriende? Is hulle geïnteresseerd in jou? Hoe voel jy oor hulle?
- Vraag 15: Het jy 'n spesiale vriend(in) met wie jy oor persoonlike sake kan gesels?
- Vraag 16: Hoeveel vriende van jou eie ouderdom het jy? Hoeveel tyd spandeer jy saam met hulle?
- Vraag 17: Voel jy ooit dat volwassenes of jou tydgenote jou uitsonder of verneder vanweë jou voorkoms, omstandighede of jou persoonlikheid?
- Vraag 18: Dui asseblief aan of die volgende stellings baie soos jy is, 'n bietjie soos jy is of glad nie soos jy is nie:

SOMMIGE JONG MENSE:

- 18.1 vind sekuriteit in hulle verhouding met hulle ouers
- 18.2 vertrou volwassenes en bespreek persoonlike sake en probleme met hulle
- 18.3 vorm maklik hegte verhoudings
- 18.4 is oorvriendelik met mense wat hulle nie goed ken nie
- 18.5 vind dit moeilik om met ander jong mense te meng of hulle is baie skaam
- 18.6 geniet dit om te oefen of aan sport deel te neem
- 18.7 het 'n normale eetlus en geniet hulle kos
- 18.8 slaap sleg vanweë angs of bekommernis
- 18.9 is baie rusteloos
- 18.10 is dikwels bekommerd
- 18.11 kry dikwels vae pyne
- 18.12 het sterk gevoelens van hartseer en smart
- 18.13 is bang vir spesifieke dinge of situasies
- 18.14 maak hulleself doelbewus seer
- 18.15 voel onseker oor hulle liggaamlike voorkoms of seksualiteit
- 18.16 rook of het gerook
- 18.17 gebruik alkohol of het alkohol gebruik
- 18.18 gebruik dwelms of het dwelms gebruik

As enige van bogenoemde vir jou 'n probleem is, het jy iemand om jou daarmee te help?

AFDELING 2: BEMAGTIGING (ILLUSTREER DIE KONSEPTE VAN SELFVERTROUE, PROBLEEMOPLOSSING, TOEKOMS-BEPLANNING EN INTER-PERSOONLIKE FUNKSIONERING IN GEMEENSKAPSVERBAND).

- Vraag 19: Wat is jou grootste talent of vaardighede? Noem minstens 3.
- Vraag 20: Word jy ondersteun in die uitleef van jou talente?
- Vraag 21: Het jy 'n spesiale belangstelling in aktiwiteite soos musiek, dans, mode-ontwerp, handvaardighede of sport? Het jy genoeg geleentheid om dit uit te leef?
- Vraag 22: Watter nuwe vaardighede wil jy nog aanleer in die toekoms?
- Vraag 23: Glo jy dat jy hierin sal slaag?
- Vraag 24: Watter stappe neem jy om struikelblokke uit die weg te ruim?
- Vraag 25: Het jy al ooit deelyds gewerk of werk jy deelyds? Wil jy graag? Sal hierdie werk help met wat jy graag wil doen ná jou opleiding?
- Vraag 26: Watter voorligting of hulp het jy gekry omtrent 'n toekomstige werk of opleiding? Was dit voldoende?
- Vraag 27: Waar en hoe sien jy jouself oor 3 jaar? En oor 10 jaar?
- Vraag 28: Weet jy hoe om jou gedrag en gesprekke in verskillende situasies soos by die skool, vriende, onderwysers, tuis en met vreemdelinge aan te pas? Verduidelik.
- Vraag 29: Watter van die volgende kan jy met gemak doen?
- 29.1 keuses maak
  - 29.2 besluite neem
  - 29.3 jou gevoelens uitdruk sonder om ander seer te maak
  - 29.4 kla sonder om iemand seer te maak
  - 29.5 verstaan hoe ander mense voel as hulle kwaad of seergemaak is

- 29.6 vra wanneer jy onseker is
- 29.7 'n guns vra as jy ondersteuning nodig het
- 29.8 nee sê wanneer jy iets nie wil doen nie of bang of onseker voel
- 29.9 iemand anders komplimenteër of bemoedig

AFDELING 3: ONAFHANKLIKHEID (ILLUSTREER DIE KONSEPTE VAN OUTONOMIE, BEHEER OF INNERLIKE KONTROLE EN SOSIALE VERANTWOORDELIKHEID).

- Vraag 30: Is dit vir jou belangrik om gewild te wees? Hoekom?
- Vraag 31: Wil jy graag inpas by 'n sekere groep? By wie en waarom?
- Vraag 32: Maak jy dikwels keuses omdat jy dink ander mense sal daarvan hou?
- Vraag 33: Is dit vir jou lekker en maklik om alleen te wees?
- Vraag 34: Sê asseblief of die volgende stellings baie soos jy is, 'n bietjie soos jy of glad nie soos jy is nie:

SOMMIGE JONG MENSE:

- 34.1 Is baie veeleisend en ongeduldig met hulle ouers, onderwysers of versorgers
- 34.2 Beland dikwels in die moeilikheid omdat hulle nie na hulle ouers, onderwysers of versorgers luister nie
- 34.3 wys dikwels dat hulle kwaad is en verloor hulle humeur
- 34.4 raak in gevegte betrokke en soek skoor met ander jong mense
- 34.5 konsentreer maklik as hulle wil
- 34.6 tree impulsief op sonder om te dink

- 34.7 kan net 'n paar minute lank aan een ding aandag gee
- 34.8 sal doelbewus ander mense se goed breek of vat
- 34.9 maak baie goeie keuses en dink oor die gevolge van hulle keuses
- 34.10 vind dit moeilik om te besluit as daar keuses is
- 34.11 probeer om ander mense te dwing om te doen wat hulle wil hê.

As enige van bogenoemde vir jou 'n probleem is, het jy al enige hulp of leiding daarvoor gehad?

AFDELING 4: MEDEDEELSAAMHEID / RUIMHARTIGHEID (ILLUSTREER 'N PRO-SOSIALE INGESTELDHEID EN 'N GEVOEL VAN SELFWAARDE).

- Vraag 35: Hou jy daarvan om ander mense te help?
- Vraag 36: Hou jy daarvan om jou besittings en ervarings met ander mense te deel?
- Vraag 37: Is jy besorg oor die gevoelens van jou gesin, vriende of versorger? Hoe wys jy dat jy vir hulle omgee?
- Vraag 38: Neem jy ooit deel aan aktiwiteite waarby ander lede van die gemeenskap baat?
- Vraag 39: Vertrou jy graag ander mense wanneer hulle ontsteld is?
- Vraag 40: Kom jy agter as iemand hartseer is en hoe probeer jy gewoonlik om hulle te laat beter voel?

AFDELING 5: GEESTELIKE ERVARING (ILLUSTREER DIE KONSEP VAN BEMAGTIGING DEUR GELOOF).

- Vraag 41: Glo jy in die bestaan van 'n Wese of Persoon wat heers oor die skepping? Wie is hierdie persoon vir jou?
- Vraag 42: Beskryf jou verhouding met hierdie persoon.
- Vraag 43: Is hierdie persoon vir jou 'n Vader? Verduidelik.
- Vraag 44: Is hierdie persoon vir jou 'n Vriend? Verduidelik.
- Vraag 45: Vertrou jy hierdie persoon ten volle? Verduidelik.
- Vraag 46: Hoe beïnvloed jou geloof jou rol binne die samelewing? (Teenoor ander mense)?
- Vraag 47: Gee jy soms jou eie wil en behoeftes prys ter wille van jou geloof?
- Vraag 48: Hoe beïnvloed jou geloof jou gevoel van waarde of jou selfbeeld?
- Vraag 49: Watter invloed het jou geloof op die mate van lewensvreugde wat jy ervaar?
- Vraag 50: Hoe gebruik jy jou geloof in alledaagse krisisse of spanningsvolle tye?
- Vraag 51: Watter rol speel jou geloof in die mate waarin jy individueel/onafhanklik dink?
- Vraag 52: Watter rol speel jou geloof in jou weerstand teen groepsdruk?
- Vraag 53: Speel geloof 'n rol in jou toekomsbeplanning?
- Vraag 54: Wat is jou uiteindelijke ewigheidsverwachting?

9.4.3 GEVALLESTUDIE M

Besonderhede in verband met Gevallestudie M en 'n transkripsie van die onderhoud word in Bylaag 1 geplaas.

9.4.3.1 Analise van gevallestudie M

M se kinderlewe en vroeë adolessensie is gekenmerk deur talle aspekte van ontoereikende binding en versorging. Sy het haar biologiese vader nooit leer ken nie en beskik oor geen inligting omtrent sy familie, wat die helfte van haar genetiese samestelling verteenwoordig, nie. Sy was in minstens sestig verskillende versorgingsposisies - soms het sy binne 'n tydperk van spesifieke versorging ook by verskillende familieledes tuisgegaan.

Haar moeder het nie deurlopende goeie verhoudings met die familie gehandhaaf nie en M dikwels uit redelike sekuriteit verwyder omdat sy kwaad was vir spesifieke familieledes. Weens haar vyandiggesindheid teenoor sodanige persone, sou sy M dan aan 'n teenoorgestelde opvoedingspatroon blootstel, deur byvoorbeeld te weier dat M kerk toe gaan. Sy trou later met M se stiefpa, wat lei tot verdere trauma in die gesin. Toe hy later weens verkragting gevangenisstraf uitgedien het, het sy prostitusie begin bedryf as 'n sekondêre bron van inkomste. Die huishouding en versorging van die jonger seuns, het op M se skouers gerus. M moes ook, in 'n omkering van versorgingsrolle, dikwels haar moeder vertroue en inligting hanteer wat nie vir haar ouderdomsvlak toepaslik was nie. In 'n poging om 'n mate van beheer oor haar kinders af te dwing, het die moeder alle sosialisering verbied en kon M dus nooit, buite skoolverband, met leeftydgenote verkeer nie. Dissipline was outoritêr en dikwels met 'n onbehoorlike mate van fisieke aggressie uitgevoer. M was dus blootgestel aan 'n ekstreme vorm van lae sorg gekombineer met hoë kontrole - die mees negatiewe ouerskapspatroon.

Dit is egter die (stief)vader wat oënskynlik die mees intense emosionele pyn veroorsaak het. Hy het M seksueel geteister, haar gedwing om mee te doen aan anti-sosiale gewoontes soos substans-misbruik en 'n ongesonde besittikheid omtrent haar getoon. Hy het byvoorbeeld kontak met die biologiese vader verbied en probeer om M so ver as moontlik weg te hou van sosiale kontak met leeftydgenote. Selfs ná haar plasing in alternatiewe sorg, sou enige tydelike kontak met hom haar emosioneel ontwig en aanleiding gee tot versteurde slaap- en sosialiseringpatrone.

'n Analise van die gestruktureerde onderhoud illustreer bogenoemde aspekte. Die syfers verwys na die genommerde gedeeltes in die gesprek.

- 1 M identifiseer haar halfbroers as haar broers en haar stiefpa as haar pa.
- 2-4 Haar primêre binding is met haar broers; sy distansieer haarself van binding met haar ma en stiefpa.
- 5-8 Sy kan wel fisieke toegeneentheid teenoor haar broers toon. Sy het ambivalente gevoelens oor fisieke kontak met haar ma, maar duidelike ongemak ten opsigte van haar stiefpa.
- 9-10 Molestering is die oorsaak van haar ongemak.
- 11-12 Die pa-figuur was 'n swak rolmodel. Nie alleen het hy anti-sosiale waardes gehandhaaf nie, maar hy het die kinders gedwing om mee te doen.
- 13 Hy het hulle ook blootgestel aan gesinsgeweld.
- 14 Die wantroue wat haar stiefpa by haar ontlok het, het by M 'n skema van wantroue teenoor ander mans geword.
- 15-19 Die versteurde verhouding en voortslepende onsekerheid het gelei tot emosionele ongesteldheid soos angs, 'n versteuring in basiese funksionering en 'n intense geïrriteerdheid in die teenwoordigheid van ander mense.
- 20-22 M is ook fisiek en emosioneel mishandel deur haar moeder, wat self aan kontekstuele stres blootgestel was.
- 23-27 M ervaar woede – wat deur 'n gevoel van magteloosheid versterk word – teenoor haar ouers.
- 28 - 35 Die woede gaan oor verlore kinderjare, verlore onskuld, die belemmering van interpersoonlike ontwikkeling, dubbele

standaarde en die afwesigheid van wederkerige versorgingsgedrag.

36 M moet, op haar beurt, manipulerend teenoor haar stiefpa optree om normale sosialisering met leeftydgenote af te dwing.

Ten spyte van blootstelling aan uiters negatiewe ouersorg, het M haar interpersoonlike verhoudings in adolessensie positief evalueer. Uit die volgende afdelings van die onderhoud blyk dit dat sy waarskynlik oor konstitusionele weerbaarheid, in die vorm van 'n vrolike en ekstroverte persoonlikheid, beskik. Sy het 'n gesonde voorbeeld van gesinsfunksionering by 'n vriendin se huis beleef en sy het die ingreep van alternatiewe sorg, met die gepaardgaande toegewyde versorging en terapeutiese insette, as 'n positiewe kans benut.

Laastens het geloofstoewyding 'n radikale verandering in haar lewensiening tot gevolg gehad.

37-38 M geniet 'n wederkerige vertrouensverhouding met haar vriendin se ma.

39-40 Hierdie vrou oefen sorgsame beheer uit en leef die waardes, wat sy van ander verwag, self uit.

41 M verlang om ook so 'n ma/dogter-verhouding te ervaar.

42-43 Geen kontak met of inligting omtrent paterne familie nie.

44-45 M moes van sorgposisie verander weens moeder se inkonsekwente familie-verhoudings. Opvoedingspatrone – soos om kerk toe te gaan – het dan ook verander.

46 Daar was talle wisselende versorgingsposisies.

47 Haar vertrouwe in die meeste mense is slegs oppervlakkig.

48 Sy het wel 'n vertrouensverhouding met 'n leeftydgenoot.

49-52 Sy het verskillende tipes vriendskapsbande gevestig.

- 53 Haar verhouding met die teenoorgestelde geslag word gekenmerk deur wantroue.
- 54 Sy voel gemaklik binne haar nuwe omgewing.
- 55-56 Haar ouers se sorg was slegs wat noodsaaklike lewensmiddele betref.
- 57-58 Die wantroue-skema begin by haar ouers.
- 59 Sy sien haarself egter as liefdevol.
- 60 Interpersoonlike probleme het 'n negatiewe uitwerking op haar emosionele welstand, veral ten opsigte van haar slaappatroon. Sy toon ook ander tekens van emosionele ongesteldheid soos
- 61 rusteloosheid;
- 62 gekweldheid;
- 63 psigosomatiese simptome;
- 64 onstabiele emosies;
- 65 skuldgevoelens;
- 66 vrees vir die donker;
- 67 vrees vir onsekerheid en
- 68 vrees vir die toekoms.
- 69-71 Sy het op 'n jong ouderdom reeds gerook en substansie soos alkohol en dwelms gebruik.
- 72 M identifiseer die kinderhuispersoneel as ondersteunend.
- 73-77 Sy kan 'n konkrete talent sowel as 'n positiewe persoonlikheids-eienskap identifiseer.
- 78-79 M is nog onseker oor haar toekomstige sukses.
- 80 Haar toekomsdroom is nie onder omstandighede realisties nie – sy het byvoorbeeld nie 'n vaksamestelling wat kan lei tot

universiteitstoelating nie.

- 81-82 Alhoewel M 'n abstrakte vorm van toekomsbeplanning (geloof) noem, kom dit voor asof sy prakties magteloos voel om haar planne vorm te gee.
- 83 Sekuriteit – ook finansieel – is vir M baie belangrik.
- 84-86 Sy het 'n goeie begrip van formele verhoudings (skool was eintlik altyd 'n stabiele aspek in haar lewe).
- 85 Sy is gemaklik teenoor vreemdelinge – sy voel waarskynlik meer in beheer van sodanige verhoudings.
- 87-88 Sy vind die maak van keuses en die neem van besluite moeilik (dit sluit aan by 'n deurlopende tema van onsekerheid).
- 89 M tree empaties op teenoor ander.
- 90 Sy voel ambivalent omtrent hulp soek by ander mense.
- 91-92 Alhoewel M voel dat sy onafhanklik kan optree, is dit vir haar moeilik om haar stiefpa teë te gaan.
- 93-96 M stel 'n hoë prys op haar gewildheid. Dit lei soms daartoe dat sy, ter wille van aanvaarding, keuses sal maak wat haar vriende se goedkeuring wegdra.
- 97 Alleenwees, nog 'n faktor van outonomie, is soms vir haar problematies omdat dit dan moeiliker is om onverwerkte aspekte van haar geskiedenis te blokkeer.
- 98 Haar ongeduld hou waarskynlik verband met insekuriteit in die verlede – toe beloftes telkens nie gerealiseer het nie.
- 99-101 Selfbeheersing is soms problematies en antisosiale gedrag kom voor.
- 102 Tog sal sy sekere waardes handhaaf.
- 103-104 Haar waardestelsel is egter nog nie volkome outonoom geïnternaliseer nie.
- 105 Sy toon pro-sosiale gedrag soos mededeelsaamheid;

- 106 liefde vir haar broers;
107 dankbaarheid teenoor haar versorger;
108 hulpvaardigheid;
109 vertroosting van maats en
110 identifisering met haar huis-eenheid binne die kindershuis.
111 Die onderhoud is gevoer kort nadat M 'n kerkjeugkamp oor
geloofsekerheid bygewoon het. Haar geloofservaring het op
daardie stadium as positiewe emosionele versterking gedien.
112 Sy sien Jesus as 'n vriend wat ondersteuning bied en
113 wat sy kan vertrou.
114 Hierdie nuwe vertrouensverhouding verplaas die verhouding van
wantroue wat deur haar primêre sorgervaring tot stand gekom het.
115 In dié verhouding is sy seker van wedersydse liefde.
116 Dit bring bindingsekuriteit.
117 God verteenwoordig vir haar dit wat betroubaar, standvastig en
voortdurend is.
118-121 Die beeld van God as vader verplaas nou die aanvanklike
negatiewe vaderbeeld.
122-124 Sy glo dat sy nuut kan begin op grond van hierdie verhouding.
125 Sy handhaaf nou nuwe waardes.
126 Sy toon 'n nuwe, pro-sosiale ingesteldheid.
127 Sy sien haarself as 'n nuwe mens.

128 Sy beskou dit as 'n proses wat in die toekoms sal voortduur en
neem mede-verantwoordelikheid vir die proses.
129-132 'n Nuwe gevoel van eiewaarde word bevestig. (M het voorheen
genoem dat haar moeder haar selfbeeld afgebreek het. Nou
reageer sy met verwondering op 'n positiewe opmerking oor die

sinvolheid van haar menswees en bestaan.)

- 133 Sy sien haar plasing in alternatiewe sorg as 'n tweede kans.
- 134-135 Sy voel nou spesiaal en gelukkig.
- 137 Goed en kwaad word geabstraheer, maar intrinsiek beleef.
- 138 Groepdruk word vervang met God-afhanklikheid – sy wil nou in terme van reg en verkeerd besluite neem.
- 139 Daar is 'n groei na individualisme.
- 140 Nuwe selfvertroue word gebou op 'n waardestelsel.
- 141 Daar is ook 'n geloofsdimensie betrokke by haar toekomsbeplanning.
- 142-146 M het 'n ewigheidsverwagting van vrede en vryheid. Sy toon minder sekerheid oor haar voortgesette aardse toekoms en twyfel nog of die lewe hier dieselfde vreugde kan bied.

M se ontwikkelingsgeskiedenis het grootliks daartoe bygedra dat sy inkortings ervaar ten opsigte van byna alle elemente van interpersoonlike skemas.

- Sy ervaar byna geen bindingsekuriteit en affiliasie met haar ouers nie.
- 'n Sterk skema van interpersoonlike wantroue, veral teenoor mans, is aanwesig.
- Buiten in geloofsverband, het sy min vertroue in haar eie vermoëns en vaardighede.
- Sy toon gebrekkige outonomie in die maak van keuses, neem van besluite, konkrete toekomsbeplanning en die vermoë om gemaklik alleen te wees.
- Antisosiale gedrag soos substans-misbruik het op 'n jong ouderdom voorgekom. Sy tree nog soms aggressief, geïrriteerd en impulsief op.
- Sy toon talle simptome van angsversteuring, fobies en vrese.
- Alhoewel sy 'n nuwe waardestelsel aanvaar het, is die proses van internalisering nog nie afgehandel nie. Haar ouers het byna geen rol gespeel in die vestiging van waardes nie.

- M toon gevoelens van magteloosheid ten opsigte van die beplanning van haar lewe vorentoe.
- Sy sukkel soms met selfbeheer.
- Sy voel nie optimisties oor haar onmiddellike toekoms nie.

Kollaterale inligting het aangetoon dat haar pro-sosiale vaardighede nie deurlopend so positief was as wat sy dit self beskryf het nie. Sy was dikwels betrokke by konflik binne die huis-eenheid en het rebels teenoor die versorger opgetree. Sy het nie geleenthede om haar toekomstige beroepsvaardighede uit te brei, benut nie. Nadat sy haar skoolloopbaan voltooi en die kinderhuis verlaat het, het sy baie min kontak met haar broers behou.

Dit is duidelik dat M 'n dogter is wat oor baie potensiaal beskik, maar dat 'n beperkende lewensgeskiedenis haar ontwikkeling aan bande gelê het. Sy het nie die geleentheid gekry om elke ontwikkelingsfase af te handel nie en daar is nie betyds beplan om haar aangebore talente – soos 'n empatiese ingesteldheid – ten volle te kanaliseer nie.

Tog toon M ook tekens van konstitusionele weerbaarheid. Daar bestaan hoop dat die verwydering uit negatiewe ouersorg, die blootstelling aan positiewe gesinsfunksionering buite familieverband, toegewyde geïnstitusionele sorg met terapeutiese insette, 'n individuele ontwikkelingsplan en 'n nuutgevonde sekuriteit in geloofsverband, M se toekomstige geluk sal fasiliteer ten spyte van 'n negatiewe psigososiale geskiedenis.

9.4.4 GEVALLESTUDIE E

Besonderhede in verband met Gevallestudie E en 'n transkripsie van die onderhoud word in Bylaag 2 geplaas.

9.4.4.1 Analise van gevallestudie E

E se kinderjare en adolessensie word gekenmerk deur sekuriteit en geborgenheid. Sy word deurlopend versorg deur haar biologiese ouers binne 'n kerngesin.

Sy spandeer 'n groot hoeveelheid tyd aan interpersoonlike verkeer met leeftydgenote. Weens al haar bedrywighede, sien sy minder van haar huisgenote as wat sy sou wou, maar albei partye aanvaar die situasie as deel van die losmakingsproses en identiteitsvorming van laat adolessensie. Alhoewel sy soms die kenmerkende adolessente verskille met haar ma ondervind, is hulle verhouding basies goed. Die verskille gaan hoofsaaklik rondom toekomsbeplanning: E se ma wil seker maak dat sy reg kies en stel haar dus aan beroepsleiding bloot. E voel dat sy reeds op 'n toekomsdroom besluit het. Dit gaan dus rondom 'n gesonde vestiging van outonomie. E het 'n goeie verhouding met haar pa en kan fisieke aanraking van hom sonder ongemak hanteer. Sy geniet ook sy stories oor hulle familiegeskiedenis, wat haar stewig binne 'n spesifieke genetiese raamwerk plaas.

E kan haar kreatiewe sy volkome uitleef. Haar ouers het die geleenthede en finansiële ondersteuning vir die vestiging van haar vaardighede gebied. Sy self het ook aktief leiding geneem, deur byvoorbeeld 'n sang- en dansgroep te stig. Sy het later by 'n meer professionele groep aangesluit. Met 'n opvolgnavraag 9 maande ná die onderhoud, het die groep reeds 'n kompakskyf opgeneem wat by jeugbyeenkomste verkoop is. Hulle het ook 'n oorsese reis onderneem, waartydens hulle opgetree en jeugkampe aangebied het. E het dus reeds op 'n baie jong ouderdom 'n mate van generatiewe bereik: sy was aktief besig om haar kulturele en geloofsoortuigings met ander te deel.

'n Analise van die gestruktureerde onderhoud illustreer bogenoemde aspekte.
E antwoord met 'n veel groter mate van oortuiging en samehang op die vrae.

- 1 E ontvang ondersteuning van haar gesin.
- 2 Sy toon sterk binding met hulle.
- 3-4 Sy sou graag nog meer tyd met hulle wou spandeer, maar daar is wedyersydse begrip vir haar besige program.
- 5-7 Sy het 'n positiewe en gemaklike verhouding met haar pa.
- 8 E en haar ma ondervind soms botsings tipies van haar lewensfase – die onderliggende verhouding is egter goed.
- 9-10 Geen fisieke of emosionele molestering het ooit voorgekom nie.
- 11 Haar ouerhuis is altyd daar vir haar.
- 12 Sy dra volle kennis van haar genetiese verwantskap.
- 13 Sy het deurlopende sorg ervaar.
- 14-24 Sy het uitgebreide, betroubare en gemaklike interpersoonlike verhoudings.
- 25-33 E toon geen simptome van emosionele ongesteldheid nie.
- 34 Sy is ook gemaklik omtrent haar liggaamlike identiteit.
- 35-37 Geen substans-misbruik het nog ooit voorgekom nie.
- 38 Sy voel oortuig van hulp.
- 39-42 Sy kan haar talente identifiseer, word ondersteun in die ontwikkeling daarvan en glo in haar sukses met nuwe vaardighede.
- 43 Sy neem verantwoordelikheid vir probleemsituasies.
- 44 Sy doen ook mee aan die daadwerklike ontwikkeling van vaardighede wat in die toekoms beroepsmoontlikhede kan bied.
- 45 Haar ouers het haar aan toepaslike beroepsleiding blootgestel.
- 46 Sy het vertroue in haar toekoms.
- 47 Sy is sosiaal aanpasbaar.
- 48-53 Sy beskryf sommige sosiale vaardighede as relatief suksesvol.
- 54-55 Vaardighede wat op interpersoonlike vertroue berus, hanteer sy egter maklik.
- 56 Sy tree maklik pro-sosiaal en empaties op.

- 57 Alhoewel sy erken aanvaarding gee 'n gevoel van sekuriteit, stel sy haar eie waardes bó gewildheid.
- 58 Die vriendegroep met wie sy wel assosieer, deel haar waardes.
- 59 Sy neem outonome besluite en
- 60 kan met gemak alleen wees.
- 61-68 Sy handhaaf hoofsaaklik pro-sosiale waardes, maar sal soms kwaad word en verkies om aan 'n verskeidenheid aktiwiteite aandag te gee.
- 67-70 Sy maak sorgsame keuses.
- 71 Sy verwag nie ander moet alles met haar meedoen nie.
- 72 Sy is oortuig van hulp.
- 73-78 Sy is behulpsaam, mededeelsaam, besorg, pro-aktief in die gemeenskap en vertroostend teenoor ander mense.
- 79-83 Haar geloofsverhouding word gekenmerk deur liefde en vertroue.
- 84 Sy aanvaar dat sy beide positiewe en negatiewe reaksies op haar geloofsoortuigings sal ervaar.
- 85 Sy is ook bereid om haar behoeftes ondergeskik aan haar oortuigings te stel.
- 86-92 E se geloof het 'n positiewe uitwerking op haar selfbeeld, lewensvreugde, emosionele welstand, outonomie, toekomsbeplanning en ewigheidsverwagting.

E se psigososiale geskiedenis word gekenmerk deur kontinue en toereikende ouersorg en binding. Sy is blootgestel aan 'n ouerskapspatroon wat hoë sorg en toenemende onafhanklikheid akkommodeer. Haar funksionering ten opsigte van al die elemente van interpersoonlike skemas is toereikend:

- 'n Sterk mate van bindingsekuriteit en gesins-affiliasie is teenwoordig.
- Geen probleem met interpersoonlike vertroue word ervaar nie.
- Sy het 'n gesonde selfbeeld en voldoende selfvertroue.
- Sy kan sterk outonoom optree.
- Pro-sosiale optrede kom deurlopend voor.
- Geen simptome van emosionele ongesteldheid is teenwoordig nie.
- Baie sterk morele waardes word uitgeleef.

- Sy neem verantwoordelikheid vir probleemsituasies.
- Haar selfbeheer is toereikend.
- Sy het 'n positiewe toekomsverwagting.

Kollaterale inligting bevestig E se optrede as sterk pro-sosiaal en ingestel op morele waardes. Haar evaluasie van haar persoonlikheidseienskappe en vaardighede was eerlik en realisties.

E se drome is reeds besig om in vervulling te gaan. Sy het die vaardighede ontwikkel en die outonomie van denke bereik wat nodig is om interpersoonlik suksesvol te funksioneer. Haar geloof vorm 'n deurlopende basis van sekuriteit. En sy weet, watter ideale sy ook al wil verwesenlik, dat die liefde en ondersteuning van haar vriende en gesinskring, soos altyd in die verlede, die gerusstellende agtergrond van haar menswees sal vorm.

9.5 GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS

Alternatiewe sorg kan 'n positiewe basis van sosiale bemagtiging aan adolessente bied indien die positiewe elemente van gesinsorg so goed moontlik in ontwikkelingsplanne geïnkorporeer word.

Dit beteken dat die herstel van bindingsekuriteit en interpersoonlike vertroue die primêre doelstelling moet wees. Persone wat in versorgende en terapeutiese verhoudings met kinderhuiskinders funksioneer, behoort in staat te wees om empaties, betroubaar, ondersteunend, stabiel en moreel rigtinggewend op te tree.

Interpersoonlike vaardighede en pro-sosiale gedrag moet prakties aangeleer en versterk word en die vermoë om verhoudingsprobleme te hanteer en selfbeheer te beoefen, moet deurlopend uitgebou en beloon word.

Laastens moet lewens- en geloofswaardes deur die versorgers voorgeleef word en moet adolessente ruim geleentheid kry om hierdie waardes te internaliseer deur interaktiewe deelname in die samelewing.

VERWYSINGSLYS

- Abelson, R.P. (1976). Script processing in attitude formation and decision making. In J.S. Carroll, & J.W. Payne (Eds.), Cognition and social behaviour (p.29). Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Abelson, R.P. (1981). Psychological status of the script concept. *American Psychologist*, 36, 715-729.
- Achenbach, T.M., Howell, C.T., Quay, H.C. & Conners, C.K. (1991). National survey of problems and competencies among four- to sixteen-year olds: Parent's reports for normative and clinical samples. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 56. (Reeksno. 225).
- Ainsworth, M.D. (1982). Attachment: Retrospect and prospect. In C.M. Parkes, & J. Stevenson-Hinde (Eds.), The place of attachment in human behaviour (pp. 3-30). New York: Basic Books.
- Ainsworth, M.D.S., Bell, S.M., & Stayton, D.J. (1971). Individual differences in strange situation behaviour of one-year-olds. In H.R. Schaffer (Ed.), The origins of human social relations (pp. 17-57). London: Academic Press.
- Ainsworth, M.D.S., Bell, S.M., & Stayton, D.J. (1975). Infant-mother attachment and social development: Socialization as a product of reciprocal responsiveness to signals. In M. Richards (Ed.), The integration of the child into a social world (pp. 99-136). Cambridge: Cambridge University Press.
- Alloy, L.B., & Abramson, L.Y. (1988). Depressive realism: Four theoretical perspectives. In Alloy, L.B. (Ed.), Cognitive Processes in Depression (pp.223-265). New York: Guilford Press.

- Altman, I., & Taylor, D.A. (1973). Social penetration: The development of interpersonal relationships. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Armsden, G.C., McCauley, E., Greenberg, M.T., & Burke, P.M. (1990). Parent and peer attachment in early adolescent depression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18(6), 683-697.
- Asher, S.R., & Gottman, J.M. (Eds.) (1981). The development of children's friendships. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baldwin, M. (1992). Relational schemas and the processing of social information. *Psychological Bulletin*, 112(3), 461-484.
- Baldwin, M.E., Fehr, B., Keedian, E., Seidel, M., & Thomson, D.W. (1993). An exploration of the relational schema underlying attachment styles: Self-report and lexical decision approaches. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19(6), 746-754.
- Baldwin, M.W., & Keelan, J.P.R. (1999). Interpersonal expectations as a function of self-esteem and sex. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16(6), 822-833.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behaviour change. *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Barnett, P.A., & Gotlib, I.H. (1988). Psychological functioning and depression: Distinguishing among antecedents, concomitants, and consequences. *Psychological Bulletin*, 104, 97-126.
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147-178.

- Bartholomew, K., & Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.
- Baumeister, R.F., & Leary, M.R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as fundamental human motivation. *Psychology Bulletin (US)*, 117(3), 497-529.
- Baumrind, D. (1973). Development of Instrumental Competence through Socialization. Minnesota Symposium of Child Psychology (Volume 7). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Beck, A.T. (1967). Depression: Clinical, experimental, and theoretical aspects. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Beck, A.T. (1976). Cognitive therapy and emotional disorders. New York: International Universities Press.
- Beck, A.T. (1983). Cognitive therapy of depression: New perspectives. In P. Clayton (Red.), Treatment of depression: Old controversies and new approaches (pp. 265-290). New York: Raven Press.
- Beck, A.T., Emery, G., & Greenberg, R.L. (1985). Anxiety disorders and phobias: A cognitive perspective. New York: Basic Books.
- Beck, A.T., Epstein, N., Harrison, R.P., & Emery, G. (1983). Development of the Sociotrophy-Autonomy Scale: A measure of personality factors of psychopathology. Ongepubliseerde manuskrip, Centre for Cognitive Therapy, University of Pennsylvania.
- Belsky, J., Steinberg, L., & Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: an evolutionary theory of socialization. *Child Development*, 62, 647-670.

- Benda, B.B., Schroepfer, T., Torturro, C., & Ballard, K. (1995). Heavy use of alcohol by adolescents: A conceptual model of use. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 13(3), 81-95.
- Berman, L.C., & Bufferd, R.K. (1986). Family treatment to address loss in adoptive families. *Social Casework*, 67(1), 3-11.
- Berry, M., & Barth, R.P. (1988). A study of disrupted adoptive placements of adolescents. Child Welfare League of America.
- Bettelheim, B. (1987). A Good Enough Parent. Londen: Thames and Hudson.
- Bisogno, D. (1998). The early care giving experiences and attachment styles of adolescents in a children's home. Ongepubliseerde meesterscriptie, Universiteit van Stellenbosch.
- Black, A.G., & Pearlman, L.A. (1997). Self-esteem as a mediator between beliefs about self and beliefs about others. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 16(1), 57-76.
- Blackman, M.C., & Funder, D.C. (1996). Self-esteem as viewed from the outside: A peer and gender perspective. *Journal of Social Behaviour and Personality*, 11(1), 115-126.
- Block, J., & Robins, R.W. (1993). A longitudinal study of consistency and change in self-esteem from early adolescence to early adulthood. *Child Development*, 64, 909-923.
- Bluhm, C., Widiger, T.A., & Miele, G.M. (1990). Interpersonal complementarity and individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(3), 464-471.

- Blumer, H. (1969). Symbolic interactionism. Englenwood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Bober, S., & Grolnick, W. (1995). Motivational factors related to differences in self-schemas. *Motivation and Emotion*, 19(4), 307-327.
- Borba, M. (1999). Parents do make a difference: How to raise kids with a solid character, sound mind and caring hearts. San Francisco: Jossey-Bass.
- Bowlby, J. (1970). Attachment and loss. Volume I: Attachment. Londen: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Bowlby, J. (1973). Attachment and loss. Volume II: Separation: Anxiety and anger. New York: Basic Books Inc. Publishers.
- Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds. *British Journal of Psychiatry*, 30, 201-210.
- Bowlby, J. (1979). The making and breaking of affectional bonds. Londen: Tavistock Publications.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and loss. Volume III: Loss: Sadness and depression. Londen: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Bowlby, J. (1988). A secure base: Parent-child attachment and healthy human development. New York: Basic Books.
- Brady, J.P., Davison, G.C., Dewald, P.A., Egan, G., Fadiman, J., Frank, J.D., Gill, M.M., Hoffman, I., Kempler, W., Lazarus, A.A., Raimy, V., Rotter, J.B., & Strupp, H.H. (1980). Some views on effective principles of psychotherapy. *Cognitive Therapy and Research*, 4, 269-306.

- Brendtro, L.K., Brokenleg, M., & Van Brockern, S. (1990). Reclaiming youth at risk: Our hope for the future. Indiana: Bloomington.
- Bretherton, I. (1985). Attachment theory: Retrospect and prospect. In I. Bretherton, & E. Waters (Eds.). *Growing points of attachment theory and research* (pp. 3-35). *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50, 1-2, Reeksno. 209.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 52, 513-531.
- Brown, G.W., & Harris, T.O. (1978). The social origins of depression. London: Tavistock.
- Bugental, D.B., Brown, M., & Reiss, C. (1996). Cognitive representations of power in caregiving relationships: Biasing effects on interpersonal interaction and information processing. *Journal of Family Psychology*, 10(4), 397-407.
- Cadoret, R.J., Cain, C.A., & Crowe, R.R. (1983). Evidence for gene-environment interaction in the development of adolescent anti-social behavior. *Behavior Genetics*, 13(3), 301-310.
- Canetti, L., Bachar, E., Galili-Weisstub, E., De-Now, A.K, & Shalev, A.Y. (1997). Parental bonding and mental health in adolescence. *Adolescence*, 32(126), 381-394.
- Cantor, N., & Kihlstrom, J.F. (1985). Social intelligence: The cognitive basis of personality. *Review of Personality and Social Psychology*, 6, 15-33.
- Cantor, N., Mischel, W., & Schwartz, J.C. (1982). A prototype analysis of psychological situations. *Cognitive Psychology*, 14, 45-77.

- Capps, L., Sigman, M., Sena, R., & Henker, B. (1996). Fear, anxiety and perceived control in children of agoraphobic parents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 37(4), 445-452.
- Carlson, R. (1963). Identification and personality structure in pre-adolescents. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 566-573.
- Carpenter, S.L. (1988). Self-relevance and goal-directed processing in the recall and weighting of information about others. *Journal of Experimental Social Psychology*, 24, 310-332.
- Cattell, R.B. (1948). The primary personality factors in women compared to those of men. *British Journal of Psychology*, 1, 114-130.
- Chappell, K.D., & Davis, K.E. (1998). Attachment, partner choice, and perception of romantic partners: An experimental test of the attachment-security hypothesis. *Personal Relationships*, 5(3), 327-342.
- Chaplin, J.P. (1975). Dictionary of Psychology. New York: Dell Publishing Co., Inc.
- Chisholm, J.S. (1999). Steps to an evolutionary ecology of mind. In A.L. Hinton (Red.), Biocultural approaches to the emotions (pp. 117-149). New York: Cambridge University Press.
- Christensen, A. (1987). Detection of conflict patterns in couples. In K. Hahlweg, & M.J. Goldstein (Reds.), Understanding mental disorder (pp.250-265). New York: Family Process Press.
- Cicchetti, D., & Lynch, M. (1993). Toward an ecological transactional model of community violence and child maltreatment. *Psychiatry*, 56, 96-118.

- Colins, N., & Read, S. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644-663.
- Compass, B.E., & Wagner, B.M. (1991). Psychological stress during adolescence: Intrapersonal and interpersonal processes. In M.E. Cotton, & S. Gore (Eds.), Adolescent stress: Causes and consequences (pp. 67-85). New York: Aldine / De Gruyter.
- Constantino, G., Malgady, R., & Rogler, L. (1994). Storytelling through pictures: Culturally sensitive psychotherapy for Hispanic children and adolescents. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23, 13-20.
- Coopersmith, S. (1967). The antecedents of self-esteem. San Francisco: Freeman.
- Cordell, A.S., Nathan, C., & Krymow, V.P. (1985). Group counselling for children adopted at older ages. *Child Welfare*, 64(2), 113-124.
- Cotterell, J.L. (1992). The relation of attachments and support to adolescent well-being and school adjustment. *Journal of Adolescent Research*, 7(1), 28-42.
- Cowan, C.P., Cowan, P.A., Heming, G., & Miller, N.B. (1991). Becoming a family: Marriage, parenting, and child development. In P.A. Cowan, & M. Hetherington (Eds.), Family Transitions (pp 79-109). Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Coyne, J. (1976). Toward an interactional description of depression. *Psychiatry*, 39, 28-40.
- Cox, N. (1974). Prior help, ego development and helping behavior. *Child Development*, 45, 594-663.

- Crandall, V.C. (1972). The Fel's study: some contributions to development and achievement in childhood and adulthood. *Seminars in Psychiatry*, 4, 383-398.
- Cross, S.E., & Markus, H.R. (1994). Self-schemas, possible selves and competent performance. *Journal of Educational Psychology*, 86(3), 423-438.
- Cutrona, C.E., Cole, V., & Colangelo, N. (1994). Perceived parental social support and academic achievement: An attachment theory perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(2), 369-378.
- deCharms, R. (1968). Personal causation: The internal affective determinants of behaviour. New York: Academic Press.
- De Groot, A.D. (1969). Methodology. The Hague: Mouton.
- Dekovic, M., & Meeus, W. (1997). Peer relations in adolescence: Effects of parenting and adolescents' self concept. *Journal of Adolescence*, 20(2), 163-176.
- De Villiers, M., Smuts, J., & Eksteen, L.C. Nasionale woordeboek (Tweede Uitgawe). Kaapstad: Nasou Bpk.
- De Villiers, S. (1996). The assessment of interpersonal schemas: An evaluation of the Interpersonal Schema Questionnaire. Ongepubliseerde meesterstesis, Universiteit van Stellenbosch.
- Di Blasio, F.A., & Benda, B.B. (1994). A conceptual model of sexually active peer association. *Youth and Society*, 25(3), 351-367.

- Dickson, L.R., Heffron, W.M., & Stephens, S. (1991). Discussing adoption in therapy. *Journal of American Child and Adolescent Psychiatry*, 30(1), 594-602.
- Di Lalla, L.F., & Gottesman, I.I. (1989). Heterogeneity of causes for delinquency and criminality: Lifespan perspectives. *Development and Psychopathology*, 1(4), 339-349.
- Duyme, M. (1990). Antisocial behaviour and postnatal environment: A French adoption study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31(5), 699-710.
- Egan, S.K., Monson, T.C., & Perry, D.G. (1998). Social-cognitive influences on change in aggression over time. *Developmental Psychology*, 34(5), 996-1006.
- Egeland, B., & Faber, E.A. (1984). Infant-mother attachment: Factors related to its development and changes over time. *Child Development*, 55, 753-771.
- Elliot, D.S., Huizenga, D., & Ageton, S.S. (1985). Explaining delinquency and drug use. Beverly Hills, California: Sage.
- Enright, S.J., & Beech, A.R. (1993). Reduced cognitive inhibition in obsessive compulsive disorder. *British Journal of Clinical Psychology*, 32, 67-74.
- Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist*, 49(8), 709-724.
- Erikson, E.H. (1963). Childhood and society (2nd Ed.). New York: W.W. Norton & Co., Inc.

- Fenigstein, A. (1979). Self-consciousness, self-attention, and social interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 75-86.
- Finkelhor, D., & Dzuiba-Leatherman, J. (1994). Victimization of children. *American Psychologist*, 49, 173-183.
- Firestone, W.N. (1993). Alternative arguments for generalizing from data as applied to qualitative research. *Educational Researcher*, 18, 4-10.
- Fiske, S.T., & Taylor, S.E. (1984). Social cognition. New York: Random House.
- Fiske, S.T., & Taylor, S.E. (1991). Social cognition (2nd Ed.). New York: McGraw-Hill.
- Flaherty, J.A., & Richman, J.A. (1986). Effects of childhood relationships on the adult's capacity to form social supports. *American Journal of Psychiatry*, 143(7), 851-855.
- Flavell, J.H., & Ross, L. (Eds.) 1981. Social cognitive development. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fletcher, A.C., Steinberg, L., & Sellers, E.B. (1999). Adolescents' well-being as a function of perceived interparental consistency. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 599-610.
- Forehand, R.L., & Kotchick, B.A. (1996). Cultural diversity: A wake-up call for parent training. *Behavior Therapy*, 27, 171-186.
- Fouche, F.A., & Grobbelaar, P.E. (1971). Handleiding vir die PHSF Verhoudingsvraelys. Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.

- Fowler, P.C. (1982). Relationship of family environment and personality characteristics: canonical analyses of self-attributions. *Journal of Clinical Psychology* 38(4), 805-810.
- Freeman, A., Simon, K.M., Beutler, L.E., & Arkowitz, H. (Eds.). (1989). Comprehensive handbook of cognitive therapy. New York: Plenum.
- Frick, P.J. (1993). Childhood conduct problems in a family context. *School Psychology Review*, 22, 376-385.
- Froming, W.J., Nasby, W., & McManus, J. (1998). Prosocial self-schemas, self-awareness, and children's prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 766-777.
- Fu, V.R. (1984). Social competence from the attachment perspective: A model. Gefinansier deur die Kantoor vir Onderwysnavorsing en -verbetering, Departement van Opvoeding, V.S.A.
- Gergen, M.M. (1990). Finished at 40. Women's development within the patriarchy. *Psychology of Women Quarterly*, 14, 471-493.
- Gibbs, J.C. (1979). The meaning of ecologically oriented inquiry in contemporary psychology. *American Psychologist*, 34, 127-140.
- Gilligan, C. (1982). In a different voice: Psychological theory and women's development. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Goetz, J.P., & LeCompte, M.D. (1984). Ethnography and qualitative design in educational research. San Diego: Academic Press.
- Gold, M., & Yanof, D.S. (1985). Mothers, daughters, and girlfriends. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 654-659.

- Goldfried, M.R., & Robins, C. (1983). Self-schema cognitive bias and the processing of therapeutic experiences, In P.C. Kendall (Red.), Advances in Cognitive-Behavioral Research and Therapy (Volume 2) (pp.33-80). New York: Academic Press.
- Gray, J.A. (1987). The psychology of fear and stress. New York: Cambridge University Press.
- Greenberg, L.S., & Safran, J.D. (1987). Emotion in psychotherapy. *American Psychologist*, 44, 19-29.
- Greenberg, L.S., & Safran, J.D. (1990). Emotional-change processes in psychotherapy. In R. Plutchik, & H. Kellerman. (Reds.) (1990), Emotion, psychopathology and psychotherapy (Volume 5) (pp. 59-85). San Diego: Academic Press, Inc.
- Grossmann, K.E., & Grossmann, K. (1991). Attachment quality as an organizer of emotional and behavioral responses in a longitudinal perspective. In C.M. Parks, J. Stevenson-Hindes, & P.Marris (Reds.), Attachment across the life cycle (pp. 93-114). London: Tavistock / Routledge.
- Guidano, V.F., & Liotti, E. (1983). Cognitive processes and emotional disorder. New York: Guilford Press.
- Gurin, G., & Gurin, P. (1976). Personal efficacy and the ideology of individual responsibility. In B. Stumpel (Red.), Economic Means for Human Needs (pp.131-157). Ann Arbor: Insitute for Social Research.
- Haan, N. (1981). Adolescents and young adults as producers of their own development. In R.M. Learner, & N.A. Busch-Rossnagel (Reds.), Individuals as producers of their own development (pp.155-182) New York: Academic Press.

- Haigler, V.F., Day, H.D., & Marshall, D.D. (1995). Parental attachment and gender-role identity. *Sex-roles*, 33(3-4), 203-220.
- Hammen, C. (1991a). Depression runs in families: The social context of risk and resilience in children of depressed mothers. New York: Springer-Verslag.
- Hammen, C. (1991b). The generation of stress in the course of unipolar depression. *Journal of Abnormal Psychology*, 100, 555-561.
- Hammen, C., & Goodman-Brown, T. (1990). Self-schemas and vulnerability to specific life stress in children at risk for depression. *Cognitive Therapy and Research*, 14(2), 215-227.
- Hammen, C.L., Burge, D., Daley, S.E., Davila, J., Paley, B., & Rudolph, K. (1995). Interpersonal attachment cognitions and predictions of symptomatic responses to interpersonal stress. *Journal of Abnormal Psychology*, 104, 436-443.
- Harvey, M., & Byrd, M. (1998). The relationship between perceptions of self-esteem, patterns of familial attachment and family environment during early and late phases of adolescence. *International Journal of Adolescence and Youth*, 7, 93-111.
- Harvey, S. (1991). Creating a family: An integrated expressive approach to adoption. *Arts in Psychotherapy*, 18(3), 213-222.
- Hastie, R. (1981). Schematic principals in human memory. In E.T. Higgins, C.P. Herman, & M.P. Zanna (Eds.), Social cognition: The Ontario Symposium, Volume I (pp. 39-88). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hauser, J. (1981). Adolescents and religion. *Adolescence*, 16, 309-320.

- Helson, R., Elliot, T., & Leigh, J. (1990). Number and quality of roles. *Psychology of Women Quarterly*, 14, 83-101.
- Hetherington, E.M., Cox, M., & Cox, R. (1979). Stress and coping in divorce: A focus on women. In J.E. Gullahorn (Red.), Psychology and women: In transition (pp. 95-130). Washington, DC: V.H. Winston & Sons.
- Hetherington, E.M. (1983) (Volume-red.) Socialization, personality, and social development, Volume XIV. In P.H. Mussen (1985)(Red.). Handbook of child psychology (4th Ed.)(pp. 10-18)). New York: John Wiley & Sons.
- Hickie, I., Parker, G., Wilhelm, K., & Tennant, C. (1990). Perceived interpersonal risk factors of non-endogenous depression. *Psychological Medicine*, 21, 399-412.
- Hickie, I., Wilhelm, K., & Parker, G. (1990). Perceived dysfunctional intimate relationships: A specific association with the non-melancholic depressive type. *Journal of Affective Disorders*, 19, 99-107.
- Hill, C.R., & Safran, J.D. (1988). Assessing interpersonal schemas: Anticipated responses of significant others. Ongepubliseerde manuskrip, Universiteit van British Columbia.
- Hill, C.R., & Safran, J.D. (1994). Assessing interpersonal schemas: Anticipated responses of significant others. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 13(4), 366-379.
- Hinshaw, S.P., & Anderson, C.A. (1996). Conduct and oppositional defiant disorders. In E.J. Mash, & R.A. Barkley (Reds.), Child Psychotherapy (pp. 113-149). New York: Guilford Press.

- Hoffman, M.L. (1980). Moral development in adolescence. In J. Andelson (Red.), Handbook of adolescent psychology (pp. 295-343). New York: Wiley.
- Hokansen, J.E., Hummer, J.T., & Butler, A.C. (1991). Interpersonal perceptions by depressed college students. *Cognitive Therapy and Research*, 15(6), 443-457.
- Hornstein, H.A. (1976). Cruelty and kindness: A new look at aggression and altruism. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Horowitz, L.M., Rosenberg, S.E., & Bartholomew, K. (1993). Interpersonal problems, attachment styles and outcome in brief dynamic psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(4), 549-560.
- Horowitz, L.M., Weckler, D.A., & Doren, R. (1981). Interpersonal problems and symptoms: A cognitive approach. In P.C. Kendall (Red.), Advances in Cognitive-Behavioral Research and Therapy (Volume 2) (pp. 81-125). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Horowitz, M.J. (1983). Image formation and psychotherapy. New York: Aronson.
- Horowitz, M.J. (1989). Relationship schema formulation: Role-relationship models and intrapsychic conflict. *Psychiatry*, 52, 260-274.
- Horowitz, M.J. (1991). Person schemas and maladaptive interpersonal patterns. Chicago: University of Chicago Press.
- Horvath, A., & Luborsky, L. (1993). The role of therapeutic alliance in psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 561-573.

- Huebner, R.A., Thomas, K.R., & Berven, N.L. (1999). Attachment and interpersonal characteristics of college students with and without disabilities. *Rehabilitation Psychology*, 44(1), 85-103.
- Hugo, C.J. (1991). Die prinsiep van ontwikkeling in geloofsidentiteit by die laat-adolescent. D. Th. Proefskrif. Departement diakonologie, Universiteit van Stellenbosch.
- Hunt, J.V., & Reichorn, D.H. (1972). Maternal and child behaviors: A review of data from the Berkeley Growth Study. *Seminars in Psychiatry*, 4, 367-381.
- Johnson, M.K., & Raye, C.L. (1981). Reality monitoring. *Psychological Review*, 88, 67-85.
- Johnston, J.C., Healey, K.N., & Tracey-Magid, D. (1985). Drama and interpersonal problem solving: A dynamic interplay for adolescent groups. *Child Care Quarterly*, 14(4), 238-247.
- Jones, E.E., & Nisbett, R.E. (1971). The actor and observer: Divergent perceptions of the causes of behavior. Morristown, New Jersey: General Learning Press.
- Jones, E.E., & Pittman, T.S. (1982). Towards a general theory of strategic self-presentation. In J. Suls (Red.), Psychological perspectives on the self, 1, (pp. 231-262).
- Kahn, A.S., & Yoder, J.D. (1989). The psychology of women and conservatism. *Psychology of Women Quarterly*, 13, 417-432.
- Kahn, M. (1991). Between therapist and client: The new relationship. New York: W.H. Freeman.

- Kaslow, N.J., Brown, R.T., & Mee, L.L. (1994). Cognitive and behavioral correlates of childhood depression: A developmental perspective. In W.M. Reynolds, & H.F. Johnston (Eds.), Handbook of depression in children and adolescents (pp. 97-122). New York: Plenum.
- Kelly, G.A. (1955). The psychology of personal constructs (Volume I). New York: Norton.
- Kendall-Tackett, K.A., Williams, L.M., & Finkelhor, D. (1993). The impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 113, 164-180.
- Kenney, M.E., Lomax, R., Brabeck, M., & Fife, J. (1998). Longitudinal pathways linking adolescent reports of maternal and paternal attachments to psychological well-being. *Journal of Early Adolescence*, 18(3), 221-243.
- Kiesler, D.J. (1982). Confronting the client-therapist relationship in psychotherapy. In J.C. Anchin, & D.J. Kiesler (Eds.), Handbook of interpersonal psychotherapy (pp. 274-295). Elmsford, New York: Pergamon.
- Kiesler, D.J. (1983). The 1982 Interpersonal Circle: A taxonomy for complementarity in human transactions. *Psychological Review*, 90(3), 185-214.
- Kiesler, D.J. (1986). Interpersonal methods of diagnosis and treatment. In J.O. Cavenar (Ed.), Psychiatry (pp. 1-23). Philadelphia: Lippincott.
- King, S.H. (1972). Coping and growth in adolescence. *Seminars in Psychiatry*, 4, 355-366.

- Kirkpatrick, P.R., & Shaver, L.A. (1990). Attachment theory and religion: Childhood attachments, religious beliefs, and conversion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(3), 315-334.
- Kirshner, D., & Nagel, L.S. (1988). Antisocial behavior in adoptees: Patterns and dynamics. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 5(4), 300-314.
- Klerman, G.L., Weissman, M.M., Rounsaville, B.J., & Chevron, E.S. (1984). Interpersonal psychotherapy of depression. New York: Basic Books.
- Kohlberg, L. (1978). Revision in the theory and practice of moral development. In W. Damon (Red.), Moral development: New directions for child development. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kohn, M.L., & Schoder, C. (1974). Follow-up survey on occupational conditions and psychological functioning. Washington, DC: National Institute of Mental Health.
- Kolodner, J. (1985). Memory for experience. In G.H. Bower (Red.), Psychology of Learning and Motivation, Volume 19. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kooistra, W.P., & Pargament, K.I. (1991). Religious doubting in parochial school adolescents. *Journal of Psychology and Theology*, 27(1), 33-42.
- Korgan, R.M., & Reid, W.J. (1986). Critical factors in the adoption of emotionally disturbed youths. *Child Welfare*, 65(1), 63-73.
- Kotler, T. (1989). Patterns of change in marital partners. *Human Relations*, 42(9), 829-856.

- Kovacs, M. (1997). Depressive disorders in childhood: An impressionistic landscape. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 287-298.
- Kruger, D. (1979). An introduction to phenomenological psychology. Kaapstad: Juta & Kie., Bpk.
- Kuelwein, K.T., & Rosen, H. (Eds.) (1993). Cognitive therapies in action: Evolving innovative practice. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kuyken, W., & Brewin, C.R. (1995). Autobiographical memory functioning in depression and reports of early abuse. *Journal of Abnormal Psychology*, 104, 585-591.
- Labuschagne, J.F. (1978). 'n Onderzoek na die gebruikswaarde van die Hoërskool Persoonlikheidsvraelys in die beroepsleidingsituasie. Ongepubliseerde meesterstesis, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria.
- Lambert, B.G., Rothchild, B.F., Altland, R., & Green, L.B. (1978). Adolescence: Transition from childhood to maturity (2nd Ed.). Monterey, California: Brooks / Cole.
- Lambert, L., Essen, J., & Head, J. (1977). Variations in behaviour ratings of children who have been in care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 18, 335-346.
- Landau, R.J., & Goldfried, M.R. (1981). The assessment of schemata: A unifying framework for cognitive, behavioral and traditional assessment. In P.C. Kendall, & S.D. Holton (Eds.), Assessment strategies for cognitive-behavioral interventions (pp. 363-400). New York: Academic Press.
- Lang, P.J. (1978). Self-efficacy theory: Thoughts on cognition and unification. *Advances in Behaviour Research and Therapy*, 1, 187-192.

- Langer, E.J., & Rodin, J. (1976). The effects of choice and enhanced personal responsibility for the aged: A field experiment in an institutional setting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 191-198.
- Lee, J.W., Rice, E.T., & Gillespie, V.B. (1977). Family worship patterns and their correlation with adolescent behaviour and beliefs. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(3), 372-381.
- Levy, K.N., Blatt, S.J., & Shaver, P.R. (1998). Attachment styles and parental representations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(2), 407-419.
- Livesky, W.J., & Bromley, D.B. (1973). Person perception in childhood and adolescence. Londen: John Wiley and Sons Ltd.
- Lopez, F.G., Melendez, E.M., Sauer, E.M., Berger, E., & Wyssmann, J. (1998). Internal working models, self-reported problems, and help-seeking attitudes among college students. *Journal of Counseling Psychology*, 45(1), 79-83.
- Lopez, M.A., & Heffer, R.W. (1998). Self-concept and social competence of university student victims of childhood physical abuse. *Child Abuse and Neglect*, 22(33), 183-195.
- Lott, B. (1991). Humanist roots and feminist future. *Psychology of Women Quarterly*, 15, 505-519.
- Louw, D.A., Gerdes, L.C., & Meyer, W.F. (1985). Menslike ontwikkeling. Pretoria: HAUM.

- Luborsky, L., Crits-Cristoph, P., Friedman, S.H., Mark, D., & Schaffler, P. (1991). Freud's transference template compared with the core conflictual relationship (CCRT). Illustrated by the two specimen cases. In M.J. Horowitz (Red.), Person schemas and maladaptive interpersonal patterns (pp. 167-193). Chicago: University of Chicago Press.
- Luck, P.W., & Heiss, J. (1972). Social detriments of self-esteem in adult males. *Sociology and Social Research*, 57, 69-84.
- Lytton, H. (1977). Correlates of compliance and the rudiments of conscience in 2-year-old boys. *Canadian Journal of Behavioral Sciences*, 9, 242-251.
- Lytton, H. (1979). Disciplinary encounters between young boys and their mothers: Is there a contingency system? *Developmental Psychology*, 15, 256-268.
- Lytton, H., & Zwirner, W. (1975). Compliance and its controlling stimuli observed in a natural setting. *Developmental Psychology*, 11, 769-779.
- Macdonald, A.M. (Red.) (1972). Chambers twentieth century dictionary. Londen: W&R Chambers Ltd.
- Madge, E.M. (1975). 'n Oorsig oor die bestaande kennis in verband met die primêre persoonlikheidsfaktore wat deur die HSPV gemeet word. Pretoria: Nasionale Buro vir Opvoedkundige en Maatskaplike Navorsing.
- Madge, E.M., & Du Toit, L. (1985). Handleiding vir die Hoërskool Persoonlikheidsvraelys. Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.

- Mahler, M.D. (1968). On human symbiosis and the vicissitudes of individuation (Volume: Infantile psychosis). New York: International University Press.
- Main, M. (1981). Avoidance in the service of attachment. In K. Immelmann, Barlow, M. Main, & L. Petrinoich (Reds.), Behavioral development (pp. 651-693). Cambridge, Engeland: Cambridge University Press.
- Main, M., & Hesse, E. (1990). Parents' unresolved traumatic experiences are related to infant disorganized attachment status: Is frightened and/or frightening parental behavior the linking mechanism? In M.T. Greenberg, D. Cichetti, & E.M. Cummings (Reds.), Attachment in preschool years (pp. 161-182). Chicago: University of Chicago Press.
- Main, M., & Solomon, J. (1986). Discovery of a new, insecure disorganized / disoriented attachment pattern. In T.B. Brazelton, & M. Yogman (Reds.), Affective development in infancy (pp. 95-124). Norwood, NJ: Ablex.
- Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized-disoriented during the Ainsworth Strange-Situation. In M.T. Greenberg, D. Cichetti, & E.M. Cummings (Reds.), Attachment in the pre-school years (pp. 121-160). Chicago: University of Chicago Press.
- Mak, A.S., & Kinsella, C. (1996). Adolescent drinking, conduct problems and parental bonding. *Australian Journal of Psychology*, 48(1), 15-20.
- Mallet, P., & Rodriguez-Tome, G. (1999). Social anxiety with peers in 9- to 14-year-olds. Developmental process and relations with self-consciousness and perceived peer acceptance. *European Journal of Psychology of Education*, 14(3), 387-402.

- Manassis, K., Bradley, S., Goldberg, S., Hood, J., & Swinson, R.P. (1994). Attachment in mothers with anxiety disorders and their children. *Journal of American Academic Child and Adolescent Psychiatry*, 33(8), 1106-1113.
- Marjoribanks, K. (1997). Family contexts, immediate settings, and adolescents' aspirations. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 18, 119-132.
- Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 63-78.
- Markus, H. (1983). Self-knowledge: An expanded view. *Journal of Personality*, 51, 543-565.
- Markus, H., & Zajonc, R. (1985). The cognitive perspective in social psychology. In G. Lindzey, & E. Aronson (Eds.), Handbook of social psychology (3rd Ed.) (pp. 137-230). New York: Random House.
- Martin, R. (1980). Writing and defending a thesis or dissertation in psychology and education. Springfield, Illinois: Charles C Thomas Publishers.
- Mash, E.J., & Wolfe, D.A. (1999). Abnormal child psychology. London: Brooks / Cole Wadsworth.
- Mason, D.A., & Frick, P.J. (1994). The heritability of anti-social behavior: A meta-analysis of twin and adoption studies. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 16, 301-323.
- Massaro, D.W., & Cowan, N. (1993). Information processing models: microscopes of the mind. *Annual Review of Psychology*, 44, 383-425.

- McBride-Chang, C., & Chang, L. (1998). Adolescent-parent relations in Hong Kong: Parenting styles, emotional autonomy, and school achievement. *Journal of Genetic Psychology, 159*(4), 421-436.
- McCann, I.L., & Pearlman, L.A. (1992). Constructivist self-development theory: A theoretical framework for assessing and treating traumatized college students. *Journal of American College Health, 40*(4), 189-196.
- McRoy, R.G., Grotevant, H.D., Ayers-Lopez, S.A., & Furuta, A. (1990). Adoption revelation and communication issues: Implications for practice. *Families in society 71*(9), 550-557.
- McNally, R.J., Litz, B.T., & Prassas, A. (1994). Emotional memory in post-traumatic stress disorder. *Cognition and Emotion, 8*, 351-367.
- Meares, R. (1998). The self in conversation: On narratives, chronicles, and scripts. *Psycho-analytic Dialogues, 8*(6), 875-891.
- Metalsky, G.I., & Abrahamson, L.Y. (1981). Attributional styles: Toward a framework for conceptualization and assessment. In P.C. Kendall, & S.D. Hollon (Eds.), Assessment strategies for cognitive-behavioral interventions. New York: Academic Press.
- Metha, A.T., Kinnier, R.T., & McWhirtir, E.H. (1987). A pilot study of the regrets and priorities of women. Toespraak gelewer by die jaarlikse vergadering van die American Education and Research Association, Washington, DC, April 1987. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ministerie vir Welsyn en Bevolkingsontwikkeling (1996). Workshop: National interim policy recommendations on young people at risk.
- Mitchell, S.A. (1988). Relational concepts in psycho-analysis. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Mitchell, V., & Helson, R. (1990). Women's prime of life. Is it the 50's? *Psychology of Women Quarterly*, 14, 451-470.
- Mongrain, M. (1998). Parental representations and support-seeking behaviors related to dependency and self-criticism. *Journal of Personality*, 66(2), 151-173.
- Moore, R.G., & Blackburn, I-M. (1993). Sociotrophy, autonomy and personal memories in depression. *British Journal of Clinical Psychology*, 32, 460-462.
- Mortimer, J.T., & Larance, J. (1981). Self-concept stability and change from late adolescence to early adulthood. *Research in Community and Mental Health*, 2, 5-42.
- Nashby, W. (1985). Private self-consciousness, articulation of the self-schema, and recognition memory of trait adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 704-709.
- Nelson, K. (1991). Emergence of autobiographical memory at age 4. Toespraak gelewer by die tweejaarlikse vergadering van die Society for Research in Child Development, Seattle.
- Newman, B.M., & Newman, P.R. (1999). Development through life: A psychosocial approach. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Newson, J., & Newson, E. (1968). Four year olds in an urban community. Londen: Allen & Unwin.
- Nisbett, R.E., & Ross, L. (1980). Human inference: Strategies and shortcomings of social judgement. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

- Oatley, K., & Johnson-Laird, P. (1987). On changing one's mind: A possible function of consciousness. In A.J. Marcel, & E. Bisiach (Eds.), Consciousness in Contemporary Science (pp. 369-389). Oxford: Clarendon Press.
- Offer, D., & Offer, J.B. (1975). From teenage to young manhood. New York: Basic Books.
- Ohannessian, C.M., Lerner, R.M., Lerner, J.V., & Von Eye, A. (1998). Perceived parental acceptance and early adolescent self-competence. *American Journal of Orthopsychiatry*, 68(4), 621-629.
- O'Koon, J. (1997). Attachment to parents and peers in late adolescence and their relationship to self-image. *Adolescence*, 32(126), 471-482.
- Oliver, J.M., Klocek, J., & Wells, A. (1995). Depressed and anxious moods mediate relations among perceived socialization, self-focused attention and dysfunctional attitudes. *Journal of Clinical Psychology*, 51(6), 726-739.
- Owen, K., & Taljaard, J.J. (Eds.) (1988). Handleiding vir die gebruik van sielkundige en skoolstudiese toetse van IPEN en NIPN. Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.
- Pally, R. (1998). Emotional processing: The mind-body connection. *International Journal of Psychoanalysis*, 79(2), 349-362.
- Parke, R.D. (1974). Rules, roles and resistance to deviation: Recent advances in punishment, discipline and self-control. In A.D. Price (Ed.), Minnesota Symposium of Child Psychology (Volume 8). Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Parker, G., Barret, E., & Hickie, I. (1992). From nurture to network: Examining for links between earlier parenting experiences and social bonds in adulthood. *American Journal of Psychiatry*, 149, 877-885.
- Parker, G., & Hazdi-Pavlovic, D. (1984). Modification of levels of depression in mother-bereaved women by parental and marital relationships. *Psychological Medicine*, 14, 125-135.
- Parker, G., Tupling, H., & Brown, L.B. (1979). A parental bonding instrument. *British Journal of Medical Psychology*, 52, 1-10.
- Patton, M.Q. (1990). Qualitative evaluation and research methods (2nd Ed.). Newbury Park: Sage Publications, Inc.
- Pearlman, L.A., McCann, I.L., & Johnson, G.B. (1990). Assessing disrupted cognitive schemas within constructivist self development theory. Toespraak gelewer by die jaarlikse vergadering van die American Psychological Association, Boston, MA.
- Pearlman, L.A., & Saakvitne, K. (1995). Trauma and the therapist: Counter transference and vicarious traumatization in psychotherapy with incest survivors. New York: Norton.
- Peck, R.F., Havighurst, R.J., Cooper, R., Lillianthal, J., & More, D. (1960). The psychology of character development. New York: Wiley.
- Pedersen, W. (1994). Parental relations, mental health and delinquency in adolescents. *Adolescence*, 29(116), 975-990.
- Peskin, H., & Livson, N. (1972). Pre- and postpubertal personality and adult psychologic functioning. *Seminars in Psychiatry*, 4, 343-353.
- Piaget, J. (1996). The psychology of intelligence. Londen: Routledge and Kegan Paul.

- Pilkington, C.J., & Richardson, D.R. (1988). Perceptions of risk in intimacy. *Journal of Social and Personal Relationships*, 5(4), 503-508.
- Pillay, A.L. (1998a). Perceptions of family functioning in conduct disordered adolescents. *South African Journal of Psychology*, 28(4), 191-195.
- Pillay, P. (1998b). Toespraak gelewer by die Child Research 2000 Seminaar by die Universiteit van Wes-Kaapland, 23 Junie 1998.
- Porter, L.W., & Rosenzweig, M.R. (Eds.) (1993). *Annual Review of Psychology*, 44.
- Prins, J.M.G. (1996). Kerklike betrokke tieners se persepsies van hulle ouers se geloofslewe en hul verhouding met hulle ouers. *Nederduits Gereformeerde Teologiese Tydskrif*, 262-275.
- Prins, J.M.G. (1997). Postmoderniteit en jeugbediening — enkele aspekte van 'n paradigmaverskuiwing en die implikasies daarvan vir die kerklike jeugbediening. *Praktiese Teologie in Suid-Afrika*, 12(2), 38-47.
- Prins, J.M.G. (1998). Die aanwesigheid van enkele postmodernistiese tendense by kerklik betrokke tieners in die Ned. Geref. kerk. *Praktiese Teologie in Suid-Afrika*, 13(2), 38-49.
- Prins, J.M.G. (2000). Die godsdienstige houding van kerklik betrokke tieners. *Praktiese Teologie in Suid-Afrika*, 15(1), 82-100.
- Prinsloo, S.M. (1984). Die verband tussen waardes, geloofsekerheid en die selfkonsep. Skripsie. Departement Sielkunde, Randse Afrikaanse Universiteit.
- Purkey, W.W. (1970). Self concept and school achievement. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

- Rodin, J., & Langer, E.J. (1977). Long-term effects of a control-relevant intervention with the institutionalized aged. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 897-902.
- Rosen, L.N., Ickovics, J.R., & Moghadan, L.Z. (1990). Employment and role satisfaction. *Psychology of Women Quarterly*, 14, 371-385.
- Rosenberg, M. (1965). Society and the adolescent self-image. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rosenberg, M., Schoder, C., & Schoenbach, C. (1989). Self-esteem and adolescent problems: Modeling reciprocal effects. *American Sociological Review*, 54(6), 1004-1018.
- Ross, L., Lepper, M.R., & Hubbard, M. (1975). Perceverance in self-perception and social perception: Biased attributional processes in the debriefing paradigm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 880-892.
- Russel, R.L., & Van den Broek, P. (1988). A cognitive-developmental account of storytelling in child psychotherapy. In S.R. Shirk (Red.), Cognitive development and child psychotherapy (pp. 19-52). New York: Plenum.
- Russell, R.L., & Van den Broek, P. (1992). Changing narrative schemas in psychotherapy. *Psychotherapy*, 29(3), 344-352.
- Rutter, M. (1966). Children of sick parents. An environmental and psychiatric study. Londen: Oxford University Press.
- Rutter, M. (1972). Maternal deprivation reassessed. Harmondsworth: Penguin.

- Safran, J.D. (1984). Assessing the cognitive-interpersonal cycle. *Cognitive Therapy and Research*, 8, 333-348.
- Safran, J.D. (1986). A critical evaluation of the schema construct in psychotherapy research. Toespraak gelewer by die Society for Psychotherapy Research Conference, Boston.
- Safran, J.D. (1990a). Towards a refinement of cognitive therapy in the light of interpersonal theory: I. Theory. *Clinical Psychology Review*, 10, 87-105.
- Safran, J.D. (1990b). Towards a refinement of cognitive therapy in the light of interpersonal theory: II. Practice. *Clinical Psychology Review*, 10(1), 107-121.
- Safran, J.D., & Segal, Z.V. (1990). Interpersonal process in cognitive therapy. New York: Basic Books.
- Schaffer, H.R. (1985). Making decisions about children. *Adoption and fostering*, 9(11), 22-28.
- Schank, R.C., & Abelson, R.P. (1977). Internalization process or fantasy? *Psychoanalytic Study of the Child*, 27, 411-436.
- Schilling, C.S. (1979). The relationship between the assertive behaviour of parents and the behaviour of their children. *American Journal of Family Therapy*, 7(3), 59-64.
- Schwab, R., & Petersen, K.U. (1990). Religiousness: It's relation to loneliness, neuroticism and subjective well-being. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(3), 335-345.
- Seligman, M.E.P. (1975). Helplessness. San Francisco: Freeman.

- Seligman, M.E.P., Abramson, L.Y., Semmel, A., & Von Bayer, C. (1979). Depressive attributional style. *Journal of Abnormal Psychology, 88*, 242-247.
- Selman, R.L. (1980). The growth of interpersonal understanding: Developmental and clinical analyses. San Diego, CA: Academic Press.
- Shah, R., & Waller, G. (2000). Parental style and vulnerability to depression. *Journal of Nervous and Mental Disease, 188*(1), 19-25.
- Shams, M., & Williams, R. (1995). Differences in perceived parental care and protection and related psychological distress between British Asian and non-Asian adolescents. *Journal of Adolescence, 18*(3), 329-348.
- Shaw, D.S., & Bell, R.Q. (1993). Developmental theories of parental contributors to antisocial behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology, 21*, 493-518.
- Shirk, S.R. (1998). Interpersonal schemata in child psychotherapy: A cognitive-interpersonal perspective. *Journal of Clinical Child Psychology, 27*(1), 4-16.
- Shirk, S.R., Boergers, J., Eason, A., & Van Horn, M. (1998). Dysphoric interpersonal schemata and preadolescents' sensitization to negative events. *Journal of Clinical Psychology, 27*(1), 54-68.
- Shirk, S., & Russel, R. (1996). Change processes in child psychotherapy: Revitalizing treatment and research. New York: Guilford.
- Shirk, S.R., & Saiz, C.C. (1992). Clinical, empirical and developmental perspectives on the therapeutic relationship in child psychotherapy. *Development and Psychopathology, 4*, 713-728.

- Siddique, C.M., & D'Arcy, C. (1984). Adolescence, stress, and psychological well-being. *Journal of Youth and Adolescence*, 13, 459-473.
- Sigel, I.E. (1954). Dominance of meaning. *Journal of Genetic Psychology*, 85, 201-207.
- Sigel, I.E., & Cocking, R.R. (1977). Cognitive development from childhood to adolescence: A constructive perspective. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Slicker, E.K. (1988). Relationship of parenting style to behavioral adjustment in graduating high school seniors. *Journal of Youth and Adolescence*, 27(3), 345-372.
- Soloman, A., & Haaga, D.A.F. (1994). Positive and negative aspects of sociotrophy and autonomy. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 16(3), 243-252.
- Spencer, M.B., Dupree, D., Swanson, D.P., & Cunningham, M. (1998). Parental monitoring and adolescents' sense of responsibility for their own learning: An examination of sex differences. *Journal of Negro Education*, 65(1), 30-43.
- Sperling, M.B., & Berman, W.H. (1994). Attachment in adults. Clinical and developmental perspectives. New York: Guilford Press.
- Sroufe, L.A., & Fleeson, J. (1988). The coherence of family relationships. In R.A. Hinde, & J. Stevenson-Hinde (Eds.), Relationships within families (pp. 27-47). Oxford: Clarendon Press.
- Staatskoerant (1996). *Konsepwitskrif vir Maatskaplike Welsyn (Kennisgewing 57 van 1996)*. Departement Welsyn, 2 Februarie 1996.

- Siddique, C.M., & D'Arcy, C. (1984). Adolescence, stress, and psychological well-being. *Journal of Youth and Adolescence*, 13, 459-473.
- Sigel, I.E. (1954). Dominance of meaning. *Journal of Genetic Psychology*, 85, 201-207.
- Sigel, I.E., & Cocking, R.R. (1977). Cognitive development from childhood to adolescence: A constructive perspective. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Slicker, E.K. (1988). Relationship of parenting style to behavioral adjustment in graduating high school seniors. *Journal of Youth and Adolescence*, 27(3), 345-372.
- Soloman, A., & Haaga, D.A.F. (1994). Positive and negative aspects of sociotrophy and autonomy. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 16(3), 243-252.
- Spencer, M.B., Dupree, D., Swanson, D.P., & Cunningham, M. (1998). Parental monitoring and adolescents' sense of responsibility for their own learning: An examination of sex differences. *Journal of Negro Education*, 65(1), 30-43.
- Sperling, M.B., & Berman, W.H. (1994). Attachment in adults. Clinical and developmental perspectives. New York: Guilford Press.
- Sroufe, L.A., & Fleeson, J. (1988). The coherence of family relationships. In R.A. Hinde, & J. Stevenson-Hinde (Eds.), Relationships within families (pp. 27-47). Oxford: Clarendon Press.
- Staatskoerant (1996). *Konsepwitskrif vir Maatskaplike Welsyn (Kennisgewing 57 van 1996)*. Departement Welsyn, 2 Februarie 1996.

- Stayton, D., Hogan, R., & Ainsworth, M.D.S. (1971). Infant obedience and maternal behavior: The origins of socialization reconsidered. *Child Development*, 42, 3-25.
- Stern, D.N. (1994). One way to build a clinically relevant baby. *Infant Mental Health Journal*, 15(1), 9-25.
- Stern, L. (1989). Conceptions of separation and connection in female adolescents. In C. Gilligan, N.P. Lyons, & T.J. Hamner (Eds.), Making connections: The relational worlds of adolescent girls at Emma Willard School (pp. 73-87). Troy, NY: Emma Willard School.
- Stewart, A.J. (1982). The course of individual adaptation to life changes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 1100-1113.
- Stryker, S., & Statham, A. (1985). Symbolic interaction and role theory: In G. Lindzey, & E. Aronson (Eds.), Handbook of Social Psychology (3rd Ed., Volume I) (pp. 311-378). New York: Random House.
- Stuart, R.B. (1973). Teaching facts about drugs: Pushing or preventing. *Journal of Educational Psychology*, 66, 189-201.
- Sullivan, H.S. (1953). The interpersonal theory of psychiatry. New York: Norton.
- Sullivan, H.S. (1956). Clinical studies in psychiatry. New York: Norton.
- Sutton-Simon, K., & Goldfried, M.R. (1983). Cognitive processes in social anxiety. (Ingehandig 1983).
- Swenson, C.H. (1981). Toward a new era in psychotherapy. *Academic Psychology Bulletin*, 3(2), 209-216.

- Takanishi, R. (1993). The opportunities for adolescence: Research, interventions, and policy. *American Psychologist*, 48, 85-87.
- Taylor, S.E., & Crocker, J. (1980). Schematic bases of social information processing. In E.T. Higgins, P.M. Herman, & M.P. Zanna (Eds.), Social cognition: The Ontario Symposium. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Theron, A. (1978). Identifisering van manlik-na-vroulike transseksualiste en aanpassing voor en na geslagshertoewysing. Pretoria: Unisa.
- Thorne, A., & Michaelieu, Q. (1996). Situationing adolescent gender and self-esteem with personal memories. *Child Development*, 67(4), 1374-1390.
- Tizard, B., Cooperman, O., Joseph, A., & Tizard, J. (1972). Environmental effects on language development: a study of young children in long-stay residential nurseries. *Child Development*, 43, 337-358.
- Torney-Purta, J. (1989). Adolescents' schemata of society, self, and others: An approach to conceptualizing and measuring adolescents' understanding of the public good. Toespraak gelewer by die tweejaarlikse vergadering van die Society for Research in Child Development, Kansas City.
- Trusty, J., & Watts, R.E. (1999). Relationship of high school seniors' religious perceptions and behaviour to educational, career, and leisure variables. *Counseling and Values*, 44, 31-39.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1973). Availability: A heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive Psychology*, 5, 207-232.

- Urban, J., Carlson, E., Egeland, B., & Sroufe, L.A. (1991). Patterns of individual adaptation across childhood. Special issue: Attachment and developmental psychopathology. *Development and Psychopathology*, 3(4), 445-460.
- Vaillant, G.E. (1974). Natural history of male psychological health, II. Some antecedents of healthy adult adjustment. *Archives of General Psychiatry*, 31, 15-22.
- Vaillant, G.E. (1988). Attachment, loss and rediscovery. *Hillside Journal of Clinical Psychiatry*, 10(2), 148-164.
- Vaillant, G.E., & Vaillant, C.O. (1990). Determinants and consequences of creativity in a cohort of gifted women. *Psychology of Women Quarterly*, 14, 607-616.
- Van Beest, M., & Baerveldt, C. (1999). The relationship between adolescents' social support from parents and from peers. *Adolescence*, 34(133), 193-201.
- Van der Slik, F.W.P. (1992). Overtuigingen, attituden, gedrag en ervaringen. Helmond: Wibro Dissertasiedrukkerij.
- Vaughn, B.E., Egeland, B.R., Sroufe, L.A., & Waters, E. (1979). Individual differences in infant-mother attachment at 12 and 18 months: Stability and change in families under stress. *Child Development*, 50, 971-975.
- Vondra, J., Barnett, D., & Cicchetti, D. (1989). Perceived and actual competence among maltreated school children. *Development and Psychopathology*, 1, 237-255.
- Vtousek, K.B., & Hollon, S.D. (1990). The investigation of schematic content and processing in eating disorders. *Cognitive Therapy and Research*, 14, 191-214.

- Warren, N.T. (1976). Self-esteem and sources of cognitive bias in the evaluation of past performance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 44*, 966-975.
- Wasserman, S., & Rosenfeld, A. (1985). Decision making in child abuse and neglect. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law, 13*(3), 259-271.
- West, M., Sheldon, A., & Reiffer, L. (1989). Attachment theory and brief psychotherapy: Applying current research to clinical interventions. *Canadian Journal of Psychiatry, 34*, 369-374.
- Westen, D. (1991). Social cognition and object relations. *Psychological Bulletin, 109*(3), 429-455.
- Wet op Kindersorg (1983). Wet no. 74 van 1983 en Regulasies. Centurion: Aquilla Publikasies Bpk.
- Wetchler, J.L. (1990). Solution-focused supervision. *Family Therapy, 17*(2), 129-138.
- Wexler, D.A. (1974). A cognitive theory of experiencing, self-actualization, and therapeutic process. In D.A. Wexler, & L.A. Rice (Eds.), Innovation in client-centered therapy. New York: Wiley.
- White, J.W., & Roufail, M. (1989). Gender and influence strategies of the first choice and the last resort. *Psychology of Women Quarterly, 13*, 175-189.
- White, M., & Epston, D. (1990). Narrative means to therapeutic ends. New York: Norton.

- Williams, J.M.G. (1996). Depression and the specificity of autobiographical memory. In D.C. Rubin (Red.), Remembering our past: Studies in autobiographical memory (pp. 244-270). Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, J.M.G., Watts, F.N., MacLeod, C., & Mathews, A. (1997). Cognitive psychology and emotional disorders. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Williams, M.D., & Hollon, J.D. (1981). Process of retrieval from long-term memory. *Cognitive Science*, 5, 87-119.
- Wilson, M.R., Greene, J.H., & Soth, N.B. (1986). Psychodynamics of the adopted patient. *Adoption and Fostering*, 10(1), 41-46.
- Wolkind, S., & Rutter, M. (1973). Children who have been "in care" — an epidemiological study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 14, 97-105.
- Woodside, M. (1983). Children of alcoholic parents: Inherited and psycho-social influences. *Journal of Psychiatric Treatment and Evaluation*, 5(6), 531-537.
- Wright, D.M., & Heppner, P.P. (1993). Examining the well-being of nonclinical college students: Is knowledge of the presence of parental alcoholism useful? *Journal of Counseling Psychology*, 40(3), 324-334.
- Yarrow, L.J., & Yarrow, M.R. (1964). Personality continuity and change in the family context. In P. Warchel, & D. Byrne (Reds.), Personality Change (pp. 489-523). New York: John Wiley.
- Young, J.E. (1990). Cognitive therapy for personality disorders: A schema-focused approach. Sarasota, FL: Professional Resource Exchange.

- Youngren, M.A., & Lewinsohn, P.M. (1980). The functional relation between depression and problematic interpersonal behaviour. *Journal of Abnormal Psychology, 89*(3), 331-341.
- Younnis, J. (1980). Parents and peers in social development: A Sullivan-Piaget perspective. Chicago: University of Chicago Press.
- Younnis, J., & Ketlerlinus, R.D. (1987). Communication and connectedness in mother- and father-adolescent relationships. *Journal of Youth and Adolescence, 16*, 265-280.
- Yule, W., & Raines, N.Y. (1972). Behavioural characteristics of children in residential care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 13*, 149-258.
- Zuroff, D.C., & Fitzpatrick, D.K. (1995). Depressive personality styles: Implications for adult attachments. *Personality and Individual Differences, 18*(2), 253-365.

BYLAAG 1**GEVALLESTUDIE 1: M (NAVORSINGSNOMMER A-35)****1. Demografiese inligting**

M was ten tye van die onderhoud 18 jaar en 5 maande oud. Sy was besig met voorbereiding vir haar finale skooleksamen. Sy is die voorafgaande jaar aan die einde van die eerste skoolkwartaal in die kinderhuis opgeneem en was dus vir 'n tydperk van 1 jaar en 7 maande in geïntitusionele sorg.

Sy is in Kaapstad gebore, maar haar sorgposisie het kort-kort verander. Sy kon die volgende inligting gee:

0-5 jaar	Word afwisselend deur ma en tannie versorg.
0-12 jaar	Woon hoofsaaklik by ma, maar wissel van blyplek en mis 'n ruk lank skool toe ma vir 3 maande in Durban gaan bly.
12 – 13 jaar	Bly 8 maande lank in 'n plattelandse koshuis.
14 jaar	Bly 5 maande lank by 'n niggie en 3 maande lank by haar ouma.
15 jaar	Bly 4 maande lank by 'n ander niggie, 2 maande lank by haar ma en 6 maande lank by haar ouma.
16 jaar	Bly 5 maande lank by haar ma, 3 maande lank by haar (stief)pa, weer 1 maand lank by haar ma en 'n nuwe vriend van die ma (hy wou nie die kinders akkommodeer nie). Bly weer 3 maande lank by haar (stief)pa maar loop weg weens molestering.
16 jr 10 mnde	Word in kinderhuis-sorg geplaas.

Haar skoolprestasie was gemiddeld. Sy was nie lidmaat van 'n kerk nie, maar moes binnekort 'n besluit daaroor neem.

2. Gestruktureerde onderhoud

[O = ONDERHOUDVOERDER]

- O: Wie beskou jy as jou gesin, wie is jou gesin?
- M: O.K. My gesin sal wees, my ma, ek M, O.K. B, M en A, ons is drie broers en my 1
pa.
- O: Aan wie in jou gesin voel jy die naaste?
- M: Aan my broers A,B en M. Aan B die naaste, omdat ons meer goed deel. Omdat hy ouer is ... net so oud is soos ek is amper.
- O: Wie in jou gesin bemoedig en ondersteun jou?
- M: B. Seker maar B. Ja tannie, omdat altyd, hmm, sê nou ek voel nie lekker of iets nie, dan sal hy na my toe kom en met my praat of met die eksamens as ek hom miskien sê ja, maar ek worry, sal hy sê ja, maar hy hoop ek leer lekker , ek skryf lekker, hy sal altyd vir my iets goeds sê vir my en ek voel hierdie jaar hy was altyd daar vir my gewees nogal, maar B die meeste.
- O: Hoe dikwels spandeer jy tyd saam met jou gesin? Is dit die regte hoeveelheid kontak vir jou? Sal dit jou pla as jy jou gesin nooit weer sien nie?
- M: Dit sal my nie pla as ek my ma en my pa glad nie weer sien nie, glad nie. Ek het 2
my ma een keer 'n jaar gesien en dit was verlede week. So tannie dit pla my glad glad, maar as ek my broers .. A .. ek sien hom omtrent nooit nie. OK, so ek is min of meer gewoond daaraan. Ons het altyd sonder hom groot geword. Verstaan tannie? Ons was altyd by my ouma, maar B en M as ek sonder .. dit sal my 3
definitief pla as ek nie vir hulle moet sien nie. Ek sien hulle elke liewe dag, elke oggend, elke aand, elke middag is ek saam met hulle. Verstaan? So, ek kan 4
nie, ek kan nie, ek weet nie wat ek sal doen sonder hulle nie. Dis hoekom ek sal dit sal my part sonder hulle doen nie. Sonder my ma en my pa kan ek klaarkom.
Ek kan nie sonder my broers klaarkom nie.
- O: Moet jy dikwels tyd weg van jou gesin af deurbring? Hoe voel jy daaroor? Hoe voel hulle daaroor?

- M: Hm, die dat my gesin, my ma en my pa ek ons bly mos nou hierso, so ons is nie naby hulle nie, ek en my ma het ook nie goed oor die weg gekom nie, ek het glad nie vir haar gesien nie. Ek weet nie of ek vir haar gepla het nie, maar dit het nie vir my gepla nie. Dit het vir my 'n klein bietjie gepla omdat ons nie met mekaar gepraat het nie maar dit pla my glad nie so ek kan nie vir haar sien as dit my nie pla nie my pa sal dit definief nie vir my pla as ek hom nie sien nie. Glad nie en B en M die enigste tyd wat ek nie vir hulle sal sien nie is vakansies. Dan sal hulle miskien die helfte van die vakansie by my pa wees en die ander helfte by my ma, maar ek gaan nooit na my ma toe nie of ek sal nooit na my ma toe die jaar nie omdat ons nie lekker met mekaar was nie ek die heelyd by my pa. Verstaan tannie, so dis die enigste tyd wat ons, wat ons drie nog weg van mekaar is, verder is ons nog altyd saam.
- O: Toon volwasse gesinslede fisieke toegeneendheid tot jou? Voel jy gemaklik daarmee? Indien nie, waarom?
- M: Hoe bedoel tannie?
- O: Dis seker toegeneendheid, met ander woorde hm, mense in jou gesin, hm, maak hulle liggaamlike kontak met jou. Hou hulle jou vas? Druk hulle jou vas en hou jy daarvan?
- M: Ek verstaan tannie nie, van my gesinslede, soos ek vir tannie gesê het, my broers my niggies en my ooms en alles.
- O: Al jou gesinslede. Jy kan so wyd soos wat jy wil.
- M: O.K, O. O. Nee wag, B en M is baie liefdevol, altyd. Ons sê altyd van kleins af ons is lief vir mekaar, maar van daai tyd het my ma vir ons geleer om dit te sê ons is lief vir mekaar, en as ons vir mekaar drukkies gee en nou nog doen hulle 5 dit en hulle is nie skaam nie en hulle sal vir my sê hulle is lief vir my en ek ek sal vir hulle sê, want gewoonlik daai ouderdom wil hulle nie naby hulle suster wees nie, maar hulle sê vir my hulle is lief vir my en hulle sal vir my drukkies gee en my ma toe my ma gekom het verlede week toe't sy my ook 'n drukkie gegee.
- O: En jy was gemaklik daarmee?

- M: Ja nee ek het, dit het le.. dit het nogal snaaks genoeg dit was nogal lekker gewees omdat ons nou nie gepraat het nie het ek nou gedink, ja maar, ek wil nie hê sy moet my eens vashou nie, toe was ek nou kwaad gewees. Toe't ek dit nogal geniet. Soos in . ... ek kon gehuil het, maar my ma het gehuil toe wil ek sommer huil en as ek by my pa is, sal hy ook vir my 'n drukkies gee, maar ek hou nie daarvan nie. Dit voel net, dit voel nie lekker nie. 6 7
- O: O.K. Is daar 'n rede waarom dit jou ongemaklik laat voel?
- M: Hm, ek weet nie wat om te sê nie. Ek weet nie. Ek hou net daarvan as hy aan my vat en goed nie. Alles is net ek weet ... alle mense sien dit. Nou hy, hy gee my 'n drukkies en hy's kamstig lief vir my, maar ek sien dit anderste as hulle dit sien, verstaan tannie. Ek voel net anders as hulle dit voel. Ek gril as hy net vir my kyk. Ek hou nie daarvan nie. Ek wil nie eens hê hy moet aan my vat nie. Regtig waar, ek hou nie, ek ..... voel baie ongemaklik om naby hom ... al vat hy nie aan my nie, ek voel net nie lekker om hom nie. 8
- O: O.K. En, en is daar 'n spesifieke rede? Of wil jy nie daaroor praat nie?
- M: Ek weet nie wat om te sê nie. Hm, ek weet nie, want .. van .. wanneer dink ek van 1998, toe ek en, ek het eers, ek en B wou gebly het en hy het toe al aan my en hom hy het toe al aan my en my broer begin vat en goed en van daai tyd af ek hou net nie daarvan as hy om my is nie en ek voel ongemaklik om hom want ek weet die goed wat hy dink en die goed wat hy al vir my gesê het soos as hy dronk is dan sê hy vir my of as hy gerook is tannie sal hy vir my sê, ja maar wat hy met my wil doen of wat hy wil hê en dan en nou weet ek en daai goed kan ek nie vergeet nie ek ken en as hy net vir my kyk dan dink ek aan daai goed dan dink ek ja maar wat dink hy nou? Of as hy aan my vat wat dink hy wat watter gedagtes gaan deur sy kop ek dis hoekom ek gril my dood as ek naby hom is. Ek hou nie daarvan nie. 9 10
- O: Is daar 'n gesinslid met wie jy nie 'n goeie verhouding het nie? Wie is dit? Waarom?
- M: Dit sal my pa wees. Hm , ja want ek bly by hom ek weet dit. En ekke, nee, ek gaan vakansies na hom toe enne van daai tyd af het hy ..uh hy en B nou maar ek dink dis hm hy's erger, want dis hy't probeer vat en sulke goeters en hy't vir ons 11

verkeerde goed gegee om te doen soos uhm, kan ek maar sê?

O: Ja.

M: Soos, toe ek en hy alleen by hom was en hy amper aangegaan asof ons sy vriende is, ek en B nou ons het altyd orals, ek en hy nou saam, ek en my broer, en dan het hy vir ons nou saam met hom gevat as hy gaan drink het soos in by sy skollie plekke, vriende en so tannie, en ons het dagga gerook. Saam met hom, wat hy vir ons gegee het. En ons het gedrink en al sulke goeters al daai verkeerde goed wat ons saam met hom gedoen het, het ons vir hom dis vir hom normaal. En dit het vir ons ook normaal gelyk. Omdat ons het ons hele lewe lank was ons gewoond dat hy dit doen. Toe't ons dit self ook nou maar gedoen en dit was, dit was nie vir ons verkeerd nie, tannie. En dat hy begin fight gefight en goed en ek weet nie. Ek hou nie daarvan nie. 12

O: Was jy ooit bang dat jy fisies of liggaamlik gemolesteer sou word deur 'n gesinslid? Hoe beïnvloed dit jou verhoudings, gedrag en gevoelens?

M: O.K. Sê net een dingetjie dan gaan ek tannie daardie een antwoord.

O: O.K. Was jy ooit bang dat jy fisies of liggaamlik gemolesteer sou word deur 'n gesinslid?

M: Uhm, ek was nie nog nooit bang nie, ek het al gedink tot hy het het hy was al tot so vier jaar in die tronk omdat hy my ma gerape het, né, uh, wat is dit in Afrikaans nou weer? 13

O: Uhm .. Verkrag.

M: Verkrag, ekskuus. Verkrag het, en toe kom hy uit en van daai tyd .. ek het nooit, hoe kan ek sê, ek het nog nooit, as ek as een van my ooms of oupas gesien het, ek nooit daai tyd aan sulke goed gedink nie, nou dit is nou anders. Nou elke keer as ek vir iemand, as iemand vir my aankyk of dan voel ek so, ek dink goed wat ek nie moet dink nie. Ek dink soos in, wat hy wil hê of as 'n ou, dis seker lelik van my né, as as 'n oom of iemand van my vir my 'n drukkies gee of iets en hulle bedoel dit reg né dan dink ek aan ander goed soos dink ek aan my pa miskien het hy snaakse gedagtes of iets soos dit, maar dit is nie so nie. Verstaan tannie? En sulke goed is eintlik baie ek is bang ek is nog steeds bang en elke keer as ek uitmaak dat ek na hom toe moet gaan of vakansies moet gaan na hom toe dan 14 15

dink ek, ek is seker bang hy doen iets aan my. Probeer iets en ek is, ek is nou nog bang daarvoor.

O: Goed, so met ander woorde jy sou dan eintlik sê dit beïnvloed wel jou verhoudings, gedrag en gevoelens teenoor ander mense.

M: Ja, weet tannie elke keer in die begin van die jaar is ek so na Desember verlede 16
jaar na ons by my pa was, was ek, ek was soos in ek die.. ek was soos 'n ek was
soos in 'n senuweewrak gewees, tannie. Ek kon niks doen nie. Ek kon vir 'n hele
maand seker nie slaap nie, ek was mislik, ek het myself nie geken nie, ek was
 heeltemal soos in toe was ek soos heel in die begin van die jaar seker so drie,
 vier maande was ek glad nie by my pa nie, né tannie, elke naweek het ek 'n ander
 plan gemaak of ek nie na hom toe hoef te gegaan het nie en dis ongemaklik ek
 kon nooit na my broers toe gegaan het nie oor ek elke keer na hom toe gaan. So
 ek het glad nie my broers daai naweke in die vakansies, Maart-vakansie nie
 gesien nie. Uhm, toe was dit was my te lekker. Ek het so vry gevoel, ek het
 anderste gevoel, ek was saam met my vriende. Ek het vryheid gehad, ek het
 gevoel ek kan sê maar nou in die huis loop met 'n nagrok of iets aan. Ek hoef nie
 te worry oor niks nie. Ek het by my vriendin gaan bly. My vriendin, C, sy het 'n
 boyfriend, snaaks tannie ek het niks gedog om eers te dink nie en toe ewe skielik
 ek dink dit was Junie weer toe was ons nog 'n naweek na haar ma toe tannie,
 want uitnaweek wat ek toe na hom toe gegaan het, want hy het my gesmeek. En 17
elke naweek, elke vakansie as ek van hom af terugkom dan is ek heeltemal 'n
ander mens. Ek kan nie slaap in die aand nie, want ek gewoon daaraan om
wakker te lê of ek as ek by hom is outomaties my hele liggaam is heel tyd soos in
oh God sien tannie wat ek dink so die heeltid is ek, ek, ek is senuweeagtig, as die
mense aan my vat sal ek skrik as iemand my naam sê sal ek my ys la...lam skrik.
As ek om hom is ek kan nie slaap nie. Ek sal die heeltid wakker raak, ek kyk as
niemand om my is nie. As ek iets voel of iets hoor dan sal ek opspring. So is ek
 die heeltid en as ek terugkom na die na die H toe dan is ek presies dieselfde.
 Dan kan ek nie slaap nie. As A na my kamer as sy miskien in die aand opstaan
 om toilet toe te gaan. Dan sal ek my koud soos in lam skrik. Ek is, ek sal, dan is
 ek vir 'n hele lang ruk nie aan die slaap kan raak nie. En as ek aan die slaap raak,
 slaap ek nie eintlik nie. Verstaan tannie? My oë is toe ... ek, my, ek is half aan
 die slaap, maar ek's bewus van als wat om my aangaan. En .... Soos ek gesê het

as iemand vir my drukkies gee of iets en dan sê ek altyd ek wil nie ek sal my so, ek sal, sê maar nou myself so hulle wil vir my 'n drukkies gee, maar ek sal nie vir hulle terug druk nie. Verstaan tannie? Ek sal, ek wil nie hê hulle moet my, my private dele of my , verstaan tannie, my lyf aan hulle moet vat of iets nie. So ek sal net laat hulle vir my 'n drukkies gee, dan sal ek net so staan, maar ongemaklik, 'n mens kan voel wanneer ... as een van my broers vir my 'n drukkies gee, dis nie dieselfde as wanneer ek vir 'n ander oom of iemand 'n drukkies sal gee nie. Dis anderste, want ek dink nie die goed wat my broers en hulle sal dink nie. En ek is baie keer as ek van hulle af kom is ek mislik ek is baie onseker. Ek vertrou vir mense glad nie. Ek wil nie mense naby my hê nie. Ek het ook agtergekom ek is onbeskof met almal. Maar nie aspris nie en, en ek berou dit altyd. In die aand as ek die bed is dan dink ek nou hoekom het ek onbeskof nou met my miskien met tannie. Dan kan ek by myself dink hoekom het ek dan niks gedoen nie. Ek is geïrriteerd met mense. As mense vir my iets sê dan is ek altyd op my perdjie spring. Ek is bang so ek is altyd skrikkerig as iemand miskien nou aan my vat of iets of so. 18

O: Is jy ooit emosioneel misbruik deur 'n gesinslid? Met ander woorde verstaan jy wat emosioneel .. dit bedoel meer dat iemand nou nie miskien liggaamlik nie, maar met woorde of op 'n ander manier... 19

M: Hmm. Van .. ek weet ek kan so dink. My ma so sê nou maar sy sê ja maar sê by voorbeeld as dit soos tannie, "jy is dom"? So? 20

O: Ja.

M: Jy kan niks doen nie. So? My ma. Definitief, my ma het nog vir my gesê want M is nou die jongste. So, hy is nie hy .. tannie hy sal baie van die goed af weet. Omdat soos ek en B weet van alles af van mekaar en ek hy is nou weer alles gewees en my ma het altyd maar met ons twee aangegaan. Altyd, altyd altyd. Vir ons uitgeskel oor onnodige goed vir ons geslaan vir ons pak gegee. Verstaan tannie? Maar nie pak soos normale pak nie ander pak. Tannie weet tannie daarvan? Dat my ma so aangaan met ons? 21

O: Nee.

- M: Maar maar sy't altyd so met ons aangegaan. Sy't altyd vir ons so sleg gesê. 22
Tannie moet sien die werk wat sy gedoen het. Nou partykeer dan is sy kwaad dan sal sy sommer met ons aangaan as sy van die werk af kom. Dan sal sy sommer vir ons kom uitskel oor goed. Sy is nou moeg en geïrriteerd en ek weet sy's nou vol goed wat sy gedoen het. Sy't vir my gesê sy hou nie van wat sy doen nie. Maar nou't sy dit op my en B kom uithaal. Ons het nou ek het nou outomaties die oudste en hy is nou ek is net 'n jaar ouer as B en ons het alles alles as sy mislik was op ons uitgepak. As sy hartseer was en ons het alles maar net gevat.
- O: O.K. Hoe beïnvloed dit jou verhoudings en gedrag en gevoelens? In die algemeen.
- M: O.K. O, in die algemeen? Ek weet nie tannie.
- O: Ja, teenoor haar.
- M: O, teenoor haar
- O: In die algemeen en teenoor haar
- M: Dit is hoekom in die eerste plek tannie dit is verkeerd van my né, maar ek weet toe ek klein was toe't die gevoelens wat sy elke keer vir my gesê het ons het stil gebly. Ons kan mos nie teenoor 'n grootmens oppraat nie, tannie en nou't ek myself 23
belowe die dag wat ek groot is, wil ek niks meer met haar te doen hê nie en ewe skielik verlede jaar toe besef ek ja, maar my pa gaan aan met my né. En my ma, verstaan tannie? As twee verskillende goed. Ek ek het daai tyd verlede jaar het 24
ek hom gehaat. Ek het vir haar gehaat oor die goed wat sy al vir ons gedoen het
en vir ons gesê het en vir hom ek het my pa gehaat oor die goed wat hy aan ons 25
gedoen het en hy hou daarvan. Hy dink nog ek is afhanklik van hom en ek was
afhanklik van hom, tannie toe sê ek ek wil niks meer met my ma te doen hê nie. En die heel jaar het ek, verstaan tannie, ons het baklei ons is oor die telefoon. Ons verhouding was nie lekker met mekaar nie en sy dis haar skuld. Ek het myself belowe ek gaan nie weer met haar praat nie want, sy't altyd vir my sleg gesê né tannie vir my en vir B goed wat sy gedoen het het sy vir my beskuldig van dat ek dit doen. En ek doen nie sulke goed of die werk wat sy gedoen het nie, tannie. En sy't net lelike goed gedink en nou ek weet nie die goed wat sy 26
gesê het van kleins af het sy vir ons uitgeskel woorde wat ons nie eens van weet

wat dit beteken nie dan praat sy met ons sulke goed verstaan tannie, dis so sy hoe kan jy sê vir ons wysgemaak van goed waarvan ons nie eens hoef te geweet het nie. Of van kleins af. Ons moet goed doen. Sê nou maar huis skoon maak. Dit klink simpel né, maar tannie ons het nie tyd gehad om kinders te wees nie en van daai tyd af het ek haar gehaat daarvoor. Dis simpel. Ek haat haar nie meer nie ek is nou net kwaad vir haar. Dis hoekom ek nou niks meer met haar te doen wil hê nie. Dis 'n feit né tannie, toe sy mos nou al begin het met daai werk moet ek sê wat of is dit nie nodig nie?

27

O: As jy voel.

M: O.K, toe't sy mos nou prostituut geword. Toe't sy nooit so .. in die oggend het ons vir haar gesien voordat ons skool toe gaan. Ons het wakker geraak dan het sy nog geslaap. Sy't net vir ons wakker gemaak dan gaan slaap sy weer. En dan as ons by die huis kom dan sal daar altyd 'n briefie wees. Sy't twee, sy't twee, 'n normale werk gehad tot vyfuur toe en dan in die aand né en as ons haar miskien in die oggend gesien het en dan as ons in die middag by die huis kom is daar 'n briefie. Dan kom sy weer in die aand so vyfuur huis toe dan gaan sy weer. So ons het haar nooit nooit nooit gesien omtrent nie. Veral as ons iets nodig gehad het. So sy sy is nou nie daar nie. Ek het gesorg vir B-hulle. B en M se huiswerk klaar was. En my ma't vir my geld gegee dan moet ek soos rekeninge gaan betaal het of kos gaan koop het vir ons. Ek moet kos gemaak het. Ek moes vir hulle gebad. Ons moes die wasgoed gewas het. Ek en B. Ons moes die huis skoonmaak. Ons het alles gedoen, né. Ek het haar gehaat daarvoor ons, ek het tannie nooit nooit naweke dan is sy ook nie af nie, dan in die dag is sy by die huis dan is sy so nie geverlep, maar sy is so sy is so lam, sy's tam sy is die heeltyd in die kamer. Sy wil net lê en boek lees of slaap of iets né, maar ons huis is altyd aan die kant. Ek bedoel maar ek het haar gehaat daarvoor dan kan ons nooit na ons vriende toe gegaan het nie. Ons het nooit soos in tannie ek belowe nooit nooit uitgegaan nie. Nie vriende toe nie. Nie parkie toe nie. Nêrens nie. Ons was altyd net in die huis gesit het, want sy wou net geweet het waar ons is. Sy wou niks met ons te doen gehad het van daai tyd nie. Ek is kwaad vir haar daarvoor. Ek is kwaad vir haar. Nou eers kry ek kans om uit te gaan tannie. En ek voel sy't, ek voel sy't nie die reg gehad om dit te gedoen het nie. En ek is kwaad vir haar nou nog daarvoor. Ons was kinders gewees, né tannie en toe

28

29

30

31

moes ons die goed gedoen het, ek die goed gedoen het wat grootmense nou 32
doen, moes ek daai tyd gedoen het en toe my pa vir haar geslaan het ook né dan 33
het sy altyd vir my kom sê né hm ek weet nie hoe om dit vir tannie te verduidelik
 nie. Ek was 'n kind, maar sy't vir my geslaan dan het ek altyd na haar toe gegaan
 om vir haar te troos. Vir my gesê, ja maar sy voel dit of sy voel ongelukkig oor my
 pa haar geslaan het. En alles wat tussen hulle aangegaan het het sy vir my gesê. 34
Verstaan tannie? En ek moet van kleins af het ek grootmens goed hoe kan ek sê 35
ek is groot gewees nog voordat ek moes groot is. En al daai goed wat ek moes
gedoen het en geluister en gesien het hoe my pa haar slaan. Polisiekantoor toe
gegaan het. Hof toe gegaan het. Ek was drie, vier keer keer in die hof vir haar
gewees het al. Toe ek tien jaar oud was en ek was elf omdat my pa 'n slag vir
haar verkrag het en goed, en ek moet sê toe my pa vir haar geslaan het en al
sulke goed by die ouderdom toe ek standerd ses gekom het, was ek so gewoond
aan alles al tannie. Behalwe nou seksuele goeters, want ek is nou nie 'n boyfriend
 gehad of iets nie, verstaan tannie? Alles ander grootmens goed normale
 grootmens goed soos rekeninge en huis skoonmaak en sulke goeters het ek
 gehaat dan, en ek is kwaad vir haar daarvoor. Dis hoekom ek kan, ek is baie
 kwaad vir haar.

O: Het jy 'n tuiste waar jy welkom voel en altyd verseker is van...? Ek lees vir jou die goed dan kan ek dit weer een vir een vat. 'n Slaapplek, lang vakansies kan spandeer, sonder uitnodiging mag opdaag en hulp kan verwag indien nodig?

M: Ja, J-hulle, definitief tannie. Elke keer verlede jaar, hm toe ons vriende geraak
 het, né tannie. En haar ma elke vakansie en naweke as ek na my pa toe gaan.
My pa moet my mos uitteken. En dan sal ek nou vir hom sê ek gaan by haar kuier 36
net vir die dag dan steek ons haar ma op om vir hom te sê ek wil by haar slaap né
 en dan kan hy nou nie nee sê vir haar ma nie, want hy het altyd gehelp met die
 tuin en goeters soos dit dan gaan slaap ek nou daar vir een dag of somer vir die
 heel week of vir die hele vakansie. Ons doen dit elke keer, maar dis so lekker vir
 my, né tannie, maar die tannie sy gee nie om nie. Nou as ek nou daarso goed
 doen né tannie, dan geniet ek dit. Dan geniet ek dit. Soos as haar ma nou werk
 toe gaan miskien in die dag. Sy kom so vieruur se kant huis toe dan sal ek en J
 nou die hele dan sal ons die huis skoonmaak.

O: Is dit nou jou vriendin?

M: Ja my vriendin. Of ons sal nou lekker klein werkies in die huis doen en ons sal self die wasgoed uit ons eie uit was. Dit is so lekker en ek geniet dit om dit te doen, né tannie. Dit voel vir my so normaal. Ek geniet dit. Elke keer as ek probleme dan sal die tannie vir my help. So sy, sy praat met my oor wat ek gaan doen na skool, né tannie. Sy het vir my nou aangemoedig om daai verpleging te doen omdat dit nou 'n vaste werk is en salaris en alles. As sy dit nie vir my gesê het nie wie sou anders ek bedoel nou nie alle mense nie ek bedoel nou nie van van die mense in die plek nie, buite. Sy't met my gepraat oor my skool, sy praat met my oor my punte. My pa vat net my rapport en lees dit en dis dit. Dankie dat jy deurgekom het. Hy sal nie sê: "O, hierso sien ek jy't sleg gedoen of daar het jy goed gedoen nie". Sy sal elke vak met met deurgaen en met my praat en sê M daar moet jy dit doen of so, verstaan tannie. Of as ek en J saam iets wil doen, sê nou maar ons wil vir die dag nou N1-City toe gaan. Dan sal sy nou vir ons miskien geld. Vir my ook alhoewel ek nie haar kind is nie. En dan sal sy vir ons sê sy kry ons hier en sy vertrou ons. Dis hoekom ons doen nie sommer goed wat ons nie mag doen nie omdat sy, ek weet die tannie vertrou my, tannie. Ek is ouer as J. Die tannie sal vir my ook geld gee om vir haar goedjies te gaan doen en ons offer en tannie so ek geniet dit so. Verstaan tannie? Omdat die tannie my vertrou. Sy sal in die dag haar kleinkind, A, sy's omtrent so twee jaar oud, né tannie, sal sy in my sorg los. Verstaan tannie? En ek geniet dit as iemand so goed vir my vertrou. So ek sal nie iets doen om die tannie in die steek te laat nie. En elke keer, dit maak nie saak, ek weet as ek nou soos vanaand moet twaalfuur aan haar deur moet kom klop, dan sal die tannie my in laat kom. Sy skryf vir my baie. Sy bel my ook gereeld. Sy en J. Of ek bel vir hulle. En die tannie het my al voorgestel aan haar familie. Hulle is nou bruin mense, maar hulle is baie, baie nice, tannie. Sy het my voorgestel aan haar familie. Hulle fami., hulle hele familie omtrent ken nou al vir my al, want ek kuier ook vir hulle. En ek is baie gemaklik om hulle. En die, daar is sulke, hulle ooms soos in die ooms, hulle man, die tannie se man en haar, J se pa hy's baie, baie nice, tannie. En ... moet ek ophou praat?

O: Hu-uh

- M: O. O.K. Hy's baie vriendelik, en daarso word ook nooit drank in die huis gebruik nie. Soos in die tannie is bekeer. Sy's nou nie so erg dat ons niks kan doen nie. Sy is net baie streng sy verstaan vir ons en sy hou haar godsdienste sy hum daar 39
word nie drank in die huis gebruik nie, daar .. en jy mag ook nie rook in die huis
nie. Die tannie rook, maar sy is nie verslaaf nie, verstaan tannie. Sy sal so vier
sigarette 'n dag rook. En as sy rook dan rook sy buite. Jy mag nie in die huis rook
of drink nie. Verstaan tannie? So en ek respekteer die tannie daarvoor dat sy die 40
reëls wat sy toepas by die huis, doen sy self ook. Sy sal nie vir ons sê julle mag
nie dit doen nie en dan doen sy dit nie, sy is nie so nie. Sy sal iets sê maar dan
doen sy dit self. Verstaan tannie? So, ek hou baie, baie van die tannie. Sy's baie
eerlik ook. Sy sal reguit vir my en J sê o, en as sy met haar dogter praat, sy sal
reguit sê sy hou nie van wat sy nou gedoen het nie, of wat sy gehoor het nie, en
sien tannie dit is waarvan ek hou. Hulle vertrou mekaar soos J as iets vir haar pla
dan gaan sê sy vir haar ma. Sy sê nie alles vir my nie. Sy sê vir my ook maar sy
sê vir haar ma, verstaan? Sy, hulle deel alles. Ek hou daarvan. Daarvan hou ek . 41
Dit lyk vir my so reg.
- O: O.K. Is jy volledig ingelig omtrent jou voorgeslagte en gesinsgeskiedenis vandat jy
'n baba was?
- M: Hoe bedoel tannie?
- O: Weet jy, byvoorbeeld. Wie was jou oupas en oumas en weet jy waar jy gebly het
vandat jy 'n baba was? Weet jy wat alles .. wat met jou gebeur het?
- M: Nee, dit maak my nogal bang. Want tannie hm ek weet my pa wat ek nou het ek 42
noem .... Hy is nie my regte pa nie. Hy is my stiefpa. Ek weet dit. Ek weet van
kleins af. My ma het my geleer dat ek het nog 'n pa. Ek het twee pa's. Toe ek
nou groter geword het nou verstaan ek dit meer, maar ek weet, dis een ding wat
sy my geleer het, maar sy wil nie eintlik baie ingaan waar my regte pa is nie. Ek
weet net, ek ken nie vir hom nie. Ek weet ek was twee jaar oud toe't hy
weggegaan toe kom my stiefpa in my lewe. Maar, maar die pa wat ek nou het, né,
hy was eintlik nog altyd daar gewees, maar hy het my regte pa weggejaag en hy
het vir hom gesê hy sal na my kyk en ek is nou sy dogter en hy moenie geld gee
nie hy sal al, hy sal vir my sorg. Ek weet nie eintlik baie van my regte pa se kant 43

af nie. Niks nie. Ek weet eintlik niks van hulle af nie. Ek weet net my pa het 'n suster of iemand is dood. Ek het haar naam gekry. En soos verder weet ek my goed van my kant af soos my ouma, my pa se ma se ma soos my oumagrootjie, stiefoumagrootjie, hulle het in G gewoon, en my ouma is verlede jaar dood en my oupa is die jaar voor dit dood. My regte, my regte ouma en oupa nou en my stiefouma en oupa hulle bly .. hulle lewe nog.. hulle bly in die K. Verstaan tannie? So, ek weet wat nou aangaan. En meer van my stiefpa se kant. So ek weet regtig waar niks van my van my pa se kant af nie.

O: Is jy op verskillende plekke en deur verskillende persone versorg vandat jy klein was?

M: O, soos waar ek gebly het toe ek klein was. Ekskuus, toe ek, toe ek so tot vyf jaar oud was toe het ek my tannie R, sy is my ma se suster ek het by my ma gebly, en by tannie R gebly, toe het ek nog nie skool gegaan nie, so ek het die heel tyd, dan sal ek vir 'n tydjie lank by tannie R bly en dan by my ma weer bly en dan weer by haar en ek het altyd kerk toe gegaan. Ek onthou nog, want ek het onder die bank gesit en slaap altyd. Ek onthou nog dit. En toe ewe skielik toe is my ma net kwaad vir haar pa. Ek weet nie hoekom. My ma is... sy het nie 'n goeie verhouding met die familie nie. Glad nie. En sy't net kwaad geraak vir hulle. Toe vat sy my weg. Ek onthou nog ek het gehuil, want ek kon nie kerk toe, my ma wou gehad het ek moes kerk toe gaan nie. Ons het altyd saam met hulle kerk toe gegaan wat ek kan onthou. Meeste van die tyd. B was by my ander, by sy ouma nou. Toe't ek altyd saam met hulle kerk toe gegaan toe huil ek nog, want my ma wou nie gehad het dat ek moes kerk toe gaan nie. En van daai tyd af tot verlede jaar toe was ek nie weer in 'n kerk nie. Dis, dit klink seker lelik né? Maar toe ek hiernatoe gekom het, toe gaan meer kerk toe, maar daai tyd het ek nooit ooit kerk toe gegaan nie. En... van ...sê maar van vyf jaar oud toe't ek by my ma gebly regdeur tot standerd vier toe. Standerd vier toe gaan ek koshuis toe. Ja, toe gaan ek koshuis toe, toe kom ek weer terug na my ma toe... en in 1993 toe gaan ek en my ma, B en M vir 'n paar maande D toe. Toe kom ons weer terug toe gaan ons mos koshuis toe. Ek en B en M. Standerd vyf toe bly ek nog steeds by my ma en standerd ses toe bly ek nog steeds by my ma. So in die begin van standerd ses toe gaan ek na my niggie toe. Dis nou Y, sy's nou getroud met haar man en hulle het 'n kind gehad, D. 'n Kleintjie. Hy is toe net gebore ek het 'n paar maande daar

gebly toe gaan ek weer na my ouma toe in dieselfde jaar, maar dis so veel ek raak deurmekaar. Toe gaan ek na my ouma toe in dieselfde jaar. Vir ook vir 'n paar maande. My ma het nog, my ma het toe 'n ander boyfriend ook gekry, né tannie. So hy was baie, baie jaloers op haar. Hy wou net vir haar gehad het, vir homself gehad het. Alles wat hulle gedoen het. Sy was in .. sy was sy besitting nou ... ek het na my niggie gegaan, na my ouma toe en dis my niggie en nog 'n suster, D. Sy't in E gewoon en sy't ook 'n boyfriend gehad, J. Hulle het hom J genoem, né tannie, en hulle was nou getroud gewees toe't ek ook vir 'n paar maande daar gaan gebly, want my ouma, my ouma het siek geraak. My oudste broer A, het mos van kleins af het hy mos by my ouma gebly. By ons ouma. En dis hy, toe het ek so bietjie na haar gekyk toe raak sy nou siek toe gaan ek na daai niggie toe, na D toe, want my ma kon ook nie nou vir my ingevat het nie. Ek weet nie, dis nie te lekker by die huis nie. Sy't nie die geld gehad om na ons almal te kyk nie. Sy't die heel tyd ook vir B ook rond gestuur, soos na my ouma toe, na sy ouma toe. My stiefpa se ma. Dis sy ouma. Het hy daar gebly en huis toe gegaan, daar gebly en huis toe gaan. So hy was net tussen haar en daai ouma was hy die heeltyd. En my niggie-hulle. Hulle het ook geoffer op 'n tyd om my te vat omdat hulle omstandighede nie te lekker was nie. Verstaan tannie? My ma het geweet sy kon my altyd, as sy my hier ge.. sy't my my ma het my nie gelos nie, daar sou hulle na my gekyk het. Hulle was verskriklik lief vir my. Dis nou my familie. Hulle is meer oor my as oor my broers, omdat... verstaan tannie? Omdat hulle nou meer stieferig is vir hulle. Hulle is baie oor my. Toe het my ma weer B toe getrek. Ja. Toe het B, ja daai tyd wat ek by my niggie gebly het, in E, het B en M by my ma gebly in B. Ek wou ook na my ma toe gegaan het, vir 'n klein rukkie. Toe het dit nie gewerk nie. My skool, want ek het in ek is in T Hoërskool gewees. Dit het my skool heeltemal beïnvloed. Ek moes van B af skool toe gegaan het. Elke dag. Dit het nie lekker vir my gewerk nie. Soos in as ek by die huis kom, is ek so moeg dan kan ek nie my huiswerk doen of leer nie. Toe gaan ek terug na my ouma toe. En A was ook in my, in dieselfde skool as ek. Toe gaan bly ek by my ouma. Toe het ek en hy elke oggend saam skool toe geloop. Vir 'n lang tyd het ek by my ouma gebly. Ja. Toe, dit was standerd agt. Wanneer was dit? Ja. Toe was ek sestien. Toe trek my ma weer G toe. Toe gaan my ouma dood. Dit was die tyd toe my ouma doodgegaan het. Toe bly ons in G. Ja. Toe bly ek by my ma ook

nog vir 'n lang tydjie. So vyf maande. Toe kom my pa uit die tronk uit. Dit onthou ek. Toe het hulle vir my ma gesê sy kan nie meer in die huis bly nie. Ons het nie geld gehad nie. Sy't nog daai werk gedoen. Maar toe is haar geld nou op. Nou het ons nie genoeg geld nie. Elke keer as sy geld maak, né tannie, altyd dan het sy dit op kos gebruik of soos in ligte ook, iets te betaal. Toe kon ons nie meer daar bly nie. Toe sê my pa ek en, ek en uhm, B kan by hom kom bly by my ouma. By sy ouma. By B se ouma nou. By sy ma, want hy bly nou nog by sy ma. Toe het my ma 'n boyfriend gekry. Die ou waarvoor sy gaan werk het. R. O.K. dit was sy plek mos gewees. In die P. Toe sê hy ja, maar sy mag by hom gaan bly. En M het saam gegaan. Hy het nou oral saam met hulle gegaan. Toe het ek by my pa gebly. Toe gaan ons P toe vir 'n tydjie. Ek het nie skool daar gegaan nie. Net B en M het begin skool gaan daar. Toe sê ek vir my ma ek wil klaarmaak in T Hoërskool. Ek gaan nie, ek weier om na 'n ander skool toe nou te gaan. By die laerskool was ons baie keer in verskillende skole. In die hoërskool het ek net een skool gehad tot standerd, tot verlede jaar toe nou. Ek het net een skool gehad. Toe sê ek vir my ma ek wil nie van skool verander nie en ek gaan nie in die P skool gaan nie. Toe sê my ma dan moet ek by my pa gaan bly. Ek wou nie, tannie, maar ek kan amper sê ek het nie 'n keuse gehad nie, ek was gemaklik in die skool waar ek was. Vir my, ek het dit geniet daarso. Ek wou nie geskuif het nie. Toe moes ek by my pa gaan bly het. Toe is is alleen vir 'n lang tyd nogal. Toe was ek alleen by my pa. Wat nie baie lekker was nie. Toe het B ook teruggekom na ons toe, want sy skool ... ek weet nie... hy was ook nie gelukkig daar nie. Toe kom hy weer terug na my skool toe waar ek was. Toe is ek by my pa en toe verlede jaar dis nou 1999, so Maart, daai Sondag, toe het ek en B weggehardloop. Toe het ons vir twee weke in bewaring gebly by my niggie, sy het die heeltyd na ons gekyk. Vir net so vir twee weke toe het hulle nou vir ons 'n plek gekry het om te bly. Toe bring hulle vir ons H toe. So, dis so bietjie deurmekaar. Ek sal nie verstaan nie. As mens dit nou op papier sit, dan kan mens min of meer .. dan sal julle verstaan wat ek bedoel.

O: Nee, ek is honderd persent, dankie. Goed, miskien het jy die vraag geantwoord, netnou. Maar behalwe jou gesin, ken jy 'n ander volwassene wat jou sal ondersteun as jy ongelukkig voel of 'n krisis beleef?

M: Moet dit in my familie wees?

O: Nee. Enige volwassene.

M: O.K. Tannie, kan ek o, 'n volwassene. Dit sal nou J se ma wees. Definitief, tannie. Die tannie gee regtig waar om vir my. Ek kan nou nie dink. Daar is baie mense tannie wat ek weet wat omgee oor my. Tannie praat ek nie te vinnig nie? Is dit O.K.? O.K. by die ander vraag tannie, wat tannie gevra het of daar grootmense is wat my sal ondersteun, dit sal J se ma wees. Daar is baie mense wat ek weet wat my sal ondersteun, maar nie baie mense wat ek sal vertrou om my goed te sê nie. Soos A se ma hierso, nou vakansie mense die tannie is ook baie vriendelik met my. Sy wil altyd vir my iets goeds sê ek moet moed hou en sy weet ek kan iets maak van my lewe. Daai tannie ondersteun my ook nogal redelik. En, hier is my tannie, my huisma. En definitief, ek hou baie van haar. En mense soos in het altyd iets goeds vir my te sê, né tannie. So ek ken nogal oral mense. Maar ek hou meeste van J se ma. Omdat ek daar kan bly. En ken die tannie nou al. 47

O: Wie beskou jy as jou naaste vriende? Is hulle geïnteresseerd in jou? Hoe voel jy oor hulle?

M: Vriende?

O: Soos jou eie ouderdomsgroep.

M: O, O.K. My naaste vriende. Heel ... hierso, definitief A, omdat A is saam met my hierso in die H en by die huis. Ek sien haar baie by die huis. En J. Tannie vir hulle twee. Van al my vriende. Ek het baie, ek het verskriklik baie vriende, vertrou ek die meeste. Hulle sal verstaan dat ek, hulle is saam met my by die huis en A is saam met my by die skool ook. So ek sien twee kante. Ek sien 'n kant van haar wat hulle ook nie sien nie. Verstaan tannie? Omdat sy is baie maklik...sy is meeste, omdat ek vir A ook baie vertrou is omdat sy vir my ... eerlikwaar tannie, ek is al vriend van haar vriendin ek weet dit. Wat sy vertrou, wat sy vir my goed sê wat sy vir niemand anderste sê nie. Goed wat sy nie vir die maatskaplike werkers mee kan praat nie. Sy sal vir my sê, verstaan tannie? So sy het haar vertroue in my geplaas. Ek vertrou vir haar weer terug ek hou baie van haar omdat sy ook vir my 'n voorbeeld is. Sy is jonger as ek, maar sy is vir 48

my 'n voorbeeld. Deur goed soos ... sy hou elke oggend en elke aand godsdien-
 en sulke goed. Verstaan tannie? So ek leer baie by haar. En J omdat ek by 49
hulle bly en sy weet nou van my pa. J is al een van al my vriende is J wat weet
 van my pa min of meer. Verstaan tannie? Sy weet min of meer wat aangaan. C
 is my derde beste vriendin. Omdat sy het ook baie probleme en omdat ons lag 50
saam en ons is saam op skool, saam in die geskiedenis-klas. Verstaan tannie?
 So ons en nog 'n ons eie vriendskapdingetjie wat ek en A nou nie het nie. Ons is 51
in my klas. Verstaan tannie? En dan is daar weer C-hulle en A-hulle, klomp
vriende wat vir my baie laat lag en lekker vriende. Ek help vir hulle baie met hulle 52
 probleme, maar ek sal nie laat hulle my help met my probleme nie.
 Omstandighede is ek baie privaat. Party goeters. So. Ek het baie vriende, ek
 hou baie van hulle. Hulle laat my baie gemaklik voel. Al my meisiesvriende,
 omdat hulle, hulle, ons maak altyd grappies van ander mense. En ons vat ander
 mense se, dit klink seker nou snaaks né, maar ons sal altyd iets sê, een van hulle
 sal iets sê, dan sal ons begin lag daaroor, dan sal ons uitbrei. My seunsvriende,
 ek het baie, maar ek laat nie ... ek sal nie enige iets met hulle praat nie. My broer,
 B is vir my soos 'n vriend. Ek vertrou nie, ek is seker simpel, maar ek vertrou nie
vir seuns nou nie, want ek weet nie. Ek vertrou nie sommer vir hulle nie. 53

O: Het jy 'n spesiale vriend of vriendin met wie jy persoonlike sake kan gesels?

M: A, J, definitief, want ek het nogal respek vir A, maar die goed .... daar is goed wat
 sy nie weet nie wat J weet. En dis nie omdat ek vir J voortrek nie nie dis
 ongelukkig dat ek saam met haar bly. En wat met my gebeur ... wat my pa aan
 my gedoen het, het my pa ook aan haar gedoen. En sy dink nou, J dink dat my pa
 verlief is op haar ma is. En op my. Verstaan tannie? Maar sy dink nie hy is verlief
 op my nie. Sy dink .. sy is eintlik baie onskuldig. Sy weet nie wat aangaan nie.
 Sy dink ja my pa is net baie beskermend oor my en hy wil niks hê ek moet niks
 doen nie. Nou dis O.K., maar sy, maar hy het dan nou ook probeer aan haar vat
 ook. Sy't vir my vertel, dit vir my gesê het. Dankie tog daarvoor, anders het ek dit
 nou nog, verstaan tannie, as sy nie vir my gesê het nie, miskien sou ek nie geweet
 het nie. Ek sou dit ek sou, ek sou dit suspect het, maar ek sou dit nie geweet het
 nie. Maar sy het uit haar eie uit vir my gesê. So, nou verstaan tannie? Sy weet
 min of meer in 'n snaakse mate wat aangaan. A weet van niks af nie en C weet

ook van niks af nie, maar ek sou met J praat oor my pa se probleme. A sal ek praat oor probleme wat tussen ons aangaan. Verstaan tannie? En A en C sal ek amper dieselfde probleme mee deel. Omdat hulle twee is op dieselfde vlak van my.

O: Eintlik het jy dit ook al geantwoord. Hoeveel vriende van jou eie ouderdom het jy? Hoeveel tyd spandeer jy saam met hulle?

M: O, ek het baie vriende van my eie ouderdom. Ek het net vriende van verskillende ouderdom, behalwe nou van klein soos in vyf jaar oud of so iets. Ek is vriende met almal, tannie. Ek het baie vriende van my ouderdom. My maats in die klas en by die huis sal ek ook baie vriende hê en ek het vriende ouer as ek. Soos agtien, neëntien, twintig. Ek het vriende jonger as ek tot op die ouderdom van veertien. Maar nie vriende soos in wat ons saam sal goed doen nie behalwe A. Verstaan tannie? Ek is vriende met almal en mense vertrou my nogal, want hulle sal altyd na my toe kom met 'n probleem of iets. Die tyd wat ek saam met hulle spandeer is, die vriende om my hierso. Ek is elke dag saam met hulle, want hulle is in my huis saam met my. C sal ek naweke sien. As ek by die skool is sal ek haar sien. En J sien ek vakansies, maar dis genoeg vir ons, want ons skryf verskriklik baie vir mekaar. En verder sien ek hulle as ek hulle sien. Nee, maar ek sien hulle baie.

O: Voel jy ooit dat volwassenes of jou tydgenote jou uitsonder of verneder vanweë jou voorkoms, omstandighede of jou persoonlikheid?

M: Wat bedoel tannie daarby? As ek mag vra.

O: Sê mense partykeer vir jou slegte goed. Op grond van hoe jy lyk, of waar jy woon of hoe jy is?

M: Nogals nie. Ek dink nie so nie. Ek kan nie dink daaraan dat iemand... ek is nie skaam omdat ek in die H is nie. Definitief nie. En ons het nou vir tannie L gekry. Weet tannie van daai kersboompies? Ons moet goed aan hulle verkoop. Die leerlingraad vir die .. ons gaan 'n kersboomopvoering opsê. Nou moet ons vir elke persoon vra of hulle nie 'n liggie wil koop vir tien rand nie. Toe vra tannie of ons nie skaam is om te sê dat ons in die H is nie. En almal ... ek sê, tannie die dorp is groot, maar hy is ook nogal klein. Maar almal weet dat ek in die H is. En ek is nie skaam daaroor nie. En niemand ... dit is .. hoe kan ek sê dit is hoe jy dit,

as jy skaam is daaroor dan gaan die mense jou opvat, dan gaan hulle ... as hulle sien jy is gemaklik ... as hulle sien ek is nie skaam om te sê ek is hier in die H nie, gaan hulle dit nie noem nie. Hulle gaan dit ook nie .. aanhou daarmee nie. Verstaan tannie? Ek is nie skaam omdat ek hier is nie. En almal weet ek is hier so en hulle kyk nie na my en dink: O, maar jy is in die H nie. Hulle, sien tannie so ek is baie gemaklik dat ek hier is en mense vat my soos ek is. Ek is nogal partykeers 'n gemaklike persoon om mee te wees. Maar niemand sê vir my lelike goed hier nie. 54

O: Dui asseblief aan of die volgende stellings baie soos jy is, 'n bietjie soos jy is of glad nie soos jy is nie. Jy kan uitbrei soos jy wil. Bo-aan elke vraag moet jy nou met ander woorde lees : "Sommige jong mense ..." so byvoorbeeld, sommige jong mense vind sekuriteit in hulle verhouding met hulle ouers. Is dit baie soos jy, 'n bietjie soos jy of min. Met ander woorde, kry jy sekerheid uit jou verhouding met jou ouers. Laat dit jou veilig voel?

M: Ek weet nou nie hoe om dit te beantwoord nie, omdat ek het nog altyd geweet my ma-hulle is daar, maar nie in daai manier wat ander in 'n manier .. in 'n persoonlike manier. Hulle is wat ek by hulle kan bly. Hulle is daar om miskien vir my kos te gee en goed, maar nie ... toe ek ... sê nou maar raad of iets nodig het, ek sal nooit ... tannie ek vertrou nie my ouers nie. Ek sal nooit na my ma of my pa toe gaan en vir hulle sê ja, maar wat moet ek nou doen, want die outjie hou van my. Ek gee 'n voorbeeld. Die seun hou van my en ek weet nie wat om te doen nie. Ek sal nooit sulke goed met hulle deel nie. Ek vind dat ek sekuriteit, die enigste sekuriteit wat ek gehad het, is omdat hulle vir my gesorg het. 55 56

O: Sommige jong mense ... vertrou volwassenes en bespreek persoonlike sake en probleme met hulle.

M: Ek, tannie ek weet nie of ek so is nie. Ek sal een uit, een in elke vyftig volwassenes vertrou. Soos vir tannie byvoorbeeld. Sal ek definitief goed voor sê wat ek def.. wat ek nie eens vir my huisma sal sê nie en wat ek nie vir my ma sal sê nie en die maatskaplike werkster nie. Sê byvoorbeeld. En ander mense ... vertrou ek grootmense nie. Die ander jong kinders, omdat ... hulle ... ek weet, ek weet nie. Ek vertrou nie grootmense nie. Omdat elke keer as ek my ma ... ek gaan nou ... sê maar ek vertrou my ma en my pa. Hulle belowe vir my goed dan 57

kry ek dit nooit nie. Omdat hulle belowe. Hulle sê een ding dan doen hulle 'n 58
ander ding. My pa het my al so seer gemaak en my ma en dit is verkeerd van my.
Maar nou veroordeel ek almal oor dieselfde vlak, omdat hulle is groot. Nou dink
ek ja, maar die grootmense maak ook beloftes dan breek hulle dit. Nou vat ek
almal, sê maar al die grootmense, nou dink ek almal is so. Wat nie waar is nie,
maar dis soos ek dink. Verstaan tannie?

O: Goed. Sommige jong mense ...vorm maklike hegte verhoudings.

M: Met enige iemand of met grootmense?

O: Oor die algemeen.

M: Soos met goeie verhoudings met mense?

O: Ja. Hekte ...

M: Ek dink dit is waar. Ek het, ek het nogal ek kan nogal baie na aan iemand raak.
Verskriklik. Of iemand wat sy hart uitpraat. Of iemand kan soos ek kan iemand ...
daar is iemand wat ek sien waaroor ek mal oor is. Verstaan tannie? Wat ek net 59
liefde sal gee. Ek dink dis waar.

O: Goed. Sommige jong mense ...is oorvriendelik met mense wat hulle nie goed ken
nie.

M: Oorvriendelik? Hoe bedoel tannie?

O: Partykeer sal, sê nou maar, hier sal 'n vreemde mens kom en dan sal 'n kind baie
vriendelik wees; amper té vriendelik met so 'n persoon gesels en dis iemand wat
hulle nooit van te vore ontmoet het nie.

M: Ek dink dis op 'n manier waar, tannie. Maar ek is so, maar nie so, om ...ek hou
daarvan om te lag, en so met mense te praat wat ek nie ken nie, dis hoekom ek is
so 'n ekstrovert. So enige iemand om met die mense te praat. Ek gee nie om
nie... ek is nie skaam om die mense te ontmoet nie om met hulle te praat nie. En
ek sal 'n mens vinnig gemaklik laat voel, want as iemand met jou praat wat jy nie
ken nie en hulle praat so half haggelig dan weet jy nie of jy met hulle moet praat
of nie. Dan voel jy ongemaklik. Maar ek sal met jou praat sodat jy nou gemaklik
kan voel. Dan praat jy met my self terug. En ek hou daarvan om te lag, want as
iemand saam met jou lag of iets dan voel jy weer gemaklik. Jy voel sommer

gelukkig. As iemand nou verby moet stap en hy sê: "môre", al ken nie nie vir hom nie. En hy sê dit met 'n glimlag dan is my dag sommer gemaak. Verstaan tannie? Maar ek dink dis nogals vir baie mense so, maar ek bedoel dit opreg en ek sal met mense praat en ken en lag en vriendelik is nie.

O: Goed. Sommige jong mense ...vind dit moeilik om met ander jong mense te meng of hulle is baie skaam.

M: Dis introverte. Ek is definitief nie so nie.

O: Sommige jong mense ...geniet dit om te oefen of aan sport deel te neem.

M: Ek hou van netbal en ek hou ook van swem, maar ek hou nie van hardloop nie.

O: Het 'n normale eetlus en geniet hulle kos.

M: Ja, ek geniet altyd my kos.

O: Slaap sleg vanweë angs of bekommernis.

M: Dit ... , ja ek is so. As een van die gewone probleempies vir my pla. J het nou vir my gewys dat ek nie nou slaap nie. Dis nie net die eksamen nie. Dis nou al een keer in drie jaar. Ek weet net daarvan. Ek en A en J. Ons het lekker... daar was iets ...daar was iets nie gemaklik tussen ons nie .. C-hulle, ons vriendekring, daar het iets gebeur tussen hulle en outomaties toe was ek in dit ingetrek en daaroor het ek nie lekker geslaap nie. En soos as ek by my pa ook daar kom, as iets vir my hinder. Dan sal ek nie kan slaap nie. Verstaan tannie? Dit pla my die heel tyd. Ek sal miskien ook droom oor iets, of ek sal die heeltyd rondrol. Ek sal die heel tyd net wakker raak, en so. Ek weet wanneer my slaap my pla, dan weet ek iets pla my, definitief.

60

O: Is baie rusteloos

M: Ekke?

O: Nee, sommige jong mense.

M: O, is rusteloos. Hoe bedoel tannie?

O: Rusteloos is as 'n mens nie regtig rustig en tevrede of...

M: Moet ek nou sê, soos sommige, soos ander jong mense moet ek voel?

O: Jy moet sê of dit soos jy is. Is jy dikwels rusteloos?

- M: Ja. As iets my pla, ja. As ek senuweeagtig is, sal ek die heelyd beweeg. Heelyd 61
rondloop. Ek kan nie stil sit nie. Ek sal met iets wil vroetel. Dit laat my gemak ...
as ek sit en met iemand praat en ek is ongemaklik dan sal ek heelyd iets vroetel
en ek is baie rusteloos dit is so. Ja.
- O: Is dikwels bekommerd?
- M: Definitief. Ek bekommer my oor goed wat oor tien jaar gaan gebeur. Ek worry 62
nou al daar-oor wat gaan ek vir my man sê as hy my vra om met hom te trou. Dis
simpel. Ek bekommer my oor 'n klomp goed..
- O: Kry dikwels vae pyne.
- M: Vae pyne. Ek ken net pyne in my kop. Baie keer sal ek pyne daar kry. En hier 63
voor, maar dis nou behalwe vir die sinus wat ek het, sal ek partykeer net
hoofpyne kry. As ek nou ontsteld is of so iets, maar dis nie .. dis nie so erg nie.
- O: Het sterk gevoelens van hartseer en smart.
- M: Smart, wat is smart?
- O: Smart is 'n diep hartseer, emosionele pyn.
- M: Ek dink aan die gevoel. Ek weet nie. Partykeer voel ek hartseer, maar ek weet 64
nie. Dis 'n meer dis amper soos as iemand kwaad hartseer is. Of ... of jy raak
angs kwaad omdat jy hartseer is. So? Verstaan tannie? Baie keer dan voel ekke
... ek dink dit is dit dan voel ek hartseer, maar dan weet ek nie wat dit is nie. Dan
huil ekke. Daar is dae wat so is. Wat ek so emosioneel van 'n wanbelans, tannie.
Want een dag dan sal ek nou huil en dan sal ek weer gelukkig wees. En as
iemand met my praat dan sal hulle iets sê wat niks met my te doen het nie. Dan
sal ek ewe skielik sommer op hulle begin skel of huil of iets dan ewe skielik
ontsteld as ek alleen is. O, partykeer as jy alleen is, ek alleen is en dan dink ek
aan goed wat ek nie moet aan dink nie. soos as ek niks het om te doen nie, dan
sal ek aan my pa dink, dan sal ek begin huil. Dan sal ek myself vrae vra wat ek
weet ek kan nie beantwoord nie. Dit is hoekom doen hy dit. Ek kan dit nie
antwoord nie, maar dis die vrae wat ek vir myself stel. Dan voel ek skuldig. Ek
weet nie hoekom nie. En dan dan huil ek en ek is hartseer en ek is kwaad en ek 65
haat hom en ek wil liefde .. klomp gevoelens wat ek nie meer weet wat om mee te
doen nie. Dan hou ek dit net vir myself en dit ekke wat ek doen. En ek sê altyd vir

B né, ek kan nie vir hom ontstel nie, want hy ..as ek ontsteld né tannie, ek belowe tannie hy voel dit aan. Hy sal altyd na my toe kom en dan sal hy vir my sê maar hoeko .. is ek orraait? Hy .. dis amper soos in asof ek hom nodig het, dan sal hy na my toe kom. Hy, hy weet dit net as ek nie lekker is nie. En ek wil nie altyd vir hom sê as ek hom sien nie, maar ek voel ongelukkig omdat .. o, ek sal hom altyd 'n rede gee. Of ek sal iets uitdink, maar ek wil altyd vir hom sê nie want dit ontstel hom verskriklik baie. Ek weet dit.

O: Is bang vir spesifieke dinge of situasies?

M: Ek is baie keer bang vir die donker. Maar nie donker, donker, donker omdat ek nie kan sien wat om my aangaan nie. Verstaan tannie? Ek is nie bang.. ek weet nie hoe om dit te verduidelik nie. Ek is nie altyd bang vir die donker nie. Ek is net partykeer bang, want ek kan nie sien wat ek ... want ek wil sien wat om my ...ek wil sien ..ek wil goed sien ek wil sien ... ek hou daarvan as ek in die kamer lê wat ek weet waar wat is. Baie keer sal ek die lig afsit. Dan sal ek die gordyne oopmaak sodat ek kan sien presies wat aangaan om my. Verstaan tannie? En ek wil net sien en verseker weet as daar in die aand ek weet waar alles is in my kamer is en sê nou maar ek vat nou my bedkassie dan weet ek presies waar my horlosie is en so. En ek wil net weet waar alles is om my en as iets sê nou maar ek hoor iets dan wil ek my oë oopmaak dan wil ek sien dat daar is iemand of daar is nie iemand nie. So dis al waarvoor ek partykeer bang is. Vir die donker en ... 66
nog 'n ding wat my baie bang maak, is onsekerheid. Ek hou nie daarvan om onseker te wees nie. 67
 Onseker oor ... volgende jaar. Oor wat ek gaan doen as ek klaar is met skool. Onseker oor iemand vir my sê hulle wil vir my iets sê en ek weet nie wat nie. Dan sal ek my die heel tyd daarvoor bekommer. Ek wil altyd weet wat aangaan. Dit is ...dit maak my bang as ek nie weet wat aangaan nie. Ek weet ek weet ek weet nie nie wat volgende jaar gaan gebeur nie. Ek weet nie waar ek gaan bly nie. Ek weet nie wat ek gaan doen nie. Nou dit maak my bang. 68
Dis waarvoor ek bang is. Onsekerheid en die donker.

O: Goed. Sommige jong mense maak hulleself doelbewus seer.

M: Doelbewus? Hoe bedoel tannie nou? Meen tannie aspris?

O: Ja.

- M: Nee, ek is te lief vir myself. Ek sal nie myself .. ek kan nie dink dat ek myself doelbewus seermaak nie. Nee. Dit was 'n gogga wat ek hier houvas. Nee, ek sal nie myself wil seermaak nie.
- O: Goed. Sommige jong mense voel onseker oor hulle liggaamlike voorkoms of seksualiteit.
- M: Soos, is ek onseker oor ek nog vrou is of iets.
- O: Onder andere.
- M: Net as ek nie te fed-up met myself is nie. Nogal in 'n mate. Nee ek is onseker. Ek weet ek is 'n vrou definitief. Ek is nie onseker daaroor nie. En uh my liggaamlikheid ... ek is al nogal baie tevrede oor hoe ek lyk. En hoe ek gebou is. Behalwe ek sal miskien so klein of 'n paar kilogramme wil verloor, maar verder, ek worry nie te veel oor myself nie.
- O: Sommig jong mense rook of het gerook.
- M: O, ek het al gerook, maar ek rook nie meer nie. Ek het dit gelos verlede jaar. 69
- O: Sommige jong mense gebruik alkohol of het alkohol gebruik.
- M: Ek het al alkohol gebruik, maar ek gebruik dit nie meer nie. Dis nou die waarheid. 70
Ek jok nie nou nie.
- O: Sommige jong mense gebruik dwelms of het dwelms gebruik.
- M: Ek het dit al gebruik saam met my pa. Tannie weet mos daarvan. 71
- O: As enige van bogenoemde vir jou 'n probleem is, het jy iemand om jou daarmee te help?
- M: Hm, die mense hierso in die H help my die meeste met my probleme. Tannie as iets my pla kom sê ek vir tannie. So, tannie help my ook met my probleme. En verder as dit 'n klein probleem is, kan ek myself help. Maar as ek regtig waar 'n probleem het, dan sal ek vir die mense in die plek sê. Ja. Ek het mense wat my kan help. 72
- O: Goed. Ons gaan nou na afdeling twee toe. Die vrae is 'n bietjie van 'n ander aard. Wat is jou grootste talent of vaardighede? Kyk of jy drie kan opnoem.
- M: O, ek hou van teken. Ek kan goed teken, afteken, nie af"trace" nie. Soos as 73

tannie miskien vir my 'n bok wil neersit, kan ek presies, amper dieselfde ding afteken en ek hou verskriklik baie daarvan om met mense te praat. Met mense te kommunikeer. Ek kan mense na my toe trek. En met mense praat. Vir mense gemaklik laat voel. Ek kan mense, dis snaaks mense kan na my toe kom en vir my goed sê wat ek nie verwag het hulle sal vir my sê nie. Mense vertrou my. Verstaan tannie? Maar ander, ek sal ek is amper soos in my huis, nou die mense in die H, sal die mense na my toe kom. Dan sal die kinders vir my sê, maar dit en dit pla hulle of hulle het met die persoon baklei. Mense vra my verskriklik baie raad en dan weet ek nie altyd wat om te sê nie. Maar ek het agtergekom, hulle vra baie vir my raad. En wat moet hulle doen in 'n situasie of hy sal na my toe kom en sê maar dit en dit het met hulle gebeur. Waar hulle nie vir iemand anders sal sê of hulle vriende en hulle daar is twee tipe vriendekringe en dit né. Dan sal een van die vriende na my toe kom van 'n ander kring af en dan sal hulle vir my goed vra wat hulle verstaan tannie? Hulle sal nie vir hulle eie vriende raad vra of goed vertel wat met hulle gebeur het nie. Hulle sal vir my kom sê. Ek dink dis talent wat mense nou, wat ek met mense kan praat wat ek mense partykeer gemaklik laat voel. Om sê nou maar met enige een te kan praat en sommer met enige een vriende kan maak. Ek weet nie of dit talent is nie.. Snaaks né tannie, maar ek bedoel maar ....

74

O: Word jy ondersteun in die uitleef van jou talente?

M: Hoe ondersteun? Ek weet nie hoe ondersteun mense my nie.

O: As jy nou 'n talent het, kry jy 'n geleentheid om dit uit te leef of uit te brei? Of wat ook al.

M: Hoe kan ek sê? Wat die talent beteken? Hoe kan ek sê? Ek gebruik dit in biologie. Ek teken baie prentjies in biologie. Ek teken altyd prentjies vir die kinders in my huis wat hulle op hulle boeke sal plak. Of as hulle briefies skryf. Dan sal ek prente ... en iemand sal altyd vir my iets vra om te teken. Dan teken ek dit en dan sal ons dit byvoorbeeld op die kamerdeure plak. Dan sal ek vir die kinders prente teken en hulle plak dit op hulle kamerdeure. Uhm, kinders in ander huise en sulke goed geteken dan skryf hulle briewe op my of ek sal raampies maak om 'n brief. Dan sal die kinders mekaar briewe skryf om met mense te praat. Ek weet nie. Ek kan nie sê ek glo aan myself nie, maar ek bedoel ek weet

75

nie of dit iets is van die Here of iets nie, maar die mense kom met ...ek dink ... ek het myself ... hoe kan ek sê. Die mense kom altyd na my toe. So dan dink ek by myself dit kan ook 'n talent wees want die mense voel net hulle kan my vertrou né tannie. So dit ek weet nie ek oefen en doen dit. Elke dag sal iemand na my toe kom behalwe nou my eie probleme. Altyd sal iemand na my toe kom, sal ek my goed eenkant sit. En ek sal altyd iemand ander eerste wil help. Verstaan tannie? So ek sal as mense na my toe kom .. so oefen ek dit maar. Ek luister maar na my eie raad wat ek vir ander mense gee. Maar dis maklik om vir my te sê doen dit vir hulle, maar ek sal nie my eie raad volg nie. Nie dat ek verkeerd is nie. Dis net vir my moeiliker om dit te doen wat ek vir hulle sê. Partykeer verbaas ek myself. Dan sê vir hulle goed wat reg is. Wat ek nie gedink het ek sal vir hulle sê nie. Verstaan tannie? Maar ek sal dit nie self doen nie, maar ek weet nie. Dis seker die Heilige Gees wat iets vir my sê wat ... partykeer dan weet ek nie wat om te sê nie. Dan sê ek vir hulle iets wat ek nie gedink het ek sal sê nie. In my eie omstandighede sê ek enige een gedoen, maar dan sê ek vir hulle doen iets anderste, maar daai ding wat ek vir hulle gesê het klink beter vir my meer reg asof ek sal gedoen het. Verstaan tannie?

76

O: Het jy 'n spesiale belangstelling in aktiwiteite soos musiek, dans, mode-ontwerp, handvaardighede of sport? Het jy genoeg geleentheid om dit uit te leef?

M: O, ek hou van dans en musiek. Ek hou van musiek maak. Ek hou daarvan om musiek te luister. Soos byvoorbeeld as daar nuwe liedjies op is en as ek daarvan hou, dan sal ek dit oor en oor speel tot ek dit myself kan sing en die woorde ken. Dans. Ek is mal oor dans . Toe die kleintjies partykeer.. dan sal ons musiek aansit. Dan sal almal begin dans in ons huis en ekke ... ons dans baie. Ek hou van musiek luister. Netbal speel ek net in die winter, maar ek weet nie hoe dit nou gaan werk. Nou dat ek nie meer skoolgaan nie. Verder, handvaardighede. Nee ek hou daarvan. Al wat ek doen met my hande is, is ek hou daarvan om 'n huis skoon te maak party keer. Dis vir my lekker om goed skoon te maak. Of reg te pak. Om dit in 'n order te sit en so in rakke reg te pak.

77

O: Watter nuwe vaardighede wil jy graag aanleer in die toekoms?

M: Nuwe vaardighede. O. Ek weet nie. Ek sal daarvan hou om goed te maak. Ek dis vir my so interessant as tannie as sê maar, die swart mense, dan maak hulle

sulke .. daai potte met die patrone op, daai helder patrone. Nou dit is iets wat nog altyd vir my geïnteresseer het. En ek hou van wit en swart kleure. Sulke ... snaaks hoe hulle, hulle het sulke mooi patrone wat hulle die potte maak. En daai matjies wat hulle so inryg. Met die kraletjies. Ek sou nou ingaan om so om sulke potte te verf en goed. Dit sou ek nou graag wou doen. Dit is vir my so interessant hoe hulle daai vormpies maak en inkleur en dit. En die mense koop tog baie van daai goeters. Dis vir my ... daai is vir my nou mooi. Ek hou daarvan. 78

O: Goed. Glo jy dat jy hierin sal slaag?

M: Nee, tannie. Ek weet regtig nie. Nee, ek moet vaardighede hê. Soos watter vaardighede is daar wat mens net kry? Ek sal soos in ... ek verstaan nie heeltemal nie. So uhm... 79

O: Ja, maar dis orraait. Enige iets wat jy in belangstel of wat jy nog altyd wou kry, wou doen of in staat wil wees om ..

M: Wat ek graag wil .. wat ek graag eendag wil doen is 'n sielkundige wees. Maar ek dink nie ek weet nie of ek daarin sal slaag nie né, maar dit is ... ek is ernstig, dit sal ek graag eendag wil doen. Of ek daarin sal slaag of nie of ek nie nou wil antwoord nie, maar ek sal regtigwaar, dit is wat, dit is 'n vaardigheid wat ek, ek sal graag dit wil doen eendag. 80

O: Goed. Watter stappe neem jy om struikelblokke uit die weg te ruim? Met ander woorde om jou eie drome waar te maak? Wat kan jyself doen om struikelblokke uit die weg te ruim?

M: Wat kan ek self doen om dit uit te ruim? Ek weet nie tannie. Ek uhm ... ek het nou struikelblokke soos onsekerheid. Want ek wil graag mos nou 'n verpleegster word, né tannie? Wat ek sal, ek is nou besig om, wat doen ek nou? Op die oomblik, wat ek nou op die oomblik doen. Dis in nou .. my droom is om nou eendag iets te word van my lewe, né tannie? Iets te maak van my lewe. Soos om verpleegster te word. En my struikelblok is om my onseker ... al wat ek nou kan op staatmaak is nou my geloof. Ek bid net. Dis al wat ek nou kan doen. Verstaan tannie? In my vermoë. Ek kan nie ek het nou niks anderste wat ek nou omtrent die saak kan doen nie. Omdat ek nou nog in die skool is. Ons is besig om eksamen te skryf. So wat kan ek nou daaraan doen? Ek bid maar nou net. 81 82

O: Het jy al ooit deeltjys gewerk of werk jy deeltjys? Wil jy graag? Sal hierdie werk help met wat jy graag wil doen ná jou opleiding?

M: Ek hou ... kan ek my... O.K. het ek al gewerk? Ja ek het al gewerk. H'm ek het by C C gewerk. Dit is daar is een in G en een in P, tannie. Dit is uhm altyd as mense ... daar is klomp computers om jou. Dan werk die mense aan computers en as hulle vir jou iets vra dan moet jy vir hulle help. Of as hulle, dis amper soos 'n restaurant ook ineen. Dan gaan jy winkel toe as hulle wil hê jy moet winkel toe gaan. Jy maak vir hulle snacks, sandwiches, tee of koffie. Enige iets wat hulle wil hê. Alles is daar. Jy gee dit vir hulle. Daar het ek al gewerk. En ek sou nie omgee om nou deeltjys ook te werk nie, maar as ek nou klaar is met my eksamen. Om nou te werk. Om net 'n paar rand te verdien. Dan kan ek iets lekker koop. Soos nou klere of iets. En wat my gaan help as ek klaar is met skool.. Ek hou baie van mense, tannie. En ek wil ek wil altyd vir mense help. Ander mense. As en vir jou kan help dan sal ek jou help. Dit maak nie saak wat dit is nie. So dit gaan my help en ek wil mense help. Ek is altyd dan soek ek iemand om waarmee ek kan help. Met 'n probleem. Of as ek jou kan help om iets te dra dan sal ek jou help. Ek weet nie of dit sal help nie, tannie. So ..

O: Watter voorligting of hulp het jy gekry omtrent 'n toekomstige werk of opleiding? Was dit voldoende?

M: Die mense hier het my al gehelp, ja. Ek het vir hulle gesê ek wil eers 'n haarkapster geword het, maar hulle het my net aangemoedig en gesê doen dit. Ek het baie ondersteuning gekry, want ek het klaar gesê wat ek wil doen. Ek het nie hier kom sit en sê ek weet nie wat om te doen nie. So, verstaan tannie? So, ek het eintlik klaar vir die mense gesê ek wil dit doen. Hulle het my bemoedig. Maar tannie K, J se ma, sy't vir my gesê ek moet meer iets meer stabiel vat, want 'n haarkapster kry een maand sê maar vyfduisend rand kry en een maand verdien jy net 'n duisend rand. So jy het nooit 'n vaste inkomste nie. Dit is een ding waar ek ook gedink het as ek wil ek graag weet elke maand kry ek soveel en dan kan ek alles om daai bedrag beplan. Verstaan tannie? Nou as ek miskien nou 'n verpleegster gaan word en dan kan ek myself opwerk, weet ek presies elke maand gaan ek soveel kry soos 'n vaste salaris en of ek nou gewerk het die maand of nie. Verstaan tannie? Sê nou ek het baie werk gedoen die een maand

en die een maand het ek nie baie gewerk nie. Ek gaan nog dieselfde geld kry. Verstaan tannie? So dan weet ek presies hoeveel ek gaan kry. So.

O: Waar en hoe sien jy jouself oor 3 jaar? En oor 10 jaar?

M: Oor drie jaar sal ek definitief nog besig wees om te leer vir 'n verpleegster. Oor tien jaar kom ons kyk .. ek wil ... dis eers 'n suster, ek dink dis eers 'n verpleegster, dan 'n suster, dan matrone. So miskien as ek baie, baie hard werk. Gaan ek mis ...ek wil graag soos 'n bestuurder van 'n sekere vlak word in 'n in 'n hospitaal. Verstaan tannie? Jy kan eers 'n verpleegster word, dan kan jy 'n suster word. En jy kan 'n matrone word. Jy kan jouself net opwerk, ek kan net beter raak. Verstaan tannie? Ek kan net al hoe beter. Jy moet positief die heelyd bly. En miskien is ek nogal 'n bestuurder of iets of 'n hoof van 'n sekere vloer in die hospitaal of so iets soos dit.

O: Weet jy hoe om jou gedrag en gesprekke in verskillende situasies soos by die skool, vriende, onderwysers, tuis en met vreemdelinge aan te pas? Verduidelik.

M: O.K. By my skool. Kyk by my vriende sal ek baie informeel wees ek sal baie gemaklik wees, omdat ons ken mekaar. Ons is gemaklik met mekaar, ek ken van so ek weet hoe om met hulle te praat. Of ek na Mnr B toe is, sal ek meer formeel praat. Ek sal nie probeer om nie enige taal met hom te praat nie. Ek sal my sinne kort maak. Definitief. Verstaan tannie? Ek wil nie te veel met hulle praat nie. Ek sal met hulle praat soos ek as iets my pla soos my werk, sal ek hulle vra, ja, maar ek uitbrei nie. Ek sal nie definitief nie met hulle praat soos ek met my vriende sal praat nie. En wat is daar nog, tannie?

84

O: Tuis en vreemdelinge.

M: O, vreemdelinge sal ek baie partykeer is ek baie opvallend. Ek is ek praat sommer lekker met hulle. Om hulle gemaklik te maak en myself gemaklik te maak, want ek moet my ..as ek sien hulle is gemaklik, is ek ook gemaklik, want ek voel vinnig ongemaklik as iemand anderste ongemaklik voel. So as jy nou gemaklik is dan ek gaan sommer gemaklik voel. Ek hou daarvan mense gemaklik te laat voel anders .. want ek weet hoe is dit hoe lekker, want jy is ongemaklik dit is nie lekker nie. Nou as ek dit vir jou gemaklik maak, gaan jy outomaties gemaklik saam met my voel, dan gaan ek weer gemaklik met jou voel.

Ek hou daarvan om mense gemaklik te maak. As ek saam met vreemdelinge is, 85
 sal ek lekker vriendelik praat. Ek sal net vir hulle 'n persoonlike vraag vra, ek net
 lekker met hulle praat. En vir hulle 'n vraag vra, gewone vrae soos: "Waar bly
 jy"? so dan kan ons mekaar .. dan ken ons mekaar op 'n snaakse manier.
 Verstaan tannie? Dan ken ons mekaar meer. My ouers sal ek uhm op die
 oomblik, ek weet nie hoe om hulle aan te spreek nie. Maar op die oomblik praat
 ek en my ma net oor sê maar net oor my broers. Soos oor sekere goed sal ons
 praat. Oor ander goed nie. Met vriende ook, sal ek meer, ek sal meer formeel 86
met grootmense praat en informeel met klein, ag met kleinmense met die kinders.

O: Die volgende is: watter van die volgende kan jy met gemak doen? Nommer een:
 keuses maak.

M: O hene, nee. Ek kan nie. Ek .. voordat ek 'n keuse maak, dink ek. Ek vat
 partykeer lank. Partykeer doen ek, jy kry verskillende soos rasionele besluite
 weet tannie daai? Nou 'n keuse, ek sal 'n groot besluit nou wat ek moet neem,
 sal my 'n tydjie vat. Partykeer dan doen ek stupid keuses en ander keuses is 87
belangriker dan sal ek langer vat en meer oor dit dink. Ek kan nie 'n keuse
 sommer vinnig vat nie. Dis nie vir my maklik om een te vat nie, want ek weet
 nooit of dit reg of verkeerd is nie. Verstaan tannie? Dis nou al om myself... dit
 kan reg of verkeerd wees, maar ek twyfel altyd in my besluite wat ek neem en om
my keuses. Ek weet nooit hoe dit gaan wees nie. As ek dit klaar geneem het nie.

O: Goed. Die volgende een is nou juis nommer twee. Besluite neem.

M: O, nee. Ek weet nie. Ek kan besluite neem. Ek neem een, maar dis nie vir my
 maklik, gemaklik om een te neem nie, want ek weet nooit of dit reg of verkeerd
 gaan wees nie. Ek is altyd onseker oor die keuses en besluite wat ek maak. 88

O: Goed. Jou gevoelens uitdruk sonder om ander seer te maak.

M: Hoe bedoel tannie sal ek nou sê...

O: Kan jy dit met gemak doen?

M: Ja, ek kan ... as ek nou ... as ... ek hou daarvan ... ek is baie eerlik met 'n mens
 ook partykeer. As jy iets doen waarvan ek nie hou nie of as jy nou iets gesê het
 of ... Sê nou maar in 'n groep waarvan ek nie hou nie, sal ek vir hulle sê, hulle kyk
 hulle ken my so. Ek is eerlik met jou. Ek sal vir jou ... ek as weet ek gaan iets sê

wat jou seer gaan maak, gaan ek vir jou op ander manier seermaak voordat ek vir iemand anders iets gaan sê. So as persoon ... elke persoon persoonlikheid of wie jy watter persoon jy is, sal ek vir jou iets kan sê sonder dat jy kan sleg voel. Ja, maar as iets sê wat vir my pla sal ek ook vir jou sê.

J: Goed. Verstaan hoe ander mense voel as hulle kwaad of seergemaak is.

A: Definitief. Ek weet ek dink my altyd in ander mense se situasie in. Altyd tannie. Ek is baie simpatie.. ek het baie simpatie met 'n mens. En as jy hartseer is, is ek saam met jou hartseer. As jy gelukkig is, is ek saam met jou gelukkig. 89

D: Vra wanneer jy onseker is?

M: In goed wat, algemene goed sal ek altyd vra. As ek nie iets verstaan nie, ek sal sê. Of as ek nie weet wat aangaan nie, sal ek sê, maar persoonlike goed wat meer persoonlik vir my is, soos baie keer goed wat ek nie verstaan of iets nie soos sê nou maar wat met my aangaan. Ek sal nie sommer nie vir enige iemand vra halo wat gaan met my aan nie, net sowel ek en tannie praat, sal ek vir tannie sê. Ek ken myself nie so nie. Of ek verstaan nie wat aangaan nie, maar dis nou nou as gevolg van as iets nou miskien gebeur het. Verstaan tannie? Maar ek sal nie sommer vir enige iemand iets vra om dit self te doen nie, maar as dit my werk is, dan sal ek vra. 90

O: 'n Guns vra as jy ondersteuning nodig het?

M: O ja, ek is nie skaam nie as ek miskien nou iets wil hê, sal ek vra. Maar ondersteuning soos sê nou tannie moet my help, so? Hoe bedoel tannie? Soos sê nou ek gaan nou nou eksamens en ek gaan vir tannie sê: "bid vir my". So?

O: Dis ook 'n voorbeeld.

M: Ja, want ek doen dit, want ek sê nie vir tannie hoe, want altyd dan voor dit my tannie ook. As voor ek eksamen skryf dan vra ek vir hulle. Dan sal hulle vir my bid, want ek het dit nodig. Ek vra ja.

O: Nee sê wanneer jy iets nie wil doen nie of bang of onseker voel.

M: Nege en negentig persent van die tyd sê ek nee. Ek is blo... Ek ek baie hardegat né. As ek nie iets wil doen nie, dan doen ek dit nie en niemand kan vir my sê nie. 91
Tussen my vriende en hier, maar baie keer soos in moeilike .. my pa .. as ons nou

sê maar nou ek is saam met hom en hy wil nou iets doen soos in rook of iets dan sê hy vir my ek moet saam met hom kom. Verstaan tannie? Ek moet net daar sit tot hy klaar gerook het, dit is vir my moeilik om te sê, nee ek wil huis toe gaan dan bly ek net stil. Dan doen hy dit tog in elk geval, maar of ek nou nee of ja sê. Hy doen tog in elk geval sy eie ding. Maar ek sê dit is vir my moeiliker om vir hom nee te sê, maar as dit vir ander mense sal ek nee sê. 92

O: Iemand anders komplimenteer of bemoedig?

M: Ja, ek hou daar partykeer daarvan. Ek kan dit ook doen. Om vir mense te sê ja, maar jy lyk, tannie lyk mooi vandag. O, of ek hou van iemand se haarkleur, ek hou daarvan en vir C-hulle ook. C skryf die week haar bedryfs en ook en verlede week. En elke keer sê ek vir haar, C jy leer nou hard, kyk hoe mooi het jy gister gedoen. Want as sy nie leer nie dan doen sy nie mooi nie. Sy is slim, sy wil sy is te lui om te leer dan ... dan sal ek vir haar sê jy't uhm. Jy't nou gister neëntien uit twintig gekry of mooi, vandag het môre soos nou môre het sy weer twintig uit twintig gekry soos nou vandag weer. So.

O: Goed. Is dit vir jou belangrik om gewild te wees? En hoekom?

M: Ek weet, dit is, ek weet ek weet nie hoe om dit te beantwoord nie. Ek kan nie nie sê dit is ek wil gewild wees nie, maar ek is, maar nie, verstaan tannie? By die skool ook, almal ken my en almal ek sê nie almal moet my vriend wees nie, maar almal wil om my partykeer wees, tannie dit hang net af. Partykeer wil almal net altyd by my wees. En almal ken my. Dis nie dat ek belangrik dat ek gewild is nie. Ek is gewild, omdat ek weet nie op my eie dis 'n snaakse manier is ek nogal gewild. Maar dis nie vir my belangrik as ek nie is nie dan is ek nie. Ek kan nie daarvan maak iets van my nie. 93

O: Wil jy graag inpas by 'n sekere groep? By wie en waarom?

M: Inpas by 'n sekere groep? Nee, nie eintlik nie. Tannie, hoe kan ek nou sê? Ek sê nie ek is 'n leier nie, né. Ek het leiereienskappe in 'n manier. Ek ek het seker my eie groep. Verstaan tannie? Ek is nie baas van my groep nie. Dis net mense kyk altyd op na my toe vir antwoorde en vir goed. As hulle voordat hulle iets gaan doen, vra hulle vir my amper hulle wil altyd my goedkeuring hê, sê nou ons gaan nou iets doen en ek sê dis O.K. dan sal almal doen, maar as ek sê ek wil dit nie 94

doen nie outomaties dan wil niemand ander dit doen nie. Verstaan tannie? Ek wil met ander woorde ek wil nêrens inpas nie. Ek wil net hê ek wil op een vlak wees met almal. Verstaan tannie? Want ek hou daarvan soos down to earth te wees. Ek hou nie daarvan om vir my iets te hou wat ek nie is nie, want dit laat my dit laat my ook ongemaklik voel, want ek kan ek die gemaklikste wat ek kan voel is om myself te wees. Ek wil nie nie maak of ek iets is wat ek nie is nie dan ander mense gaan ... weet tog in elk geval ek is nie so nie. Ek kan nie maak of ek iets is voor my vriende nie, want hulle weet hoe ek wees en soos ek wees voor die skool so is ek hier. Dieselfde.

O: Maak jy dikwels keuses omdat jy dink ander mense sal daarvan hou?

M: Ja. Ek moet dit sê. Baie keer as ek 'n as ek 'n keuse doen, dan dink ek sê nou ek moet iets doen dan sal ek eerder doen wat ander mense wil hê ek moet doen. 95
Of ek sal iets doen om vir jou te wil byvoorbeeld ek sal altyd iemand ander se goed voor se belange voor myne sit. Sê nou maar ek, nou 'n simpel voorbeeld. Sê nou ek het nou iets gekry maar ek wou dit nog altyd so iets gehad het, ietsie kleins en hier kom nie kinders nie, maar ons nooi daai persoon, maar daai persoon wil dit ook hê. Dan sal ek eerder vir hom gee of vir haar of as M ook sê nou maar my broer. Maar wat het dan gehad. Ek het nou iets gehad wat hy ook wil hê, maar ek wou dit nog altyd gehad het toe gee ek dit vir hom, want hy wou dit ook nog gehad het. Verstaan tannie? Ek sal eerder iemand anderste se goed voor my iemand anderste se belange voor myne sit. En as ek 'n keuse moet neem en ek weet dit kan twee mense beïnvloed, myself en nog iemand dan sal ek dit maak sodat dit die ander persoon nie in sy guns kan wees en nie in myne nie. Sodat ek wil nie hê dat iemand anders moet kwaad wees nie. Dis een ding. Ek wil nie hê mense moet vir my verstoot of kwaad wees vir my en so nie. 96

O: Is dit vir jou lekker en maklik om alleen te wees?

M: Dit hang nou af van my buie. Definitief. Kom ons kyk. As ek baie keer voel ek baie ongemaklik om met myself alleen te wees. Nie met myself nie. Met wat ek gaan doen. As ek alleen is en ek het niks om te doen nie. Dan dink ek en die een ding en hoe ek my partykeer my vermeer... of aan probleme en goed wat ek ongemaklik mee voel. Vir my is om nie te dink nie. Verstaan tannie? So ek dink nie daaraan nie so dit pla my nie dan nie. Maar sodra ek partykeer alleen is dan

dink ek daaraan dan forseer ek mys.. verstaan tannie dan dink ek daaraan. Dan forseer ek ...omdat ek alleen is moet ek aan die goed begin dink wat my pla en dit wil ek nie doen nie. Ek wil dit nie konfronteer my probleme partykeers nie. 97
Soos nou my pa. Soos ek wil nie alleen wees nie, dan dink ek aan hom. Maar ander kere dan wil ek alleen wees. As ek miskien hartseer is dan wil ek alleen wees. Dan wil ek myself sê hoe is ek hartseer is as ek slaap dan wil dink dan wil ek dink hoekom is ek hartseer? Hoekom het jy vir my kwaad gemaak. Dis hoe ek hoe ek met myself praat. As ek hartseer is dan wil ek alleen wees om te dink, maar as ek nou net gewoonweg voel dan wil ek nie alleen wees nie. Want ek wil nie dink aan goed nie.

O: Sê asseblief of die volgende stellings baie soos jy is, 'n bietjie soos jy of of glad nie soos jy is. Dis nou weer soos netnou. Elke keer moet mens vooraan dink "sommige jong mense" ... Is baie veeleisend en ongeduldig met hulle ouers, onderwysers of versorgers.

M: Ek is partykeer baie ongeduldig. Ja, ek is partykeer as ek iets wil hê dan wil ek dit nou hê. Ek wil nie wag daarvoor nie. En as 'n antwoord ... as ek jou iets vra dan wil ek hê jy moet partykeer moet mense my antwoord. Hulle vat partykeer so lank of hulle sê hulle sal jou later help met iets. Ek wil nou gehelp word. Of ek wil hê jy moet nou vir my iets sê of ek wil as ek jou iets gevra het, wil ek nou hê nie. Nou vir my 'n paar skoene as ek vra tannie gee asseblief vir my 'n handdoek of iets uit die stoor uit. Dan wil ek hê tannie moet nou vir my gee. So, jy moenie net nou maar vir my gee nie, want ek het nou daarvoor gevra. So dit hang ook maar af watter bui ek is. 98

O: Sommige jong mense beland dikwels in die moeilikheid omdat hulle nie na hulle ouers, onderwysers of versorgers luister nie.

M: Uh, ja, ek het nie baie nie, maar ek het al 'n paar keer in die moeilikheid beland, 99
omdat ek iets stouts gedoen het. Of iets so stoutgeitjies gedoen het. Of ek het nie vir hulle geluister nie, maar dit is nie gelukkig nie groot goed soos party ouers sê moenie ry as jy dronk is en sulke goed nie. Verstaan tannie? Of moenie dit en dit doen nou. Nou ek het nog nie in sulke groot moeilikheid gekom nie, maar ....

O: Wys dikwels dat hulle kwaad is en verloor hulle humeur.

- M: Ja. Ek kan nie help nie. As ek kwaad is dan weet almal as ek kwaad is. My 100
gesig is die heeldag dieselfde. Ek lag die heeldag. As ek nie die dag soos in
smile of iets nie, dan weet almal nou is ek of hartseer of kwaad. So ek wys en ek
verloor my humeur ook vinnig.
- O: Raak in gevegte betrokke en soek skoor met ander jong mense.
- M: Nee, ek sal ... soos nou, omdat almal na my toe kom ...en C kom na my toe en
sê byvoorbeeld ja maar J het nou vir haar uitgeskel of iets of J is onbeskof met
haar dan sal ek na J toe gaan. Ek is altyd so, ek sal na J toe gaan en ek sal vir J
sê: "Hoekom het jy dit aan C gedoen"? Of: "Wat het gebeur tussen julle"? Of
so. Ek sal eerder alles wil uitpraat of vra en iets nou dit het nou wel niks met my
te doen nie, maar as iemand vir my vra om te help dan sal ek ek na iemand toe
gaan en vra hoekom het julle baklei, wat het gebeur en ek sal uit wil klaar dan sal
ek die persoon saam met my vat. So wil ek, dit sal ek nou doen.
- O: Konsentreer maklik as hulle wil
- M: As ek wil ja. Ek is nou besig om my bedryfs te leer, maar verlede week het ek my
geskiedenis geleer. Nou as ek lus het vir leer, né tannie, dan konsentreer, dan
kon dan kan ek vinnig leer, né dan leer ek my werk vinnig. En ek onthou dit.
Maar as iets anderste op my gedagtes is of iets ... anders nou gebeur het. Dan
dink ek heeltyd daaraan, dan kan ek nie konsentreer op my werk nie. Ek kan nie
konsentreer op niks wat ek doen nie, maar as ek wil, kan ek konsentreer.
- O: Tree impulsief op sonder om te dink
- M: Partykeer doen ek goed sonder om te dink, ja. 101
- O: Kan net 'n paar minute lank aan een ding aandag gee.
- M: O ja, partykeer is ek hiperaktief dan kan ek soos nou kan ek teken of besig om te
teken, dan spring ek op dan onthou ek, o ja ek moet nog dit in my kas gedoen
het. Dan sal ek na my kas toe gaan en my kas regpak. Dan, dan is nog nie eens
halfpad met my kas nie, dan het M vir my vroeër geroep om sê maar sy skoene
reg maak. Dan sal ek na hom toe gaan om sy skoene gou vinnig gaan regmaak.
En so, maar maar partykeers sal ek die heeldag een ding doen. En ander dae is
ek weer die heel tyd op en af. Op en af die heeltyd wees met iets anderse besig
wees. Ek hou ook nie lank daarvan om op een ding te konsentreer nie. My ek

hou daarvan om verskillende goed te doen die healtyd.

O: Sal doelbewus ander mense se goed vat of breek?

M: O, nee. Ek hou nie daarvan nie, want ek hou nie daarvan iemand moet dit aan my doen nie. Ek sal nie jou goed vat en breek nie.

102

O: Maak baie goeie keuses en en dink oor die gevolge van hulle keuses.

M: (Lang sug) Partykeer. Hoe kan ek sê? Ja, sê nou ek wil nou weghardloop. Sê byvoorbeeld dis 'n keuse. Dan besluit ek vandag gaan ek weghardloop. Dan het ek nou besluit ek gaan weghardloop, dan hoekom hardloop ek weg omdat ek sê nou maar ongelukkig is. Dan die gevolg is daarvan, né tannie dink nou rasideel. Ek dink baie keer ander mense dink nie dit is ... hoe kan ek sê realiteite. Hulle is, hulle lewe in 'n droomwêreld. Hulle gaan weghardloop. Wat gaan dit jou in elk geval help as ek vir hulle verduidelik. Jy gaan terugkom, jy gaan gehok wees. Jy hardloop weg vir twee uurtjies. Jy kom terug dan is jy gehok vir 'n hele week. So jy kan net sowel hier gebly het. Sulke besluite sal ek oor dink. En dan sal ek 'n tien teen een nog bly. Ek sal nie eens weghardloop nie. Ander goed sal ek nie oor dink nie. Dit sal ek doen sonder om te dink. Ek sal 'n keuse neem sonder om te dink. Of ek miskien iets neem, 'n keuse neem en dink wat ander mense daarvan gaan dink of sê nou net wat tannie sal miskien hiervan dink dit sal tannie sal miskien die keuse geneem het. Dan sal ek ek daai keuse neem. Of as ek die besluit neem gaan sy nie daarvan hou nie. Dan sal ek dit neem om sy nou daarvan dit wou gehad het. Verstaan tannie?

O: Vind dit moeilik om te besluit as daar keuses is.

M: Ha-ha. Sien dit maak my deurmekaar. Ek hou nie daarvan om besluite of 'n keuse te neem nie, want ek is net ek is te bang ek doen die vat die verkeerde besluit. Of verkeerde keuse. As ek alleen is dit is ek vra verskriklik baie vrae vir die mense. As ek nie iets verstaan nie en goed, verstaan tannie? Of as ek alleen is dan hou ek nie daarvan om besluite te neem nie, want ek weet nie of dit reg is nie. Maar ek sal altyd vir iemand anderste vra wat sou sy gedoen het en wat moet ek doen? Sien dis ook verkeerd om hulle raad te volg, want doen doen ek wat hulle vir my sê hulle sou gedoen. Dan doen ek in elk geval wat ek wou gehad het. Verstaan tannie? Ek weet nooit of 'n keuse of besluit wat ek geneem het

103

gaan reg wees nie. So ek weet ek kan dis een ding wat ek mee sukkel is om keuses en besluite te neem.

O: Probeer om ander mense te dwing om te doen wat hulle wil hê.

M: Soos. Ek weet nie nou op 'n stadium. Sê maar C wil nou iets doen, maar sy twyfel in haarself. Ek sal vir haar sê jy ek sal eerder vir haar sê jy kan dit doen. Ek sal vir haar sê wil jy dit doen. Dan sal sy vir my sê ja sy wil dit doen of sy wil nie. As sy dit nie wil nie dan sal ek vir haar sê dan moet dit nie doen nie. As jy onge ... as jy dit nie wil doen, C moet dit nie doen nie, glo my. So sal ek vir haar sê. Maar as sy sê sy wil dit doen maar sy weet nie hoe nie of sy twyfel, dan sal ek vir haar sê doen dit C, want ek hou daarvan hou ek om vir iemand te sê jy kan iets doen moenie twyfel nie. Moenie dink oor wat daai pers ... moenie dink aan wat sy gaan sê nie of moenie dink aan wat hy gaan sê nie. Wil jy dit dan? Dan ... doen dit as jy dit wil doen. So sal ek vir mense sê. As hulle sê hulle wil iets doen nie, dan ek hulle aanmoedig om nie te doen nie. Dit hang nou af wat dit is. Hulle sê mos vir my as hulle nie wil doen nie. Maar as hulle iets wil doen, maar hulle twyfel in hulle self of wat mense van hulle gaan dink wat baie keer gebeur. Hulle wil iets doen, maar net nou maar dink die mense dis hulle. Dan sal ek vir hulle sê doen dit. As jy dit wil doen, doen dit.

O: As enige van bogenoemde vir jou 'n probleem is, het jy al enige hulp of leiding daarvoor gehad?

M: Ek weet nou nie of ek hulp of leiding kry nie. Ek weet nou nie. Nee, my keuses of besluite dis nou vir my seker die enigste ding wat vir my 'n bietjie van 'n probleem is. As wat ek weet nooit of my of ek die regte besluit neem of die regte keuse maak nie. 104

O: Hou jy daarvan om ander mense te help?

M: Ja, o, ek hou daarvan.

O: Hou jy daarvan om jou besittings en ervarings met ander mense te deel?

M: Ja, as ek iets het wat jy nie het nie. Of as ek sê nou dis nou ook simpel ek het nou sjampoe of iets van dié aard of as ek nou weet C het nie. Dan sal ek ook vir haar van my sjampoe gee of as ek nou iets gekry het, dan sal ek dit met haar ek sal regtig waar met enige iemand deel. Daarvan hou ekke. En my ervarings ... 105

na 'n vakansie dan is almal in my kamer. Nou wil almal by my weet wat ek gedoen het. En dan ek het altyd sulke opwindende stories. Almal is waar. Ek vertel net vir hulle die goeie stories. Ek my ervarings. Ek hou daarvan ook om dit te deel. Sleg en goed, maar dit hang af watse slegte goed natuurlik.

O: Is jy besorg oor die gevoelens van jou gesin, vriende of versorger? Hoe wys jy dat jy vir hulle omgee?

M: Baie. My broers is my nommer een prioriteit, tannie. Ernstig. Dis ek sê vir tannie ek sal vir hulle 'n boomhuis selfs maak. Nie vir wat nie. Ek kan nou nie sê ek sal myself nou op die kruis gaan hang vir hulle nie, né, maar dis soos ek oor hulle voel. Ek voel as ek moet doodgaan vir hulle, sal ek, tannie. My broers, ek sal enige iets doen vir hulle en hulle weet dit. Ek is verskriklik, ontsettend lief vir hulle. Ek sal elke dag vir hulle vra of hulle O.K. is of so. Ek sal elke oggend ek hoef mos nou nie eksamens te gaan skryf nie, of skool toe te gaan nie. Ek skryf mos nou net een keer 'n week eksamen. Dan sal hulle na my toe kom en vir my 'n drukkie gee. Elke oggend en elke middag na skool sal hulle tot by my kamer kom en vir my 'n drukkie gee. En sal altyd kom nag sê en ons is altyd vir mekaar. Daar sal nie 'n dag verbygaan dat ons nie vir mekaar sê ons lief is vir mekaar nie, verstaan tannie? Ek het vir hulle ook gesê hulle moet altyd vir mekaar nie vir my nie maar vir hulleself ook gesê soos vir B vir M sê hy's lief vir hom. Want jy weet nooit of dit die laaste keer is nie, verstaan tannie? Ek het dit ook vir hulle geleer. En my ma het vir hulle geleer. En ek wys dit vir hulle met drukkie. Of ek sal vir hulle goedjies, sê maar as ek dorp toe gaan en ek het 'n paar rand. Dan sal ek vir hulle elkeen 'n chocolate of ietsie koop. En my vriende dieselfde. Ek sal vir hulle ietsie briefies of kaartjies gee dankie-sê kaartjies vir hulle vriendskap gee. En hulle probleme dan help ek hulle. My huismoeder, ek sal haar help met pligte. Sê nou sy is besig om kos te maak en die kinders gaan moet nou gaan bad, dan sal ek sommer vir hulle badkamer toe neem dat hulle moet gaan bad. Vir hulle aantrek. Dan sal ek sê hulle moet voor die TV gaan sit. Sodat hulle rustig is dat my huismoeder nog haar dinge ook nog kan doen. Sodat sy nou ook .. ek help haar ook so nou moet sy klomp goed op een tyd doen wat ook nog moeilik is. En ek sal vir haar sê in die aand as ek vir haar nagsê, dankie tannie dat tannie vandag vir my gehelp het miskien met my huiswerk. Sal ek vir haar sê

in die aand as alles nou rustig is. Ek sal haar 'n drukkies gee. Ek sal vir haar eers 107
sê as sy iets gedoen het waarvan ek gehou het. Ek sal sê dankie tannie, vandag
se dinge. En sulke goed. Soos ek sal altyd vir iemand sê vir hulle spesifiek wys
of iets wat hulle vir my gedoen het waarvan ek gehou het. Dan sal ek vir hulle sê
dankie vir dit en dit.

O: Neem jy ooit deel aan aktiwiteite waarby ander lede van die gemeenskap baat?

M: Soos CSV toe gaan, of ....

O: Ja. Of miskien iets doen wat nou ander tot 'n voordeel is.

M: Ek weet nie. Ek help waar ek kan. Soos in leierskorps. Dit help ek seker so 'n 108
bietjie. Ek help net dat die terrein reg is. Dat die kinders hulle self nie ophang in
die bome nie. Ek kyk na die kinders. Baie keer vir my huisma nou miskien moet
uithelp met 'n meneer roep haar kantoor toe en sy is nog besig gewees met iets
in die huis of met die kinders. Dan sal ek 'n ogie oor die kinders hou. Dan sal ek
kyk dat die kinders nou dat hulle nou nie iets verkeerd doen nie. En seker maar
al. Of as ons nou dorp toe gaan dan sal ek kyk na dan sal ek saam met die
tannie gaan, dan sal ek kyk dat hulle nie onder die karre inhardloop of iets nie.

O: Goed. Vertrou jy graag ander mense wanneer hulle ontsteld is?

M: Ja. Altyd. As hulle nie na my toe kom nie dan sal ek na hulle toe gaan. As ek
sien iemand is ongelukkig ... in my huis veral. Die dogters in my huis is veral
baie belangrik vir my, né tannie. Ek is verskriklik lief vir hulle almal. As ek sien
hoe K of iemand is ongelukkig dan sal ek na hulle loop. Ek sal sal vir hulle 109
vashou en as ek nie vir hulle vashou nie later sal hulle vir myself as hulle nie met
my praat nie dan sal ek net vir hulle troos. En dan sê hulle tog later wanneer
hulle beter voel vir my wat gebeur het. En ek hou daarvan om mense te troos en
as ek hou daar ... as iemand ongelukkig is dan sal dit my ongelukkig laat voel.
Dit laat my baie ongemaklik ook voel. Ek hou nie daarvan nie.

O: Kom jy agter as iemand hartseer is en hoe probeer jy gewoonlik om hulle te laat
beter voel?

M: Ja. Ek kom vinnig in my huis veral. My broers en my huis. Die kinders in my 110
huis. Ons is veertien en ons ken mekaar nogal redelik. As hulle ongemaklik voel
dan sal ek na hulle toe gaan, maar sien die kinders om my is almal so uhm 'n

wonderlike sin vir humor. Verstaan tannie? Nou gister was W sy was nou die heeldag kwaad. Nou sy en K het nou weer vasgesit of iets. Nou sal ek miskien vir W so trek aan haar broekie agter dan sal sy so agter toe gaan en sê nee man. Nou wil ek vir haar weer vir haar trek. Nou sien tannie dan terg ek hulle. Nou begin hulle te lag. Dan dan vergeet hulle skoon daarvan dat hulle nou kwaad is vir mekaar. Dan sal ek nou ek het gisteraand vir hulle butterflies geteken nou kleur hulle dit in. Nou toe sê W maar sy soek een soos K het. Toe begin hulle twee nou weer te praat. Verstaan tannie? Toe sê ek vir hulle toe kleur hulle weer lekker in en nou kyk nou is hulle weer vriende. En ek sal altyd iets doen om hulle aandag en goed af te trek oor wat hulle ongelukkig maak. En as hulle regtig ongelukkig is, sal ek saam met hulle sit en praat en ek sal probeer meer vir hulle positiewe goed sê as om sê nou maar hulle baklei met iemand dan sal ek nie vir hulle sê ja maar sy was verkeerd nie. Ek sal sê kom ons los dit. Ek sal meer hulle aandag aftrek van daai persoon af. Dat hulle nie meer kwaadgevoelens in hulle kry nie, want ek weet hoe dit voel. Verstaan tannie? As ek vir hulle positiewe goed sê dan sê hulle ja, O.K. dan sal hulle beter voel. Of ek sal hulle probeer lat lag. As hulle lag, sien tannie hulle lag so vir enige iets in my huis. Dis lekker. Ek speel met hulle dan is hulle weer almal O.K.

- O: Goed. Ons is nou by die laaste afdeling. Dit gaan meer oor geestelike ervarings. Glo jy in die bestaan van 'n Wese of Persoon wat heers oor die skepping? Wie is hierdie persoon vir jou?
- M: Heers oor die skepping? O.K., wel, ek glo in God en in Jesus, maar hierso by my glo ek aan die Heilige Gees wat nou om my is. Verstaan tannie?
- O: Goed. Beskryf jou verhouding met hierdie persoon?
- M: Is dit nou die Heilige Gees, tannie? Of met die Here? Of met wie?
- O: Wie vir jou, ja ek sou sê soos jy aan my verduidelik het God, die Vader, die Seun, die Heilige Gees. Hoe is jou verhouding met Hom?
- M: O.K. ek praat verskriklik baie met liewe Jesus. Baie. Nou in die afgelope tyd, né tannie. Omdat my onsekerheid ek het net ... na ons aannemingskamp toe sê A ek moet in Johannes begin lees en ek het begin lees, né tannie? Ek ek glo ... ek glo van in God en aan Jesus. Maar natuurlik aan die Heilige Gees, né tannie. Ek

praat verskriklik baie met Jesus, maar ek praat nie met Hom en dan die een dag met God nie. Ek praat net met Hom, maar ek weet as ek met Hom praat, dan praat ek met die ander ook. Maar ek sal altyd sê Liewe Jesus en alles wat my pla. Ek weet Hy weet, maar ek hou daarvan om dit in elk geval vir Hom te sê, want ek voel net as ek met Hom praat dan partykeer dan voel ek al klaar weer beter. Soos as ek nie met iemand anderste kan praat nie, met tannie nie. Of my goed met ander mense deel nie. Dan sal ek vir Hom sê of as ek ek sal sommer begin huil het dan sal ek vir Hom sê. Ek sal nie vir Hom uitskel nie. Ek sal baie keer met Hom praat. Hoekom voel ek ongelukkig en hoekom moet dit altyd met my gebeur. Ek sal nie vir Hom vra nie. Ek sal in die algemeen sê. Verstaan tannie? Ek sal alles met Hom deel, met Hom praat en ek voel op die oomblik soos ek nou hierso sit. Voel ek weet my verhouding is nog goed met Hom. En ek sal regtigwaar vir niks wil ruil wil verruil met enige iets anderste nie, tannie. Maar weet tannie hoe ontsettend ... hoe kan ek sê dit is so ... dis nie lekker as jy nie met die Here kan praat nie. Jou ... jy voel net nie reg nie, want partykeer ook toe ek nou ook toe ek nie die Here geken het nie, né tannie. Toe was ek kan nie sê nie, my hele lewe was omgekrap. Alles. En hulle sê mos altyd dat as jy nie die Here ken nie dan lyk dit mos of alles jou kant toe gaan. Soos dit verstaan tannie? Die duiwel is mos so dan sal hy dit of alles kan reg loop. Sodat jy nog moet dink dat jy nie die Here nodig het nie, maar in my geval was dit nie so nie. My hele lewe ... vandat ek kan onthou van was my lewe nog nooit reg vir my niks was reg nie. My verhoudings met my ouers. Die goed wat ek gedoen het. Die goed wat ons deurgegaan het, tannie. Niks was reg nie. So en noudat ek die Here het tannie. Daar is een sekerheid waarvoor ek definitief 'n honderd en tien persent seker is en dit is dat ek 'n kind van God is. Verstaan tannie? So dit is dit is iets waarvoor ek nie onseker is op die oomblik is. Ek is glad nie onseker daaroor nie. So dit laat my goed voel om te weet ek is 'n kind van die Here. En Hy is lief vir my. Maar as ek nou daaroor ook onseker moes gewees het, tannie. Dan weet ek nie as ek dan as ek ongeluk .. een ding wat my ongelukkig sal maak van alles, is as my verhouding nie met Hom reg is nie, want dan is ek onseker. Want dan is ek seker van niks anders nie. En as ek onseker is oor iets dan vra ek vir Hom nou, Here, ek weet nie wat ek volgende jaar gaan doen so U moet my asseblief help. Of Here, liewe Jesus ek het nou vasgesit met my vriendin. En ek kry die

gevoelens wat my nou baie ontstel. Ek wil nie kwaad vir haar nie. Ek is baie lief vir haar. Sien tannie dis nou onsekerheid. Dan sal ek vir Hom dit sê, want Hy gaan my help. Want ek kan nie. Net Hy kan my help met die goed. Hy sal vir my gedagtes in my kop sit. Hy sal vir my iets laat sê wat ek nie wil sê nie. Soos ek sal vir haar sê ek is jammer en wou dit miskien nie gesê het nie. Verstaan tannie? Dan is alles weer oor. Hy help my met alles waaroor ek onseker is. Maar as ek onseker is oor Hom ook nou behal ... verstaan tannie, dan dan is my hele lewe omgekras, want gaan ek enige iets kry waarvan ek ... Hy is my vastigheid my sekuriteit. So dis al wat eintlik het. Is Hy. En ek weet van Hom. Verstaan tannie? Ek weet Hy is daar. Vir altyd. Daar's 'n klomp goed waaroor almal onseker is in die lewe. Maar ek is seker oor Hom. 117

O: Is hierdie persoon vir jou 'n Vader? Verduidelik.

M: 'n Vader? Ek is ek kan Hom definitief goed sê wat ek nie vir my pa kan sê nie. 118
Ek voel nie ongemaklik as ek aan Hom dink soos ek aan my pa dink nie. My as ek aan Hom dink dan dink ek skoon en goed. Verstaan tannie? Ek dink nie dat Hy my ooit sal seermaak nie. Ek dink nie dat Hy beloftes sal maak en dit breek nie, verstaan tannie? Ek kyk vir Hom ek weet nie hoe dit is as iemand 'n vader is nie, verstaan tannie? Die voorbeeld wat ek gekry het, ek ek weet nie hoe moet 'n pa wees nie. Verstaan tannie? Ek kan net sien hoe ander kinders se pa's nou gaan en daarvan kan ek nou my eie afleidings maak, né tannie? Maar ek dink Hy is Hy is soos 'n Vader. Ek dink Hy moet soos 'n Vader wees, tannie, want die goed wat soos baie keer soos aan die begin het ek Hom nie vertrou nie. Dis toe ek Hom nou gekry het. Toe ek Hom ontmoet het, né tannie. Toe het ek Liewe Jesus glad nie vertrou nie. Ek het nie ek het Hom onder dieselfde indruk gesit as my pa. As ek aan my pa gedink het dan dink ek aan die Here. Ja, maar Hy gaan dieselfde goed doen, nou nie die goed wat my pa doen nie. Hy gaan ook vir my beloftes maak en so né tannie. En ek kan nie vir Hom vertrou nie, want ek kan nie my pa vertrou nie. En ek weet nie of dit nou nog, partykeer is ek bietjie bang om vir Hom te vertrou, né, maar tog nie, want ek dink nie die goed ... as ek aan Hom aan die Here dink, né tannie. Alles is Hy maak my Hy sit 'n glimlag op my gesig. Ek weet. My hart voel gelukkig soos as ek aan Hom dink. Ek voel ek wil Hom by my hê. Ek wil Hom die heel tyd om my hê. Ek wil Hom naby my hê. 119 120

Verstaan tannie? So Hy is 'n Vader. En as ek aan my pa dink ek wil hom ek wil nie eens aan hom dink tannie. Ek wil hom nie naby my hê nie. Hy laat my so ongemaklik voel. Hy maak my so ongelukkig. Hy maak my iemand wat ek nie is nie, maar as ek aan liewe Jesus dink dan wil ek Hom by my hê. Verstaan tannie? Ek wil ek wil Hom voel. Ek kan Hom nie voel nie. Ek weet dit, maar ek wens partykeer dat ek Hom net by my kan hê. Dan .. Hy is by my, maar partykeer dan is dit so asof mens meer as dit wil hê. Mens wil amper .... Het tannie ooit al gevoel tannie wil die Here sien? Of sê nou net vat aan Hom of iets. Verstaan tannie? Net kan weet dat Hy Hy is by jou nou hier langs my. Hy is by my. Ek weet dit. Maar verstaan tannie? Dit is sien Hy is 'n Vader en ek wil hom hier hê by my. Die healtyd. 121

O: Is hierdie persoon vir jou 'n Vriend? Verduidelik.

M: Ja, ek sê vir Hom alles. Ek sê vir Hom alles. Al het ek nou geskel, dan sê ek vir Hom. En ek weet hy weet, maar ek hou daarvan om in elk geval te sê Liewe Jesus... of ek sal grappies maak en ek sal sê: "Nou het ek darem iets simpels gedoen". En dan sal ek dit vir Hom sê. Dan sal ek sommer saam met Hom lag. En partykeer as ek nog partykeer is ek so gelukkig oor iets wat Hy vir my gegee het of gedoen het. Dan sal ek by Hom gaan huil. Dan sal ek vir Hom dankie sê, want as ek huil van gelukigheid. Ander keer sal ek weer huil van onsekerheid of omdat ek hartseer is. En alles. Ek sê vir Hom die goed. So Hy is my vriend ook. 122

O: Vertrou jy hierdie persoon ten volle? Verduidelik.

M: Ek vertrou die Here. Aan die begin het ek nie. Want ek het nie geweet ek het Hom nie geken nie. Glad nie. Ek het nie geweet wat om te verwag nie. Ek het nie my Bybel geken nie. Ek het nie niks geweet nie. Ek het niks geweet nie. Ek het nie geweet ek is 'n kind van God nie. Ek het nie geglo Hy is lief vir my nie. Ek het niks nie. Nou weet ek. Ek ek weet verseker, maar Hy is my Vader. Ek weet hy het my vergewe vir alles wat ek gedoen het. En ek weet definief Hy is lief vir my.. So ek vertrou Hom nou. Noudat ek my geloofsekerheid gekry het, nou vertrou ek Hom. 123 124

O: Hoe beïnvloed jou geloof jou rol binne die samelewing of teenoor ander mense?

M: O.K. My geloof. Kom ons kyk gou-gou. As ek nou nie by Hom is nie. Dan is ek

sê nou dat ek Hom nie geken het vir 'n tydjie nie, dan is ek 'n ongelukkige mens. Maar soos nou. Ek wil healtyd ek wil die healtyd net gelukkig wees. Verstaan tannie? Dis 'n anderste gevoel. Mens kan dit nie beskryf nie. As ek 'n ... soos ek vanoggend nou gelees het of iets dan jy is hoe ek is nou. Ek gaan vir tannie myself beskryf. As ek nou soos ek nou is, tannie ... ek is nie lus vir klomp goed nie. Ek is nie lus vir baklei nie. Ek is nie lus soos vir 'n stryery nie, tannie. Ek is 125
 lus as ek iets verkeerd ook doen, né tannie, alles. Daar is soveel verkeerde goed sê ek wil nog doen, tannie. Nou soos op die oomblik. Dan voel ek so sleg ek moet nou onmiddelik vir Hom vra om my te vergewe. Of daar baie keer dan wil ek iets verkeerd doen dan dink ek maar ek wil dit nie doen nie. Ek wil dit nie doen nie, dan doen ek dit nie, verstaan tannie? So ek dink oor goed ek doen dan dink ek twee keer voor ek dit doen. Soos in .... die Heilige Gees sê vir my, maar M moenie dit doen nie, want dit is verkeerd. Of voordat ek nou vloek of ek nou gevloek dan sê ek vir Hom vergewe my, verstaan tannie? En ek wil die healtyd 126
 gelukkig wees. En ek wil net vir almal liefde gee en liefde wys. En ek wil net liefde hê. Verstaan tannie? Dis al wat ek voel. Dis die healtyd net gelukkig. En as ek ongelukkig is dan is ek ongelukkig, want ek wil net gelukkig wees, verstaan tannie? Ek wil nie iets verkeerd doen nie. En as ek iets verkeerd doen dan vra ek Hom onmiddelik om my te vergewe. Ander tye in die aand wanneer ek nou gaan bid dan sal ek Hom vra: "Vergewe my vir wat ek vandag gedoen het". Nou sê ek spesifiek: "Here vergewe my dat ek vandag gevloek het. Vergewe my dat ek kwaad geword het". En ek wil nie meer kwaad word nie, verstaan tannie? Ek wil geduld hê. Ek wil die mense verstaan as hulle nou kwaad is. Ek wil verstaan hoekom.. ek wil nie saam met hulle kwaad wees nie. Ek wil vir hulle help. "Hoekom is jy nou kwaad?" Verstaan tannie? So dit is dit maak van my 'n ander 127
 mens. Dis nou een ding waarvan ek nou weer van hou. Nou is ek tevrede met myself.

O: Gee jy soms jou eie wil en behoeftes prys ter wille van jou geloof?

M: Soos .... As of soos as daar nou iets is wat ek wil doen, maar wat nie wat nou definitief nie die Here wil hê nie. Nou en dan. Ek moet nog gaan sit. Dis iets wat 128
 ek aan moet werk. Soos partykeer ook. Ek moet nog voel dan dink ek maar dit is nie reg nie dan sal ek dit nie doen nie. Of voordat ek nou ... as ek nou, as ek wil

kwaad raak, né tannie. Soos baie keer as ek kwaad is, né tannie. Of ek wil nou kwaad raak sê nou maar iemand het iets gedoen en ek wil nou kwaad voel daaroor. Dan sal ek nie stil sit ek sal myself sê nee wag ek gaan nie kwaad word nie. Verstaan tannie?

O: Hoe beïnvloed jou geloof jou gevoel van waarde of jou selfbeeld?

M: Hoe bedoel tannie my waarde?

O: Soos wat jy jouself sien. Of die waarde wat jy aan jouself as mens heg.

M: Ek weet nie. Ek weet nie. Ek verstaan nie heeltemal nie.

O: 'n Mens ... as mens aan jouself dink. En jy dink of jy die moeite werd is.

M: Ek is. Ek is definitief. Verlede week veral né tannie. Ek het ek het geskrik né 129
tannie, want baie keer nog voordat toe ek nog onseker was oor my geloof, né
tannie. Dan dink ek altyd ek is nie goed genoeg vir iets nie of ek kan nie ek baie
myself né, my selfbeeld was nogal nie sleg nie. Ek ek weet nie of ek vir tannie
kan verduidelik nie. Ek het myself binne, het ek persoonlik gedink ek is nie goed
genoeg om iets te doen nie. Of ek kan nie dit vir die Here doen nie. Of ek kan 130
nie met die Here praat nie omdat ek doen so baie sonde. Of ek het altyd sonde.
Ek het altyd gedink Hy gaan my nie vergewe nie. Vir al die goed wat ek gedoen
het. En elke dag dag dan vra ek Hom: "lieuwe Here vergewe my vir dit", sê maar
vergewe my dat ek vandag kwaad geword het, né tannie. Dan word ek elke dag
kwaad dan dink ek net dan dink ek ja maar ek gebruik Hom nou, want ek vra elke
keer om my te vergewe en elke keer vergewe Hy my. En dan voel dit so asof ek
Hom misbruik. Ek het baie sleg daaroor ook gevoel né tannie. Maar nou is dit
anderste nou nou ek is die moeite werd. Ek weet nou Hy is lief vir my tannie. 131
Veral verlede week toe dominee vir my gesê het, ja maar die Here, Hy het 'n plan
met my. Toe skrik ek tannie. Dit is weet tannie hoe voel dit? Dit voel ... my
maag het sommer gedraai. Dit het so ongelooflik ek het snaaks gevoel ek kan
nie dit is nie 'n ongemaklike gevoel nie. Dit is 'n 'n lekker gevoel. Dit was positief.
Ek het geskrik. Ek het ek het gaan sit. Toe sê ek vir Hom, maar Here ek kan nie
verstaan hoekom, hoekom Hy vir my gebruik. Wat wat het ek al ooit verstaan
tannie? Wat het ek al ooit vir Hom gedoen? Ek het nog niks vir Hom gedoen nie,
behalwe dat ek in Hom glo en vir Hom verskriklik lief is en vir ander mense net wil

help. Dis al wat ek gedoen het. Verstaan tannie? Ek het nog nooit uitgegaan en
werk van Hom gaan vertel nie. Maar toe sê die dominee vir my ja, maar Hy wil 132
my gebruik. Of Hy gaan my gebruik of iets. En ek is belangrik vir Hom, né
tannie. En ek is ek is baie baie lief vir die Here. En ek weet ek is die moeite
werd. Anders sal die Here nie vir hom gesê het om vir my te sê nie. Anders sal 133
die Here my nie gelos het nie, né tannie, want ek voel ook Hy het my hiernatoe
gebring, omdat ek kon nou al op straat gelê het. Of ek kon nou al dwelms
misbruik het. En al daai goed. En ek weet Hy het my hiernatoe gebring. Daar
was 'n tyd wat ek nie met Hom gepraat het ook nie. En so aan. Verlede jaar toe't
ek Hom nou al geontmoet al né ... vir die Here. En tog het Hy my nie gelos nie.
Elke keer sal Hy Homself aan my bewys né tannie. Wat nie nodig is nie. En dis .. 134
verstaan tannie? Ek sê nie die Here trek my voor nie, maar partykeer voel dit so.
Of ek altyd so sy witbroodjie is of iets, want Hy bewys Homself aan my dan praat
ek nie met Hom nie. Ek kan nie sê ek is kwaad vir Hom nie, maar nou is dit
amper so ek praat nie met Hom nie, dan ewe skielik dan sal Hy vir my iets doen
of ek het iets nodig. Hy weet ek het dit nodig, maar ek sê nie vir Hom ek het dit
nodig nie. En Hy gee dit vir my. En ek weet Hy gee dit vir my. Dan sal ek met
Hom praat. Dan sal ek sê: "Here vergewe my asseblief. Dat ek nou die hele
week nie met U gepraat het nie. Ek sien U is lief vir my. U het nou net vir my
vergewe". Verstaan tannie? Hy het vir my nou iets gegee wat ek nodig gehad
het. En ek het nie met Hom gevra nie, verstaan tannie. Sien tannie Hy trek my
elke keer na Hom toe. Elke keer as ek na Hom toe gaan, is omdat Hy my geroep
het. Elke keer dan trek Hy my met die snaaksste goed. Dis hoekom ek wil nie
Hom nou verloor nie. Ek kan dit nie bekostig nie, tannie, Hy is te belangrik vir
my.

O: Watter invloed het jou geloof op die mate van lewensvreugde wat jy ervaar?

M: O, ek voel gelukkig. Ek voel regtig waar baie keer. So gelukkig. En dan 135
partykeer is ek so ... in omstandighede ... sal iemand iets sê dan sal hulle my
kwaad maak. Dan sal ek somer op my perdjie spring en vir hulle uitskel, maar
soos ek nou voel, daar is te veel dat iemand al vir my iets gesê het, dis so soos
ek nou die Here ken. Dan sal iemand iets vir my sê dan sal ek vir hulle kyk of ek
sal aanloop. Of ek sal dit aflag of ek sal iets anderste daarvan maak. En ek sal

nie ek vat nou vat ek nie meer goed verkeerd op nie. Iemand sê vir my iets, né dan vat ek soos in toe ek nie die Here geken het nie, dan sou iemand vir my iets gesê het, dan sou ek sommer kwaad geword het of iets wat hulle gesê het. Of hulle wil my reg help, soos kritiek. Verstaan tannie? Nou, as iemand vir my iets lee ... iets sê omtrent sê maar iets iemand sê vir my iets omtrent myself of iets wat ek gedoen het dan vat ek dit nie verkeerd op nie. Ek voel ek vat die regte interpretasie daarvan verstaan tannie? Ek verstaan dit op 'n mooi manier. En ek vat dit op soos hulle my wil sê nou ek sal dit opvat, ja maar Hy het gesê Hy wil my help. Verstaan tannie? So dit ek sien goed duideliker en ek sien goed in 'n mooi manier. Ek is gelukkig meeste van die tyd. So ek dink ek is nogal baie gelukkig. 136

O: Hoe gebruik jy jou geloof in alledaagse krisisse of spanningsvolle tye?

M: Spanningsvolle tye. Dis nou as ek kwaad word. Baie keer dan ... wat het gister ook gebeur? Elke keer as A en J aag, as A en C so baklei dan raak ek raak gefrustreerd. So ook partykeer kwaad, tannie. Dan sal ek dit so net so stilbly en vir myself dink M moenie kwaad word nie. Al wat ek vir myself sê dis die duiwel. Elke keer as ek wil kwaad word, né tannie. Of as ek nou wil skel of iets. Dan sê ek dis die duiwel. Dis al wat ek vir myself sê: "dis die duiwel". Dan wil ek dit sommer nie meer doen nie. Verstaan tannie? Dan hou ek sommer net daar op. Ek wil nie vir hom spite nie, maar ek wil vir hom wys, maar hy gaan dit nie reg kry om vir my onder te kry, tannie. Want hy het dit nog my hele lewe lank het hy dit reggekry. Was hy baas gewees oor my lewe. En hy gaan nie meer wees nie. Dan sê ek vir myself M die duiwel gaan jou nie nou kwaad maak nie of M jy gaan nie nou vloek nie. Dis die duiwel. Dan is ek so kwaad. Dan dink ek by myself, ja maar ek gaan nie. Ek gee nou nie meer om nie. Maar dan maar dan relax ek. Dan dink ek nee, as ek nou so begin dink dan is dit oor. Dis eers die duiwel. Verstaan tannie? So dan werk my my verstand werk oortyd. Dan sê die Heilige Gees vir my: "Moenie". Dan doen ek dit nie. Verstaan tannie? Alles wat ek as ek in as ek iets verkeerd wil doen, dan dink ek twee keer. En dit moet die Heilige Gees wees. Ander tye dan sal ek dit doen. Maar as ek twee keer dink dan weet ek nou praat die Here met my. Liewe Jesus sê nou vir my moet dit nie doen nie. As ek verstaan tannie. As ek twyfel, sê nou maar ek wil nou gou vinnig winkel toe gaan, skelm, né tannie. Ek twyfel twee keer. Dan weet ek, ek moet dit nie doen 137

nie, want die Here sê nou vir my ek moet dit nie doen nie. Hy help my net baie.

O: Watter rol speel jou geloof in die mate waarin jy individueel of onafhanklik dink?

M: Baie. Dit speel 'n groot rol in die feit dat baie keer soos toe ek voor ek na die dominee toe gaan .. tannie ek vind myself deesdae, ek het agtergekom sonder dat ek bewus is daarvan, né? Maar nou dat ek bewus is daarvan ... alles as ek iets wil doen. Sê nou toe ek na die dominee toe gaan. Toe vra ek dat die Here om my moet help om elke keer die regte goed sê. Hoekom moet ek Hom vra, weet ek nie. Want die dominee vra vir jou vrae toe ek het die vorige Sondag voorgestel is tannie, met hom gesels daaroor, toe vra hy vir my so hy gaan nou vir jou vrae vra om te kyk of jy reg is, né tannie, toe vra ek nou vir die Here om vir my te help. Toe later toe besef ek, maar ek het Hom gevra verstaan tannie, so ek kom agter in baie goed voordat ek iets doen, dan vra ek die Here om vir my te help of ek die regte goed sê. Of ek vra vir Hom vir leiding so ek ek het Hom nodig. Sien tannie Hy is belangrik en alles wat ek doen, in die meeste van die goed wat ek doen, vind ek myself dat eers dat ek eers vir Hom vra, verstaan tannie? So, ek verbaas myself met nog iets. Ek het dit nie agtergekom nie. Toe kom ek dit agter. Maar maar nou vra ek vir Hom sommer ewe skielik. Ek gaan na meneer toe ek moet nou met meneer gaan praat. Toe sê ek vir die tannie alles wat ek doen dan vra ek liewe Jesus help my asseblief, want ek gaan nou stres. Almal wat in meneer se kantoor ingaan, hulle worry nou né, wat het ek nou gedoen. Dan sal ek vir Hom sê: "Help my om die regte goed te sê, asseblief". En dan tog kom ek uit. Dan is ek gelukkig. Dan het meneer my nie eens geskel nie. Verstaan tannie? Alles wat ek doen, dan vra ek net vir Hom Hy moet my help dat ek die regte goed sê. Om die regte goed te dink. Ek wil nie verkeerde goed dink nie. En die besluite wat ek neem ... partykeer. Partykeer help Hy my, né want ek vertrou Hom. Hoe kan ek sê? Besluite maak my deurmekaar. Dan vra ek later vir Hom om my te help met my besluite en my keuses. Want ek soek nie, verstaan tannie? Want ek sluit myself party ook so toe dan kan ek nie hoor as die Here wat met my praat nie. Maar my houding is so ek hoor Hom nie altyd nie, né tannie. Maar ander goeters dan vra ek Hom altyd, help my gou asseblief met dit. En Hy help my. As ek leer ook in die oggend dan vra ek Hom dat ek die werk verstaan dat dit vir my sin maak. En as ek dit leer, né tannie. Ek belowe dit.

Die werk maak vir my sin. En dan is ek lus om dit te leer, want ek verstaan wat aangaan. So Hy ... alles wat ek omtrent doen deesdae het .. dan vra ek vir Hom om vir my te help met waarmee ek besig is.

O: Watter rol speel jou geloof in jou weerstand teen groepsdruk?

M: Groepsdruk is nogal eintlik nie vir my nou moeilik nie, omdat ek kan nie sê ek is 'n groep nie. 139 Verstaan tannie? Maar soos nou die ongemaklike tye soos die afgelope week, né tannie, soos ons nou vriende nou nie lekker met mekaar is, né tannie. Nou as iemand vassit. Ek sê nie ek is 'n leier nie, maar almal kom na my toe so hulle, ek is amper soos 'n leierfiguur vir hulle. Die oudste en almal kyk na my toe, né tannie. Nou as hulle iets doen sê nou soos C-hulle het gerook, né tannie, ek rook nie meer nie. En ek vra vir hulle. Of hulle nie wil ophou nie. C sê sy wil nie en ek help haar sy het nou opgehou né tannie. As hulle wil iets doen wat verkeerd is en ek hou nie daarvan nie, né tannie. Ek gaan nie stilbly nie. 140 Ek sê vir hulle reguit, maar ek hou nie van wat julle nou doen nie. Toe C en A nou baklei nou so hulle staan alewig vas. Ek en my verhouding met hulle altwee is goed. Maar dis vir my nou ongemaklik is, tannie sien, hulle twee is kwaad vir mekaar. Nou gaan hulle altwee na my toe hardloop oor hulle eie tyd vir my sien. Maar A is dit. Dan gaan sy weer sê, maar C is dit. Verstaan tannie, dis wat vir my ook kwaad maak. En dan sê ek voor hulle altwee, maak hulle vir my ook ongemaklik. Hou nou op ek hou nie van julle dit laat my ook ongelukkig voel. En al die kleintjies in die huis sien hoe baklei julle. En hulle voel dit ook né tannie. Hulle voel so ongelukkig as ons grotes baklei. En as ons ongelukkig ek belowe tannie as ons ongelukkig is né is hulle almal daai huis ongelukkig. So as ons gelukkig is, is hulle ook gelukkig. Maar ons nou ongelukkig is, is mens voel dit op hulle ook. Dan sê ek vir hulle ek hou nie hiervan nie, hou nou op. Dan sal hulle nou ophou en stil wees vir die res van die aand. En die volgende oggend is alles weer reg. Verstaan tannie? Dan is daar spanning vir 'n klein tydjie dan sal hulle ophou. En dan nou baie keer as sê nou ons wil almal nou iets doen wat verkeerd is, né. Dan dit is dis lekker nou as hulle nou iets doen. Dan dink ek nou, maar dis nie reg nie. Of iemand anderste sal iets sê. Dan besef ek omdat daai persoon iets gesê het. Dit is nie reg nie, verstaan tannie? Dan sal ek ook nou sê, maar ons moet dit nie doen nie, en hulle is ook nie bang om hulle mening

te gee of iets nie tannie. Ek het vir hulle altyd gesê dat as ek iets doen waarvan hulle nie hou nie moet hulle reguit vir my sê. En hulle doen dit tannie. Ons het 'n baie ek is verskriklik eerlik om my vriende né tannie. En nou sien ek, omdat ek so is met hulle nou sien ek hulle doen dieselfde. Dis waarvan ek weet dit waardeer ek verskriklik dat hulle dieselfde met my doen. Nou is ek eerlik met hulle. Dan sê ek maar ek voel nie dis reg nie. Dan sê hulle nee, maar O.K. ons moet dit nie doen nie. Want jy voel nie dis reg nie. En ek is ook nogal snaaks. Ek wil dit ook nie doen nie, verstaan tannie. So dan doen niemand dit nie.

O: Speel geloof 'n rol in jou toekomsbeplanning?

M: Definitief. Ek weet nie wat om te doen nie, tannie. En ek moet nou net vertrou op 141
die Here. Ek weet wat ek wil doen, maar ek weet nie hoe nie. Ek weet wanneer
 ek weet nie, hoe om daar te kom nie. Verstaan tannie? Ek is nog bietjie
deurmekaar. Ek weet nou ek wil net 'n verpleegster word en van daar vir my op-
 werk. Maar onseker ek weet nie, verstaan tannie? Sê nou maar ek kom daarin.
 Hoe gaan ek my werk leer. Waar gaan ek bly volgende jaar. Verstaan tannie?
 Ek vertrou nou net op Hom. Ek moet nou net staatmaak op die Here. Ek kan nie
 eens dit doen nie. Die Here het gesê, die Here het vir my ook gesê ek moet nie
 worry oor môre nie. En dit is 'n ek vind myself altyd waar ek besig is om te
 bekommer oor volgende jaar of oor tien jaar se probleme, maar dit is nie nodig
 nie. Hy't vir my gesê ek moenie dink oor môre nie. Nou sit ek ... ek weer met my
 koppyn en ek weet nou net Hy gaan my help.

O: Ons heel laaste vraag. Wat is jou uiteindelijke ewigheidsverwachting?

M: My ewigheidsverwachting is dat ek by die Here gaan wees. Ek sê vir tannie, gister 142
 ook toe dink ek by myself toe sê ek vir myself. As daar een wens is en ek kan nie
 wens nie, né. Ek weet dit. Maar as daar een wens is in die hele hele wye wêreld 143
wat ek wil hê, is vrede. En die enigste vrede wat ek kan kry, ek sal wens dat die
 Here nou vir ons almal moet kom haal. Ernstig tannie, want ek kan partykeer die 144
wêreld se goed vir myself kan ek nie vat nie. Want as jy altyd iets wil hê, als wat
 jy wil hê, kom van die wêreld af, verstaan tannie. Baie mense wil nie goed van
 God af hê nie. So ek wil net vrede hê. En die enigste vrede hoe ons almal kan
 vrede kry, is as die Here nou moet afkom om Sy kinders te kom haal. En ek weet
 ek is die Here se kind. Ek wil net graag so ek dink nie enige van ons kan ons

indink hoe voel dit daarbo nie né. Soos hoe om wat hoe vrede voel nie. Niemand
kan nie. Ek sweer dit is iets vry van alles. Van alle aardse goed van alle wêreld- 145
se goed. Ek voel jy voel dis sulke gevoel wat ek nie eens kan beskryf nie. En ek
weet ek wil dit hê. Ek wil daai gevoel hê. En die enigste manier hoe ek dit kan
kry is as ek by Hom is. So Hy moet net kom en ons kom haal. Dis een wens wat 146
ek wil hê. En ek gaan dit kry as Hy kom ek weet dit. Maar dis nog te lank. Ek wil
dit nou hê.

BYLAAG 2**GEVALLESTUDIE 2: E (NAVORSINGSNOMMER B-64)****1. Demografiese inligting**

E was ten tye van die onderhoud 17 jaar en vier maande oud. Sy was in haar voorlaaste skooljaar. Sy is deurlopend, op haar geboortedorp, in haar ouerhuis deur haar biologiese ouers versorg. Haar skoolprestasie was gemiddeld en sy was 'n lidmaat van 'n Christelik/Gereformeerde kerk.

2. Gestruktureerde onderhoud met E**GESTRUKTUREERDE ONDERHOUD**

O: Wie is jou gesin?

E: Dis ek en my ma, en my pa en my oudste suster. Sy is 27. En dan my jonger suster wat 23 is.

O: Aan wie in jou gesin voel jy die naaste?

E: Ek dink dit is my tweede oudste suster. Ja.

O: Wie in jou gesin bemoedig en ondersteun jou?

E: Almal bemoedig en ondersteun my, maar ek dink op 'n manier is dit die meeste my ma. 1

O: Hoe dikwels spandeer jy tyd saam met jou gesin? Is dit die regte hoeveelheid kontak vir jou? Sal dit jou pla as jy jou gesin nooit weer sien nie?

E: Dit sal my definitief pla as ek hulle nooit weer sien nie. Ek spandeer nie 2
genoeg tyd saam met my gesin nie. Ek dink ek moet nog meer tyd saam met
hulle spandeer, maar ja omdat ek min tyd by die huis is, spandeer ek nie 3
genoeg tyd saam met hulle soos wat ek moet nie.

O: Moet jy dikwels tyd weg van jou gesin af deurbring? Hoe voel jy daaroor? Hoe voel hulle daaroor?

E: Ek moet baie dikwels tyd weg spandeer van my gesin af. My ouers verstaan 4

dit. Ek dink nie hulle is regtig gelukkig daaroor nie, maar hulle verstaan dit. En dis ook nie vir my baie lekker omdat ek baie moet weg wees nie.

O: Toon volwasse gesinslede fisieke toegeneendheid tot jou? Voel jy gemaklik daarmee? Indien nie, waarom?

E: Ja. Ek en my pa is baie fisieke kontak. Ek weet nie waarom nie, maar ek weet 5
nie hoekom nie. Maar eintlik nie ek en my ma nie. Ja, ek weet nie hoekom
nie.

O: En die fisieke toegeneendheid pla jou nie?

E: Nee. 6

O: Goed, dis eintlik vir jou positief?

E: Ja, dis vir my positief. 7

O: Is daar 'n gesinslid met wie jy nie 'n goeie verhouding het nie? Wie is dit en waarom?

E: Ek dink ek het met almal 'n goeie verhouding, maar met my ma sou ek sê het ek 'n minder goeie verhouding. Ek dink dis maar op die stadium wat ek op die oomblik is, maar my ... van my lewe. En op die stadium wat my ma van haar lewe is. Ons sit maar net partykeer vas. Maar ons het 'n redelike relatiewe goeie verhouding. 8

O: Was jy ooit bang dat jy fisies of liggaamlik gemolesteer sou word deur 'n gesinslid? Hoe beïnvloed dit jou verhoudings, gedrag en gevoelens?

E: Nee, ek was nooit bang gewees daarvoor nie. 9

O: Is jy ooit emosioneel misbruik deur 'n gesinslid? En hoe beïnvloed dit jou verhoudings, gedrag en gevoelens?

E: Nee, ek is nog nooit emosioneel misbruik nie. 10

O: Het jy 'n tuiste waar jy welkom voel en altyd verseker is van 'n slaapplek, lang vakansies kan spandeer, sonder uitnodiging mag opdaag en hulp kan verwag indien nodig?

E: Ja, definitief. 11

- O: Is jy volledig ingelig omtrent jou voorgeslagte en gesinsgeskiedenis vandat jy 'n baba was?
- E: Ja. My pa vertel vir my altyd baie lang stories van die en soos wie ek is en van daai en ek hou nogal daarvan, van die dinge. 12
- O: Is jy op verskillende plekke en deur verskillende persone versorg vandat jy klein was?
- E: Nee ek is net deur my ouers by my eie huis versorg. 13
- O: Behalwe jou gesin ken jy 'n ander volwassene wat jou sal ondersteun as jy ongelukkig voel of 'n krisis beleef?
- E: Ja nogal baie. 14
- O: Wie beskou jy as jou naaste vriende? Is hulle geïnteresseerd in jou? Hoe voel jy oor hulle?
- E: My naaste vriende is meestal mense wat nie in ons skool is nie. Ek sou nie sê een van my gesinslede op hierdie stadium nie, maar eintlik op 'n manier. Ja, maar meestal my die vriende wat in ander skole is. En en ja, ek kan altyd vir hulle alles vertel. 15
- O: Het jy 'n spesiale vriend of vriendin met wie jy persoonlike sake met wie jy oor persoonlike sake kan gesels?
- E: Ja, ek het. 16
- O: Hoeveel vriende van jou eie ouderdom het jy? Hoeveel tyd spandeer jy saam met hulle?
- E: Sjoe, ek het baie vriende van my eie ouderdom. Ek spandeer redelik baie tyd met hulle, saam met hulle. Omdat ons nou bymekaar is op die oomblik. So, ja, nee ek het baie. 17
- O: Voel jy ooit dat volwassenes of jou tydgenote jou uitsonder of verneder vanweë jou voorkoms, omstandighede of jou persoonlikheid?
- E: Nee, glad nie. 18
- O: Dui asseblief aan of die volgende stellings baie soos jy is, 'n bietjie soos jy is of glad nie soos jy is nie. Voor elke stelling moet 'n mens lees: "Sommige jong

mense ..." sommige jong mense hm, vind sekuriteit in hulle verhouding met hulle ouers.

E: Ja. 19

O: Sommige jong mense ...vertrou volwassenes en bespreek persoonlike sake en probleme met hulle

E: Ja. 20

O: Vorm maklike hegte verhoudings.

E: Ja. 21

O: Is oorvriendelik met mense wat hulle nie goed ken nie.

E: Ja. 22

O: Vind dit moeilik om met ander jong mense te meng. Jy moet sê tot watter mate jy so is. Het jy die voriges ook so geantwoord?

E: Ek. Ek dink nie rêrig so nie.

O: Moet ek gou ... kom ons doen gou vraag agtien oor. Dui asseblief aan of die volgende stellings baie soos jy is, 'n bietjie soos jy is of glad nie soos jy is nie. Sommige jong mense ...met ander woorde daar kan jy dan dink: "ek" vind sekuriteit in hulle verhouding met hulle ouers.

E: Ja.

O: Vertrou volwassenes en bespreek persoonlike sake en probleme met hulle.

E: Vertrou, ja. Nie altyd bespreek persoonlike sake met hulle nie, maar soms. 23

O: Vorm maklik hegte verhoudings.

E: Ja.

O: Is oorvriendelik met mense wat hulle nie goed ken nie.

E: Ja, ek sou so sê.

O: Vind dit moeilik om met ander jong mense te meng of hulle is baie skaam.

E: Nee. 24

O: Geniet dit om te oefen of aan sport deel te neem.

E:	<u>Ja.</u>	25
O:	Het 'n normale eetlus en geniet hulle kos.	
E:	<u>Ja.</u>	26
O:	Slaap sleg vanweë angs of bekommernis.	
E:	<u>Nee.</u>	27
O:	Is baie rusteloos.	
E:	<u>Nee.</u>	28
O:	Is dikwels bekommerd?	
E:	<u>Nee.</u>	29
O:	Kry dikwels vae pyne.	
E:	<u>Nee.</u>	30
O:	Het sterk gevoelens van hartseer en smart.	
E:	<u>Nee.</u>	31
O:	Is bang vir spesifieke dinge of situasies.	
E:	<u>Soms.</u>	32
O:	Maak hulleself doelbewus seer.	
E:	<u>Nee.</u>	33
O:	Voel onseker oor hulle liggaamlike voorkoms of seksualiteit.	
E:	<u>Nee.</u>	34
O:	Rook of het gerook.	
E:	<u>Nee.</u>	35
O:	Gebruik alkohol of het alkohol gebruik.	
E:	<u>Nee.</u>	36
O:	Gebruik dwelms of het dwelms gebruik.	
E:	<u>Nee.</u>	37
O:	As enige van bogenoemde vir jou 'n probleem is, het jy iemand om jou	

daarmee te help?

- E: Ja. 38
- O: Wat is jou grootste talent of vaardighede? Noem minstens drie.
- E: Ek sal sê ek kan goed teken. En ek is goed in musiek en sing en kitaar speel en so aan. 39
- O: Word jy ondersteun in die uitleef van jou talente?
- E: Ja, definitief. 40
- O: Het jy 'n spesiale belangstelling in aktiwiteite soos musiek, dans, mode-ontwerp, handvaardighede of sport? Het jy genoeg geleentheid om dit uit te leef?
- E: Ja, ek het. Ek dans baie graag. Ek speel baie graag musiek en so. Ek het definitief genoeg geleentheid. 41
- O: Watter nuwe vaardighede wil jy graag aanleer in die toekoms?
- E: Ek dink ek sou wou "surf". As dit 'n vaardigheid genoem kan word.
- O: Goed. Glo jy dat jy hierin sal slaag?
- E: Ja, ek dink so. 42
- O: Watter stappe neem jy om struikelblokke uit die weg te ruim?
- E: Eerstens, dis vir my baie belangrik om in die situasie in te spring as om te vergeet daarvan. As ek 'n ding wil regkry dan weet ek, ek moenie omdraai en wegloop daarvan nie. Ek moet in dit inspring. Dit dit kon dit ja. Dit wys. 43
- O: Het jy al ooit deelyds gewerk of werk jy deelyds? Wil jy graag? Sal hierdie werk help met wat jy graag wil doen ná jou opleiding?
- E: Ek het deelyds gewerk, maar ek werk nie meer deelyds nie. En ek kan eintlik op die oomblik sê dit wat ek doen is nie rêrig werk nie. Ek is in 'n musikergroep, maar dit gaan help met wat ek gaan doen na skool. Want ek wil aan so groep behoort na skool. 44
- O: Watter voorligting of hulp het jy gekry omtrent 'n toekomstige werk of opleiding? Was dit voldoende?

- E: My ma het my na baie mense toe geneem. Dis vir haar baie belangrik dat ek eendag moet gaan swot. En ek het baie voorligting gekry. Ek is seker dit het my gehelp om sê min of meer soos hoe ek is en so. Ja. 45
- O: Waar en hoe sien jy jouself oor 3 jaar? En oor 10 jaar?
- E: Oor drie jaar sien ek myself in daai musiek- en dansgroep waarvan ek gepraat het. Oor tien jaar, ek dink nie ek sal nou al kan sê nie. As ek nou sou wens, sou ek nog steeds daar gewees het, maar ek sal nie nou al kan sê nie. 46
- O: Weet jy hoe om jou gedrag en gesprekke in verskillende situasies soos by die skool, vriende, onderwysers, tuis en met vreemdelinge aan te pas? Verduidelik.
- E: Ja, ek is definitief 'n baie 'n baie aanpasbare mens. In sekere ek weet hoe om met watter mense tipe mense voor te praat en te kommunikeer. So ek sal byvoorbeeld nie by groter mense heeltyd grappe maak of so wanneer ek weet hulle is die tipe mens wat nie daarvan sal hou of so nie. 47
- O: Watter van die volgende kan jy met gemak doen? Keuses maak.
- E: Nie rêrig nie. 48
- O: Besluite neem.
- C: Ja, ja, relatief. 49
- O: Jou gevoelens uitdruk sonder om ander seer te maak.
- E: Nee, redelik goed. 50
- O: Kla sonder om iemand seer te maak.
- E: Relatief. 51
- O: Verstaan hoe ander mense voel as hulle kwaad of seergemaak is.
- E: Ja. Definitief. 52
- O: Vra wanneer jy onseker is?
- E: Hang af wie. En soms. 53
- O: 'n Guns vra as jy ondersteuning nodig het?
- E: Ja, maklik. 54

- O: Nee sê wanneer jy iets nie wil doen nie of bang of onseker voel.
- E: Ja, maklik. 55
- O: Iemand anders komplimenteer of bemoedig?
- E: Ja, maklik. 56
- O: Goed. Is dit vir jou belangrik om gewild te wees? En hoekom?
- E: Ek sou sê dis belangrik om sekuriteit te voel. Om daai gevoel te hê, maar ek dink ek is ek gaan nie gewild wil wees in ons skool of so nie, want ek dit is standarde waartoe waar waarvoor ek staan nie, so. 57
- O: Wil jy graag inpas by 'n sekere groep? By wie en waarom?
- E: Ja ek sou baie graag wil inpas by my vriendegroep. En omdat ek ek daarvan sal hou, ja daarvan hou om deel van hulle te wees. Om deel van 'n sekere groep te wees. 58
- O: Maak jy dikwels keuses omdat jy dink ander mense sal daarvan hou?
- E: Nee, nie rêrig nie. 59
- O: Is dit vir jou lekker en maklik om alleen te wees?
- E: Ja, dit is vir my baie lekker. Definitief maklik. 60
- O: Sê asseblief of die volgende stellings baie soos jy is, 'n bietjie soos jy of of glad nie soos jy is. Weer is dit: "sommige jong mense", is baie veeleisend en ongeduldig met hulle ouers, onderwysers of versorgers.
- E: Nee. 61
- O: Beland dikwels in die moeilikheid omdat hulle nie na hulle ouers, onderwysers of versorgers luister nie.
- E: Nee. 62
- O: Wys dikwels dat hulle kwaad is en verloor hulle humeur.
- E: Ja. 63
- O: Raak in gevegte betrokke en soek skoor met ander jong mense.
- E: Nee. 64

- O: Konsentreer maklik as hulle wil.
- E: Nee. As ek rêrig wil. 65
- O: Goed. Tree impulsief op sonder om te dink
- E: Nee. 66
- O: Kan net 'n paar minute lank aan een ding aandag gee.
- E: Ja. 67
- O: Sal doelbewus ander mense se goed breek of vat?
- E: Nee. 68
- O: Maak baie goeie keuses en dink oor die gevolge van hulle keuses
- E: Ja. 69
- O: Vind dit moeilik om te besluit as daar keuses is
- E: Ja. 70
- O: Probeer om ander mense te dwing om te doen wat hulle wil hê.
- E: Nee. 71
- O: As enige van bogenoemde vir jou 'n probleem is, het jy al enige hulp of leiding daarvoor gehad?
- E: Ja. 72
- O: Hou jy daarvan om ander mense te help?
- E: Ja. 73
- O: Hou jy daarvan om jou besittings en ervarings met ander mense te deel?
- E: Ja. 74
- O: Is jy besorg oor die gevoelens van jou gesin, vriende of versorger? Hoe wys jy dat jy vir hulle omgee?
- E: Ja, ek is baie besorg oor hulle. En ek is baie lief daarvoor om drukkies uit te deel en so aan. En ek sal ook vir hulle sê dat dat dat ek besorg is en dat ek vir hulle omgee. 75
- O: Neem jy ooit deel aan aktiwiteite waarby ander lede van die gemeenskap baat?

- E: Ja. 76
- O: Vertrou jy graag ander mense wanneer hulle ontsteld is?
- E: Ja. 77
- O: Kom jy agter as iemand hartseer is en hoe probeer jy gewoonlik om hulle te laat beter voel?
- E: Ja, ek dink ek is die persoon wat die gawe gekry het om rêrig gou agter te kom as iemand hartseer is. En ek sal gewoonlik vir hulle vra, maar wat is fout en so en as hulle nie vir my wil sê nie dan sal ek net dan sal ek vir hulle smile en vir hulle 'n blommetjie gee of 'n briefie of so. Maar as hulle vir my sê dan sal ek na die beste van my vermoë probeer om vir hulle te help. 78
- O: Glo jy in die bestaan van 'n Wese of Persoon wat heers oor die skepping? Wie is hierdie persoon vir jou?
- E: Ja, God. 79
- O: Beskryf jou verhouding met hierdie persoon.
- E: Ons het 'n baie goeie verhouding. Ek is baie lief vir God. En ek sal dit kan bely. 80
- O: Is hierdie persoon vir jou 'n Vader? Verduidelik.
- E: Ja. Baie kere dan kom daar situasies wat jy net eintlik met niemand kan bespreek of so nie. En dan is God altyd die een wat verstaan en wat ja mens laat voel dat jy behoort iewers en Hy luister altyd. 81
- O: Is hierdie persoon vir jou 'n Vriend? Verduidelik.
- E: Ja. Definitief. Dis dieselfde as die vorige een. As jy nou voel jy het iemand nodig. Dieselfde daar. 82
- O: Vertrou jy hierdie persoon ten volle? Verduidelik.
- E: Ja. Ek vertrou God met enige iets, want Hy sal vir niemand sê nie. 83
- O: Hoe beïnvloed jou geloof jou rol binne die samelewing of teenoor ander mense?
- E: Ek dink ek dink in sekere opsigte is daar mense wat nie van my hou nie as 84

gevolg van dat ek baie sterk opstaan vir my vir my God. En ander mense kyk weer op na my en en ander mense sien my as 'n vriendin. Daar as gevolg daarvan.

O: Gee jy soms jou eie wil en behoeftes prys ter wille van jou geloof?

E: Ja, definitief. 85

O: Hoe beïnvloed jou geloof jou gevoel van waarde of jou selfbeeld?

E: Dit, dit het my definitief. Dit beïnvloed my baie, want voordat ek nog voordat ek 86
rêrig waar 'n kind van die Here geword het, soos in rêrig geword het, het ek
glad nie 'n goeie selfbeeld gehad nie. Ek dink dit is die grootste ding wat in my
hele lewe, die grootste invloed in my lewe nog gewys is. Toe ek my hart vir die
Here gegee het.

O: Watter invloed het jou geloof op die mate van lewensvreugde wat jy ervaar?

E: Dit het 'n baie groot invloed. Ek dink die enigste rede wanneer ek regtig af is 87
die dag is wanneer ek nie genoeg tyd gespandeer het met God nie. En
wanneer ek nie rêrig my behoeftes aan Hom bekend gemaak het nie. Daarom
dan is die enigste rede dan is my lewensvreugde dan nie soos dit is wat dit
moet wees nie.

O: Hoe gebruik jy jou geloof in alledaagse krisisse of spanningsvolle tye?

E: Wel, ek sal definitief in enige krisis of situasie sal ek by die Here hoor wat ek 88
moet doen. En so so daar is maar min wat ek nie rêrig weet wat om te doen
nie, omdat God altyd die regte antwoord het.

O: Watter rol speel jou geloof in die mate waarin jy individueel of onafhanklik dink?

E: Wel, ja ek al my antwoorde kom van God af. So, so as ek as ek iets dink 89
sonder dat enige iemand vir my vra sal dit definitief die eerste die embrio in my
lewe.

O: Watter rol speel jou geloof in jou weerstand teen groepsdruk?

E: 'n Baie groot rol. Dit is die enigste rede hoekom ek nie toegee tot groepsdruk 90
nie. Dis omdat ek 'n kind van die Here is.

O: Speel geloof 'n rol in jou toekomsbeplanning?

- E: Ja. Ek gaan ek gaan eendag gaan ek gaan ek die Here se Woord versprei. 91
Die groep waaraan ek wil behoort is 'n Christelike groep. So dit speel 'n baie
groot rol.
- O: En nou laastens. Wat is jou uiteindelijke ewigheidsverwachting?
- E: Ja, ek sal vir ewig saam met God wil wees. 92